

กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

เมษายน 2556

กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

เมษายน 2556

ฐิยาพร กันตาทนวัฒน์. (2556). **กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง**. ปริญญานิพนธ์ วท.ด.(การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎิ โยเหลา, รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมร้ตนพ้ันท์, ดร.ฐาสุคุร์ จันประเสริฐ.

การศึกษาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนและเพื่อทำความเข้าใจถึงสภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการศึกษาเฉพาะกรณี ในรูปแบบ Intrinsic case study ตามแนวทางการเลือกกรณีศึกษาของ Robert E. Stake ซึ่งผู้วิจัยเลือกชุมชนแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคกลางเป็น “สนาม” สำหรับการศึกษา ที่ผู้วิจัยเรียกด้วยนามสมมติว่า “บ้านสุขใจ” มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกและกรรมการบริหารองค์กรชุมชนด้านยาเสพติด 2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ ในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ คนในชุมชนและผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพอื่นๆที่ทำงานร่วมกับชุมชน

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนสามารถอธิบายได้ใน 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก ช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง คือ ช่วงเวลาที่สถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาเสพติดเริ่มมีผลกระทบต่อวิถีชุมชนจึงกลายเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและแสวงหาทางออกร่วมกัน จนนำไปสู่การเริ่มต้นดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนในปี พ.ศ.2533 ซึ่งนำไปสู่ ช่วงที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน โดยช่วงนี้จะประกอบด้วย 4 ประเด็นหลักที่จะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของการดำเนินงานที่ทำให้เกิดกระบวนการสู่ความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน อันได้แก่ เรื่องของกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน การบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติด และการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการดำเนินงาน ช่วงที่สาม ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับและมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนได้รับการยอมรับในผลการดำเนินงานด้านป้องกันยาเสพติดทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน และยังคงมีการจัดกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาสถานะชุมชนให้ปลอดจากยาเสพติดได้อย่างยั่งยืน สำหรับสภาวะเงื่อนไขสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด ประกอบด้วย เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการดำเนินงาน เช่น วัฒนธรรมชุมชน กองทุนชุมชน กลุ่มต่างๆที่มีในชุมชน ฯลฯ และเงื่อนไขภายนอก คือ การสนับสนุนขององค์กรภาคีทั้งภาครัฐและเอกชนในด้านต่างๆ ที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ รวมไปถึง ความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนเพื่อเพิ่มพลังในการจัดการปัญหาเสพติดของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

A PROCESS TO SUCCESSFULL DRUG PREVENTION OF COMMUNITY
IN CENTRAL THAILAND

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Philosophy Degree in Applied Behavioral Science Research
at Srinakharinwirot University

April 2013

Thiyaporn Kantathanawat. (2013). **A process to Successful Drug Prevention of Community in**

Central Thailand. Dissertation of Ph.D. (Applied Behavioral Science Research).

Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc.

Prof. Dr.Dusadee Yoelao, Assoc.Prof. Dr. Worawut Romratanapun, Lecturer

Dr. Thasuk Junprasert.

This study aims to understand a process leading to success in drug prevention of community and to understand the conditions encouraging success in community drug prevention. The intrinsic case study approach as suggested by Robert E. Stake (Stake. 1995) was conducted and the field chosen in this study was a community located in central region of Thailand, called "Happy Village". Key informants were divided into two groups: 1) the main key informants, including community leaders and scholars, and community committees responsible in drug prevention 2) the other key informants such as community members, stakeholders and other professional practitioners working collaboratively with community members.

The findings revealed that a process leading to success in drug prevention of community was described in three stages. The first stage represents a situation where a drug problem occurred in the community before the drug problem solving was firmly implemented. In this period, the community's members were affected by drug problems which led to the awareness of community's members to find the common solution. The second stage represents a community's cooperation concerning with drug problem solving. This period was composed of 4 main components such as the Cooperation mechanism of community's member for drug issue, intra- community management, utilization of supportive conditions and ability to tackle with obstacle during the implementing process. The third stage, post-intervention stage, represents that after an attempt on drug prevention was implemented, the success is conspicuous. The community was accepted as a role model in drug prevention and problem solving. The continuity of drug prevention was sustained in order to maintain a drug free area. Moreover, the findings showed there were two factors which encouraged a community's success on drug prevention: 1) Intra-community factors were composed of community leaders, people participation and management by mobilizing the existing resources in community; 2) external factor was the necessary supports from government and non government organizations as well as the cooperation of the community networks in order to increase community empowerment for effective drug prevention and problem solving implementation.

กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

เมษายน 2556

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง
ของ
ฐิยาพร กันตาทนวัฒน์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ เดือน พ.ศ. 2556

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี โยเหลา)

(อาจารย์ ดร.สุภาพร ณะชานันท์)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรุฒิ โรมรัตนพันธ์)

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดุษฎี โยเหลา)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ฐาศุภร์ จันประเสริฐ)

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรุฒิ โรมรัตนพันธ์)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ฐาศุภร์ จันประเสริฐ)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.วรรณวดี เนียมสกุล)

ปริญญาโทฉบับนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จาก
โครงการเครือข่ายเชิงกลยุทธ์เพื่อการผลิตและพัฒนาอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา
ทุนศึกษาหลักสูตรปริญญาเอกในประเทศ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ประจำปี 2551

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง” เล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม งานวิจัยชิ้นนี้เป็นความทุ่มเทของ ผู้วิจัยที่สร้างสรรค์มากจากความรักในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคมและประสบการณ์ความเป็นตัวตนของผู้วิจัยที่ได้ หล่อหลอมมาตั้งแต่เยาว์วัยที่มุ่งมั่นจะทำงานด้านนี้ บัดนี้งานวิจัยได้สำเร็จลงแล้ว ด้วยความเมตตา เอาใจใส่และให้ คำแนะนำเป็นอย่างดี จากรองศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ โยเหลา รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิมล โรมรัตนพันธ์ และ อาจารย์ ดร.ฐาสุภกร จันประเสริฐ อันเป็นแบบอย่างของครูที่ดี ให้ศิษย์ได้นำไปปฏิบัติตามต่อจากนี้ไป ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สุภาพร ธนะชานันท์ และอาจารย์ ดร.วรรณวดี เนียมสกุล ที่ให้ความอนุเคราะห์ เป็นกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ และให้แนวทางในการปรับปรุงให้ปริญญานิพนธ์ของผู้วิจัยมีความ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ คุณอาจารย์ในสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ทุกท่าน ที่ปมเพาะความเป็นนัก พฤติกรรมศาสตร์ให้เกิดขึ้นในจิตวิญญาณของศิษย์คนนั้น และขอขอบพระคุณบูรพคณาจารย์ทุกท่านตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันที่เป็นผู้วางรากฐานการศึกษาให้กับผู้วิจัย ด้วยความเมตตาที่ชี้หนทางแห่งปัญญา ให้การอบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ทั้งทางวิชาการ และวิถีในการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ เจ้าของสถานที่ อันเป็นที่มาของงานวิจัยชิ้นนี้ ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้มาศึกษาในพื้นที่และให้ ข้อมูลด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำความรู้ที่ได้รับ มาถ่ายทอดให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ขอขอบพระคุณ บุคคลบางท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้ อันเป็นกัลยาณมิตรที่ดียิ่งในชีวิตของผู้วิจัย ที่ ให้การสนับสนุนทั้งกำลังใจและกำลังกายกับผู้วิจัยมาโดยตลอด พร้อมทั้งให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านและอยู่ เคียงข้างในวันที่ผู้วิจัยทั้งสุขและทุกข์ จนผู้วิจัยสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ไปได้ และประสบความสำเร็จอย่าง ดงงามในวันนี้ ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งใจเป็นยิ่งนัก

คุณค่าทั้งหมดที่เกิดจากปริญญานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงและขอโน้มรำลึกบูชา พระคุณให้กับ คุณพ่อธนภฤต กันตาธนวัฒน์ และคุณแม่นิคม กันตาธนวัฒน์ สำหรับความรัก ความห่วงใย กำลังใจที่ดี และการเป็นแบบอย่างในความมุ่งมั่น อุดหนุน พากเพียรให้ลูกประสบความสำเร็จได้ในวันนี้ ขอขอบคุณ น้องชาย นายฐิติพงษ์ กันตาธนวัฒน์ ที่ให้กำลังใจและสนับสนุนมาโดยตลอดระยะเวลาของการศึกษาในระดับดุขฎิ บัณฑิตนี้

ฐิยาพร กันตาธนวัฒน์

สารบัญ

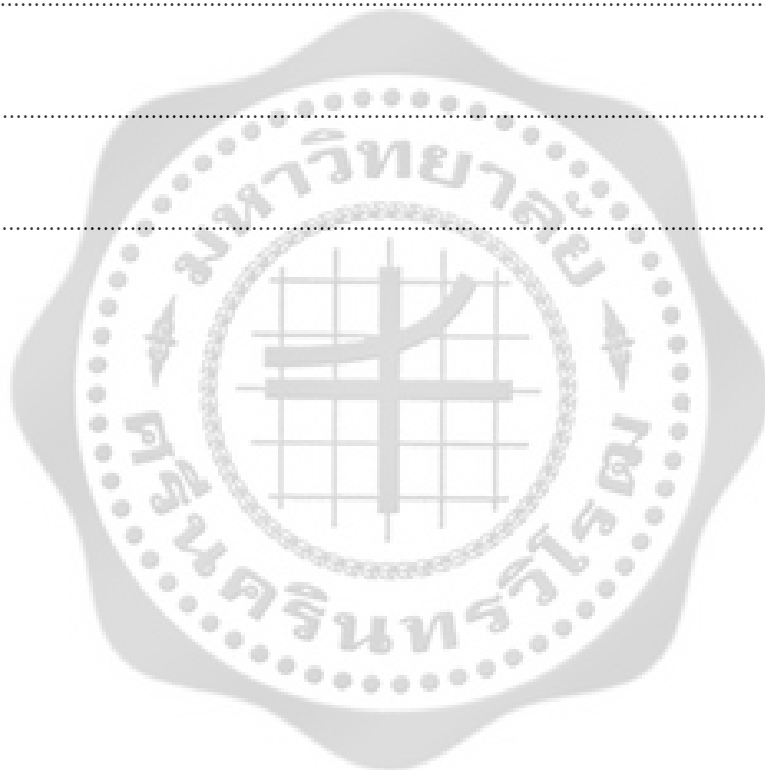
บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
ปัญหาการวิจัย	5
ขอบเขตการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
นิยามศัพท์	8
2 เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	10
ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด.....	10
ความหมายของการป้องกันยาเสพติด.....	10
ระดับของการป้องกันยาเสพติด.....	10
แนวคิดในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติด.....	12
ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน.....	13
ป้องกันยาเสพติดในชุมชน.....	14
แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน.....	21
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	26
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายชุมชน.....	35
ส่วนที่ 3 ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคม	38
ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่	38
ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์	49
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาเสพติด.....	54
ส่วนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	61
งานวิจัยที่ศึกษาความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชน	62
งานวิจัยที่ศึกษาเครือข่ายการทำงานของชุมชน	66
งานวิจัยที่ศึกษาการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน	69

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิธีการดำเนินการวิจัย	73
การเก็บรวบรวมข้อมูล	73
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	84
การจัดการและวิเคราะห์ข้อมูล	86
การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล	88
การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล	90
4 บริบทชุมชน	91
เส้นทางการเข้าสู่ “บ้านสุขใจ”	91
บริบทชุมชนของ “บ้านสุขใจ”	94
ประวัติความเป็นมาของชุมชน	94
ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ	95
วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี	96
โครงสร้างทางสังคม	98
5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	101
ส่วนที่หนึ่ง สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหา ยาเสพติดอย่างจริงจัง	101
ส่วนที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้าน ยาเสพติดของชุมชน	106
ส่วนที่สาม ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหายาเสพติด ประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับและมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และยั่งยืน	166

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	173
กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน.....	176
สถานะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด.....	195
ข้อเสนอแนะ	202
บรรณานุกรม.....	206
ภาคผนวก.....	217
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	225

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก.....	78
2 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ	79
3 รายละเอียดแบบบันทึกการสัมภาษณ์	83

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 การตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลของ ทัลดอทท์ พาร์สันส์	40
2 หน้าที่พื้นฐานของระบบสังคม	42
3 ระบบปฏิบัติการกับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการของพาร์สันส์.....	43
4 ระบบย่อยของสังคมของพาร์สันส์	44
5 สัมพันธภาพระหว่างอนุระบบต่างๆ ในโครงสร้างชุมชน	47
6 กรอบแนวคิดของทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา.....	57
7 ระดับการสร้างร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชน.....	62
8 ที่ตั้ง “บ้านสุขใจ” และสถานที่สำคัญภายใน “บ้านสุขใจ”.....	94
9 กลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน	178
10 การบริหารจัดการชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด.....	184
11 กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ”.....	192

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดในปัจจุบันนับเป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมไทยและประเทศชาติอย่างยิ่งซึ่งเรียกได้ว่าเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ขยายผลไปสู่ทุกปัญหาในสังคมไทยที่นอกจากจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของประชากร และสถาบันทางสังคมแล้วยังกระทบถึงความมั่นคงของชาติอีกด้วย โดยเห็นได้จากการกระจายตัวของยาเสพติดมีความรุนแรงและขยายตัวไปในวงกว้างมากขึ้นเรื่อยๆ ในทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกเพศ ทุกวัย ในระดับพื้นที่ที่มีการแพร่ระบาดของปัญหาเสพติดอย่างรุนแรง การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของตัวยาเสพติด ในรูปแบบของการผลิต การค้าและการจำหน่าย (Supply) เพื่อตอบสนองกลุ่มลูกค้าที่มีความต้องการการใช้ตัวยาเสพติดแต่ละประเภท (Demand) ในจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกัน และเป็นไปอย่างต่อเนื่อง บ่งชี้ได้จากข้อมูลสถิติการจับกุมในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจากสำนักคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) ระบุอัตราการเพิ่มขึ้นของคดียาเสพติดตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 - 2552 ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ คือ 71,539 คดี 82,864 คดี 106,599 คดี 140,567 คดี และ 115,013 คดี ตามลำดับ (สำนักคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2553: 7) ข้อมูลเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นว่าการปราบปรามเพียงอย่างเดียวไม่สามารถลดปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดได้

จากสถานการณ์ความรุนแรงของยาเสพติดดังกล่าวนี้ ทำให้รัฐบาลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้พยายามกำหนดมาตรการและหาแนวทางใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ในการจัดการกับปัญหาเสพติดมาอย่างต่อเนื่องซึ่งต่อมานั้นไม่ได้มุ่งเพียงแค่ปราบปรามเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญในเรื่องของการป้องกันและการบำบัดด้วย เห็นได้จากพัฒนาการของนโยบายด้านยาเสพติดของไทยในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมาที่เริ่มให้ความสำคัญกับกระบวนการภาคประชาชนมากขึ้น โดยจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนคือในปี พ.ศ.2541 รัฐบาลได้มุ่งลดการแพร่ระบาดของยาเสพติดให้มากที่สุดทำให้ปัญหาเสพติดได้รับการยกระดับให้เป็นวาระแห่งชาติพร้อมกันนำแนวคิดการผนึกกำลังและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานภายใต้ยุทธศาสตร์ “ราษฎร์ - รัฐ - ร่วมใจต้านภัยยาเสพติด” เข้ามาปรับใช้ในการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยมุ่งให้ชุมชนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหายาเสพติดมากขึ้น มีการส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานผ่านรูปแบบและกลไกการให้ความช่วยเหลือต่างๆ แต่การดำเนินการโดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นไปในลักษณะของภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการและประชาชนเป็นกลุ่มเป้าหมายจากการดำเนินการนั้นๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 ได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการทำงานอีกครั้งผ่านยุทธศาสตร์หลักในการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่กำหนดขึ้นใหม่ เรียกว่า “พลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติด” ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับเรื่องของการมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากการกำหนดยุทธศาสตร์ย่อยที่ให้การควบคุมพื้นที่ที่ให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับภาครัฐ ในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ” รวมถึงมีการจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งให้แก่ภาคประชาชนเพื่อใช้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่ผ่านงบประมาณเฉพาะเพื่อใช้ในการอุดหนุนการทำงานของภาคประชาชนอย่าง “เงิน

อุดหนุนภาคประชาชน” (มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย. 2554: ง-จ) แต่อย่างไรก็ตาม นโยบายด้านยาเสพติดของรัฐบาลก็ยังคงมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ แนวทางการดำเนินงานตลอดมาอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์ปัญหาที่เปลี่ยนแปลงแต่เรื่องของการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนยังคงมีความสำคัญคือเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์การทำงานของรัฐบาลในทุกสมัยต่อมา อาทิ “รั้วชุมชน” ภายใต้ยุทธศาสตร์ “5 รั้ว” เพื่อเอาชนะยาเสพติดอย่างยั่งยืน และกลยุทธ์ดำเนินงาน 7 แผน 4 ปรับ 3 หลัก 6 เร่ง ที่เน้น “พลังชุมชน” และ “หลักแก้ปัญหาโดยยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง หรือ Area Approach” ในการแก้ปัญหาเสพติด (ศูนย์อำนวยการแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดแห่งชาติ.2554: 11)

อย่างไรก็ตาม จากนโยบายที่ผ่านมาก็ยังทำได้เพียงแต่การควบคุมปัญหาเสพติดไม่ให้มีการแพร่ระบาดรุนแรงมากขึ้นได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ยังไม่สามารถบรรลุสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติเท่าที่ควร ทั้งนี้สาเหตุมาจากหลายประการ อาทิ โครงสร้างและลักษณะของปัญหาเสพติดที่มีความซับซ้อนขึ้น โดยเฉพาะมีการเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกับปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น เศรษฐฐานะทางสังคม ความหลากหลายของบริบททางสังคมทั้งในด้านพื้นที่ วัฒนธรรม ประเพณี (สำนักงานประสานและสนับสนุนภาคประชาชน. 2547: 8) อีกทั้งกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาที่ผ่านมาเน้นเป็นการมองปัญหาโดยขาดความชัดเจนในเชิงระบบ คือ การมองปัญหาแบบแยกส่วน ขาดการบูรณาการอย่างชัดเจนในทางปฏิบัติ แม้ว่าจะมีการกำหนดหน่วยงานหลัก หน่วยงานสนับสนุนที่จะเข้ามารับผิดชอบดูแลและเชื่อมโยงประเด็นการทำงานอย่างเป็นยุทธศาสตร์แล้วก็ตามแต่ยังไม่สามารถรับมือกับสภาพปัญหาที่ยังบานปลายและมีการขยายฐานการทำงานด้วยการนำยาเสพติดเข้าสู่ชุมชนยิ่งทำให้บุคลากรของภาคราชการไม่เพียงพอต่อการควบคุมปัญหาเสพติด

ด้วยเหตุนี้ การทำงานของภาคประชาชนจึงเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดควบคู่ไปกับพัฒนาการของนโยบายจากทางภาครัฐ โดยการทำงานของภาคประชาชนเองก็มีประวัติศาสตร์พัฒนาการความคิดและกระบวนการดำเนินงานเริ่มขึ้นจากการที่ภาครัฐได้พิสูจน์แล้วว่า การแก้ปัญหาเสพติดที่ผ่านมา รัฐบาลเพียงลำพังไม่สามารถแก้ปัญหาเสพติดได้ เมื่อหันมามองชุมชนซึ่งพบว่าหลายแห่งมีกลไกที่สามารถจัดการปัญหาและน่าจะเป็นทางออกที่สำคัญ เนื่องจากมีบทเรียนจากโครงการต่างๆ ที่สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขยาเสพติด (ป.ป.ส.) ที่เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ปัญหาเสพติดโดยตรงได้นำร่องหรือทดลองให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา เช่น โครงการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันการใช้สารเสพติดในชุมชน (Pilot Community-Based Intervention Project) โครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน ภายใต้ชื่อ การป้องกันและแก้ไขยาเสพติดโดยชุมชน (Community Based Drug Abuse Control) และโครงการแก้ไขยาเสพติดในชุมชนที่มีการแพร่ระบาดรุนแรง เป็นต้น ดังนั้น ในระยะนี้จึงเป็นการนำประสบการณ์ของชุมชนจากโครงการพัฒนาต่างๆ และบทเรียนจากเครือข่ายชุมชนที่ดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตัวเองอยู่แล้ว เช่น เครือข่ายบ้านสวนมอญ จ.อุดรธานี เครือข่ายชุมชนคลองตะเคียน จ.อยุธยา เครือข่ายอาสาสมัครต่อต้านยาเสพติดคลองเตย กทม. และเครือข่ายชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองน่าน รวมแล้วประมาณ 1,000 ชุมชนมาเป็นต้นแบบ และขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ อันก่อให้เกิดการนำแนวคิด “กลไกชุมชนสามารถจัดการปัญหาเสพติดได้” มาสนับสนุนอย่างเป็นทางการ ทำให้มีชุมชนที่ทำงานป้องกันและแก้ไขยาเสพติดมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

(นเรศ สงเคราะห์สุข และคณะ. 2549 :1-2) พร้อมกันนั้นจึงได้มีการจัดตั้ง สำนักงานประสานและสนับสนุนภาคประชาชน(สสช.) ขึ้นในปี พ.ศ.2545 ซึ่งเป็นหน่วยงานในการประสานและสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ที่ดำเนินการร่วมกันระหว่าง เจ้าหน้าที่สำนักงาน ป.ป.ส. และนักพัฒนาอิสระ และต่อมาในปี 2548 ก็ได้ปรับรูปแบบของ สสช. เปลี่ยนเป็น “มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย” ที่มีหน้าที่ประสานสนับสนุนองค์กรประชาชนและเครือข่ายตลอดจนประสานภาคีความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการปัญหาเสพติด และเป็นกองเลขานุการให้กับเครือข่ายภาคประชาชนต่อต้านยาเสพติดแห่งประเทศไทย (มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย. 2554: 17)

จากข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ด้านปัญหาเสพติดและผลจากการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำงานป้องกันและแก้ไขยาเสพติดของชุมชนทำให้พบบทเรียนที่สำคัญประการหนึ่งว่า “ปัญหาเสพติดไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเดี่ยวๆ แต่เชื่อมโยงกับปัญหาในทุกมิติของชุมชน” บทเรียนจากระยะที่ผ่านมาจึงมีข้อสรุปว่า“หากหวังผลสำเร็จที่แท้จริงต้องไม่สนใจการแก้ปัญหาเฉพาะยาเสพติดเพียงอย่างเดียว” แต่ต้องแก้ที่รากเหง้าของปัญหาชุมชนต้องมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์รู้จักเท่าทันตนเองและการเปลี่ยนแปลงภายนอก สร้างและฟื้นฟูความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบนพื้นฐานความร่วมมือ มีกระบวนการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่รักษาสิทธิและสร้างคุณค่าในการอยู่ร่วมกัน ชุมชนต้องได้รับการสนับสนุนจากภายนอกอย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่เชื่อว่าการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดจะสำเร็จและยั่งยืนได้ต้องอาศัยพลังของชุมชน ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันของภาคประชาชนที่ชัดเจนทั้งในบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake Holder) และบทบาทของการเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ (Strategy Partnership) ที่ประชาชนเองสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและวิธีการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดร่วมกันกับภาครัฐ โดยมีภาคีอื่นๆที่เกี่ยวข้องมาให้การสนับสนุน ฉะนั้น การที่ภาคประชาชนหรือชุมชนลุกขึ้นมาเป็นแกนหลักในการแก้ไขปัญหาเสพติดย่อมดีกว่าปล่อยให้ภาครัฐทำงานอยู่ฝ่ายเดียว เพราะชุมชนย่อมรู้ดีที่สุกว่าใครคำ ใครเสพ และใครทำไปเพราะเหตุผลอะไร จึงสามารถหาหนทางแก้ไขได้ตรงจุดด้วยวิธีที่คนในชุมชนต่างยอมรับได้ตามวิถีของแต่ละชุมชนนั้นซึ่งมีความแตกต่างกันไป อีกทั้งเป็นการแก้ไขปัญหาคงทนถาวรเพราะคนแก้ไขและคนถูกแก้ไขจะต้องอยู่ในชุมชนตลอดชีวิต เขาจึงถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ไม่เหมือนข้าราชการหรือหน่วยงานภายนอกที่เมื่อทำงานหมดหน้าที่เสร็จสิ้นโครงการแล้วก็จากไป

สำหรับข้อค้นพบที่น่าสนใจของผู้วิจัย อันนำมาสู่การทำวิจัยเรื่อง“กระบวนการสู่ความสำเร็จของชุมชนในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนในเขตภาคกลาง” ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรก จากผลงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของชุมชนในด้านยาเสพติดที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทบทวนในบทที่ 2 จะพบว่าองค์ความรู้ที่ได้มาจากผลการศึกษาวิจัยที่ทำการศึกษาค้นคว้าครอบคลุมในทุกมิติยังมีจำนวนน้อย ตัวอย่างเช่น ที่ผ่านมามีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในชุมชนด้านยาเสพติดทั้งใน 3 ระดับ ตามระดับการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชน คือ การสร้างความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน (ระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน) การสร้างเครือข่ายการทำงานของชุมชน

และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพบว่า แต่ละงานวิจัยก็เห็นศึกษาระดับ หรือประเด็นเด่นๆ ที่น่าสนใจ เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน การสร้างความเข้มแข็ง ฯลฯ หรือหากแม้งานวิจัยบางเรื่องที่มีการศึกษาในหลายมิติ แต่ก็ยังขาดความเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีเชิงวิชาการต่างๆ ที่ครอบคลุมทั้งในทางจิตวิทยา สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ ที่จะนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ดียิ่งขึ้น สำหรับประเด็นที่สอง พบว่า ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาแม้มีการสรุปทฤษฎีและการถอดองค์ความรู้ของชุมชนที่ทำงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดมาแล้วในหลายพื้นที่ ที่ล้วนแต่เป็นการนำเสนอจากนักวิจัยชุมชนที่เป็นผู้ปฏิบัติงานโดยตรงหรือนักวิชาการจากภายนอกที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น นักพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคมและเจ้าหน้าที่สำนักงาน ป.ป.ส. โดยที่ผลการศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาโดยใช้เทคนิคการสรุปทฤษฎี การสังเกต การจัดกระบวนการกลุ่ม และร่วมกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน อันเป็นการศึกษาผ่านการสร้างแนวทางการรู้ ความคิดของตนซึ่งเป็นการเขียนในเชิงถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ ที่แม้ว่าจะเป็นผลงานที่มีคุณภาพต่อสังคม แต่ก็ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญในเรื่องของความน่าเชื่อถือหรือได้รับการยอมรับสำหรับการนำไปใช้ในระดับสากล กล่าวคือ ในการดำเนินการวิจัยยังไม่ครอบคลุมตามระเบียบวิธีวิจัยครบทุกขั้นตอน เช่น ในเรื่องของการนำแนวคิดหรือทฤษฎีทางวิชาการที่ถูกต้องมาเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้มาเพื่อนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม หรือในขั้นตอนของการตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ยังไม่ได้มีการดำเนินการให้ครบถ้วน ดังนั้น ในการศึกษาดังนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเพื่อให้ผลของการวิจัยที่ได้มาเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้วยการเพิ่มเติมในประเด็นที่การศึกษาวิจัยในอดีตทำไว้อย่างไม่ครอบคลุมดังเช่นที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจที่ค้นพบระหว่างการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยการนำความรู้หรือข้อมูลจากผู้ปฏิบัติงานในชุมชนที่เกี่ยวข้องมารวบรวมสังเคราะห์ ซึ่งเป็นการใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีอุปนัย (Induction) เป็นหลักสำคัญในการวิจัย นั่นคือ การศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากสิ่งที่จำเพาะเจาะจงหรือข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนหนึ่งไปสู่สิ่งทั่วไปหรือข้อสรุปซึ่งอาจอยู่ในรูปของคำอธิบายหรือกรอบแนวคิดทฤษฎี (ชาย โปธิสิตา. 2547: 32) ซึ่งผลจากการวิจัยที่ได้จะเป็นองค์ความรู้และข้อสรุปที่สำคัญร่วมกันในการหารูปแบบของกระบวนการดำเนินงานด้านป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนที่มีประสิทธิภาพที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงของพื้นที่ โดยผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดหรือแก่นแท้ของการทำงานอันนำไปสู่การเกิดผลสำเร็จ พร้อมกันกับเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ (Grand theories) ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันกับการปฏิบัติงานของชุมชน เพื่อนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดและอธิบายปรากฏการณ์ความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้หลากหลายแง่มุมอย่างครอบคลุมและเหมาะสมกับสภาพสังคมอันเป็นพลวัต เพราะแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้ในการศึกษาชุมชนทั้งหมดนี้ ต่างก็มีมุมมองหลักในการศึกษาชุมชนที่หลากหลาย อีกทั้งผลวิจัยนี้ยังสามารถนำไปใช้ในการสร้างองค์ความรู้เชิงวิชาการเพื่อถอดกระบวนการทัศน์การแก้ปัญหาของชุมชนในการจัดการกับปัญหาเสพติด และนำไปใช้ในการประยุกต์สู่การปฏิบัติเพื่อเป็นต้นแบบจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกหลายชุมชนได้ กอปรกับเป็นการศึกษาที่ดำเนินการครอบคลุมตามระเบียบ

วิธีวิจัยจึงสามารถเอาไปใช้อ้างอิงในเชิงวิชาการ อันจะนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายได้ในอนาคต ซึ่งก่อให้เกิดการสนับสนุนของหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องที่จะเข้าไปช่วยเป็นกลไกขับเคลื่อนการทำงานที่เป็นประโยชน์กับชุมชนต่อไป

คำถามการวิจัย

สำหรับคำถามการวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดประเด็นปัญหาวิจัยไว้ 2 ข้อ ดังนี้

1. กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชนเป็นอย่างไร
2. สภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติดคืออะไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยศึกษาในประเด็นดังนี้
 - 1.1 ช่วงสถานการณ์ปัญหายาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชนอย่างจริงจัง
 - 1.2 ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน
 - 1.3 ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหายาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน
2. เพื่อทำความเข้าใจถึงสภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติด

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านวิธีวิทยาการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยอาศัยการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เพื่อสืบค้นความรู้ความจริงอย่างละเอียดลุ่มลึกเกี่ยวกับประเด็นปัญหาใดๆ หรือปรากฏการณ์บางอย่างที่สนใจจากกรณีเฉพาะดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นภายในระบบที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง (Bounded and integrated system) ที่จุดเน้นของการศึกษาวิจัยมุ่งตรงไปที่กรณีหรือสิ่งที่ต้องการศึกษา ซึ่งเป็นระบบใดๆ ที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง ณ เวลาและสถานที่หนึ่งๆ (Time and space) และนำไปใช้เป็นหน่วยสำหรับการวิเคราะห์ (Unit of analysis) มากกว่ามุ่งเน้นไปที่วิธีการศึกษาวิจัย (Stake. 1988: 258; Stake. 1995: 2) ซึ่ง

การศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันปัญหายาเสพติดของผู้วิจัยนั้นเป็นการเลือกศึกษาในรูปแบบ Intrinsic case study ที่มีจุดเน้นอยู่ที่กรณีศึกษาโดยตรงนั่นคือ เป็นการศึกษานเฉพาะกรณีที่นักวิจัยมุ่งสืบหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของกรณีศึกษาเป็นหลัก (Stake. 1995: 3) อันจะนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ได้อย่างสมบูรณ์ในที่สุด

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ผู้วิจัยเลือกชุมชนแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคกลางเป็น “สนาม” สำหรับการศึกษานี้ โดยผู้วิจัยจะอธิบายเหตุผลของการเลือกภาคกลางในเชิงปรากฏการณ์ของบริษัทพื้นที่และสภาพปัญหาจากข้อเท็จจริง กล่าวคือ พื้นที่ภาคกลางนั้นค่อนข้างมีความหลากหลายทางด้านสังคม วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ จึงเป็นพื้นที่ที่มีแรงดึงดูดทั้งในมิติของระบบโครงสร้างเศรษฐกิจ ระบบโครงสร้างการจ้างแรงงานจากปัจจัยพวกนี้จึงส่งผลให้พื้นที่ ภาคกลางเป็นพื้นที่ที่มีผู้คนจากหลากหลายภูมิภาคมาอาศัยอยู่เพราะเป็นแหล่งการจ้างงานที่สำคัญ และแหล่งรายได้ อีกทั้งหลายจังหวัดในพื้นที่ภาคกลางเป็นประตูเปิดไปสู่จังหวัดต่างๆในภูมิภาคอื่นทั้งสิ้น ดังนั้น จึงมีผลให้ภาคกลางเป็นตลาดของความต้องการยาเสพติดแหล่งใหญ่จึงมีจำนวนผู้เสพและผู้ค้ามากมายอยู่ในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานสถานการณ์ปัญหายาเสพติด ปี พ.ศ.2552 ของสำนักยุทธศาสตร์ ของสำนักงาน ป.ป.ส.ที่พบว่า ภาคกลางยังคงเป็นพื้นที่ที่ต้องเฝ้าระวังและพื้นที่แพร่ระบาดของยาเสพติดยังคงเป็นพื้นที่ในภาคกลาง กทม. พื้นที่ อ.เมืองของจังหวัดใหญ่ๆ และพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด. 2552) สอดคล้องกับในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2550 - 2554) สถิติการจับกุมคดียาเสพติดรายสำคัญในแต่ละคดีที่สามารถยึดของกลางเป็นยาบ้าได้ในจำนวนมาก พบว่า พื้นที่ที่มีจับกุมที่สำคัญและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นการจับกุมได้ในพื้นที่ภาคกลางและกทม. (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2555) ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายที่น่าสนใจต่อผู้วิจัยว่าชุมชนในภาคกลางที่ผู้วิจัยเลือกศึกษานั้น ชุมชนมีกระบวนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดอย่างไรให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งที่อยู่ท่ามกลางสถานการณ์การปัญหายาเสพติดที่มีความรุนแรง

ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษานปรากฏการณ์ที่อาศัยผลของการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อเป็นฐานสำหรับทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้สำหรับปรากฏการณ์นั้น จึงเน้นศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ประสบกับเหตุการณ์หรือมีประสบการณ์โดยตรงและมีความพร้อมและยินยอมในการให้ข้อมูลในฐานะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อทำการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่ใช่ทางการ ประชาชนชาวบ้าน คณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน สมาชิกและกรรมการบริหารองค์กรชุมชนด้านยาเสพติด ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติ คือ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนที่มีประสบการณ์ทำงานในด้านนี้ไม่น้อยกว่า 3 ปี หรือเป็นบุคคลที่มีองค์ความรู้และความเข้าใจในการจัดการปัญหาเสพติดของชุมชน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ ในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ คนในชุมชน และผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพอื่น ๆ ที่ทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีส่วนสำคัญในการช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informants) โดยไม่อาศัยความน่าจะเป็น ด้วยวิธีเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) และการเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Technique)

ประโยชน์ที่จะได้รับ

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มี 3 มิติ ดังนี้

1. **ประโยชน์เชิงวิชาการ** คือ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน (Knowledge Clearing Strategies) ในการพัฒนาต่อยอดความรู้ให้กว้างขวาง ครอบคลุม และมีความหลากหลายในทุกมิติของปัญหา การสร้างความรู้ใหม่ และการได้ข้อค้นพบ นำสู่การสร้างข้อเสนอ ทางเลือก และทางออกที่เหมาะสมอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2. **ประโยชน์เชิงนโยบาย** คือ เพื่อนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการจัดการปัญหาเสพติด โดยเน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางที่สำคัญให้กับผู้กำหนดนโยบายที่จะใช้ผลจากการศึกษานี้ไปพัฒนาการจัดการปัญหาเสพติดของประเทศที่อาศัยพลังชุมชนเป็นฐานในการขับเคลื่อนการดำเนินงานควบคู่กับการสร้างความร่วมมือในระดับพหุภาคีที่เน้นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อให้แต่ละชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งในการจัดการปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืนต่อไป

3. **ประโยชน์เชิงปฏิบัติ** คือ ข้อมูลความรู้ของชุมชนที่ศึกษาถือว่าเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice: CoP) นั้นเป็นความรู้ประเภท Tacit knowledge ถูกนำมาถ่ายทอดเป็น Explicit knowledge จึงเป็นข้อมูลที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจเป็นผลให้มีความเป็นไปได้สูงต่อการถูกนำไปประยุกต์ใช้และได้รับความสนใจจากหลายฝ่ายไม่จำกัดแต่เพียงนักวิชาการหรือบุคคลผู้สำเร็จการศึกษาระดับสูงอย่างเดียว แต่บุคคลทั่วไป ผู้ที่สนใจและบุคคลที่เป็นนักปฏิบัติ สามารถศึกษาเรียนรู้ถึงพัฒนาการของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งสามารถนำไปประยุกต์เป็นต้นแบบหรือแนวทางในการดำเนินงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชนอื่นๆ และถือว่าเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการเป็นต้นแบบให้กับองค์กรชุมชนอื่นๆ ให้สามารถพัฒนาโดยการเรียนรู้จากความสำเร็จ

ของผู้อื่น(Benchmarking) อันเป็นการพัฒนาทางลัดสู่ความสำเร็จแบบก้าวกระโดดไม่ต้องเสียเวลากับการลองผิดลองถูก

นิยามศัพท์

1. การป้องกันปัญหาเสพติด หมายถึง การดำเนินกิจกรรมที่มีเป้าหมายไม่ให้เกิดการเสพหรือติดยาเสพติด ด้วยวิธีการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา ให้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ทั้งในระบบโรงเรียน ระบบนอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมใกล้ตัวที่มีส่วนผลักดันให้บุคคลไปใช้ยาเสพติด ทั้งนี้ การป้องกันปัญหาเสพติด สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1.1 การป้องกันระดับปฐมภูมิ (primary prevention) หมายถึง การป้องกันในความเข้าใจของบุคคลทั่วไป นั่นคือ ป้องกันมิให้มีการเริ่มเสพหรือผู้เสพรายใหม่ และป้องกันมิให้มีการติดยาเสพติด การจัดกิจกรรมในระดับนี้ เป็นการจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดและผลกระทบของยาเสพติดที่มีต่อพฤติกรรมของคน ตลอดจนมุ่งเสริมสร้างกิจกรรมทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อเบี่ยงเบนบุคคลออกจากการใช้ยาเสพติด กลุ่มเป้าหมายเป็นประชากรทั่วไป และประชากรกลุ่มเสี่ยง

1.2 การป้องกันระดับทุติยภูมิ (secondary prevention) หมายถึง การคัดกรอง และค้นหาผู้เสพยาเสพติด แล้วนำกิจกรรมต่างๆ แทรกเข้ามาในช่วงเวลาที่คนได้ทดลองใช้ยาแล้วหรือกำลังจะติดยาแต่ยังไม่ติด หรือเป็นผู้ที่มีความเสี่ยงในการติดยาสูง การจัดกิจกรรมในระดับนี้ เป็นการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ยา การให้คำปรึกษา ตลอดจนการเฝ้าระวังรักษาอาการป่วยไข้ที่เป็นผลจากการใช้ยาเสพติดด้วย

1.3 การป้องกันระดับตติยภูมิ (tertiary prevention) หมายถึง การบำบัดและฟื้นฟูสภาพผู้ป่วยที่ติดยาเสพติดเป็นการดำเนินการหยุดพฤติกรรมและผลร้ายจากการติดยาเสพติดให้สามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้ อย่างเป็นปกติสุข โดยใช้กระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจของผู้ติดยาเสพติด กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ป่วยที่เสพหรือติดยาเสพติดในชุมชน

โดยการป้องกันในทุกะดับมีความสำคัญ การป้องกันที่ดีควรดำเนินการป้องกันทั้งสามระดับไปพร้อมกัน จะเลือกปฏิบัติเพียงระดับใดระดับหนึ่งมิได้

2. ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนสามารถดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนเป็นไปตามแผนและเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

2.1 ด้านองค์กรหรือบุคลากรแกนนำ ต้องเป็นชุมชนที่มีแกนนำหรือบุคคลที่ทำงานด้านยาเสพติด เช่น คณะกรรมการชุมชน ผู้ประสานพลังแผ่นดิน ฯลฯ และมีการประชุมกันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

2.2 ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน คือ ชุมชนมีกฎ ระเบียบ ข้อตกลงประกาศใช้ร่วมกัน มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเป็นประจำ มีกิจกรรมส่งเสริมการดูแลตนเอง ลูกหลาน เพื่อนฝูง และชุมชนให้ห่างไกลจากยาเสพติด สมาชิกมีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาอย่างทันท่วงที ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมี

ส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และมีการจัดกิจกรรมในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนที่ครอบคลุมทั้งใน 3 ระดับ ตั้งแต่การป้องกันในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 การป้องกันในระดับปฐมภูมิ ได้แก่ มีการจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดและผลกระทบของยาเสพติดที่มีต่อพฤติกรรมของคน ตลอดจนมุ่งเสริมสร้างกิจกรรมทางเลือกที่เหมาะสม

2.2.2 การป้องกันในระดับทุติยภูมิ ได้แก่ มีการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ยา การให้คำปรึกษา ตลอดจนการเฝ้าระวังรักษาอาการป่วยไข้ที่เป็นผลจากการใช้ยาเสพติดด้วย

2.2.3 การป้องกันในระดับตติยภูมิ ได้แก่ มีการใช้กระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจของผู้ติดยาเสพติดที่รวมถึงการป้องกันการติดยาเสพติดซ้ำ

2.3 ด้านการจัดกลไกเฝ้าระวังปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ได้แก่ มีผู้รับผิดชอบในการเฝ้าระวังปัญหาเสพติดอย่างชัดเจน มีกิจกรรมเฝ้าระวังในชุมชน เช่น การตั้งจุดตรวจ เดินเวรยาม การแจ้งข่าวสาร ฯลฯ มีการสำรวจข้อมูลผู้เสพ ผู้ติดยา ผู้ค้ายาเสพติดในชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการแจ้งเตือนปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกในชุมชน

2.4 ด้านการควบคุมปัญหาหรือการแก้ไขปัญหาเสพติด ได้แก่ ผู้เสพหรือผู้ติดยาถูกนำเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษา มีการติดตามดูแลช่วยเหลือ ให้โอกาสผู้เสพหรือผู้ติดยาภายหลังการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ มีการจัดการกับพื้นที่เสี่ยงต่อการมั่วสุมหรือแพร่ระบาดของยาเสพติด เช่น สนามเด็กเล่น บ้านร้าง และไม่มีผู้ค้ายาเสพติด

2.5 ด้านการส่งเสริมอาชีพ/ฝึกอาชีพ ได้แก่ มีการสำรวจความต้องการการส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำของผู้เสพหรือผู้ค้า มีการจัดกิจกรรมหลักสูตรฝึกอบรมด้านอาชีพให้ผู้เสพ ผู้ติดยา ผู้ค้า และสมาชิกในชุมชน หรือส่งเสริมให้มีงานทำ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนได้รับการส่งเสริมอาชีพ

3. ยาเสพติด หมายถึง สารเคมีหรือวัตถุชนิดใดๆ ซึ่งเมื่อเสพเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะโดยรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือด้วยประการใดๆ แล้วทำให้เกิดผลต่อร่างกายและจิตใจใน ลักษณะสำคัญ เช่น ต้องเพิ่มปริมาณการเสพขึ้นเรื่อยๆ มีอาการขาดยาเมื่อไม่ได้เสพ มีความต้องการเสพทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างรุนแรงอยู่ตลอดเวลา และทำให้สุขภาพทรุดโทรมลง กับให้รวมตลอดถึงพิษ หรือส่วนของพิษที่เป็นหรือให้ผลผลิตเป็นยาเสพติดให้โทษ หรืออาจใช้ผลิตเป็นยาเสพติดให้โทษ และสารเคมีที่ใช้ในการผลิตยาเสพติดให้โทษด้วย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการวิจัย เรื่อง กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง นั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้น โดยผู้วิจัยจะไม่ปล่อยให้แนวคิดทฤษฎีเหล่านี้มาเป็นกรอบหรือกรอบงำในการศึกษาวิจัย หากแต่จะให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์ในภาคสนามเป็นสำคัญ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชน

ส่วนที่ 3 ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม

ส่วนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด

1. ความหมายการป้องกันยาเสพติด

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2552: 57) ได้ให้นิยามของ “การป้องกันยาเสพติดว่าหมายถึง กระบวนการที่ดำเนินการล่วงหน้า โดยการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา ข้อมูลข่าวสารและความรู้ ทั้งในระบบโรงเรียน ระบบนอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่องและสัมพันธ์กันในเรื่องคุณภาพชีวิต ยาและยาเสพติด การป้องกันตนเอง ครอบครัวและชุมชนให้รอดพ้นจากยาเสพติดด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันแก่บุคคลให้มีความสามารถที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรคและเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในช่วงชีวิต รวมถึงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมใกล้ตัวที่มีส่วนผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายไปใช้ยาเสพติด”

2. ระดับของการป้องกันยาเสพติด

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ที่ทำการศึกษาในเรื่อง “กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง” นั้น เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจในเนื้อหาสอดคล้องกันตลอดทั้งเรื่อง ผู้วิจัยได้ใช้คำว่า “การป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน” ที่ให้ความหมายครอบคลุมถึงการป้องกัน การแก้ไขและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน โดยมีหลักการจำแนกคล้ายคลึงกับระดับการป้องกันโรคที่จำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ การป้องกันระดับปฐมภูมิ การป้องกันระดับทุติยภูมิ และการป้องกันระดับตติยภูมิ ทุกระดับมี

ความสำคัญ การป้องกันที่ดีควรดำเนินมาตรการป้องกันทั้งสามขั้นตอนนี้ไปพร้อมกัน จะเลือกปฏิบัติเพียงขั้นตอนหนึ่งขั้นตอนไม่ได้

โดยรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนนี้มีดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.2552: 57)

1. การป้องกันขั้นต้นหรือการป้องกันระดับปฐมภูมิ (Primary Prevention) เป็นมาตรการป้องกันยาเสพติดที่ดำเนินการเพื่อป้องกันบุคคลให้หลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาอันนำไปสู่การเริ่มทดลองใช้ยาเสพติด ด้วยการจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดและผลกระทบของยาเสพติดที่มีต่อพฤติกรรมของคน ตลอดจนมุ่งเสริมสร้างกิจกรรมทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อเบี่ยงเบนบุคคลออกจากการใช้ยาเสพติด

2. การป้องกันระดับที่ 2 หรือการป้องกันระดับทุติยภูมิ (Secondary Prevention) หมายถึง การทำกิจกรรมต่างๆที่จะแทรกเข้ามาในช่วงเวลาที่คนได้ทดลองใช้ยาแล้ว และกำลังจะติดยาแต่ยังไม่ติด เป็นผู้ที่มีความเสี่ยงในการติดยาสูง การจัดกิจกรรมในระดับนี้ เป็นการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ยา การให้คำปรึกษา ตลอดจนการเยียวยารักษาอาการป่วยไข้ที่เป็นผลจากการใช้ยาเสพติด

3. การป้องกันระดับที่ 3 หรือการป้องกันระดับตติยภูมิ (Tertiary Prevention) การป้องกันระดับที่ 3 หมายถึง การดำเนินการหยุดพฤติกรรมและผลร้ายจากการติดยาเสพติด โดยกระบวนการบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจของผู้ติดยาเสพติด และกระบวนการดังกล่าว ยังหมายความรวมถึงการป้องกันการติดยาเสพติดซ้ำอีกด้วย

โดยการป้องกันยาเสพติดทั้ง 3 ระดับนั้นจะต้องดำเนินการป้องกันทั้งตนเอง ครอบครัวและชุมชน กล่าวคือ (กองบัญชาการตำรวจนครบาล. 2542: 19)

1. การป้องกันตนเอง โดยการศึกษาหาความรู้ เพื่อให้รู้เท่าทันโทษพิษภัยของยาเสพติด ไม่ทดลองใช้ยาเสพติดทุกชนิด และปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน ระวังระวังเรื่องการใช้ยา เพราะยาบางชนิดอาจทำให้เสพติดได้ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น อ่านหนังสือ ทำงานอดิเรก หรือเล่นกีฬา เลือคบเพื่อนดี ที่ชักชวนกันไปในทางสร้างสรรค์ เมื่อมีปัญหาชีวิต ควรหาหนทางแก้ไขที่ไม่ข้องเกี่ยวกับยาเสพติดหากแก้ไขไม่ได้ควรปรึกษาผู้ใหญ่

2. การป้องกันครอบครัว โดยการช่วยกันสอดส่องบุคคลในครอบครัวอย่าให้ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด อาจจะได้โดยการอบรมสั่งสอนให้รู้ถึงพิษภัย และโทษของยาเสพติดหรือโดยการดูแลในการคบเพื่อนฝูง แต่สิ่งที่สำคัญคือการสร้างความรัก ความเข้าใจในครอบครัว การสร้างครอบครัวให้อบอุ่นและมีความสัมพันธ์อันดีกันในครอบครัว

3. การป้องกันชุมชน โดยการร่วมกันของประชาชนในชุมชน ไม่ให้ผู้คนในชุมชนไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด หรือหากมีผู้ติดยาเสพติดก็สมควรให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ ให้เข้ารับการรักษาบำบัดรวมทั้งการให้โอกาสผู้ติดยาเสพติดเข้าอยู่ร่วมในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ยังจะต้องให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในการป้องกันปราบปรามยาเสพติด

3. แนวคิดในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติด

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด(2552: 58-59) ได้สรุปแนวคิดในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดไว้ ดังนี้

1. มุ่งพัฒนาตัวบุคคล

ให้ความสำคัญกับการสร้างศักยภาพและคุณภาพชีวิตของคนเพื่อให้มีความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป บุคคลสามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพาสมาชิก แม้ว่าจะมียาเสพติดแพร่ระบาดอยู่ (Self-Control) กระบวนการพัฒนาเพื่อให้คนมีภูมิคุ้มกันยาเสพติด จึงควรเป็นการดำเนินการระยะยาวโดยเริ่มต้นจากการเตรียมความพร้อมของพ่อแม่

2. กำหนดพื้นที่และกลุ่มประชากรเป้าหมายในการดำเนินงาน

เนื่องจากทรัพยากรที่จะดำเนินการค่อนข้างจำกัด ทั้งงบประมาณและบุคลากรจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการกำหนดพื้นที่เป้าหมายดำเนินงานให้ชัดเจน

3. ผลผสมผสานมาตรการในการดำเนินงาน

เป็นผลจากการวิเคราะห์สภาพปัญหาในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ค้นหาสาเหตุและผลกระทบที่เกิดจากปัญหาเพื่อกำหนดทางเลือกใช้มาตรการที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหา

4. กำหนดหน่วยงานรับผิดชอบการดำเนินงาน

ระดมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐบาล ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนตามความถนัดและสอดคล้องกับภารกิจปกติ

5. ดำเนินงานในลักษณะองค์รวมแบบบูรณาการ

พัฒนางานปกติที่หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการกันอยู่ มีชิ้นงานพิเศษหรืองานฝากที่แยกส่วนออกมาดำเนินการเป็นการเฉพาะตามงบประมาณที่ได้รับการจัดสรร

6. มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง

การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การศึกษาปัญหา วางแผนในการดำเนินงานและตัดสินใจพิจารณาทางเลือก ตลอดจนร่วมดำเนินงานปรับปรุงวิธีดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

7. การสร้างเอกภาพในการดำเนินงาน

เพื่อป้องกันการเกิดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน จึงมีความจำเป็นที่ต้องประสานแผนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของหน่วยงานต่างๆ ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์

8. การระดมทรัพยากรของหน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม

เนื่องจากงบประมาณปกติที่ได้รับจัดสรรจากรัฐบาลมีจำนวนค่อนข้างจำกัดและไม่เพียงพอสำหรับการ

ดำเนินงานกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ การสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของงานและโครงการต่างๆ ในด้านการป้องกันยาเสพติดให้กับองค์กรธุรกิจเอกชน นับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

9. ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้านและของผู้ปฏิบัติในแต่ละชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้รับการคิดค้น ทดลองใช้ปรับปรุง พัฒนาซ้ำแล้วซ้ำอีกจากรากเหง้าของปัญหาเพื่อให้เหมาะสมกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่จึงควรมีการศึกษา เผยแพร่และประยุกต์ใช้ต่อไป

โดยสรุป กล่าวได้ว่าปัญหายาเสพติดแม้เป็นปัญหาที่ร้ายแรง แต่หากคนในชุมชนมีภูมิคุ้มกันยาเสพติดได้ด้วยตนเองก็จะถือว่าเป็นการป้องกันยาเสพติดที่สาเหตุของปัญหา เพราะบุคคลที่มีภูมิคุ้มกันยาเสพติดนั้นจะรู้จักป้องกันตนเองให้รอดพ้นจากปัญหายาเสพติดและถึงแม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเสพยาเสพติด บุคคลนั้นก็จะสามารถนำตนเองให้พ้นจากปัญหายาเสพติดได้ อีกทั้ง หากในชุมชนเห็นความสำคัญต่อการจัดการปัญหาดังกล่าวก็ย่อมก่อให้เกิดการให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจังและต่อเนื่องในการป้องกันปัญหายาเสพติด ที่จำเป็นต้องป้องกันอย่างครอบคลุม ทั้งในการป้องกันระดับปฐมภูมิ การป้องกันระดับทุติยภูมิ และการป้องกันระดับตติยภูมิ ซึ่งทุกระดับล้วนมีความสำคัญและต้องดำเนินการป้องกันทั้งสามขั้นตอนนี้ไปพร้อมกัน จะเลือกทำเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้ รวมถึงต้องมีทั้งการป้องกันตนเอง การป้องกันครอบครัว และการป้องกันชุมชนควบคู่กันไป ในตลอดกระบวนการทำงานซึ่งหากทำได้เช่นนี้แล้ว การจัดการปัญหายาเสพติดของชุมชนก็จะนำไปสู่การประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชน

ประเทศไทยได้มีกิจกรรมป้องกันปัญหายาเสพติด (Prevention of Addiction) มาอย่างต่อเนื่อง แต่ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมากลับยังมีการแพร่ระบาดของปัญหาอย่างรุนแรงต่อเนื่องและกระจายไปถึงระดับหมู่บ้าน ชุมชนซึ่งเป็นรากฐานของสังคมจึงทำให้ประเด็นของการป้องกันได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาให้ความสำคัญในการดำเนินการอย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานโดยภาครัฐเพียงอย่างเดียวนั้นย่อมไม่เท่าทันต่อสถานการณ์ปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น สังคมจึงหันมาให้ความสำคัญกับการป้องกันยาเสพติดในชุมชนโดยให้ชุมชนของตนเป็นผู้ดำเนินการและเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการจัดการปัญหาของชุมชน

จากการศึกษาเรื่องราวของชุมชนหลายๆแห่ง ที่สามารถดำเนินการป้องกันปัญหายาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จนั้น ส่วนหนึ่งเนื่องจากสังคมไทยนั้นมีจุดแข็งที่มีความผูกพันร่วมกันของสังคมและชุมชนซึ่งหากได้มีการรวมกลุ่มและก่อกระบวนการแก้ปัญหาพร้อมกันย่อมทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงการเผชิญปัญหาพร้อมกัน ปลุกจิตสำนึกจนเกิดเป็นพลังต่อต้านยาเสพติด ดังนั้นการแก้ไขและการป้องกันยาเสพติดที่ยั่งยืนควรทำโดยชุมชน เพื่อให้ผู้ที่มีอดีตเกี่ยวข้องกับยาเสพติดสามารถกลับไปอยู่ในชุมชนได้ แม้ว่าปัญหายาเสพติดจะเกี่ยวข้องกับกฎหมาย แต่การใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเข้มงวดคงจะแก้ไขได้เฉพาะปัญหาพื้นผิวและใช้ได้ผลเพียงระยะหนึ่งเท่านั้น การแก้ไขในระดับลึกและยั่งยืนคงต้องใช้ความ มุ่งมั่นของผู้นำ การยอมรับและ

ให้โอกาสของคนในชุมชน โดยมีภาคีราชการที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำองค์ความรู้ เทคนิคกระบวนการที่หลากหลายมาใช้อย่างเหมาะสมที่ต้องอยู่บน ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมในลักษณะของกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive process) ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งหมดในการดำเนินงาน ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดที่สำคัญมานำเสนอ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

1.1 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยกระบวนการกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

การรวมกลุ่มมิได้เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา แต่การรวมกลุ่มเป็นสื่อกิจกรรมที่เอื้อให้ชุมชน ท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็งทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ชุมชนสามารถกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตนและรักษา วัฒนธรรมประเพณี อันก่อให้เกิดความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจใน “ความเป็นชุมชน” ของตน ทำให้เห็นได้ว่าใน สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลก การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนอยู่รอดได้ การรวมกลุ่มมีทั้งแบบเป็นทางการซึ่งหมายถึงการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือการก่อตั้งตามระเบียบของ หน่วยงานราชการต่างๆและเป็นแบบไม่เป็นทางการโดยคนในชุมชนอาจรวมตัวกันทำกิจกรรมเรื่องใดๆตามความ ต้องการและวัตถุประสงค์ของตน

นอกจากนั้น กระบวนการกลุ่มยังเป็นกระบวนการทำงานที่เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนใน การจัดการและการแก้ไขปัญหาระหว่างผู้นำรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ สิ่งนี้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการหล่อหลอมภูมิปัญญา ของคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ในการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆของชุมชน ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการหล่อหลอม ความคิดนี้จะมีความเหมาะสมกับสภาพชุมชนท้องถิ่นและเมื่อหล่อหลอมไปนานๆจะกลายเป็นภูมิปัญญารุ่นใหม่ที่ ทันเหตุการณ์ต่อสภาพสังคมเศรษฐกิจและจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งมีอาจวัดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ (นันทิยา หุตา นุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร. 2546: 16-17) เราจึงเห็นได้ว่ากระบวนการกลุ่มในชุมชนถือเป็นบทบาทที่สำคัญใน การขับเคลื่อนการดำเนินงานต่างๆในชุมชนของตนให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ด้วยเหตุผล ข้างต้น ในงานวิจัยเรื่องนี้จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาการรวมกลุ่มในชุมชนหรือที่เราเรียกกันว่า “องค์กรชุมชน”

1.1.1 ความหมายขององค์กรชุมชน

ความยั่งยืนของสังคมชนบทขึ้นอยู่กับการมีองค์กรทำให้มีพลังเพิ่มขึ้นและมีความยั่งยืนโดยเป็น กลไกของการเรียนรู้ร่วมกันและการจัดการองค์กรชุมชนเป็นองค์กรที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันสร้างขึ้นเองและ จัดการเองได้ ไม่ใช่องค์กรของคนอื่นสร้างให้หรือยึดเยียดให้หรือจัดการโดยคนอื่น องค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดย กระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันแล้วเข้าอีกจนปรากฏตัวผู้ตามธรรมชาติขึ้นมีการจัดองค์กรมี การคิดวิเคราะห์ปัญหา วิจัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง (ประวศ ะสี. 2535: 3)

พัฒนา กิจประสงค์ (2544: 59-60) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับความหมายขององค์กรชุมชนไว้ว่า “องค์กรและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือ หัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ

จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป” และทำให้คนใจชุมชนมีชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพ และคุณภาพชีวิตที่ดี

ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาตรา 3 ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ไว้ดังนี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่อง โดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

“องค์กรชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนที่มีระบบการจัดการที่สมาชิกของชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ พัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม

“เครือข่ายองค์กรชุมชน” หมายความว่า กลุ่มองค์กรชุมชนที่มีการรวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะกระทำกิจการอย่าง หนึ่งอย่างใด เพื่อประโยชน์ขององค์กรชุมชนในกลุ่มนั้น

1.1.2 องค์ประกอบขององค์กรชุมชน

กลุ่มหรือองค์กรชุมชนจะมีองค์ประกอบอะไรนั้นเกี่ยวข้องกับตัวแปร 2 ประการ (นั่นคือ ทูตานุวัตร และ ฌรนต์ ทูตานุวัตร. 2546: 39-40) คือ

1. ชนิดหรือประเภทของกลุ่ม จะเป็นสิ่งกำหนดลักษณะหรือจำนวนขององค์ประกอบ เช่น ถ้าโครงสร้างของกลุ่มเป็นแบบเชิงเดี่ยว องค์ประกอบของกลุ่มจะมีน้อย ในทางกลับกันถ้าโครงสร้างของกลุ่มเป็นแบบเชิงซ้อน องค์ประกอบของกลุ่มจะมีมากขึ้น หรือถ้ากลุ่มดำเนินธุรกิจที่เรียกว่า ธุรกิจชุมชน องค์ประกอบของกลุ่มก็จะแตกต่างจากกลุ่มประเภทดำเนินกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

2. ระดับการพัฒนาของกลุ่ม องค์ประกอบของกลุ่มขึ้นอยู่กับระดับการพัฒนาตามวงจรชีวิตขององค์กรซึ่งประกอบด้วยขั้นการเกิดและเติบโต การเติบโตเต็มที่ การหยุดนิ่ง และการเสื่อมสลาย เช่น กลุ่มที่กำลังอยู่ในขั้นเกิดใหม่ องค์ประกอบของกลุ่มจะมีน้อย อาจมีเพียงโครงสร้างของกลุ่มที่มีประธานและสมาชิกเท่านั้น แต่เมื่อกลุ่มพัฒนาอยู่ในระยะการเติบโตเต็มที่ โครงสร้างของกลุ่มต้องระบุตำแหน่งหน้าที่หลายฝ่ายเป็นต้น

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของกลุ่มสามารถจัดหมวดหมู่ได้ 4 ส่วนใหญ่ คือ บุคคล การเงิน กิจกรรมการผลิต และกิจกรรมการตลาด ซึ่งบุคคลในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม มีความเป็นเจ้าของ มีหน้าที่และความรับผิดชอบ และได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม โดย

1. แบ่งตามตำแหน่งหน้าที่เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มผู้นำและกลุ่มผู้ตามหรือกลุ่มสมาชิกมีวัตถุประสงค์เป้าหมายที่บ่งบอกถึงสาเหตุของการมารวมกลุ่ม

2. มีโครงสร้างของกลุ่มซึ่งเป็นตัวกำหนดตำแหน่งของบุคคลในกลุ่มหรืออีกนัยหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะเป็นไปตามโครงสร้างของกลุ่มที่จะบอกว่า ใครจะทำอะไร

3. มีกฎระเบียบและวัฒนธรรมกลุ่มหรือองค์กรที่ทำให้บุคคลปฏิบัติตาม

ปัจจัยสุดท้าย คือ การมี “บารมี” ในที่นี้จะหมายถึง บารมีที่อาจเกิดจากภูมิปัญญา การบวชเรียนหรือฐานะทางเศรษฐกิจ บารมีจะเป็นปัจจัยอีกข้อหนึ่งที่กำหนดรูปแบบของผู้นำ ผู้นำที่มีบารมีที่เกิดจากภูมิปัญญา การบวชเรียน ก็จะมีแนวโน้มเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรม ส่วนผู้นำที่มีบารมีที่เกิดจากฐานะทางเศรษฐกิจ ก็จะมีแนวโน้มเป็นผู้นำทางการประสาทรักษาพยาบาล

ส่วนสมาชิกของกลุ่ม หรือองค์กรชุมชน สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท (Lee, 1991; Greenberg and Baron, 1993) คือ ประเภททำตามที่ผู้นำบอกอย่างกระตือรือร้นแต่ไม่มีความคิดเห็น ประเภทแสดงความคิดเห็นแต่ไม่ทำ ประเภทช่วยงานแต่เป็นปัญหาของกลุ่มหรือองค์กร เช่น ขอบค้ำผู้นำ ประเภทวางเฉย และประเภทแสดงความคิดเห็นและทำงานเต็มที่

โดยแต่ละกลุ่มก็จะมีสมาชิกทั้ง 5 ประเภทนี้ มีแต่ละประเภทมากบ้างน้อยบ้าง ถ้ากลุ่มใดมีสมาชิกประเภทแสดงความคิดเห็นและทำงาน เต็มที่จำนวนมาก กลุ่มก็จะเจริญเติบโตได้ดี แต่ถ้ากลุ่มมีสมาชิกประเภทที่แสดงความคิดเห็นแต่ไม่ทำ และประเภทวางเฉยจำนวนมาก กลุ่มก็จะเฉื่อยเหนียวและในที่สุดก็จะล้มเลิกได้เพราะไม่มีคนทำงานในกลุ่ม ผู้นำกลุ่มจึงต้องสามารถจัดการบริหารสมาชิกในแต่ละประเภทได้อย่างถูกต้องเหมาะสมก็จะทำให้กลุ่มเจริญก้าวหน้าได้ เช่น ประเภทขอบค้ำก็อาจจะจัดให้ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของผู้นำหรือตรวจสอบความเป็นไปของกลุ่มหรือสมาชิกประเภทแสดงความคิดเห็นและทำงานเต็มที่นั้นก็ควรส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นผู้นำรุ่นใหม่หรือเปิดโอกาสและสนับสนุนให้สมาชิกประเภททำตามที่ผู้นำบอกอย่างกระตือรือร้นแต่ไม่มีความคิดเห็นให้แสดงความคิดเห็นได้มากขึ้น

1.1.4 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2540: 53) ได้เสนอประเด็นที่จะนำไปใช้พิจารณาเรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน แบ่งออกเป็น 5 ประเด็น คือ

1. การพิจารณาที่ตัวบุคคล (ทุนมนุษย์) เป็นการมองไปที่ตัวบุคลากรหรือสมาชิกในชุมชน โดยที่ดูทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ ในเรื่องของทักษะความรู้ ความสามารถ ความคิด ตลอดจนการเกิดผู้นำใหม่ และสมาชิกใหม่
2. การพิจารณาด้านกิจกรรมทั้งในเชิงประสิทธิภาพของการดำเนินกิจกรรมรวมทั้งความหลากหลายในกิจกรรม
3. การพิจารณาด้านทุนที่เป็นสิ่งของและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หมายถึง ประสิทธิภาพในการจัดการและใช้สอย
4. การพิจารณาในด้านทุนเพื่อนและการเกิดเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน
5. การพิจารณาถึงสถานภาพขององค์กรชุมชน

สำหรับองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาถึงความอยู่รอด หรือการดำรงอยู่ได้ขององค์กรชุมชน และความเป็นชุมชนสามารถจำแนกได้หลายประการ (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. 2540: 3-9) ดังนี้

1. การมีอุดมการณ์ร่วม การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกันและการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนาซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้

2. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันโดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กร โดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม

4. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีปารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร

5. สมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กร ทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทข้อวิจารณ์ และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

6. การบริหารจัดการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วมการจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล

7. กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กรสมาชิกและชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา

8. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและนอกชุมชน

จากการศึกษาเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการกับปัญหาและการพัฒนาภายใต้กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการพัฒนา (บัณฑูร อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ยางค์. 2533) ได้แก่

1. ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสาน และประยุกต์ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

2. องค์กรชุมชน และกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มและจัดระเบียบในชุมชน

3. เวทีการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และการบูรณาการจากภายนอก ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

3.1 การทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรงมีเครือข่ายเชื่อมโยงกัน เพื่อเกื้อกูลส่งเสริมประชาสังคมและความเข้มแข็งของชุมชน

3.2 การดำรงรักษาแบบแผน ความคิด คุณค่าจิตสำนึกที่ดั้งเดิมของชุมชน

3.3 การสร้างเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรหน่วยงาน

ภายนอก

1.1.5 ขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2540: 21-22) ได้นำเสนอขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชนแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก คือ ขั้นก่อสร้างกลุ่มและแสวงหาทางเลือกในระดับความคิด ขั้นที่สอง คือ ขั้นการลงมือปฏิบัติการ ขั้นที่สาม คือ ขั้นโตแล้วต้องแตก ขยายกลุ่ม ขยายเครือข่าย และขั้นสุดท้าย คือ ขั้นพลังคือความสามัคคี โดยที่ในทุกขั้นต่อนั้น การศึกษาวิเคราะห์ร่วมกันของชุมชน และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสมาชิกจะต้องสอดแทรกเป็นยาต่ออยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละขั้น ดังต่อไปนี้

1. ขั้นก่อสร้างกลุ่ม

ในขั้นตอนนี้อาจจะประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อยๆ ที่อาจจะทำได้พร้อมๆ กันหรือเชื่อมล้ากัน คือ ขั้นการวิเคราะห์ชุมชนและการแสวงหาทางเลือกทำกิจกรรม

1.1 ขั้นการวิเคราะห์ชุมชน นั้นเป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาที่ว่า “การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นหลักประกันของสิ่งอื่นๆ ที่จะตามมา” ความสำเร็จของการพัฒนานั้นอยู่ที่ชาวบ้านผู้อยู่กับปัญหา มีความเข้าใจต่อปัญหาอย่างถูกต้องและมีความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ อย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว และความคิดเดียวกัน ผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ก็คือ การเพิ่มความรู้ชาวบ้านในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การมองเห็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง สาเหตุร่วม การตรวจสอบสาเหตุที่แท้จริง รวมทั้งตรวจสอบการวิเคราะห์ของตัวเองกับคนอื่น ๆ ในชุมชน

1.2 ขั้นการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม เนื้อหาของขั้นตอนนี้คือการระดมความคิดเพื่อเลือกทำกิจกรรมก่อนหลังให้พอเหมาะกับความสามารถของชุมชน วิธีการแสวงหาทางเลือกนั้นคือการศึกษาดูงานของกลุ่มพัฒนาอื่นๆ เพื่อเป็นการขยายฐานความรู้ในเรื่องการแก้ปัญหาการคาดการณ์ล่วงหน้า (Anticipation) ถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต การประเมินความเป็นไปได้ในการกระทำ รวมทั้งการประเมินโอกาส (Opportunities) และขีดจำกัด (Limits) ของกลุ่มในขั้นตอนของการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรมนั้น

2. ขั้นลงมือปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สัมพันธ์กับขั้นตอนที่ผ่านมา หากกลุ่มสามารถวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของตนเองได้ใกล้เคียงความจริง และมีประสบการณ์กว้างขวางในการหาทางออก ก็จะสามารถเลือกกิจกรรมแรกๆ ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติของกลุ่ม ในการเลือกกิจกรรมแรกๆ นี้ มีหลักการสำคัญบางประการที่ต้องยึดเอาไว้ เช่น “หลักเรื่องการพยายามพึ่งตนเองใช้ทรัพยากรและความพยายามของตัวเองให้มากที่สุด” หลักการดังกล่าวเกิดมาจากการสรุปบทเรียนที่เป็นจริงมากมาย เช่น องค์กรเงินทุนขนาดใหญ่ของเยอรมันชื่อ Misereor ได้ทำวิจัยเรื่องกลยุทธ์การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จากทั่วโลก พบว่าในระยะเริ่มแรกหากมีการฉีดเงินจากภายนอกเข้าไปในกลุ่ม การกระทำนั้นมักจะเป็นกระบวนการทำลายศักยภาพในการออมของชาวบ้านไปโดยปริยาย

3. ขันขยายตัว

ลักษณะการขยายตัวขององค์กรชุมชนนั้นจะมีอยู่ 2 ทิศทาง ทิศทางแรก คือการขยายประเภทของกิจกรรม ตัวอย่างเช่นกลุ่มเกษตรกรทำนา เริ่มกิจกรรมแรก คือการซื้อขายน้ยมั้ต่อมาก็ขยายกิจกรรมไปยังการซื้อขายข้าวเปลือก การที่ทุกครั้งี่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดำเนินกิจกรรมการพัฒนาสำเร็จลุล่วงไปได้ในกลุ่มของตน จึงมักจะตามมาด้วยการพยายามขยายกิจกรรมหรือการขยายแนวคิดไปยังอื่น ๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมองจากสายตาคลภายนอกที่กำลังมีชีวิตอยู่ในยุคสมัยที่ความรู้มีการผูกขาดลิขสิทธิ์ ความเชี่ยวชาญเป็นสิ่งที่มีการซื้อขายตัวขององค์กรชาวบ้านก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดูแปลกตา สำหรับเหตุผลของการขยายกิจกรรมนั้นคงจะไม่แตกต่างไปจากวิถีคิดของระบบธุรกิจ หากว่าการเผยแพร่แนวคิดไปยังกลุ่มอื่น ๆ นั้นน่าจะมีเหตุผลอยู่ 2-3 ประการ

ประการแรก เนื่องจากสำนึกเดิมของชาวบ้านที่ทราบว่าเป็นคนๆเดียว บ้านๆเดียว ชุมชนๆเดียวย่อมมีขีดจำกัดเรื่องทรัพยากร หรือแม้มีพอก็อาจจะไม่สม่ำเสมอ กลยุทธ์ในการแก้ไขจึงเป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นมา ดังคำกล่าวของชาวบ้านในยามที่ขาดแคลนสิ่งของบางอย่างที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกล็ดอยู่บ้านใต้ ตะไคร้อยู่บ้านเพื่อน” ดังนั้นเมื่อมีการขยายฐานงานพัฒนาและความรู้กว้างขวางออกไป การระดมทรัพยากรในการทำกิจกรรมให้หลากหลายก็เป็นไป และการทำกิจกรรมหลากหลายคงจะดำเนินไปไม่ได้หากใช้ทรัพยากรจากฐานหมู่บ้านเดียว นอกจากนั้นการขยายเครือข่ายยังเป็นหลักประกันด้านความเสี่ยงแบบธุรกิจการประกันสมัยใหม่ แต่อยู่บนพื้นฐานของ “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” ประการหนึ่งในการธำรงรักษาความยั่งยืนของกลุ่ม มิใช่เป็นเรื่องที่ “ควรร”ทำเท่านั้น

4. ขันพลังคือสามัคคี

ในขณะที่ในขั้นตอนที่สามนั้นจะเป็นไปตามหลักของ “สามัคคีคือพลัง” หลักจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้วความเข้มแข็งดังกล่าว ก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เรียกว่า “องค์กรพันธมิตร” ซึ่งเป็นรูปแบบการรวมพลังของความสามัคคี นอกจากจะเป็นไปในรูปแบบของการระดมความร่วมมือแล้ว ในบางกรณียังต้องเป็นไปในรูปแบบของการต่อรองก็ได้ โดยทั่วไปเป็นหลักธรรมชาติที่ว่ายิ่งกลุ่มของชาวบ้านกลุ่มใดมีความเข้มแข็งมาก สามารถมีส่วนร่วมในการร่างกฎหมายต่างๆที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของกลุ่มได้

ส่วน สุวีริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2540: 10) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนจากนักวิชาการพัฒนาหลายท่าน ดังนี้

1. การก่อตัวของกลุ่มที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักถึงสิ่งที่เผชิญอยู่
2. ขันการดำเนินการเคลื่อนไหวหรือรวมตัวกันจัดตั้ง หลังจากี่พูดคุยตกลงกันจึงต้องมีการวางแผน วางกฎระเบียบ และวางแผนงานในการทำงาน
3. ขันการเจริญเติบโตและขยายกิจกรรมกลุ่ม ระดมทรัพยากรจากภายนอกชุมชนใช้กระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในการสร้างเครือข่ายของกลุ่ม

1.2 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็งได้ประยุกต์มาจากแนวคิดการพึ่งตนเองระดับกลุ่มหรือชุมชน ความรู้เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในปัจจุบันได้มาจากความพยายามที่จะศึกษาวิจัยหาความรู้เพื่อใช้เป็นกรอบกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงยั่งยืนกว่าที่ผ่านมา (พรรณาราย อาจหยุด. 2547: 44) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคือการให้โอกาสแก่ชุมชนได้แสดงความสามารถออกมา โดยการให้ชุมชนตัดสินใจแก้ไขปัญหา และจัดการพัฒนาด้วยพลังของคนในชุมชนเอง โดยมีแนวคิดมาจากเรื่องของการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาสังคมแบบองค์รวม การเพิ่มศักยภาพของชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน. 2543: 1-4)

1.2.1 ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ สมาชิกของชุมชนจะต้องเรียนรู้ต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวสารด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ต่างๆ ที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมือง การปกครอง เป็นต้น และสมาชิกมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการทำกิจกรรม มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีการกระทำร่วมกัน (ประเวศ วะสี. 2541: 14) ซึ่งคณะกรรมการส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต (2542: 27) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใสและพร้อมรับการตรวจสอบ
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิดตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาอาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม

ส่วน ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ (อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540: 9 – 10) มีลักษณะนี้

1. ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพหรือรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพมีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวมทั้งด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ฯลฯ ในทางจิตวิญญาณ คือ สมาชิกของชุมชนมีค่านิยม ความเชื่อต่อสิ่งสูงสุดอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันและรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน ฯลฯ

2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับที่สูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกก็อยู่ในลักษณะที่ชุมชนมีอำนาจในการจัดการ การเลือกสรร การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสูง ในด้านอาชีพ การศึกษา การอยู่กิน ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ

3. ชุมชนที่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้และกลไกภายในของชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่าจะปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

4. ชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการ การเรียนรู้สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ฯลฯ มีผลให้ชุมชนมีความรู้และความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

1.2.2 กรอบแนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

อมรฤทธิ์ เอมะปาน (2543: 27) ได้เสนอกรอบคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนว่าในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะต้องมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาเป็นแบบสหวิชาการ และการทำงานร่วมกันกระบวนทัศน์ใหม่ (New paradigm) โดยมีสาระดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาโดยมีคนเป็นศูนย์กลางมีลักษณะดังนี้

1.1 ร่วมมือกันอย่างพันธมิตรที่เท่าเทียมกัน

1.2 กระตุ้น และทำแทนกันในการเสริมพลังความพยายามพัฒนา

1.3 มาตรการกำหนดมาจากเบื้องต้น การเพิ่มประสบการณ์ของผู้ทำงานอย่างต่อเนื่อง

1.4 รูปแบบ เทคนิค วิธีการที่ถ่ายทอดลงให้ประชาชนต้องเปลี่ยนเป็นการให้ประชาชนเข้าถึง

ข้อมูลและแหล่งทรัพยากร

1.5 การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนวางแผนงานโครงการพัฒนาปฏิบัติ ในการสนับสนุน

การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

1.6 การจัดการให้ปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นการให้มีส่วนร่วม

2. การพัฒนาแบบสหวิทยาการรวม (Holistic approach) มีลักษณะดังนี้

- 2.1 พัฒนาคอน ชุมชน สังคม ทั้งระบบ
- 2.2 วิสัยทัศน์รวมทุกด้าน คิดแบบรวมยอด
- 2.3 วางแผนยึดหลักพื้นที่ จากส่วนท้องถิ่นถึงระดับชาติ
- 2.4 ประชาชนในพื้นที่ มีการทำแผน และจัดการด้วยตนเอง
- 2.5 กรอบงานของระดับบน ต้องทำเพื่อเสริมพลังคนระดับล่าง และสร้างบรรยากาศให้สามารถ

เป็นไปได้

- 2.6 แผนย่อยของการพัฒนา ต้องอยู่ภายในกรอบของแผนรวม
- 2.7 เทคนิค และงานที่ต้องเชื่อมโยงกับงานอื่นที่เกี่ยวข้องร่วมกัน

3. ความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมการทำงานแบบมีส่วนร่วม แบ่งเป็น 5 ประการ

- 3.1 ต้องมีความต่อเนื่อง ผสมผสาน และทำไปพร้อมกันทั้งระบบ (Ongoing whole system)
- 3.2 เป็นการเปลี่ยนแปลงไปช้า ๆ อย่างธรรมชาติ และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Organic

diarrheic)

- 3.3 เป็นกระบวนการสร้างสรรค์เกี่ยวกับการเรียนทางทักษะการปฏิบัติ (Learnable skill)
- 3.4 ต้องการความยอมรับอย่างเปิดเผยจากทุกคนที่เกี่ยวข้อง (Commit to openness)
- 3.5 ชุมชนประกอบด้วยบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ความต้องการที่เหมือนกันรวมตัวกันทำงาน

1.2.3 กระบวนการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (ธีรยุทธ บุญมี .2540: 193) มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ 1 การเกิดจิตสำนึกระดับสังคม ถือเป็นขั้นตอนแรกสุดในการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งขั้นนี้เกิดขึ้นเมื่อได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจไปได้ระยะหนึ่ง ซึ่งได้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาชุมชนแออัด และปัญหาสภาพแวดล้อม เป็นต้น ในระยะนี้ถือว่าเป็นการเกิดจิตสำนึกร่วมกันเป็นครั้งแรก กล่าว คือ การรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทางสังคมซึ่งทุกคนมีความรับผิดชอบร่วมกันในอันที่จะต้องร่วมกันแก้ไขปัญหา รวมทั้งทุกคนมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ส่วนรวมดีขึ้น

ขั้นที่ 2 การเกิดขึ้นของกลุ่ม การเกิดขึ้นของกลุ่ม หมายถึง องค์กรทางเศรษฐกิจและทางสังคมด้านต่างๆ ซึ่งองค์กรเหล่านี้มีสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มงานสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ สมาสตริ แห่งชาติ อาสาสมัครสตริ ตลอดทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยทำหน้าที่ในการดูแลปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเด็ก สิ่งแวดล้อม สตริ และชุมชนแออัด เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วม ในขั้นนี้ถือว่าอยู่ในช่วงปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นช่วงที่สมาชิกมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น การรวมตัวของกลุ่มต่างๆ มีมากขึ้น จึงทำให้เกิดการมีอุดมการณ์ร่วมกันในอันที่จะยึดเหนี่ยวผูกพันซึ่งกันและกัน เพื่อมีจุดมุ่งหมายให้สังคมเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีคุณธรรม อันถือ

เป็นข้อเรียกร้องร่วมกันของประชาชนทั้งหมดของสังคมที่ต้องการให้บ้านเมืองดำเนินไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาต่อไป

ขั้นที่ 4 การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่างๆ ในขั้นนี้ยังถือว่าเป็นเหตุการณ์ในอนาคต เมื่อเกิดการตกผลึกเป็นสถาบันที่ทุกคนให้การยอมรับว่าเป็นกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันมีองค์กรที่พัฒนาจนเป็นที่ยอมรับของประชาชนอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างเช่น องค์กรเอกชนต่างๆ มูลนิธิต่างประเภทปี มูลนิธิเด็ก ตลอดจนทั้งสถาบันภาคเอกชนทั้งหลาย เป็นต้น

1.2.4 แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพ และความเข้มแข็งของชุมชน

การเพิ่มศักยภาพของชุมชน เป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่สามารถกำหนดทิศทาง คุณค่า วิถีการดำเนินชีวิตที่เพียงพอและมีเอกลักษณ์ของตนเองในขณะเดียวกันสามารถปรับตัวรับรู้เท่าทันกับสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ ภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน.2543: 19 -25) โดยแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน (อมรฤทธิ์ เอมะปาน. 2543: 27) มีรายละเอียดดังนี้

1. ส่งเสริมศักยภาพกรรมการหมู่บ้านในการเป็นแกนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดย

1.1 สร้างจิตสำนึกของประชาชนกลุ่ม /องค์กร ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิฤต

1.2 เพิ่มความสามารถของผู้นำหมู่บ้าน ในการวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผน และการดำเนินงานตามแผน

1.3 จัดเวทีการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ผลกระทบของวิฤตที่มีต่อชุมชน วางแผนแก้ไขปัญหา ติดตามการปฏิบัติตามแผน และประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกัน

1.4 ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน

2. ส่งเสริมศักยภาพ องค์กรบริหารส่วนตำบล / สภาตำบล ในการเป็นแกนสนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในตำบล ดังนี้

2.1 พัฒนาทัศนคติขององค์การบริหารส่วนตำบล / สภาตำบล ให้ยอมรับ และสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการแก้ปัญหาวิฤต

2.2 เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล / สภาตำบลในการการบริหารจัดการในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิฤต

2.3 ส่งเสริมบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล / สภาตำบลในการสนับสนุนกรรมการหมู่บ้าน จัดเวทีการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาผลกระทบของวิฤต

3. สนับสนุนการส่งเสริมศักยภาพของกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล / สภาตำบล โดย

3.1 จัดตั้งกลุ่มแกนระดับตำบล ให้สนับสนุนการบริหารจัดการพัฒนา และวิชาการ ให้แก่หมู่บ้าน

3.2 สร้าง และพัฒนาเครือข่ายระหว่างกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล สภาตำบล ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สนับสนุนศูนย์ข้อมูลในการให้ข้อมูลแก่หมู่บ้านในการจัดทำแผน

1.2.5 ชุมชนเข้มแข็งกับการป้องกันปัญหายาเสพติด

แนวทางการเสริมสร้างหมู่บ้าน/ชุมชนเข้มแข็งในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดนั้น มีการดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งจากการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนให้ภาคประชาชนสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน/ชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาปัญหาเสพติดในหมู่บ้าน/ชุมชนของตนเองซึ่งพบว่ากระบวนการดังต่อไปนี้สามารถช่วยให้หมู่บ้าน/ชุมชนสามารถทำงานได้อย่างเป็นระบบและประสบผลสำเร็จ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2545) ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1. การเตรียมความพร้อมชุมชน เพื่อสร้างสำนึกร่วมกันว่าเป็นปัญหาของทุกคน และตระหนักถึงพิษภัยรวมถึงมุ่งมั่นที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาเสพติด

2. การวางแผนงานของชุมชน เพื่อกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชน โดยร่วมกันจัดทำแผนงานของหมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งมีทั้งแผนในการแก้ไขปัญหาเสพติดโดยตรงและแผนการแก้ไขปัญห่อื่นๆ ที่เป็นรากฐานของปัญหาที่ทำให้เกิดปัญหาเสพติดด้วยการเริ่มลงมือแก้ไขปัญหาตามแผนงาน ร่วมแรงร่วมใจแก้ไขปัญหาให้สำเร็จ เพื่อให้ปัจจัยที่ทำให้เกิดการแพร่ระบาดของยาเสพติดลดลง

3. มีการดำเนินการกับผู้ค้า ผู้เสพ และกลุ่มเสี่ยงอย่างเหมาะสม สามารถนำเขากลับมาสู่การใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนได้อย่างปกติสุข

4. ต้องมีการเฝ้าระวังติดตาม โดยมีการจัดเวรยาม คุ่มบ้านตรวจตราสอดส่องดูแลและติดตามสถานการณ์ปัญหาอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้ปัญหาที่ชุมชนแก้ไขได้แล้วนั้นกลับมาอีก รวมถึงสมาชิกในหมู่บ้าน/ชุมชนก็ต้องตระหนักถึงปัญหาอย่างสม่ำเสมอด้วย

5. ต้องมีการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อเพิ่มความเข้มแข็ง เพื่อที่จะปิดกั้นไม่ให้ยาเสพติด เข้าถึงตัวสมาชิกของชุมชนได้โดยง่าย จึงต้องมีการเชื่อมโยงกิจกรรมและการดำเนินงานในรูปเครือข่ายภายในหมู่บ้าน/ชุมชน และเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน/ชุมชน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างกำลังใจให้ซึ่งกันและกัน เพื่อขับไล่ขบวนการค้ายาเสพติดให้ออกห่างจากหมู่บ้าน/ชุมชนให้ไกลที่สุด

การดำเนินการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนให้ประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืนนั้น มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มุ่งทำความเข้าใจจากเหง้าของปัญหาเสพติด และไม่ใช้ความรุนแรงในการปฏิบัติต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดแตกต่างจากรูปแบบการทำงานโดยราชการ ที่มุ่งเน้นไปด้านการปราบปรามจับกุม และนำผู้เสพไปบำบัดที่ศูนย์บำบัดเป็นหลัก ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากแนวทางการแก้ไขปัญหายาเสพติดดังกล่าวของภาคประชาชน แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ยาเสพติดของแต่ละชุมชนที่ดีขึ้นอย่าง

ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านจำนวนผู้เสพและผู้ค้าที่ลดลง การชะงักงันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเสพยาเสพติดรายใหม่ ๆ นอกจากนั้น สภาพความเป็นชุมชนได้กลับมาเข้มแข็งมากขึ้น กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนมีความสามัคคีกัน มีความใส่ใจในปัญหาของเพื่อนบ้าน ช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน และเห็นพ้องต้องกันว่าทุกข์ภัยที่เกิดขึ้นจากยาเสพติดนั้น เป็นวิกฤตที่ชุมชนเองจะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยร่วมกำลังกันแก้ไข มิใช่ปัญหาของคนใดคนหนึ่งอีกต่อไป (สำนักงานประสานและสนับสนุนภาคประชาชน. 2545: 15) ซึ่งกระบวนการแก้ไขปัญหาเสพยาเสพติดในหมู่บ้าน/ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ส่วนใหญ่จะมีการประกอบกิจกรรมหลายๆ ด้าน ได้แก่ การป้องกัน การบำบัดรักษา รวมถึงฟื้นฟูสมรรถภาพ และการปราบปราม เช่น การจัดเวทีชาวบ้าน เป็นการสร้างเวทีสาธารณะที่ให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาเสพยาเสพติด การศึกษาดูงานและสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เป็นการศึกษาดูงานในชุมชนที่เข้มแข็ง/ชุมชนที่มีการแก้ไขปัญหาเสพยาเสพติดอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อนำเอามาประยุกต์ใช้ในชุมชน การกำหนดมาตรการทางสังคมและการ เฝ้าระวังชุมชน โดยนำเอาระบบกฎเกณฑ์ที่เคยใช้ได้ในอดีต อาทิ กฎการห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน กฎการห้ามลักขโมย การช่วยเหลือกิจกรรมงานบุญ งานศพ ทุนการศึกษา การรักษาพยาบาล เป็นต้น มากำหนดกติกาความร่วมมือกัน เพื่อใช้ห้ามปรามสำหรับผู้ค้าและผู้เสพยาเสพติด นอกจากนั้น ยังมีกิจกรรมอื่นๆ อีกหลายกิจกรรม เช่น มีการจัดตั้งเวรยาม ตรวจสอบตราภายในคุ้มบ้าน โดยมีคณะกรรมการที่มีการแบ่งละแวกคุ้มคอยสอดส่องดูแล ความเรียบร้อยภายในชุมชน และในบางชุมชนอาจจะมีการค้นหาข้อมูลผู้เสพ ผู้ค้าใน ทางลับ การสุ่มตรวจปัสสาวะหาสารเสพติด การเพิ่มทักษะชีวิต และการแก้ไขปัญหาคือเป็นการเพิ่มพูนความรู้เรื่องยาเสพติด สร้างจิตสำนึกต่อปัญหา รวมถึงคนในชุมชน และเพิ่มทักษะชีวิต ทักษะในการแก้ไขปัญหาคือส่วนใหญ่จะจัดในรูปแบบของค่ายการอบรมในกลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีการจัดตั้งอาสาสมัครป้องกันชุมชน จัดเดินเวรยามเฝ้าระวังชุมชน และการตั้งจุดตรวจในหมู่บ้าน/ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2545)

โดยสรุป จากแนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แสดงให้เห็นว่า ในการที่ชุมชนสามารถดำเนินงานด้านยาเสพติดได้ด้วยพลังของชุมชนเองและชุมชนมีความเข้มแข็งของชุมชน จุดเริ่มต้นนั้นเกิดจากการมีจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่ตระหนักต่อปัญหาเสพยาเสพติด ผลกระทบที่จะมีต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน จึงก่อให้เกิดการรวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกัน ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือมองหาแนวทางและรูปธรรมในการแก้ไขปัญหา พร้อมกับเรียนรู้ร่วมกันในการทำงาน อันจะนำไปสู่ความสามารถจัดการปัญหาเสพยาเสพติดในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)

ปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญในงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นเริ่มจากประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปแบบกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน มุ่งสร้างความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เพื่อให้เกิด

ความรู้สึกเป็นเจ้าของและเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนเองมีส่วนร่วม กระบวนการดำเนินงานจึงเกิดความต่อเนื่องและให้ผลสำเร็จสูง เสมือนเป็นการเสริมพลังชุมชนของท้องถิ่นตน

2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” มีความหมายหลากหลายไปตามการนิยามของนักวิชาการ โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสาขาวิชาของนักวิชาการนั้นๆ ความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งในการศึกษาค้นคว้าจะให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่เน้นไปในด้านของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนของตนเอง โดยในที่นี้จะขอยกตัวอย่างความหมายของการมีส่วนร่วมพอสังเขป ดังนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไปจะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตตนเอง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. 2548: 195) และชิตนิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532: 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดำเนินงานพัฒนาชนบทที่ขั้นตอนได้ขั้นตอน หนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย ส่วนวันรักษ์ มิ่งมณีนาถิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้นจักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ในส่วนของขั้นตอนหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น นักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนและได้แบ่งขั้นตอนหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในทัศนะที่หลากหลายแต่ส่วนใหญ่ก็ยังมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไม่ได้แตกต่างกันมากนัก ดังเช่น

Cohen and Uphoff (1977: 7-9) กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งรวมถึงการใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับเรื่องของผลประโยชน์โดยตรง เช่น การกำหนดกิจกรรมต่างๆของประชาชนในชุมชน และต้องจำเป็นมีการประเมินผลร่วมด้วย โดยจากแนวคิดของโคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การกำหนดความต้องการ การจัดลำดับความสำคัญ การเลือกนโยบาย ซึ่งทำเป็นกระบวนการต่อเนื่องเรื่อยๆตั้งแต่ตัดสินใจในระยะเริ่มต้น ระยะเวลาวางแผน ระยะดำเนินกิจกรรม และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Implementation) เป็นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติด้วยการสนับสนุนเรื่องต่างๆ ได้แก่ แรงงาน ทรัพยากร ร่วมบริหารจัดการ ร่วมประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefit) เน้นให้ความสำคัญของผลประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมถึงการกระจายผลประโยชน์ในกลุ่มด้วย โดยศึกษาทั้งผลทางบวกและทางลบที่เกิดขึ้น

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล (Evaluation) เป็นการมีส่วนร่วมในการควบคุมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดซึ่งผลที่ได้จะแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมครั้งต่อไป

Edgardo T.Valencia (Edgardo T.Valencia. 1989 ; สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2539: 20) ได้นำเสนอประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องสร้างขึ้นบนรากฐานที่ยึดมั่นว่าประชาชนเป็นผู้มีอำนาจที่แท้จริงไม่ใช่รัฐจึงต้องยึดมั่นในหลักการ ดังนี้

1. ประชาชนจะต้องมีความเคารพในตนเอง
2. ประชาชนมีเสรีภาพที่จะรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มองค์กรและทำการเคลื่อนไหว
3. ประชาชนจะต้องเป็นเจ้าของและควบคุมดูแลทรัพยากรและกิจกรรมของพวกเขา
4. ประชาชนจะต้องมีเสรีภาพและมีสิทธิที่จะปฏิเสธ

เจเลียว บุรีภักดิ์ และคณะ(2545: 115) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกับอีกฝ่ายหนึ่ง รู้สึกต่อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ต่อยกว่า เป็นต้น ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น

1.1 การมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) ได้แก่ การร่วมมือกันโดยตรงระหว่างผู้ที่สังคมให้อำนาจในการตัดสินใจกับประชาชนที่ได้รับผลจากการตัดสินใจนั้น มักเป็นไปได้ในระดับท้องถิ่นซึ่งการติดต่อไม่ซับซ้อน

1.2 การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม (Indirect Participation) ประชาชนแสดงความคิดเห็นผ่านไปยังผู้ที่สังคมมอบอำนาจให้ตัดสินใจ เช่น การเลือกผู้แทน การแสดงประชามติ การแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชนซึ่งจะสำเร็จมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการ

2. การมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไรโดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น การมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาความต้องการ การตัดสินใจ แนวทางการแก้ปัญหา และความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย

นิรุทธ ประสิทธิเมตต์ (2540: 9) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่นิยมใช้กันมี 3 รูปแบบ คือ

1. การกระตุ้น รูปแบบนี้รัฐบาลจะเป็นผู้จัดทำแบบหรือโครงการซึ่งได้มาจากการประเมินความต้องการของประชาชนแล้วมาชักจูงให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำโครงการนั้นๆ ให้สำเร็จ

2. การเจรจาต่อรอง รูปแบบนี้รัฐบาลและประชาชนร่วมกัน กำหนดแผน และปฏิบัติให้บรรลุแผน โดยรัฐบาลทำหน้าที่ในการกระตุ้น แนะนำ และสนับสนุนให้โครงการสำเร็จลุล่วงไปได้

3. การจัดการโดยตนเอง รูปแบบนี้ สังคมจะจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากรของสังคมนั้นๆกันเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 188) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่างๆ

2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือ

ชุมชน

3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวนด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมย่อมประกอบด้วยรูปแบบที่ต่างกันเป็น 2 ลักษณะใหญ่คือ การมีส่วนร่วมโดยตรง และการมีส่วนร่วมโดยตัวแทน

2.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ไคลน์ (Klein 1995: 17-18 ; นิรุทธ ประสิทธิเมตต์. 2540: 9-11) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 12 ขั้นตอน ดังนี้

1. การร่วมประชุม เป็นการร่วมถกปัญหา หรือเนื้อหาสาระของการวางแผนพัฒนาหรือการจัดทำแผนโดยตรง

2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกันตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึงผลดีผลเสียในกรณีต่างๆ

3. การให้คำปรึกษาแนะนำวิธีการนี้ประชาชนต้องเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการ เพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงประชาชนที่ถูกผลกระทบเข้ามา มีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผน

4. การสำรวจ วิธีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นในกรณีต่างๆ

5. การประสานงานร่วมกัน เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มให้เข้าไปร่วมงานบริหารและการจัดการ หรืออาจจะเป็นรูปเข้าร่วมในคณะกรรมการที่ปรึกษาจากฝ่ายประชาชน

6. การสัมภาษณ์ หรือการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ และประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็น และความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

7. การจัดทัศนศึกษาไปยังจุดหรือบริเวณที่จะมีการก่อสร้าง หรือการจัดทำโครงการพัฒนาเพื่อการสำรวจ และตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนจะร่วมตัดสินใจ

8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการไต่สวนข้อมูลจากประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคน และทุกกลุ่มในสังคม ได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อกฎระเบียบและนโยบายประเด็นต่างๆ ที่สำคัญของรัฐบาล ซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม

9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น โปสเตอร์ แผ่นพับวิทยุ โทรทัศน์ สไลด์ แผนที่ และหุ่นจำลอง เพื่อเผยแพร่ข่าวสารจากรัฐสู่ประชาชนให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารอย่างทั่วถึง

10. การเลือกตั้งผู้แทนของประชาชน การพิจารณาเลือกผู้แทนของสังคม ทำได้โดยการศึกษาหารือประสานงานร่วมกัน สัมภาษณ์ ร่วมประชุมและถกเถียงกัน

11. การออกเสียงประชามติโดยตรง เป็นการตอบคำถามของรัฐบาลโดยประชาชนให้ประชาชนทุกคนในสังคมออกความคิดเห็นโดยตรงต่อรัฐบาล ในกรณีที่รัฐบาลมีคำถามที่สำคัญมาก และต้องการให้ทุกคนในสังคมเป็นผู้ตัดสินแทนรัฐบาล

12. การรายงานผล การรายงานผลมักกระทำในขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการวางแผน และจัดทำแผนผลของการตัดสินใจในกระบวนการวางแผน จนถึงขั้นของการจัดทำแผนและโครงการถูกส่งกลับไปยังประชาชนในท้องถิ่น เพื่อการถามซ้ำความเข้าใจของท้องถิ่นอีกครั้งก่อนตัดสินใจทำโครงการ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้พิจารณาอีกครั้ง หากต้องการเปลี่ยนจะได้แก้ไขได้ทันที่

อคิน รพีพัฒน์ (2539: 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนในการพัฒนาชุมชนของตนเองไว้ 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

2.4 การสร้างการมีส่วนร่วม

การสร้างการมีส่วนร่วมจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างที่สำคัญภายในชุมชนเอง (ถนัด โอบยา .2544: 7 - 10) ได้แก่

1. การติดต่อสื่อสารที่ดี แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. มีตัวแทนที่เหมาะสม มีตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ อย่างครบถ้วนเพื่อให้เกิดความหลากหลายในความคิด ความสนใจ ความต้องการ และหลายหลายความร่วมมือ

3. ข้อมูลข่าวสารที่ดีในการตัดสินใจ ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ

4. มีส่วนร่วมในการจัดทรัพยากร ทั้งทรัพยากรในการพัฒนาและทรัพยากรที่จะเกิดจากผลการพัฒนา

2.5 แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วม

สมลักษณ์ ไชยเสริฐ (2549: 142-149) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยภาครัฐนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่า กิจกรรมที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่ “รัฐกิจ” หรือ “กิจการของรัฐ” ที่ตนเท่านั้น มีสิทธิตัดสินใจ แต่เป็นสาธารณกิจที่สาธารณชนชอบที่จะมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกระทำหรือตรวจสอบ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้ เช่นนี้ ก็จะต้องเผชิญกับสถานะที่อาจเกิดข้อขัดแย้งกับประชาชนกลุ่มที่ต้องการมีส่วนร่วมได้ ส่วนภาคประชาชน การตระหนัก การรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอกันตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืน จะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

2. ทัศนคติ (Attitude) ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริมเพื่อประโยชน์หลายประการ อาทิ เพื่อการได้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดที่หลากหลาย รวมทั้งบุคลากรภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการมีส่วนร่วม จะต้องมีความดีต่อประชาชนและต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยม ตลอดจนต้องมีความอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีความจริงใจต่อประชาชน ในขณะที่เดียวกันภาคประชาชนเองก็ควรมีทำที่ที่เข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือ “ประชารัฐ” ก็จะพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

3. การเป็นตัวแทน (Representation) การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วมด้วย จะได้ ประสานผลประโยชน์กันจนลงตัวและเกิดความเป็นธรรมขึ้น รวมทั้งควรคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะและความสามารถที่เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความ

มั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือผู้มีส่วนได้เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) การมีส่วนร่วมนั้น ต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วม สิ่งที่จะได้ตามมาคือความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) ในองค์กร โดยการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันนั้น ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นรูปธรรมและเป็นวัฒนธรรมขององค์กร ซึ่งการสร้างความสำเร็จหรือลัทธิ ศรัทธา ความไว้วางใจกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความเชื่อใจไว้วางใจอาจทำได้โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาครบถ้วน รวมทั้งต้องมีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอบ่อยครั้ง และทำอย่างตั้งใจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในองค์กรซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งความเชื่อมั่นและความไว้วางใจการร่วมมือซึ่งกันและกัน

5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing) สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิดเห็น ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายลุ่มลึกและสมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินไปได้อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในนโยบายที่ตนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่เป็นผู้ริเริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

6. ฉันทามติ (Consensus) การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากซับซ้อนร่วมกัน หาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม ซึ่งทุกคนยินยอมเห็นพ้องต้องกันในทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดีก็คือการที่ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกัน ลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่างกลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ต้องสามารถที่จะปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาหาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้โดยสันติวิธี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เห็นพ้องหรือฉันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

7. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในองค์กร คือจะต้องจัด กิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของกันและกัน เป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกันและเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างผู้ที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความ

ขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้วก็เป็นกลไก ที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับ ความรุนแรงลงได้ ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็ เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูล ต่อสาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุก ๆ คน

8. ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose) ต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ การมีความมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุชัดเจน จะนำทางให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันและเดินไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็น เอกภาพในการดำเนินกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กร นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่า มีรูปแบบ และลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ รวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องระบุว่าในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง

9. การประเมินผล (Appraisal) ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรใดที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใส และจัดทัศนคติส่วนตัวออกได้มากที่สุด ถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือนี้ได้อย่างได้ผลและเกิดประโยชน์ ในทำนองเดียวกันการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผลของกระบวนการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าไปในกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุมร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

10. ความโปร่งใส (Transparency) ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส เนื่องจากการมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจ สำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ ลดการทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ โดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในองค์กร ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการตรวจสอบ

11. ความเป็นอิสระ (Independence) องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตยโดยการให้เกียรติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน สมาชิกทุกคนในองค์กรมีอิสระทางความคิด การที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งหลักการและ

เงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระ หรือความสมัครใจที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดม และการว่าจ้าง ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

12. ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing) องค์การการมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม รวมทั้งจะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

13. เครือข่าย (Network) ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียวที่สำคัญต้องเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงาน ที่จะต้องอาศัยความร่วมมือกัน ต้องผนึกกำลังขอความร่วมมือ หรืออาศัยการทำกิจกรรมร่วมมือกันหลายองค์กร ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากวิสัยทัศน์ของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก โดยเครือข่ายความร่วมมือนั้น จำเป็นต้องให้มีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุยเพื่อก่อตัวและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์การการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชน และกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในแนวราบขององค์การการมีส่วนร่วม และชุมชน รวมทั้งเป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สามารถพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของคนและปัญหาส่วนรวมในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

2.6 ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

จากประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาของ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 113-114) ได้สรุปยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้าน กล่าวคือ

1. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1.1 การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ

1.2 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน การจัดทัศนศึกษาดูงานและการเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์

1.3 การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ การลงมือปฏิบัติจริง

1.4 การถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

2. การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้โดยการ

2.1 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างและชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 สนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและการจัดองค์การร่วมกัน

โดยสรุป จากแนวคิดการมีส่วนร่วมจะเห็นได้ว่าเป็นการเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ เริ่มตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการการมีส่วนร่วม เป็นการให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตน สามารถตัดสินใจและควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ดังเช่นในการดำเนินงานยาเสพติดของชุมชน คนในชุมชนก็จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง ซึ่งการทำงานที่มีความร่วมมือกันก็จะก่อให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจนว่าต้องการจัดการกับปัญหาเสพติดในชุมชน ซึ่งพลังกลุ่มนั้นจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานต่าง ๆ ที่กำหนดไว้สามารถบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้

3. แนวคิดเรื่องเครือข่ายชุมชน

3.1 ลักษณะเครือข่าย

เครือข่ายชุมชนเป็นสายแห่งความสัมพันธ์ ทั้งทางตรงหรือทางอ้อมในระหว่างชุมชนด้วยตนเอง ทั้งที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน และต่างชุมชน หรือระหว่างชุมชนกับกลไกรัฐ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง และหากมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องจึงมักเรียกว่าเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน ทั้งนี้ในหลักการของการเกิดเครือข่ายชุมชน อาจเกิดขึ้นได้ใน 2 ประเภท คือ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ทั้งจากเครือญาติ ความเชื่อถือผู้นำ และเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้งของกลุ่มบุคคลซึ่งมีรูปแบบของความสัมพันธ์แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ (เอี่ยมเดือน ไชยหาญ, 2542: 55) คือ

1. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานในด้านความคิด ความรู้หรือเทคนิคต่างๆ โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ด้วยวิธีการจัดอบรม สัมมนาเวทีชาวบ้าน เป็นต้น

2. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรมซึ่งมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชน

3. เครือข่ายสนับสนุนทุน เป็นเครือข่ายที่มุ่งระดมทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาต่างๆ

การสร้างองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งนั้น สิ่งสำคัญอยู่ที่การสร้างโอกาสให้ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน โดยหวังผลความสำเร็จขององค์กรหนึ่งไปสู่อีกองค์กรหนึ่ง โดยผ่านเครือข่ายชุมชนที่มีการจัดตั้งอยู่แล้ว ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน การประชุม ศึกษา ดูงาน การอบรม ฯลฯ จากการเปรียบเทียบเครือข่ายชุมชนในหลายรูปแบบ ปรากฏผลว่า เครือข่ายกิจกรรมขยายตัวได้เร็วกว่าเครือข่ายความคิด เพราะชุมชนรับสิ่งที่มองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้เร็วกว่าสิ่งที่ เป็นนามธรรม หากแต่เครือข่ายความคิดมีความคงทนกว่า เครือข่ายกิจกรรม และมีผลในระยะยาวได้ดีกว่า อีกทั้งเครือข่ายความคิดเป็นการมุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาคนและกระบวนการกลุ่มมากกว่าเครือข่ายกิจกรรม ทั้งนี้ การพิจารณาสร้างเครือข่ายชุมชนในรูปแบบใดย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของสภาพปัญหานั้น ๆ เป็นจุดสำคัญ

3.2 เครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติด

การตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนจะช่วยให้แต่ละชุมชนมีกิจกรรมและเป้าหมายการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพราะยึดโยงซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังช่วยให้แต่ละชุมชนนำสิ่งดีมาแลกเปลี่ยนกัน อันจะทำให้แต่ละชุมชนได้รับการอุดหนุนโหวในประเด็นที่เป็นจุดอ่อน ซึ่งอาจนำความเสียหายมาสู่ชุมชนได้ ยิ่งมีการขยายเครือข่ายกว้างเท่าใดจะยิ่งทำให้เกิดความหลากหลายในการแบ่งปันสิ่งที่เป็นประโยชน์มากขึ้นนั้น เครือข่ายความร่วมมืออาจมีหลายระดับ ทั้งระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ประเทศ หรือระหว่างประเทศ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543: 3) สำหรับการสร้างเครือข่ายชุมชน ด้านยาเสพติด ในช่วงที่ผ่านมามักเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นหลักซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีประสบการณ์ ด้านยาเสพติดในวงแคบทำให้การขยายตัวของรูปแบบการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า ฉะนั้นในการสร้างเครือข่ายชุมชนที่มีประสิทธิภาพเพื่อขยายงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนควรมีแนวทางดังนี้

1. ให้มีการจัดตั้งเครือข่ายชุมชนโดยมีศูนย์กลางของเครือข่ายในแต่ละภูมิภาคซึ่งทำการคัดเลือกจากองค์กรชุมชนที่เป็นแกนหลักของการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างเข้มแข็งในชุมชนนั้นๆ และมีองค์กรชุมชนระดับรองเป็นเครือข่าย

2. ให้มีการเชื่อมโยงระหว่างศูนย์กลางของเครือข่ายในแต่ละภาคเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีขอบเขตทั่วประเทศ

3. เครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติดที่เหมาะสมที่สุด จะต้องเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งเพื่อให้เกิดทิศทางของการสร้างเครือข่าย และเป็นเครือข่ายทางด้านความคิดที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชนด้วยตนเอง โดยใช้รูปแบบการอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน และจัดเวทีชาวบ้าน เป็นต้น ส่วนเครือข่ายกิจกรรมให้เป็นการดำเนินงานภายในชุมชนของตนเป็นหลัก

ทั้งนี้ แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชนเป็นสิ่งสำคัญมากในการจัดการกับปัญหาเสพติดของชุมชน เพราะเราจำเป็นต้องยิ่งที่จะต้องชักชวนชุมชนอื่นให้มาร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหาด้วยกัน ไม่เช่นนั้นถ้าชุมชนเราทำ แต่ชุมชนข้างๆ ไม่ทำ ชุมชนนั้นก็จะเป็นแหล่งแพร่ระบาดของยาเสพติดแทนที่และยาเสพติดก็จะกลับเข้ามาสู่ชุมชนเราทันทีที่ชุมชนเราเริ่มอ่อนแอ การสร้างเครือข่ายชุมชนนั้นไม่เป็นเพียงแต่การแก้ปัญหาร่วมกันเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันอีกด้วย

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนั้น อันได้แก่ แนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดการสร้างการมีส่วนร่วม และแนวคิดเรื่องเครือข่าย ล้วนเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและปรับไปสู่การดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งทั้งนี้ คนในชุมชนต้องสามารถดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนเป็นไปตามแผนและเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งทำได้โดยการทำที่ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนอย่างครอบคลุมทั้งใน 3 ระดับ ตั้งแต่การป้องกันในระดับปฐมภูมิ ทูติยภูมิ และตติยภูมิ รวมถึงชุมชนสามารถจัดการปัญหาเสพติดโดยมีระบบและกลไกในการบริหารจัดการที่ชัดเจนและเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด มีเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาในชุมชน มีการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างหลากหลายและต่อเนื่อง มีการติดตามประเมินผลความก้าวหน้าและพัฒนางานมีการแลกเปลี่ยนขยายผลสู่ชุมชนเครือข่ายและชุมชนอื่นๆ มีผู้นำชุมชนและคณะทำงานมีบทบาทสำคัญในการทำงานด้านยาเสพติดในระดับหมู่บ้านและขยายเครือข่ายการทำงานไปยังชุมชนอื่นๆ และมีการประสานการทำงานกับทุกฝ่ายในชุมชน สร้างภาคีความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งทางด้านงบประมาณ บุคลากร ด้านวิชาการ ตลอดจนสร้างเครือข่ายการทำงานกับชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการที่ชุมชนมีชุมชนอื่นหรือบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานด้านยาเสพติดระหว่างชุมชนในเครือข่ายและชุมชนอื่นๆนอกเครือข่ายและมีการสรุปทบทวนการทำงาน

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหลักที่จะทำให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาร่วมมือร่วมใจกันจัดการกับปัญหาเสพติดนั้น คนในชุมชนต้องมีความเชื่อที่ว่า ไม่ว่าจะตนเองจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาเสพติดหรือไม่ก็ตามจะต้องตระหนักว่า “ยาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชน” และต้องลงมือทำด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในพลังของชุมชน การที่ชุมชนเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาตนเอง อาจช้า แต่ได้ผลต่อเนื่องและยั่งยืน ดังนั้นการจัดการปัญหาเสพติดจึงต้องใช้ชุมชนเป็นฐาน ให้ภาคีอื่นเข้ามาสนับสนุนและสุดท้ายแล้วถ้าชุมชนเข้มแข็งจริงก็จะสามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ทุกอย่าง

ส่วนที่ 3 ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม

ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นผู้วิจัยเลือกนำทฤษฎีหลักหรือทฤษฎีแม่บท (Grand Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีขนาดใหญ่ครอบคลุมชีวิตสังคมทุกด้าน เป็นทฤษฎีที่มีระดับแห่งสภาวะสากล มีสิ่งกับและประพจน์หรือสากลภาพต่าง ๆ มากมาย และมีลักษณะเป็นการบรรยายยืดยาว (discursive) มีคำอธิบายให้เหตุผลประกอบด้วยหลักฐาน ยืนยันความเป็นจริงของทฤษฎี โดยทฤษฎีหลักที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้นั้นมี 3 ทฤษฎีซึ่งทฤษฎีแรก คือ **ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory)** ซึ่งเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยามหภาค (Macrosociology) จะถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ระบบของสังคม และทฤษฎีที่สอง คือ **ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)** ซึ่งเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาจุลภาค (Microsociology) จะถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์พฤติกรรมและการกระทำระหว่างกันของบุคคลในชุมชนที่ผู้วิจัยทำการศึกษา กล่าวคือทั้งสองทฤษฎีแรกนี้จะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ครอบคลุมทั้งในระดับโครงสร้างของสังคมและระดับบุคคลนั่นเอง ส่วนทฤษฎีสุดท้าย คือ **ทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Problem Behavior Theory)** จะถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการใช้ยาเสพติดของบุคคล เพราะในการศึกษาเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาเสพติดของบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องศึกษาให้ทราบถึงปัจจัยหรือสาเหตุซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นเหตุของปัญหา โดยรายละเอียดของแต่ละทฤษฎีมีดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory)

1.1 กรอบแนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory) นับเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทฤษฎีหนึ่งในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลาย ทั้งในแง่ของความเก่าแก่มีความยาวนานจากอดีตและในแง่ของความนิยมทางสังคมวิทยา ในช่วงเวลาประมาณ 20 ปี ตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ.1940-1959 เป็นช่วงเวลาที่ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มีอิทธิพลสูงอย่างยิ่งในสังคมและต่อจากนั้นก็เสื่อมถอยลงบ้างแต่ยังมีอิทธิพลไม่น้อยจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ มีนักคิดที่มีชื่อเสียงที่ให้ความสนใจในทฤษฎีนี้หลายคน อาทิ ออกุสต์ คองต์ (Auguste Comte ค.ศ.1798-1857) เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer ค.ศ.1820-1903) เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkhem ค.ศ.1858-1917) และทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons ค.ศ.1902-1979) โดยพื้นฐานแล้วนักสังคมวิทยากลุ่มนี้มองว่า “สังคม” เปรียบเสมือนระบบกลไกอันหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกับองค์อินทรีย์ที่ดำรงอยู่และขับเคลื่อนไปอย่างมีพลวัตจากแรงผลักดันของพลังทางสังคม (ทั้งจากภายในและภายนอกกระบวนสังคม) ในเชิงการวิเคราะห์สังคมถูกมองว่าประกอบไปด้วยสถาบันสังคมหรือระบบย่อยต่างๆที่ทำงานเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันในเชิงการหน้าที่อย่างเป็นแบบแผน (วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2548: 63)

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่นี้มีสมมติฐานว่าสังคมอยู่รอดได้ด้วยการเข้าสู่สภาวะคงที่ (Homeostasis) เป็นกระบวนการที่ดำเนินการไปได้โดยปกติ แม้เปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นสิ่งแวดล้อม อันเป็นไป

ตามกลไกอัตโนมัติและถือว่าระบบสังคมย่อมดำเนินไปโดยมีลักษณะที่จะดำรงรักษาตนเองได้ (Self Maintained) หรือทำให้เกิดดุลยภาพเองได้ (Self-Equilibrating) การเข้าสู่ระบบสังคม คือ มีทั้งโครงสร้างและการหน้าที่ที่ประโยชน์ประกอบไปด้วยความจำเป็นขั้นต้นที่ขาดไม่ได้ (Pre-requisites) ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่อธิบายว่า สังคมประกอบด้วยระบบย่อย ๆ (Sub-systems) หลายระบบซึ่งประกอบกันเป็นโครงสร้างที่อยู่เหนือการควบคุมของปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของระบบ โครงสร้างเหล่านี้ทำให้ปัจเจกบุคคลในแต่ละสังคมมีประสบการณ์ดำรงชีวิตที่แตกต่างกันไป (Best,2003: 9) อีกทั้ง ระบบสังคมยังประกอบด้วยปัจเจกบุคคลจำนวนมากที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ ในทัศนะของนักทฤษฎีสถิตศาสตร์โครงสร้างและการหน้าที่นั้น ปัจเจกชนแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่ในสังคมการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางสังคมได้ก่อให้เกิดระบบสังคมขึ้น ภายในระบบสังคมนี้ประกอบด้วยสถาบันซึ่งกำหนดหน้าที่ให้แก่สมาชิกในสังคมพร้อมหน้าที่ของสังคมโดยรวมด้วย ในที่สุดระบบสังคมนี้จะมีคามเข้มแข็งทางความคิดด้วยค่านิยมร่วมกันของคนในสังคม

1.2 ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ตามแนวคิดของพาร์สันส์

ในที่นี้จะขอนำเสนอทฤษฎีของ และทอลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons ค.ศ.1902-1979) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ทำให้ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง แนวคิดของพาร์สันส์มีความสำคัญอย่างมากในการอธิบายและศึกษาาระบบสังคมหรือระบบของชุมชน

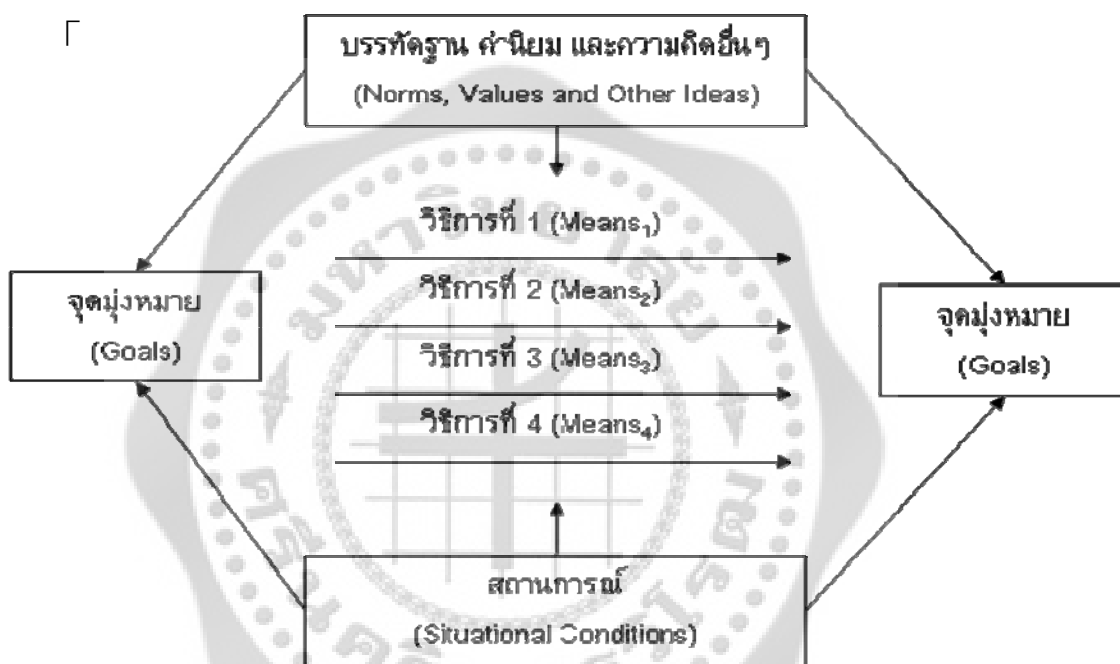
ทอลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) (Lewis.1987: 19) มีแนวความคิดว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่าง ๆ (Part) มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบสังคมเกิดความสมดุลย์ (Equilibrium) ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พาร์สันส์เสนอว่า เกิดจากความสมดุลย์ถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคมคือบุคลิกภาพ (Personality) อินทรีย์ (Organism) และวัฒนธรรม (Culture) เกิดความแตกกร้าว โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอกระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายในระบบสังคมที่เกิดจากความตึงเครียด (Strain) เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย (Unit) หรือหลาย ๆ หน่วย ทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดหนึ่งหรืออาจเกิดขึ้น ทั้งระบบก็ได้ พาร์สันส์เน้นความสำคัญของวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม คือ ตัวยึดเหนี่ยวให้สังคม

แนวความคิดที่สำคัญของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ตามแนวคิดของพาร์สันส์ มีดังนี้

1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์การทางสังคม

มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคมและรวมกันเป็นองค์การด้วยความสมัครใจ การตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ (actor) เป้าหมาย (goals) วิธีการที่เลือกใช้ (means) สถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง (situation conditons) และตัวกำหนดบรรทัดฐานทางสังคม

ค่านิยมและความคิดต่างๆที่ผู้กระทำนำมาใช้เพื่อเลือกวิธีการที่จะให้บรรลุเป้าหมาย (norm, values and other ideas) ทั้งนี้ ผู้กระทำ หมายถึง บุคคลที่มีประสบการณ์ต่างๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์ มีวิธีการต่างๆ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายต่างๆ ที่ตั้งไว้ สถานการณ์ หมายถึง เงื่อนไขต่างๆ ที่ผู้กระทำรู้จักและมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมายและจะดำเนินการต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นๆ และแนวคิดของ หมายถึง ค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่นที่ผู้กระทำได้รับอิทธิพลซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้กระทำดำเนินการต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายภายใต้สถานการณ์นั้น (ธีระภัทร เอกผาชัยสวัสดิ์. 2543: 213 - 214) ดังแสดงไว้ในภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 การตัดสินใจกระทำทางสังคมของบุคคลของ ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Jonathan H. Turner. 1986)

1.2.2 แนวคิดเรื่องระบบการกระทำ

การกระทำระหว่างผู้กระทำหรือความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกันนี้สามารถวิเคราะห์บุคคลต่างๆ ในสังคมได้ และจะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้นได้นั้นมีเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสภาพและบทบาทของตน 2) ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากสังคม ในระบบสังคมนั้นมีกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้ระบบสังคมเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบ พาร์สันเรียกกระบวนการนี้ว่า “สภาวะการเปลี่ยนเป็นสถาบัน (Institutionalization)” ซึ่งมีความหมายว่า การที่บุคคลมีบทบาทต่างๆ เนื่องจากบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งแสดงให้เห็นว่าค่านิยมและความเชื่อของวัฒนธรรม วัฒนธรรมเหล่านั้นได้แทรกซึมอยู่ภายในระบบบุคลิกภาพของบุคคลได้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นระยะเวลานาน

ตลอดจนมีบทลงโทษและการให้รางวัลซึ่งช่วยสนับสนุนสภาวะการเปลี่ยนแปลงเป็นสถาบันขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าระบบการกระทำเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ สถานภาพและบทบาทเหล่านี้จะประสานสัมพันธ์กันในรูปแบบของระบบต่างๆ อันเป็นระบบการกระทำระหว่างกัน (system of interaction) ประกอบด้วยผู้กระทำจำนวนมาก ซึ่งมีสถานภาพและบทบาทที่รวมกัน เรียกว่า ระบบสังคม แต่การตัดสินใจในการกระทำทางสังคมของบุคคลก็ยังคงเป็นเช่นเดิม คือ เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกวิธีการไปสู่เป้าหมาย ภายใต้กฎระเบียบหรือบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ความคิดต่างๆ และจะต้องนำสภาพการณ์ต่างๆ เข้ามาพิจารณาด้วย ที่สำคัญคือ ระบบย่อยของสังคม ความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ แบบแผนต่างๆ ของตัวแปรกระบวนการทางสังคมและลักษณะที่สำคัญของระบบสังคม (ธีระภัทร เอกผจญสวัสดิ์, 2553: 215)

1.2.3 แนวคิดเรื่องหน้าที่พื้นฐานของระบบสังคม

ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (สฎางค์ จันทวานิช, 2554: 165 -167) กล่าวถึง “ระบบสังคม” และ “หน้าที่” ว่าหน้าที่ คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม ในเบื้องต้น พาร์สันส์เห็นว่าสังคมเป็นระบบ ในระบบสังคมนี้มีหน้าที่ คือมีการกระทำกิจกรรม แต่กิจกรรมนั้นทำเป็นกลุ่มๆ และทำมาเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบ เช่น ระบบสังคมมีความต้องการให้ใครมาเลี้ยงดูเด็ก ก็ต้องมีกลุ่มกิจกรรมหนึ่งสำหรับดูแลเด็ก เราเรียกสิ่งนี้ว่า “หน้าที่” กลุ่มกิจกรรมก็ได้แก่ สถานดูแลเด็กเล็กและโรงเรียน เป็นต้น โดยพาร์สันส์ ขยายความว่า เราจะเข้าใจระบบสังคมได้โดยพิจารณาจากหน้าที่พื้นฐานสี่ประการ ที่เราได้ยินกันในชื่อที่ว่า AGIL หน้าที่พื้นฐานสี่ประการนี้ประกอบด้วย การปรับตัว (Adaptation) บรรลุเป้าหมาย (Goal attainment) บูรณาการ(Integration) และการรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การปรับตัว (Adaptation) คือ การที่สังคมจัดให้มีการปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมและความต้องการของระบบ หากสิ่งต่างๆที่มีอยู่ในสังคมไม่ตรงกับความต้องการของระบบก็ต้องมีการปรับตัว เช่น สังคมต้องการให้มีการจัดการศึกษาให้สมาชิกของสังคม (Socialization) แต่สิ่งที่เรียกว่าโรงเรียนให้ความรู้และทักษะในการดำรงชีวิตแก่ผู้เรียน ไม่ใช่สิ่งที่เป็นการขัดเกลาทางสังคมที่จะสอนว่าเด็กจะเติบโตขึ้นมาเป็นคนแบบไหนและมีทัศนคติ/ค่านิยมแบบใด หน้าที่พื้นฐานของระบบก็ต้องเกิดการปรับ (Adaptation) ซึ่งอาจปรากฏออกมาในรูปของการปฏิรูปการศึกษาที่ระบุว่าจะไปนี้เราสอนเยาวชนให้เขาเป็นอย่างไรมีคุณสมบัติด้านทัศนคติหรือค่านิยมแบบใด การปรับตัวเป็นหน้าที่พื้นฐานที่จะทำให้ระบบสังคมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมสามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้

2. บรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) สังคมต้องมีการกำหนดเป้าหมายและระบบต่างๆก็จะต้องทำหน้าที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลัก เช่น สังคมอเมริกาจะระบุว่าเป็นสังคมประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายหลัก ระบบต่างๆก็ทำหน้าที่เพื่อให้ไปสู่เป้าหมายหลักอันนี้ คือเป็นสังคมประชาธิปไตย ระบบต่างๆของสังคมก็ต้องทำหน้าที่เพื่อให้เข้าสู่การบรรลุเป้าหมาย

3. บูรณาการ (Integration) คือ หน้าที่ในการทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันของระบบต่างๆ ซึ่งจะต้องดำเนินไปร่วมกัน เนื่องจากระบบสังคมประกอบด้วยระบบย่อยที่มีความแตกต่างกันและมีกลุ่มกิจกรรมเฉพาะของตน จำเป็นจะต้องมีการดูแลให้เกิดการประสานสอดคล้องระหว่างระบบย่อยต่างๆ จึงต้องบูรณาการเข้าหากันและกัน

4. การรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) คือ การดำรงและฟื้นฟูแรงจูงใจของปัจเจกชนและแบบแผนของสังคมในการที่จะขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยกันนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความเข้มแข็งร่วมกัน ถ้ามีคนบางกลุ่มเกิดความรู้สึกท้อแท้หรือเห็นแตกต่างจนไม่อาจจะขับเคลื่อนไปข้างหน้าร่วมกันได้ก็เป็นหน้าที่ของระบบสังคมที่จะต้องฟื้นฟูเขาเหล่านั้นขึ้นมาเพื่อให้กลับเข้ามาและยึดถือเป้าหมายหลักร่วมกันใหม่ให้ได้ นอกจากนี้ฟื้นฟูปัจเจกบุคคลแล้ว แบบแผนของสังคมก็ต้องถูกดำรงไว้ด้วย แบบแผนของสังคมที่จะต้องถูกดำรงไว้ คือ ลักษณะของสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนหรือเป็นแบบแผนอนุรักษนิยม

หน้าที่พื้นฐานของระบบสังคมตามแนวคิดของพาร์สันส์นี้ สามารถจะศึกษาและวิเคราะห์ในระดับต่างๆ กัน ตั้งแต่ระดับของกลุ่มคน องค์กร การ สถาบัน ชุมชน และประเทศ เราสามารถเขียนเป็นตารางและอักษรย่อได้ ดังภาพ 2 ซึ่ง พาร์สันส์ถือว่าหน้าที่พื้นฐาน A กับ G รวมเข้ากันทำหน้าที่เสมือนหนึ่งหน่วยกำลังงานแห่งระบบ (task-orientation) โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (Instrumental) ของระบบ ส่วนหน้าที่พื้นฐาน I กับ L ถือเป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคมและอารมณ์ (Social and emotional areas) ซึ่งทำหน้าที่ในด้านอารมณ์และเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม และการที่บุคคลปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทในสังคมได้ในสถานการณ์ต่างๆ นั้นจะต้องมีค่านิยมหรือแนวความคิดและเชื่อที่ได้ยึดเหนี่ยวผูกพันระหว่างบุคคลในสังคม (ธีระภักธา เอกผาชัย สวัสดิ์. 2553: 216) ดังภาพประกอบ 2

Adaptation (A)	Goal attainment (G)
Latency (L)	Integration (I)

ภาพประกอบ 2 หน้าที่พื้นฐานของระบบสังคม (Jonathan H. Turner, 1986)

1.2.4 แนวคิดเรื่องระบบปฏิบัติการของสังคม

จากหน้าที่พื้นฐานสี่ข้อคือ AGIL พาร์สันส์เสนอว่า สังคมต้องมีระบบปฏิบัติการสี่ระบบซึ่งเกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ระบบร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่ควบคู่ไปกับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการ (สุภางค์ จันทวานิช. 2554 : 168 -169) กล่าวคือ

ระบบปฏิบัติการระบบแรก เรียกว่า ระบบที่เป็นร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical) เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานเรื่องการปรับตัวเพื่อรองรับหน้าที่พื้นฐานเรื่องการปรับ สังคมจะมี

ระบบปฏิบัติการย่อยที่เป็นระบบว่าด้วยร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบปฏิบัติการนี้รวมถึงเรื่องของการผลิตเชิงเศรษฐกิจด้วยเพราะเป็นปฏิบัติการในเรื่องสภาพแวดล้อมทางวัตถุ (กายภาพ)

ระบบปฏิบัติการที่สอง คือ ระบบบุคลิกภาพ เป็นระบบที่ควบคู่กับหน้าที่พื้นฐานในการบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบปฏิบัติการก็จะต้องเน้นเรื่องบุคลิกภาพ คนที่เป็นสมาชิกของสังคมจะต้องถูกล่อหลอมจัดเกล้าให้มีบุคลิกภาพที่คิดไปในทำนองเดียวกัน มองไปที่เป้าหมายเดียวกัน คนก็จะต้องเชื่อถือในอุดมการณ์แบบเดียวกันจึงจะทำให้เกิด Goal Attainment ได้ ระบบปฏิบัติการนี้จึงจะไปรองรับการทำหน้าที่พื้นฐานนี้ได้

ระบบปฏิบัติการที่สาม เรียกว่า ระบบสังคม เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในด้านบูรณาการ (Integration) สิ่งที่จะเข้ามาทำให้เกิดบูรณาการ คือ ตัวสังคม ระบบสังคมจะเป็นระบบที่หลอมเอาองค์ประกอบต่างๆ ของระบบย่อยเข้าด้วยกัน พื้นฐานในเรื่องบูรณาการจึงเกี่ยวข้องกับหน้าที่

ระบบปฏิบัติการที่สี่ คือ ระบบวัฒนธรรม ระบบวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในการอ้างแบบแผนของสังคม การที่เราจะอ้างแบบแผนเอาไว้ได้ การที่เราจะฟื้นฟูจิตใจและแรงจูงใจของคนเอาไว้ได้ก็ต้องมีสิ่งเชื่อมโยง สิ่งนั้นคือ ระบบวัฒนธรรม การอ้างรักษาแบบแผนของสังคมจะต้องใช้วัฒนธรรมเป็นระบบปฏิบัติการ

ในความคิดของพาร์สันส์ หน้าที่พื้นฐานกับระบบปฏิบัติการเป็นสิ่งที่ต้องเกิดควบคู่กันไป โดยสามารถสรุปได้ ดังภาพประกอบ 3

Adaptation (A) ระบบร่างกายและ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ	Goal attainment (G) ระบบบุคลิกภาพ
Latency (L) ระบบวัฒนธรรม	Integration (I) ระบบสังคม

ภาพประกอบ 3 ระบบปฏิบัติการกับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการของพาร์สันส์

1.2.5 ระบบย่อยของสังคม

ระบบย่อย คือ ระบบที่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้นจากระบบปฏิบัติการปรากฏออกมาเป็นระบบที่ทำหน้าที่ชัดเจนในสังคม ระบบระดับบนเป็นเรื่องของอุดมการณ์วัฒนธรรม ระดับล่างเป็นเรื่องของวัตถุ เศรษฐกิจ พาร์สันส์ได้แบ่งสังคมออกเป็นสี่ระบบย่อย ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบสังคมและชุมชน และระบบคุ้มครองหรืออ้างวัฒนธรรม แต่ละระบบย่อยนี้จะสัมพันธ์กับหน้าที่พื้นฐานแต่ละด้าน นั่นคือการทำหน้าที่พื้นฐาน

สี่ประการในระบบปฏิบัติการสี่ระบบนั่นเอง ระบบย่อยสี่ระบบเกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานและระบบปฏิบัติการ (สฤงศ์ จันทวานิช. 2554: 168 -169) ดังภาพที่ 4 ต่อไปนี้

ภาพประกอบ 4 ระบบย่อยของสังคมของพาร์สันส์ (สฤงศ์ จันทวานิช. 2554)

ระบบย่อยแรก คือ ระบบเศรษฐกิจ เห็นว่าพื้นฐานสังคมอยู่ที่วัตถุ อยู่ในการผลิต คือ เศรษฐกิจ ระบบพื้นฐานสุดคือ ระบบเศรษฐกิจ (Economic) ระบบนี้แสดงให้เห็นหน้าที่พื้นฐานการปรับตัว ระบบนี้เป็นระบบปฏิบัติการของกายภาพ เป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีระบบเศรษฐกิจและมนุษย์สามารถที่จะปรับตัว สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้แล้วก็เข้าสู่ระบบย่อยอันที่สอง

ระบบย่อยที่สอง คือ ระบบการเมือง (Political) ซึ่งมีขึ้นมาเพื่อที่จะทำให้เกิดการทำหน้าที่ Goal attainment เริ่มต้นด้วยการมีเป้าหมายหลักร่วมกันและก็ไปให้ถึงเป้าหมายหลักนั้นด้วยกันจึงมีระบบการเมืองเข้ามา ตามความคิดของพาร์สันส์ ระบบการเมืองจะเกิดขึ้นก่อนระบบเศรษฐกิจไม่ได้ จากการที่สังคมเริ่มมีการผลิต การบริโภค มีการจัดการเรื่องของการเมือง ตามมาด้วยระบบย่อยที่สาม

ระบบย่อยที่สาม คือ ระบบสังคมหรือชุมชน (Societal/Community) ซึ่งจะเป็นสังคมหรือชุมชนไม่ได้ ถ้าไม่มีการผลิต แต่ถ้ามีการผลิตแต่ไม่มีเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันก็ไม่ได้จึงต้องมีการบริหารจัดการในรูปของระบบการเมือง

ระบบย่อยสุดท้าย คือ ระบบของการไว้วางใจเป็นระบบย่อยที่พาร์สันส์ระบุว่า จะมาทำหน้าที่คุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม คือ ระบบที่จะไปช่วยทำให้เกิดหน้าที่พื้นฐานในด้าน Pattern Maintenance หรือ Latency แปลว่า การรักษาแบบแผน ในการรักษาแบบแผนนี้เราใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือและเรียกระบบย่อยนี้ว่า Fiduciary คือ ระบบอาศัยการมอบหมายหรือความไว้วางใจมาช่วยคุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม ต้องปกป้องรักษาเอาไว้ให้มีการสืบทอดวัฒนธรรม การมอบหมายนี้จะต้องมีการรับรองในแง่กฎหมาย

1.2.6 แบบแผนของตัวแปร

พาร์สันส์ได้เสนอตัวแปรที่จะศึกษาความแตกต่างหรือแนวโน้มทางพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เรียกว่าแบบแผนของตัวแปร (Pattern variables) (ธีระภัทรา เอกพาณิชย์สวัสดิ์. 2553: 217) ดังนี้

1. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความรู้สึกผูกพันทางอารมณ์กับความรู้สึกไม่ผูกพันทางอารมณ์ (affective – affective neutrality) เช่น ระบบสังคมระหว่างสามีกับภรรยาหรือตากับหลาน จะมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก แต่ในระบบสังคมระหว่างพนักงานธนาคารกับลูกค้าจะมีลักษณะความสัมพันธ์แบบไม่รู้สึกผูกพันทางด้านอารมณ์

2. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง (specificity) กับ ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตกระจายทั่วไป (diffuseness) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับมารดาจะเป็นแบบที่มีขอบเขตกระจายทั่วไปซึ่งจะครอบคลุมทุกอย่างในด้านสังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างจะมีลักษณะที่ได้กำหนดบทบาทอย่างเจาะจงว่าจะทำอะไรบ้าง

3. ตัวแปรที่เกี่ยวกับหน่วยสังคมที่ผู้กระทำพิจารณาในแง่หน่วยสากล (universalism) กับ ผู้กระทำพิจารณาในแง่หน่วยเฉพาะ (particularism) เช่น การกระทำที่ทั่วไปโดยรวมๆ ไม่ได้พิจารณาว่าจะทำเฉพาะกับใคร ได้แก่ การทำบุญบ้าน จะนิมนต์พระจากวัดไหนก็ได้ แต่ถ้าพิจารณาในแง่เฉพาะเจาะจงก็ต้องนิมนต์พระจากวัดที่ตนรู้จักเท่านั้น

4. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เป็นคุณลักษณะที่ได้มาแต่กำเนิด (ascription) กับ ตัวแปรที่มาจากกระทำด้วยความสามารถ (achievement) โดยตัวแปรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เป็นคุณลักษณะที่ได้มาแต่กำเนิด เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ สถานภาพของครอบครัว กับตัวแปรที่มาจากกระทำด้วยความสามารถ เช่น หน้าที่การงานที่เลื่อนสูงขึ้นเพราะมีระดับการศึกษาสูงขึ้น ตัวอย่างที่เกี่ยวกับตัวแปรนี้จะเห็นได้ว่าผู้กระทำมีความสัมพันธ์กับคนที่ตนรู้จักเท่านั้น เพราะเขามีคุณสมบัติที่ตนรู้จักมีความสามารถในด้านการงานซึ่งได้แสดงผลงานให้เห็นแต่จะไม่คบกับคนทั่วไป

5. ตัวแปรที่ยึดกับหน่วยในลักษณะที่ถือว่าตัวเองสำคัญ (self-orientation) กับตัวแปรที่เน้นกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกเป็นสำคัญ (collective orientation) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือว่า บางระบบสังคมจะเน้นที่บุคคลมากกว่ากลุ่ม แต่บางสังคมอาจจะเน้นกลุ่มมากกว่าบุคคลก็ได้

โดยสรุป ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ของพาร์สันส์ให้ความสำคัญในหน้าที่พื้นฐาน ระบบปฏิบัติการและระบบย่อยของสังคมซึ่งต่างแบ่งได้เป็นส่วน พาร์สันส์วิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกิดจากการที่ระบบย่อยของสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปหรืออยู่ในกระบวนการที่ก่อให้เกิดความแตกต่างจึงทำให้ต้องมี การปรับตัวมากกว่าเดิม ต้องเพิ่มความสามารถในการปรับตัวและต้องมีบูรณาการของระบบย่อยต่างๆ สังคมก็จะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงในลักษณะวิวัฒนาการเพื่อให้อยู่รอดและนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ต่อไป ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนแล้วการที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้เป็นอย่างดีนั้น ชุมชนต้องมีโครงสร้างสำคัญเพื่อทำหน้าที่ต่างๆซึ่งชุมชนก็ต้องสร้างกฎเกณฑ์กำหนดลัทธิ หน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆในชุมชนให้

ปฏิบัติตาม เช่น ระบบการผลิต ระบบครอบครัว ระบบการเมือง ระบบความเชื่อทางศาสนาและการศึกษาอบรมที่ให้กับสมาชิกของชุมชน ซึ่งแต่ละระบบก็จะต้องทำหน้าที่ของตนเอง หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง โดยการร่วมกันจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นและปรับตัวให้อยู่ในสภาพสมดุล เพื่อเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

1.3 การนำทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ไปปรับใช้

โครงสร้างสังคมคือความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของสังคมการวิเคราะห์สังคมจะต้องมีการแยกส่วนขององค์ประกอบทางสังคมออกเป็นส่วนๆ แล้ววิเคราะห์หน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบ พิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ทำให้แต่ละองค์ประกอบทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการวิเคราะห์ชุมชนโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ที่จะต้องมีความเข้าใจ ธรรมชาติของชุมชนก่อนว่า ชุมชนนั้นหมายถึงการรวมกันอยู่ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในบริเวณหรือพื้นที่ หนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศของบริเวณนั้นในการดำเนินชีวิต หน้าที่ของชุมชนจึงหมายถึงการจัดสรรทรัพยากรในระหว่างสมาชิกชุมชน และช่วยให้สมาชิกทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและมีระเบียบ ดังนั้น การวิเคราะห์ชุมชนประการหนึ่งคือการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และความแน่นแฟ้นของการรวมตัวของสังคมโดยต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในชุมชนด้วย กล่าวโดยสรุปได้ว่าการวิเคราะห์ชุมชนมีขั้นตอนคือ 1.การแบ่งแยก วิเคราะห์องค์ประกอบชุมชนออกเป็นส่วน ๆ แล้ว 2 วิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์โดยรวม โดยการวิเคราะห์การหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ที่มีต่อกันและกัน อันมีผลต่อสังคมส่วนรวม และอาจแบ่งองค์ประกอบของสังคมออกได้เป็นระบบนิเวศ (ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพแวดล้อม) ระบบเศรษฐกิจ (รายได้ รายจ่าย การทำมาหากิน) ระบบการเมือง (การตัดสินใจเพื่อส่วนรวม) การศึกษา สาธารณสุข ความเชื่อ และศาสนา (อคิน รพีพัฒน์. 2546: 91) และสำหรับการศึกษาชุมชนหรือปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนนั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาโครงสร้างของชุมชนโดยพิจารณาชุมชนในสภาพหยุดนิ่ง (static condition) เพื่อให้สามารถศึกษาวิเคราะห์ชุมชนได้ง่ายขึ้น เพราะมองดูว่าชุมชนทั้งหมดจะประกอบไปด้วยส่วนที่สำคัญต่างๆ หลายส่วน (component parts) ย่อยๆ หรืออนุระบบประกอบกันเป็นระบบใหญ่ (a system) ลักษณะประสานเข้าด้วยกันเรียกว่า โครงสร้างของชุมชน (social structure) แม้ว่าความจริงแล้วชุมชนมิได้อยู่ในสภาพหยุดนิ่งหากแต่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ (dynamic entity) แต่จะเปลี่ยนช้าหรือเร็วเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ อาทิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้านประชากร ภูมิหลังทางวัฒนธรรม การติดต่อกับสังคมอื่น ตลอดจนความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคม ซึ่งการใช้แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ในการมองชุมชน คือ ชุมชนนั้นมีการทำหน้าที่ต่างๆอย่างมีระบบเพื่อการดำรงอยู่ ส่วนประกอบทุกส่วนดังกล่าวจะทำหน้าที่ของตนเองอย่างประสานกันเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางของชุมชนหรือสังคมก็คือความอยู่รอดในที่สุด

ดังนั้นโครงสร้างชุมชน สัมพันธภาพของการทำกิจกรรมต่างๆที่ปรากฏอยู่ในชุมชนนั้น อันได้แก่ กิจกรรมในด้านครอบครัวและเครือญาติ กิจกรรมในด้านการศึกษาอบรมลูกหลานและสมาชิกของชุมชน กิจกรรมด้านการทำนุบำรุงและรักษาสุขภาพกิจกรรมในด้านเศรษฐกิจการอาชีพ กิจกรรมในด้านการรักษาความยุติธรรม

และความสงบเรียบร้อยตลอดจนกิจกรรมในด้านความเชื่อของชุมชน เป็นต้น กิจกรรมต่างๆดังกล่าวเป็นตัวควบคุมให้โครงสร้างดำรงอยู่ การลดการทำกิจกรรมหรือการเพิ่มกิจกรรมในอนุระบบต่างๆอาจหมายถึงสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงที่จะมีในโครงสร้างนั้น (ธีระภัทร เอกพาณิชย์สวัสดิ์. 2553: 220) ซึ่งวิเชียร รักรการ (2542) ได้แบ่งอนุระบบในโครงสร้างชุมชนออกเป็น 6 ระบบ จากภาพประกอบ 5 โดยมีรายละเอียดดังนี้

หมายเลข 1 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติ (family and kinship system)

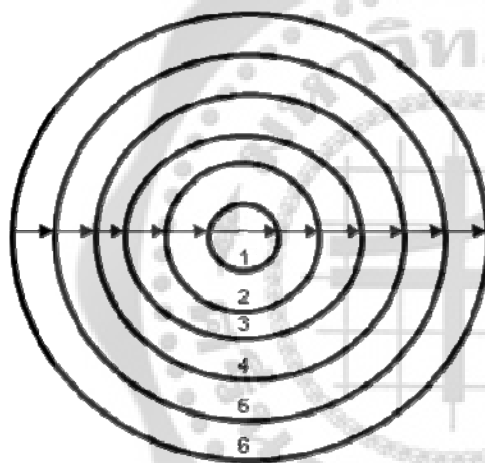
หมายเลข 2 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาอบรม (educational system)

หมายเลข 3 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ (health system)

หมายเลข 4 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการอาชีพ (economic system)

หมายเลข 5 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง (political system)

หมายเลข 6 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ (belief system)

คำอธิบาย : อนุระบบในโครงสร้างชุมชน

หมายเลข 1 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติ

หมายเลข 2 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาอบรม

หมายเลข 3 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ

หมายเลข 4 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการอาชีพ

หมายเลข 5 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

หมายเลข 6 คือ อนุระบบที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ

ภาพประกอบ 5 สัมพันธภาพระหว่างอนุระบบต่างๆ ในโครงสร้างชุมชน (วิเชียร รักรการ. 2542)

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มองชุมชนเป็นระบบหนึ่ง ระบบนี้จำเป็นต้องอยู่ต่อไป แม้ว่าตัวบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ เนื่องจากกฎธรรมชาติของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การที่ชุมชนจะดำรงอยู่ได้ ชุมชนจะต้องมีโครงสร้างเพื่อทำหน้าที่ที่สำคัญๆ ในสังคม ในชุมชนแต่ละส่วนนั้นทำหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ ในขณะเดียวกันก็ตอบสนองความต้องการของส่วนอื่นๆด้วย เช่น ส่วนที่ทำหน้าที่ผลิตสามารถผลิตใหม่แทนคนเก่าที่ตายไปและการให้การอบรมให้รู้ระเบียบ (อันได้แก่ สถาบันครอบครัว) ส่วนที่ผลิตอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ (สถาบันเศรษฐกิจ) ส่วนที่เข้าควบคุมพฤติกรรมของบุคคลไม่ให้เป็นอันตรายต่อความสงบสุขส่วนรวม (สถาบันการปกครอง) เป็นต้น ส่วนต่างๆดังกล่าวนี้ทำหน้าที่ที่สำคัญในชุมชน ช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เป็นเสมือนกลไกที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนและบุคคลที่อยู่ร่วมกันในชุมชนนั้นและมีผลทำให้ชุมชนอยู่ในสภาพสมดุล ด้วยเหตุที่ชุมชนมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สภาพสมดุลดังกล่าวจึงเป็นสภาพสมดุลเคลื่อนที่ (moving equilibrium) กล่าวคือ สถาบันของชุมชนทุกส่วนจะปรับตัวเข้าหากันตามความ

เปลี่ยนแปลงและเป็นไปได้ในทางที่สนับสนุนซึ่งกันและกันในขั้นสุดท้าย เช่น สถาบันครอบครัวที่ให้การอบรมให้รู้ระเบียบวินัย การควบคุมตนเอง ซึ่งเป็นการสนับสนุนหรือเอื้อต่อสถาบันการปกครองที่จะรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนเป็นส่วนรวม ขณะเดียวกันสถาบันการปกครองก็ให้ความมั่นคงให้สวัสดิการปลอดภัยแก่บุคคล เราจึงเรียกสภาพนี้ว่าชุมชนอยู่ในสภาพเคลื่อนที่

ในข้อเท็จจริงแล้ว เราจะพบว่าไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์และถ้าเกิดความบกพร่องในหน้าที่ (dysfunction) ของส่วนใดส่วนหนึ่งเสียไปแล้ว ชุมชนนั้นๆ จะเกิดความตึงเครียดนี้อยู่ที่ความไม่สมบูรณ์ในการทำงานของระบบย่อยต่างๆ (structural stains) ในชุมชนซึ่งประกอบด้วยบุคคล เมื่อบุคคลรู้สึกว่าขาดบางสิ่งบางอย่าง ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญการขาดดุลยภาพก็ไม่น่าวิตก แต่ถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เช่น การขาดความยุติธรรม การเสื่อมเสียศีลธรรมอย่างแพร่หลาย การปล่อยให้มีการฝ่าฝืนกฎหมาย ฯลฯ อันจะทำลายความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจและจิตใจของประชาชนทั้งในรุ่นนี้และรุ่นต่อไป หรือหมายถึงการดำรงอยู่ หรือการสูญสลายของสังคม ความตึงเครียดจะต้องมีขึ้นอย่างรุนแรง ต้องหาทางแก้ไขสถานการณ์ เมื่อดำเนินการตามแผนแล้ว ในที่สุดชุมชนก็จะกลับเข้าสู่สภาพปกติ ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ถือว่าโดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นพร้อมกันก็ได้ แล้วการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อไปยังส่วนอื่น ๆ ซึ่งจะต้องปรับตาม (ปัทมา วิวัฒนา. 2522) จากทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ที่ใช้ศึกษาชุมชนนี้ เชื่อว่าอนุระบบหรือหน่วยต่างๆ จะต้องมีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้อย่างสม่ำเสมอ ปัญหาอาจเกิดขึ้นได้เพราะการปรับตัวยังไม่ได้ผลดี อาทิ ปัญหาการประกอบอาชีพ ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน หรือปัญหาเสถียรภาพเหล่านี้ เป็นต้น แต่ถ้าโครงสร้างมีความสามารถปรับตัวได้ดี ปัญหาเหล่านี้จะค่อยหายไป สังคมก็จะกลับมีเสถียรภาพหรืออยู่ในสภาวะสมดุลตามปกติ ส่วนในประเด็นที่มักพูดถึงกันเสมอว่าภายในระบบชุมชนมีการขัดแย้งหรือไม่นั้น ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่แสดงให้เห็นว่า มีความขัดแย้งขึ้นได้ แต่เป็นความขัดแย้งที่สามารถแก้ไขได้เสมอและถือว่าเป็นเรื่องปกติการขัดแย้งนั้นคือช่วงเวลาของการปรับตัวในระบบโครงสร้างชุมชนเอง (ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. 2521)

โดยสรุป ผู้วิจัยสามารถนำทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มาช่วยในการวิเคราะห์ระดับมหภาค คืออธิบายบริบทของสังคมในมิติขององค์ประกอบของสถาบันต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในชุมชนที่ทำการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งจะทำให้สามารถทราบถึงบทบาท และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหน่วยต่างๆ ในชุมชน และยังทำให้สามารถสังเกตบทบาทของสถาบัน องค์กร และบุคคลต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่ขับเคลื่อน ผลักดันชุมชนให้มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถทำได้โดยศึกษาโครงสร้างและหน้าที่ของระบบย่อยต่างๆ ภายในชุมชนเริ่มตั้งแต่ระบบครอบครัวและญาติพี่น้อง เช่น มีระบบตระกูลแซ่ หรือมีระบบนับถือผี ที่เราอาจเห็นได้ว่ามีหลายๆ ชุมชนใช้ระบบเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญในการแก้ปัญหาเสถียรภาพหรือปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลเชื่อมโยงกันและกันกับระบบความเชื่อและการนับถือศาสนา ระบบการศึกษา ระบบที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ระบบเศรษฐกิจและอาชีพ รวมถึงระบบการเมืองการปกครองในชุมชน ที่สามารถสะท้อนผ่านการคัดสรรผู้นำในชุมชน การนับถือปราชญ์ชุมชน การรักษาภูมิปัญญา

ท้องถิ่น การรวมตัวกันสร้างกลุ่ม สร้างกิจกรรม และสร้างเครือข่ายการทำงาน รวมถึงการสร้างระเบียบของชุมชนเองเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้สามารถอยู่รวมกันได้อย่างปกติสุข ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เมื่อเราเข้าไปในชุมชนและได้ศึกษาถึงโครงสร้างของชุมชนจะทำให้ได้เรียนรู้วิถีชุมชนที่เกิดขึ้นจริงอันนำไปสู่การเกิดความเข้าใจชุมชน และเห็นภาพของชุมชนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) เป็นทฤษฎีหลักอีกทฤษฎีหนึ่งทางสังคมวิทยาที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่จะศึกษา เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interactionism) และสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นหัวใจหลักที่อธิบายการกระทำของมนุษย์แต่ละคน และขยายวงออกไปถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและสภาพของสังคมมนุษย์ ทฤษฎีนี้นับเป็นทฤษฎีสังคมวิทยาจุลภาค (Microsociology) เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลซึ่งช่วยอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และสังคมครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้นซึ่งทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์อธิบายว่าการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมมาจากการใช้สัญลักษณ์ ตีความหมาย และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่างๆ โดยเฉพาะใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญในการติดต่อสื่อสาร ทำให้คนและสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกัน จนสร้างเป็นกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคมขึ้น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ รวมถึงทฤษฎีนี้จะช่วยอธิบายว่าการรวมกลุ่มทางสังคม เกิดจากการกระทำด้วยความตั้งใจ โดยมีสัญลักษณ์เป็นเครื่องกระตุ้นให้มีการโต้ตอบความหมายกัน การประสานกิจกรรมของทุกฝ่ายที่อยู่ในเครือข่ายเข้าด้วยกัน จนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น

2.1 กรอบแนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์

ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์มีกรอบแนวความคิดพื้นฐานตามสมมติฐานที่ว่า การที่สังคมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นเพราะมีจุดเริ่มต้นมาจากการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมซึ่งการกระทำระหว่างกันหมายถึงกระบวนการใดก็ตามที่การกระทำของฝ่ายหนึ่งก่อให้เกิดการกระทำหรือการเปลี่ยนแปลงขึ้นในอีกฝ่ายหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน.2532: 194) กล่าวคือ การกระทำของสมาชิกเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่นและการกระทำและการตอบสนองต่อบุคคลและสถานการณ์แวดล้อมนั้นจะขึ้นอยู่กับนิยามความหมายที่แตกต่างของแต่ละบุคคลในแต่ละสถานการณ์ ดังนั้นการศึกษาถึงการกระทำทางสังคมของบุคคลและพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มขนาดเล็ก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมเป็นกระบวนการของการกระทำตอบโต้กันที่มีความผันแปรตามสถานการณ์เสมอ บุคคลจะเป็นผู้สร้างหรือกำหนดการกระทำไม่ใช่โครงสร้างทางสังคม (จางค์ อติวัฒน์สิทธิ์และคณะ.2540: 9)

แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานของมุมมองในการศึกษาชุมชนอีกทฤษฎีหนึ่งที่เน้นเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์และกระบวนการตีความของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้น แนวคิดนี้จะถามคำถามว่า “อะไรคือสัญลักษณ์พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจรู้

ความหมายและเกิดปฏิกริยาโต้ตอบ” ด้วยเป็นแนวคิดที่เน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับความหมายและการแปลความของสัญลักษณ์ของแต่ละบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่องที่เขาตีความว่าสิ่งนั้นมีความหมายและความสำคัญต่อเขาเพียงใด การตีความว่าสิ่งใดมีความหมายและความสำคัญ ย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆที่ผ่านมากกระทบตัวเขาโดยตรง และก็คือโลกแห่งความจริงของเขา ดังนั้นวิธีการศึกษาชุมชนโดยผ่านแนวทฤษฎีนี้จะเป็นการศึกษาเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดและการตีความหมายต่างๆ ของบุคคลในชุมชนต่อโลกของเขาได้ และเพื่อการเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ นักวิจัยจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นโดยตรงด้วยใจเปิดกว้าง ด้วยวิธีการศึกษาตามธรรมชาติและด้วยการวิเคราะห์อุปนัย จึงจะสามารถเข้าใจโลกของบุคคลในบริบทของชุมชนที่เราศึกษาได้ (นิศา ชูโต. 2545)

2.2 หลักการของทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค (micro) เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคนและช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นักทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญ ได้แก่ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) จาคอบ โมเรโน (Jacob Moreno) ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) เฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herber Blumer) และเชนดอน ส്ടไรเกอร์ (Sheldon Stryker) (สนธยา พลศรี.2545: 91) ซึ่งจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกันได้เป็นผู้เสนอคำบรรยายเชิงวิชาการและพัฒนาแนวคิดปฏิสัมพันธ์สังคมนี้อย่างชัดเจนขึ้นเรียกว่าการอธิบายจากการตีความ (Interpretative Explanation) เป็นการเน้นความสำคัญของการให้ความหมายในเชิงอัตวิสัย (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพิพงษ์. 2530:1)

ในที่นี้จะขอเสนอแนวคิดทฤษฎีของจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) และ เฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) ซึ่งเป็นนักคิดหลักที่สำคัญของทฤษฎีนี้ มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 George Herbert Mead (ค.ศ.1863 - 1931) นักทฤษฎีชาวอเมริกันเป็นผู้วางรากฐานของทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์และทฤษฎีบทบาท (role theory) โดยได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของจอร์จ ซิเมล อีกที่หนึ่ง ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์มีหลักการสำคัญ (ธีระภัทรา เอกผาศัยสวัสดิ์. 2553: 224-226) ดังนี้

ก) ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมเพื่อการมีชีวิตรอด

ข) มนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดด้วยเอาไว้ ขณะเดียวกันก็ละทิ้งการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นนั้นไป ทำให้เกิดจิต อุตตา และสังคมขึ้น

ค) จิต (mind) ของมนุษย์มีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) มีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาพแวดล้อมทำให้สามารถรู้จักสิ่งต่างๆ เหล่านั้น 2) สามารถฝึกซ้อมในใจในแนวการกระทำต่างๆ ต่อสิ่งต่างๆ ได้ ก่อนที่จะลงมือกระทำจริง (imaginative rehearsal) 3) สามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม

ไม่ควรมีเมื่อวิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจ โดยสรุปเมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการ คือ การเข้าใจ ทำทางประเพณี สามารถใช้ทำทางต่างๆ เข้าใจทำทางของคนอื่น และสามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่างๆ ในใจได้แล้วเท่ากับว่าบุคคลมี "จิต" แล้ว

ง) อัตตา (self) เมื่อบุคคลสามารถให้ความหมายกับสิ่งต่างๆและบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายกับตัวเองได้ การตีความหมายของทำทางต่างๆจึงเป็นทั้งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และสามารถนำมาใช้ประเมินผลตนเองได้อีกด้วย การประเมินผลตนเองนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการของจิตนั่นเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ "ภาพตนเอง" (Self-Image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนเองมาระยะหนึ่ง ภาพนี้จะค่อยๆ ผังลึกในจิตใจจนกลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self-Conception) ที่เป็นเสมือนวัตถุอย่างหนึ่งที่มีความสม่ำเสมอ เป็นบุคคลประเภทที่มีท่าทีความโน้มเอียงที่จะมองสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Disposition) ที่ประสานสอดคล้องกัน มั่นคงถาวรของตนขึ้น กลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้น Mead เลือกลงแสดงขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาอัตตา 3 ขั้นตอนด้วยกัน โดยแต่ละขั้นตอนจะแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงภาพตัวเองที่ลักษณะชั่วคราวและการลงรากฝังลึกลงไป ในความรู้ลึกของความคิดเกี่ยวกับตนเองด้วย คือ

ขั้นที่ 1 ขั้นการเล่น (Play Stage) หรือขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Role-Taking) ในขั้นนี้เป็นขั้นที่บุคคลยังเป็นเด็กทารก มีความสามารถในการเล่นบทบาทได้จำกัดเพียงคนเดียวหรือสองคน ภาพของตนเอง (อัตตา) ก็ยังจำกัดไม่ผังแน่นแต่อย่างใด

ขั้นที่ 2 ขั้นเกมกีฬา (Game Stage) ช่วงนี้ร่างกายของเด็กเจริญวัยขึ้นแล้ว สามารถสวมบทบาทของผู้อื่นหรือเอาอย่างผู้อื่นมากขึ้น ทำงานเป็นระบบมากขึ้น ภาพของตัวเองมีความซับซ้อนมากขึ้น สามารถร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้น ตัวอย่าง เช่น การประสานร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้น ร่วมกิจกรรมที่มีการประสานงานกันอย่างมีระเบียบมากขึ้น (Mead ชอบเทียบเคียงขั้นนี้กับทีมฟุตบอล) โดยบุคคลจะต้องสวมบทบาทของนักฟุตบอลคนหนึ่ง เล่นฟุตบอลประสานกับคนอื่น (ให้ได้ชัยชนะทีมคู่ต่อสู้และชนะใจคนดู)

ขั้นที่ 3 เป็นขั้นสุดท้ายเป็นขั้นที่บุคคลสามารถสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป (Generalized Other) หรือกลุ่มท่าทีของสังคม ขั้นนี้เป็นขั้นที่ Mead เห็นว่าบุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไปของชุมชน หรือความเชื่อทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการกระทำระหว่างกันด้านต่างๆ ได้ ซึ่งหมายถึง มนุษย์สามารถทั้งเพิ่มความเหมาะสมในการตอบโต้กับผู้อื่น ในการกระทำระหว่างกันมากขึ้น และขยายขอบเขตภาพตนเองจากความสามารถในการสวมบทบาทของบุคคลจำนวนมากขึ้นอยู่เสมอและการขยายวงจำนวนคนที่บุคคลสวมบทบาทนี้เอง ที่เป็นขั้นตอนของพัฒนาการของอัตตาขั้นต่างๆ ของมนุษย์

กล่าวโดยสรุปก็คือกระบวนการอัตตาแบ่งได้เป็น 3 วัย/ขั้นตอน คือ 1) วัยเล่นตามบทบาทไม่ซับซ้อน 2) วัยเล่นตามกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนขึ้น 3) วัยสวมบทบาทผู้อื่น

จ) สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้วและมีแบบแผนของบุคคลต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถควบคุมลักษณะการตอบโต้ของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวมบทบาทของผู้อื่นได้นั่นเอง สังคมยังต้องขึ้นกับอัตตาอีกด้วย

เพราะอึดใจเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวมบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาคคนอื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็จะมีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเองเท่านั้น ซึ่งจะไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างกันได้ จิตและอึดใจทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหวคือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาด้วยการแทรกบทบาทและเลือกบทบาทหรือแนวทางปฏิบัติทำให้บุคคลสามารถปรับตัวได้อยู่ตลอดเวลา

สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่ เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอึดใจจะเห็นควร โดยมีลักษณะเป็น I และ Me คือ I หมายถึง แนวโน้มผลักดันของคน ส่วน Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้ว บุคคลไม่สามารถจะทำนาย I ได้ แต่จะรู้ได้เมื่อเป็น Me แล้ว

ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมซึ่งเน้นในเรื่องการกระทำระหว่างกัน โดยการกระทำต่อกันจะต้องมีความตั้งใจด้วย ในบุคคลหนึ่งๆจะประกอบด้วยส่วนประกอบ I และ Me เพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำต่อคนอื่นหรือการตัดสินใจเรื่องใดๆ I เป็นความต้องการเฉพาะตัว เป็นส่วนของตนที่ฝังรากอยู่ในลักษณะทางชีวภาพของแต่ละคน ส่วน Me นั้น บุคคลคิดว่าตนเองจะมีพฤติกรรมอย่างไร และประกอบด้วยทัศนคติซึ่งตัวเองเข้าใจหรือคาดหวังคนอื่นในสังคมมีอยู่ต่อตัวเอง Mead กล่าวถึง I ว่าค่อนข้างจะมีอิสระ ส่วน Me ประกอบด้วยทัศนคติของบุคคลอื่นซึ่งตัวเองเข้าใจ โดยทั่วไป เรารู้จัก I ในนามเสรีภาพ การสร้างสรรค์ความรู้สึกภายใน ก่อให้เกิดพฤติกรรมซึ่งอาจขัดแย้งกับธรรมเนียมประเพณีของสังคม อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ในสังคมส่วน Me นั้น ได้แก่ ทัศนคติทั้งปวง บทบาท ความกดดันจากสังคม ค่านิยม ซึ่งสังคมได้ถ่ายทอดและรับไว้ในตัวเอง เพราะฉะนั้นในบุคคลหนึ่ง ๆ จะมี I และ Me ประกอบกัน เรียกว่า ตน (Self) จะเห็นได้ว่าบุคคลจะตัดสินใจอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับ I และ Me ฝ่ายใดจะมากกว่ากันจนเราอาจจะเรียกว่าเป็นการแสดงออกด้านบุคลิกภาพ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.2537)

โดยสรุป ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์นี้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องมาจากสัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษาที่เป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้างเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น

2.2.2 Herbert Blumer นักทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ชาวอเมริกันได้ศึกษาและสรุปหลักการพื้นฐานของทฤษฎีไว้ดังนี้ 1) มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ชั้นต่ำ เพราะได้รับการสืบทอดความสามารถให้รู้จักคิด 2) ความสามารถที่จะคิดของมนุษย์ถูกหล่อหลอมขึ้นมาโดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3) มนุษย์จะเรียนรู้เกี่ยวกับความหมายและสัญลักษณ์ที่จะทำให้สามารถใช้ความสามารถในการคิดซึ่งเป็นคุณลักษณะโดยเฉพาะของมนุษย์ 4) ความหมายและสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถมีการกระทำปฏิสัมพันธ์ขึ้นได้ 5) มนุษย์สามารถที่จะแก้ไข เปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกความหมายและสัญลักษณ์ก็ได้ เพราะสาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือสามารถที่จะปฏิสัมพันธ์ของตัวเอง ทำให้สามารถที่จะสำรวจความเป็นไปได้ของกระทำ ตระหนักถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นแล้วจึงเลือกที่จะกระทำลงไป 7) แบบแผนต่าง ๆ ของการโต้ตอบระหว่างการกระทำและปฏิสัมพันธ์ของ

มนุษย์ ทำให้เกิดกลุ่มและสังคมต่างๆ ขึ้น (สุเทพ สุนทรภัสส์, 2540: 191) อนึ่ง ในการศึกษาชุมชน Blumer เป็นบุคคลแรกที่ใช้การสนทนากลุ่ม (group discussion) และการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่รู้เรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี เป็นผู้ให้ข้อมูล (key informants) โดยการสรรหาคนที่รู้ปัญหาหรือรอบรู้ในเรื่องดังกล่าวดี เข้ามาอยู่ในกลุ่มผู้รู้ (expert) ให้เป็นผู้ชี้แนะ ชี้แนวทางแก่นักวิจัย เมื่อเข้าไปสภาพการณ์หรือปัญหานั้น ๆ วิธีการดังกล่าวมีประโยชน์ มีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างกว้างขวางต่อมา (นิตา ชูโต, 2551: 48)

กล่าวโดยสรุปก็คือ หลักการพื้นฐานมุมมองของทฤษฎีนี้ตามแนวคิดของบลูเมอร์ ก็คือ มนุษย์จะกระทำการใดๆ ในเรื่องที่มีความหมายและสำคัญกับเขาซึ่งเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่เขามีต่อคนอื่นๆ รอบข้าง โดยความหมายคือสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการปรับแต่งและตีความที่บุคคลใช้ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์จึงเป็นการใช้สัญลักษณ์ การตีความ และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่างๆ การแสดงออกในลักษณะกระทำต่อกัน ต้องอยู่ในรูปของกระบวนการที่บุคคลทั้งหลายในเหตุการณ์ สามารถประเมินเหตุการณ์ ให้ความหมาย และตัดสินใจที่จะมีการกระทำโต้ตอบ แนวความคิดของ Blumer จึงเป็นการอธิบายที่เน้นการตีความเพื่อให้รู้ความหมายที่แท้จริง

ขณะเดียวกัน จานง อติวัฒน์สิทธิ์ (2540: 81) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ว่า แม้สาระในแนวความคิดของ Mead จะมีอิทธิพลต่อสังคมวิทยามาก่อน แต่สาระความคิดนั้นก็ยังมิชอบพอพร้อมในทางทฤษฎีอยู่บ้าง ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ความไม่กระจ่างในลักษณะของสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม Mead ถือว่า สังคมเป็นกิจกรรมที่ได้รับการจัดระเบียบแล้ว ควบคุมโดยบุคคลสำคัญต่างๆ และเป็นแหล่งที่บุคคลจะปรับตัวและร่วมมือระหว่างกัน การปรับตัวและการประสานงานเช่นนั้นก่อให้เกิดขึ้นได้ เพราะจิตและอัตตา กล่าวคือ ขณะที่จิตใจและอัตตาเกิดจากสังคม แต่การบำรุงและการเปลี่ยนแปลงสังคมกันเป็นผลของกระบวนการของจิต และอัตตา จะชี้ให้เห็นกระบวนการสำคัญในการบำรุงรักษาความสัมพันธ์นั้น แต่สิ่งกีดขวางเหล่านี้ไม่ได้ช่วยในการวิเคราะห์แบบแผนขององค์การสังคมแบบต่างๆ ที่บุคคลได้เข้าไปเกี่ยวข้องในลักษณะต่างๆ การกล่าวเพียงว่า "สังคม" เป็นกิจกรรมประสานกันและกิจกรรมเหล่านั้นดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยบทบาทและการประเมินตนเองของบุคคล ช่วยให้ภาพความคิดเพียงกว้างเท่านั้น

2.3 การนำทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ไปปรับใช้

เมื่อนำทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) มาใช้จะทำให้แนวทางการศึกษาเนื้อหาจะมุ่งเน้นไปที่ระดับของ "ความหมาย/เนื้อหา ระดับความสัมพันธ์" มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นำเสนอการตรวจสอบวิถีทางของการกระทำที่เป็นไปได้ต่างๆ พิจารณาถึงผลดีและผลเสีย ที่อาจเกิดขึ้น ก่อนที่เลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป แบบแผนต่างๆ ระหว่างการกระทำและปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมต่างๆ ขึ้นมา (สุเทพ สุนทรภัสส์, 2540: 200-201)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543: 132-133) ได้สรุปสาระสำคัญในเชิงทฤษฎีของทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ดังนี้

1. จิต อัดตาและสังคม เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมมนุษย์และระหว่างมนุษย์
2. ภาษาเป็นกลไกให้เกิดจิตและอัดตา
3. จิต คือ input ของกระบวนการสังคม ซึ่งคือการกระทำระหว่างกันภายในตัวมนุษย์
4. มนุษย์สร้างความประพฤติกายในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้นภายนอกหรือพลังภายใน เช่น แรงแซบ มูลเหตุจูงใจ
5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้น อยู่กับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ต้องกระทำ
6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์เป็นทั้งการจับเข้าสังคมมนุษย์และทำให้มีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัดตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้นหากสามารถใช้ประโยชน์อัดตาในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจก่อผลเป็นพฤติกรรมที่แปลกไปจากกลุ่มที่กำหนดก็ได้

โดยสรุป ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ที่ต้องการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม คือ การดำเนินงานด้านการป้องกันยาเสพติดของชุมชนซึ่งทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์จะช่วยอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่เห็นได้ว่าเมื่อในชุมชนมีการรวมของบุคคลที่มาร่วมทำงานร่วมกันเกิดขึ้นและมีกระบวนการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน รวมถึงพยายามกระทำในสิ่งที่ได้รับการยอมรับจากผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย จึงทำให้สัญลักษณ์ต่างๆจะถูกสร้างขึ้นอย่างมากมาย อันจะแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมย่อยของคนในชุมชนที่เข้าใจกันเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน แต่คนนอกกลุ่มอาจไม่เข้าใจก็ได้ ดังนั้น นักวิจัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจความหมายและเรียนรู้สัญลักษณ์ที่คนในชุมชนสื่อออกมาไว้ว่าจะอยู่ในรูปแบบของภาษา ทำทาง การมอง การปรากฏตัวที่เกิดขึ้น และการกระทำที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาในการดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด

3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการใช้ยาเสพติด

3.1 สาเหตุในการใช้ยาเสพติด

ในการศึกษาเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดของบุคคลให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องศึกษาให้ทราบถึงปัจจัยหรือสาเหตุซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นเหตุของปัญหา เพื่อที่จะได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จากการที่มีผู้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ยาเสพติด พบว่า แต่ละทฤษฎีมีมุมมองในความเชื่อถึงสาเหตุของการใช้ยาเสพติดแตกต่างกันไป เช่น เชื่อในเรื่องปัจเจกบุคคล ด้านพันธุกรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านความกดดันและความเครียด ด้านความผิดปกติบางอย่าง และจากงานวิจัยของฟเลย์ และเพทริเอท เทรียดทิส (Flay; & Petraitis, 1991; ทิพาวดี เอมะวรรณะ. 2547: 21-22) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของการติดยาเสพติด จำนวน 24 เรื่อง ได้ข้อสรุปว่า สาเหตุของการเสพยาเสพติดนั้นมาจากเหตุผลหลายข้อผสมกัน ดังต่อไปนี้

1. สภาพแวดล้อมทางสังคม
2. สัมพันธภาพภายในครอบครัว

3. สัมพันธภาพกับเพื่อน
4. การเรียนรู้จากผู้อื่นในสังคม
5. สาเหตุจากสถาบันหรือองค์กรที่ตนสัมพันธ์ด้วย เช่น โรงเรียน ชุมชน วัฒนธรรมประจำกลุ่ม
6. สาเหตุมาจากองค์ประกอบทางลักษณะพื้นฐานภายในจิตใจ ได้แก่ ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า
7. สาเหตุจากความรู้ ทักษะคติต่อสุราและสารเสพติด รวมทั้งพฤติกรรมที่เชื่อมโยงกับการมีแนวโน้มไปสู่การกระทำที่ผิดปกติ เช่น พฤติกรรมต่อต้านสังคม

สำหรับงานวิจัยในประเทศไทยก็พบข้อสรุปเกี่ยวกับสาเหตุของการใช้ยาเสพติดที่สอดคล้องกับงานวิจัยของต่างประเทศ ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง “การประมวลองค์ความรู้ เรื่อง ปัจจัยและแนวทางในการป้องกันและแก้ไข ปัญหาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน” ที่ทำการสังเคราะห์สาระสำคัญขององค์ความรู้ที่ได้จากผลการศึกษาของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องงานวิจัยด้านยุทธศาสตร์การป้องกันกลุ่มผู้มีโอกาสเข้าไปใช้ยาเสพติด (Potential Demand) ในคลังหรือฐานข้อมูลวิชาการด้านยาเสพติดและสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ตั้งแต่ปี พ.ศ.2545-2552 (8 ปี) (สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด. 2553: 114 - 125) ได้ประมวลงานวิจัยที่ศึกษาถึงปัจจัยหรือสาเหตุของเด็กและเยาวชนที่หันไปใช้ยาเสพติด ซึ่งพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กและเยาวชนหันไปใช้ยาเสพติดมี 3 ปัจจัยหลัก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย ลักษณะบุคลิกภาพส่วนบุคคล โดยบุคลิกภาพส่วนบุคคลที่มีโอกาสไปใช้ยาเสพติดในอัตราที่สูง คือบุคคลที่มีบุคลิกภาพแบบห้วนไหว แบบเปิดกว้าง แบบทำหายอยากรู้้อยากลองและแบบวิตกกังวลและซึมเศร้า

2. ปัจจัยครอบครัว ประกอบด้วย

- 2.1 แบบแผนการเลี้ยงดู มีส่วนสำคัญต่อพฤติกรรมเชิงจริยธรรม หากบิดา มารดา ครอบครัวยุติการใช้ยาเสพติดก็จะเป็นแบบอย่างในการเสพ

- 2.2 ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว/สถานภาพของครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เด็กและเยาวชนที่มีปัญหาเสพติดมักมีปัญหาครอบครัว เช่น ครอบครัวแตกแยก สมาชิกในครอบครัวทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์เชิงลบต่อกัน เป็นต้น

- 2.3 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวขาดปฏิสัมพันธ์ร่วมกันไม่มีเวลา หรือโอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกัน

- 2.4 ระดับความคาดหวังต่อสมาชิกในครอบครัว มีผลต่อการหันไปใช้ยาเสพติดของเด็กและเยาวชนในระดับสูง เนื่องจากความกดดันจากสมาชิกในครอบครัวที่ตั้งความหวังไว้ที่เด็กและเยาวชนสูงเกินไป ซึ่งสร้างความเครียดให้แก่เด็กและเยาวชน และเมื่อพลาดไม่ได้อย่างที่หวัง เด็กจะรู้สึกไร้ค่าหมดคุณค่าในตัวเองและสิ้นหวัง โดยเฉพาะเมื่อครอบครัวซ้ำเติมและไม่ให้กำลังใจ

- 2.5 สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว ที่ดีเกินไปหรือต่ำเกินไป ส่งผลให้ผู้ปกครองไม่มีเวลาดูแลเด็กและเยาวชนเท่าที่ควร จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง

3. ปัจจัยสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

3.1 กลุ่มเพื่อน เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลในการนำไปสู่การใช้ยาเสพติด เนื่องจากเด็กและเยาวชนย่อมต้องการการยอมรับ ตามแนวคิดทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ ในขั้นที่ ๔ (ขั้นต้องการการยอมรับ ความนับถือยกย่อง) ของ Maslow ซึ่งกลุ่มเพื่อนเป็นสังคมกลุ่มย่อยที่เข้าถึงง่ายที่สุด และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ค่านิยม ทัศนคติของเด็กและเยาวชน

3.2 โรงเรียน จากการศึกษาวิจัยหลายงานวิจัยพบว่า โรงเรียนมีผลให้เด็กและเยาวชนหันไปใช้ยาเสพติด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนกลุ่มเสี่ยง ทางโรงเรียนจึงจำเป็นต้องมีการจัดกิจกรรมในการให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด

3.3 ชุมชนและลักษณะสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย มีผลต่อการเข้าถึงแหล่งจำหน่ายยาเสพติดซึ่งมีอิทธิพลต่อการใช้ยาเสพติดของเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างมาก รวมถึงกิจกรรมชุมชนที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม ชุมชนให้บทบาทเด็กและเยาวชนมีกิจกรรมสร้างสรรค์ในพื้นที่น้อย และการที่เด็กและเยาวชนยังขาดการร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน ส่งผลให้เด็กและเยาวชนมีภูมิคุ้มกันยาเสพติดต่ำ

3.4 สังคม วัฒนธรรม ค่านิยมที่เน้นการบริโภคนิยม วัตถุนิยม ทุนิยม รวมถึงสื่อและเทคโนโลยี เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเกิดค่านิยม ความเชื่อที่ผิด และหันไปใช้ยาเสพติด

3.2 ทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Problem Behavior Theory)

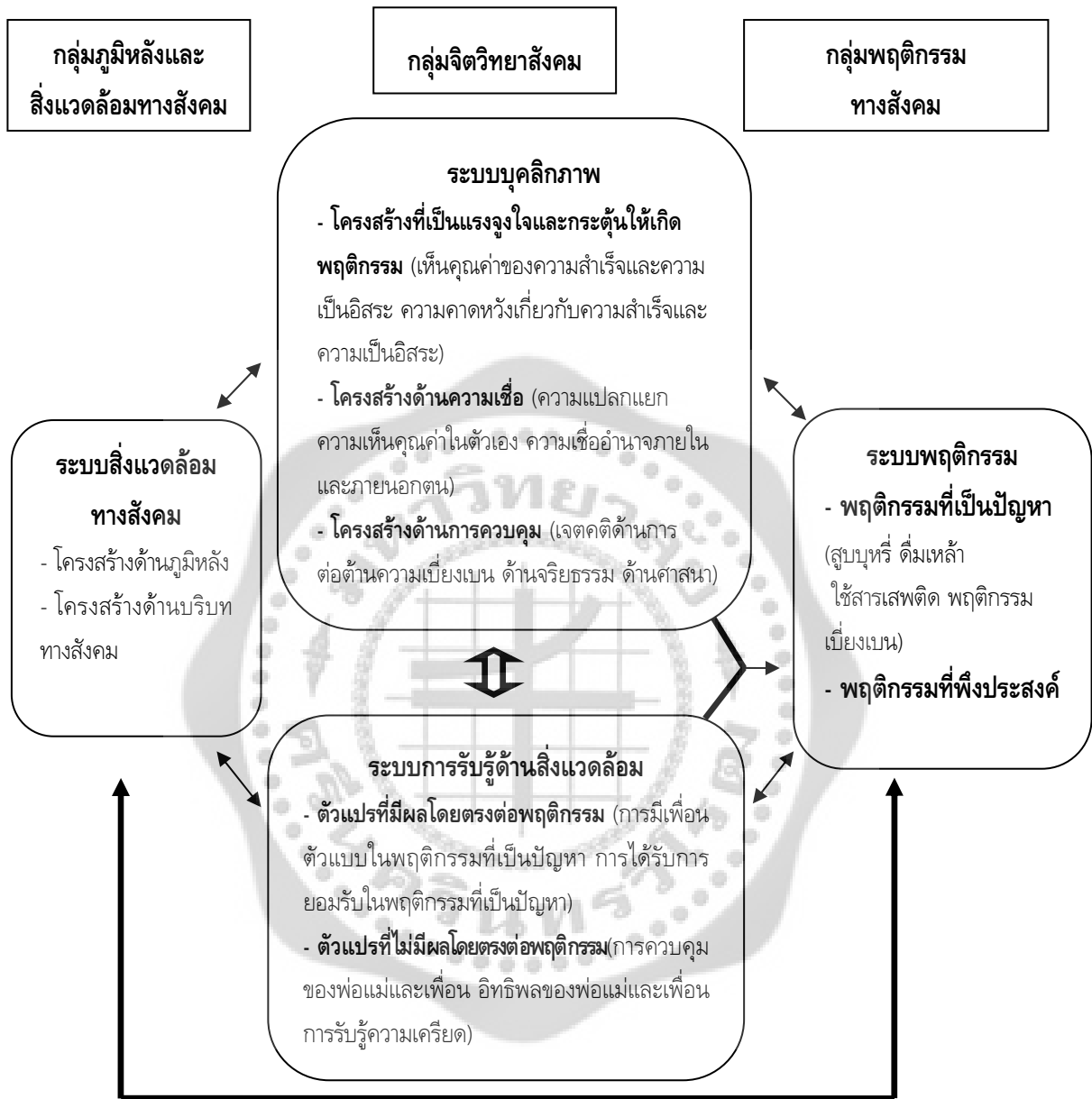
สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ Jessor's Theory เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์สาเหตุอันนำไปสู่การเสพยาเสพติดของบุคคลที่เป็นผู้เสพหรือผู้ติด ซึ่งจะช่วยทำให้สามารถเข้าใจถึงความเป็นมาของพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดของบุคคลได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจากทฤษฎีนี้มีกรอบแนวคิดที่ครอบคลุมตัวแปรส่วนบุคคล และบทบาทของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการแสดงพฤติกรรม ทฤษฎีเรียกว่า ทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Problem Behavior Theory) ในทฤษฎีกล่าวถึงกลุ่มของตัวแปรทางจิตวิทยาสังคมที่สำคัญในการอธิบายถึงพฤติกรรมที่เป็นปัญหา 3 กลุ่ม คือ

3.2.1 ภูมิหลังและบริบททางสังคม (Social Background and Context Variables) ได้แก่ ระบบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment System)

3.2.2 จิตวิทยาสังคม (Social - Psychological Variables) ได้แก่ ระบบบุคลิกภาพ (Personality System) ระบบการรับรู้สิ่งแวดล้อม (Perceived environment System)

3.2.3 พฤติกรรมทางสังคม (Social Behavior Variables) ได้แก่ พฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Problem Behavior) และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (Conventional Behavior)

ตัวแปรทั้ง 3 กลุ่มมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันกับพฤติกรรม ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 แสดงกรอบแนวคิดของทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Jessor, R. and others. 1991: 21)

พื้นฐานของทฤษฎีนี้มาจากแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมทุกอย่างเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาเพื่ออธิบายการเกิดพฤติกรรมจะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกันระหว่างระบบบุคลิกภาพและระบบการรับรู้สิ่งแวดล้อมที่มีหัวลูกศรในทิศทางเดียวกัน คือ มุ่งไปสู่ระบบพฤติกรรม จากภาพประกอบ 6 สามารถอธิบายตัวแปรทั้งสองกลุ่มได้ดังนี้ (Jessor, R.; and others. 1991: 20 - 33)

ตัวแปรในกลุ่มสิ่งแวดล้อม แบ่งออก 2 กลุ่ม คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางสังคม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม หรือเป็นลักษณะทางกายภาพ เป็นตัวแปรที่ซับซ้อนสภาพทางสังคมและฐานะทางสังคมของบุคคล เช่น ระดับการศึกษา รายได้ การนับถือศาสนา โครงสร้างของครอบครัว อาชีพ ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตทั้งทางลบและทางบวก

2. การรับรู้สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีความหมาย มีความสำคัญต่อบุคคล ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญในเชิงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมมากกว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นสิ่งแวดล้อมที่บุคคลรับรู้จากประสบการณ์และสะท้อนมิติทางสังคมที่มีความหมายหรือมีความสำคัญต่อเขา เช่น พ่อ แม่ ผู้ปกครอง เพื่อน ตัวแปรด้านการรับรู้สิ่งแวดล้อมนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 ตัวแปรที่มีผลโดยตรงต่อพฤติกรรม เช่น การเป็นตัวแบบใช้สารเสพติดของพ่อแม่ เพื่อน

2.2 ตัวแปรที่ไม่ส่งผลโดยตรง เช่น การควบคุมของพ่อแม่ อิทธิพลของพ่อแม่และของเพื่อน การรับรู้ความเครียด

ตัวแปรในกลุ่มบุคลิกภาพ หมายถึง ลักษณะทางจิตใจหรือบุคลิกภาพบางประการของแต่ละบุคคลที่มีผลต่อการเสพยาเสพติด และตามทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา หมายถึงตัวแปรด้านความรู้คิดทางสังคม (Sociocognitive Variable) ได้แก่ ความเชื่อ เจตคติ ความคาดหวัง ค่านิยม และการกำหนดแนวปฏิบัติของตนเองและที่เกี่ยวกับสังคมซึ่งสะท้อนการเรียนรู้ทางสังคมและประสบการณ์ ทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา แบ่งตัวแปรด้านบุคลิกภาพเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. โครงสร้างที่เกี่ยวกับเป้าหมายและความคาดหวัง ได้แก่ การเห็นคุณค่าของความสำเร็จ การเห็นคุณค่าความเป็นอิสระ ความคาดหวังเกี่ยวกับความสำเร็จ

2. โครงสร้างด้านความเชื่อ ได้แก่ ข้อยึดถือปฏิบัติของสังคม ความแปลกแยก ความภูมิใจในตนเอง และความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกตน

3. โครงสร้างด้านการควบคุม ได้แก่ เจตคติต่อต้านความเบี่ยงเบน เจตคติด้านจริยธรรม และความยึดมั่นทางศาสนา

3.3 การนำทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาไปปรับใช้

จากทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาจะแสดงให้เห็นว่าการมีพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดนั้นเกิดขึ้นมาจากตัวแปรที่สำคัญสองกลุ่มคือ ตัวแปรกลุ่มบุคลิกภาพและกลุ่มสิ่งแวดล้อม โดยจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดก็พบผลสอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

3.3.1 ลักษณะด้านบุคลิกภาพกับการใช้ยาเสพติด

ลักษณะบุคลิกภาพตามทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา หมายถึง กลุ่มของตัวแปรด้านการรู้คิดทางสังคม (Sociocognitive Variables) ได้แก่ ความเชื่อ เจตคติ ความคาดหวัง ค่านิยม และกำหนดแนวปฏิบัติของตนเองและที่เกี่ยวกับสังคม ซึ่งสะท้อนการเรียนรู้ทางสังคมและประสบการณ์ (Jessor, R.; and others. 1991: 26 - 27)

ตัวแปรด้านบุคลิกภาพในทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ได้แก่ การเห็นคุณค่าของความสำเร็จ การเห็นคุณค่าความเป็นอิสระ ความคาดหวังเกี่ยวกับความสำเร็จ ข้อยึดถือปฏิบัติของสังคม ความแปลกแยก ความภาคภูมิใจในตนเอง และความเชื่ออำนาจภายใน-ภายนอกตน เจตคติต่อต้านความเบี่ยงเบน เจตคติต้านจริยธรรม และความยึดมั่นทางศาสนา โดยจะเห็นได้ว่าตัวแปรเหล่านี้เป็นตัวแปรที่ควบคุมมิให้บุคคลทำพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

จากการศึกษาตัวแปรด้านบุคลิกภาพบางตัวว่าเป็นสาเหตุของการใช้ยาเสพติด ก็พบผลสอดคล้องตามทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ดังเช่น ในเรื่องตัวแปรความภาคภูมิใจในตนเอง โดยคูเปอร์สมิท ที่ได้กล่าวถึงความภาคภูมิใจในตนเองไว้ว่า บุคคลที่มีความภาคภูมิใจในตนเองสูงจะตั้งเป้าหมายจากผลของการกระทำของตนเองสูงมากกว่าบุคคลที่มีความภาคภูมิใจในตนเองปานกลางและต่ำซึ่งตั้งเป้าหมายของตนเองไว้ต่ำ (Coopersmith. 1981: 246) บุคคลที่มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำจะไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นในตนเอง จะมองว่าตนเองเป็นคนไม่ดี มีข้อบกพร่อง เมื่อพบอุปสรรคก็เลี่ยงการแก้ไขปัญหา มีความอายสูง ไม่กล้าปฏิเสธในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ (Coopersmith. 1981: 132 -135) สอดคล้องกับการศึกษาของ มะลิ อุดมภาพ (2538: 14) ที่สรุปว่า ลักษณะของบุคคลที่มีความภาคภูมิใจต่ำจะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปในทางที่ไม่ดี ชอบสร้างปัญหา ขาดความรับผิดชอบ มีความขลาดกลัว มีปมด้อย วิตกกังวล และไม่ร้อใจกับสิ่งใดๆ เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของ ดุษฎี โยเหลา และคณะ (2540: 60) ที่ศึกษาถึงตัวแปรที่บ่งชี้สาเหตุในการใช้สารระเหย ซึ่งพบว่า เด็กและเยาวชนที่ใช้สารระเหยมีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำกว่ากลุ่มที่ไม่ใช้สารระเหย

3.3.2 สิ่งแวดล้อมกับการใช้ยาเสพติด

ตัวแปรในกลุ่มสิ่งแวดล้อม ตามทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา หมายถึง กลุ่มของตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม และการรับรู้สิ่งแวดล้อม โดยสิ่งแวดล้อมทางสังคม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม หรือเป็นลักษณะทางกายภาพ เป็นตัวแปรที่ชี้บอกสภาพทางสังคมและฐานะทางสังคมของบุคคล เช่น ระดับการศึกษา รายได้ การนับถือศาสนา โครงสร้างของครอบครัว อาชีพ ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตทั้งทางลบและทางบวก สำหรับการรับรู้สิ่งแวดล้อมนั้น หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีความหมาย มีความสำคัญต่อบุคคล เช่น พ่อ แม่ ผู้ปกครอง เพื่อน ในด้านการเป็นตัวแบบในการใช้สารเสพติด การควบคุมถูกควบคุมโดยพ่อแม่ อิทธิพลของพ่อแม่และของเพื่อน การรับรู้ความเครียด (Jessor, R.; and others. 1991: 20 - 33) ซึ่งจากการศึกษาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดหลายเรื่องก็พบผลสอดคล้องกับ

ทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ที่ชี้บ่งว่าตัวแปรในกลุ่มสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ ล้วนเป็นสาเหตุของการมีพฤติกรรมใช้ยาเสพติดทั้งสิ้น

จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับตัวแปรสิ่งแวดล้อมทางสังคมกับการใช้ยาเสพติด และการรับรู้สิ่งแวดล้อมเมื่อศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ที่กระทำผิดในคดียาเสพติด ในงานวิจัยของสาคร สังแสงทรัพย์ (2544) เรื่องปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำความผิดในคดียาเสพติดของผู้ต้องกักขัง : ศึกษากรณีสถานกักขังกลาง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัจจัยภูมิหลังของผู้ต้องกักขังส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้ต่อเดือนไม่เกิน 1,500 บาท และปัจจัยที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม พบว่าผู้ต้องกักขังส่วนใหญ่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็กแบบขาดการอบรมหรือเลี้ยงดูแบบปล่อยตามสบาย ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการทางสังคม พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพื่อนกับผู้กระทำผิดกฎหมาย ถูกชักชวนให้กระทำความผิด เรียนรู้การกระทำความผิดโดยมีบุคคลเป็นตัวอย่างเห็นด้วยกับความคิดเกี่ยวกับการกระทำความผิดเพราะลอกเลียนแบบจากบุคคลอื่น มูลเหตุที่ทำให้กระผิดเกี่ยวกับยาเสพติด คือ การคบเพื่อนไม่ดี ถูกเพื่อนชักชวน สำหรับการศึกษาในในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กและเยาวชน ในงานวิจัยของโรงพยาบาลธัญญารักษ์ (2545: 5) ที่ทำการศึกษาระบบบำบัดของสารเสพติด และปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสารเสพติดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในจังหวัดปทุมธานี พบว่า การเคยเห็นเพื่อนสนิทเสพยาเสพติดมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์การใช้สารเสพติด ซึ่งเป็นการสนับสนุนหลักการเรื่องพัฒนาการด้านอารมณ์และสังคมของเด็กวัยรุ่น ที่มักจะมีความเป็นอิสระจากผู้ปกครอง ชอบทดลองอะไรใหม่ๆ เริ่มคบเพื่อนและมีสังคมในกลุ่มเพื่อนมากขึ้น ชอบทำตามเพื่อน สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุผลสำคัญที่บิดา มารดา หรือผู้ปกครองควรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ทำให้นักเรียนอยากรู้ว่าทำไมจึงเสพยาเสพติด นอกจากนั้นนักเรียนยังคิดว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องปกติ และมีโอกาสที่จะเสพยาเช่นกัน และนักเรียนที่เคยใช้สารเสพติดมีการแสดงพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากมาตรฐานสังคม เช่น หนีเรียน มาสาย ก่อการทะเลาะวิวาท

ผจญจิต อินทสุวรรณ และคณะ (2539: 72) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการติดยาเสพติดของเยาวชน พบว่า มารดามีบทบาทสำคัญที่สุดในครอบครัวในแง่ของการให้ความรักความอบอุ่นและการเป็นที่พึ่งทางใจ ในกลุ่มนักเรียนนั้นนักเรียนที่มีไม่เคยเสพยาเสพติดมีความสัมพันธ์กับมารดาดีกว่านักเรียนที่เคยเสพยาเสพติด สอดคล้องกับที่ พรพิมล เจียมนาครินทร์ (2539: 25) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้วัยรุ่นติดยาเสพติดว่าเกิดจากสิ่งแวดล้อมในครอบครัว การที่เด็กมีความทุกข์ใจ เช่น ขาดความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจ ขาดผู้ชี้แนะ ความเครียดแยะความกดดันทำให้เด็กหาเสพยาเสพติดมาเสพ หรือบุคคลในครอบครัวติดยาเสพติดก็เป็นเหตุชักจูงให้เด็กเสพยาเช่นกัน ปัญหาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกครอบครัว เช่น อิทธิพลจากเพื่อน อิทธิพลจากค่านิยมของสังคม การเลียนแบบสังคมตะวันตก การอยู่ในละแวกผู้ค้ายาเสพติด ปัญหาจากตัวผู้เสพเอง เช่น มีความลับสนในใจ รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า มีปมด้อยในตัวเอง ฯลฯ ปัญหาจากความคึกคะนอง ความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลอง รวมทั้งการมีเวลาว่างมากเกินไป ไม่ใช่เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ปัญหาจากการถูกชักชวน ซึ่งวัยรุ่นที่ติดยา มักจะ

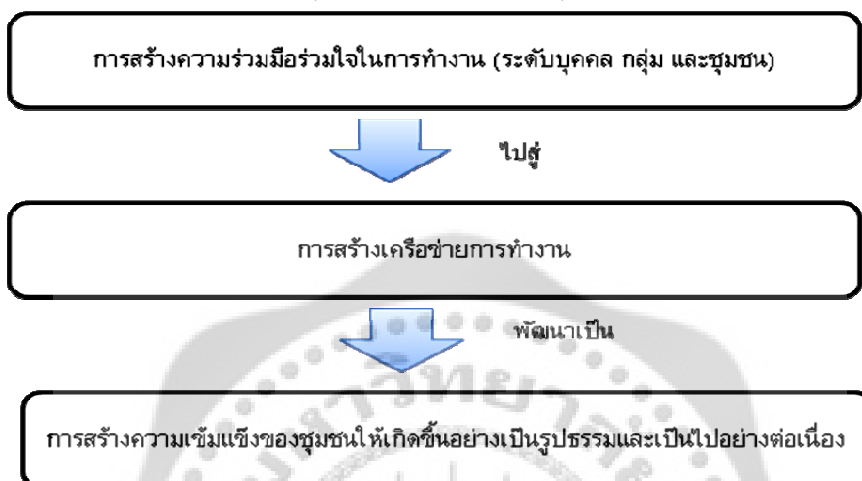
ชักชวนเพื่อนเข้าร่วมวงการเพื่อจะได้ขอเงินมาซื้อหรือขอเสพร่วมด้วยปัญหาจากการถูกล่อลวง รู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยมีคนหลอกลวง รู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยมีคนหลอกลวงว่าเป็นวิธีที่ทำให้สบายใจ คลายทุกข์ได้ เจกเช่นเดียวกับ ที่ สุชา จันท์แอม (2542: 101) ได้กล่าวถึง สาเหตุของการติดยาเสพติดว่าส่วนหนึ่งนั้นสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการชักจูงให้บุคคลใช้ยาเสพติด เช่น อยู่ในละแวกที่อยู่อาศัยที่มีการค้ายาเสพติด และติดยารอบบ้าน การอาศัยในครอบครัวที่ใช้ยาเสพติด ครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น และอัจฉรา สุขารมณ (2541: 39) ก็กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เยาวชนติดยาเสพติดยาเสพติดให้โทษ ได้แก่ ความอยากรู้อยากลอง เพื่อนชวน ซึ่งเยาวชนส่วนมากมีความรักและเชื่อเพื่อน พยายามที่จะปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน เมื่อเพื่อนชวนให้ลองยาเสพติดก็ไม่กล้าปฏิเสธ และการอยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่ทะเลาะกันเป็นนิจหรือแยกกันอยู่ ไม่มีเวลาให้ลูก

สรุป เมื่อนำทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา มาใช้วิเคราะห์พฤติกรรมการใช้ยาเสพติด อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดนั้นมีความสัมพันธ์กัน ทั้งลักษณะบุคลิกภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคมของผู้เสพ โดยจะเห็นได้ชัดในกลุ่มวัยรุ่นที่มีการใช้ยาเสพติด พบว่าเกิดจากสาเหตุหลักๆ คือ ตัวเด็กเอง ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากว่าตัวเด็กเองนั้นมีจิตใจที่ไม่มั่นคง ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง อ่อนไหวง่าย อยากรู้อยากเห็น แล้วเข้าไปอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่ใช้ยาเสพติดด้วยก็จะต้องถูกชักจูงได้ง่าย และมีความเสี่ยงในการติดยาเสพติดสูง (ฐิยาพร กันตารณวัฒน์. 2546: 14) ซึ่งจะเห็นได้ว่าปัจจัยต่างๆ ที่เป็นสาเหตุเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ขาด ดังนั้น การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา มาอธิบายพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดของบุคคลในชุมชน กล่าวคือ ในชุมชนเองเมื่อมีปัญหายาเสพติดเกิดขึ้น ก็จำเป็นต้องค้นหาถึงสาเหตุที่บุคคลเกิดพฤติกรรมการใช้ยาเสพติด เพื่อที่จะนำไปสู่แนวทางการป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดในชุมชนได้ โดยทำการศึกษาจากปัจจัยต่างๆ ที่เป็นสาเหตุ ซึ่งในการดำเนินการป้องกันยาเสพติดในชุมชนนั้น แค่เพียงตัวผู้นำหรือคนไม่กี่คนในชุมชนย่อมไม่สามารถดูแลและจัดการปัญหาของทุกครอบครัวในชุมชนได้อย่างทั่วถึง จากจุดอ่อนตรงนี้จึงทำให้คนในชุมชนบางคนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ดังนั้น กระบวนการชุมชนที่ใช้หลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการกับปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุมกลุ่มครอบครัว การอบรมให้ความรู้ผู้ปกครองและเยาวชน การจัดค่ายคุณธรรมโดยการนิมนต์พระสงฆ์มาให้ข้อแนะนำสั่งสอน ฯลฯ เพื่อเป็นการแก้ปัญหายาเสพติดจากต้นตอของปัญหา อันจะเป็นการจัดการกับปัญหายาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

ส่วนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติด

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติด ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า หากชุมชนต้องการจัดการกับปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการหวังผลในระยะยาวและเน้นการทำงานที่ต่อเนื่องนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนจะต้องลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาเอง กล่าวคือให้บทบาทชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงเป็นผู้มีบทบาทหลักในการทำงานหรืออาจเรียกได้ว่าเป็น

การดำเนินงานด้านยาเสพติดที่ใช้ “ชุมชนเป็นฐาน” ในการทำงาน โดยมีภาครัฐมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น ซึ่งหากทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันและบูรณาการจัดการปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนทุกเรื่องได้อย่างเป็นระบบและเป็นเอกภาพ ตามที่แต่ละฝ่าย (ภาคประชาชนและภาครัฐ) จะมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่ตนเองสามารถดำเนินการได้เป็นอย่างดีแล้ว ก็จะทำให้การปัญหาเสพติดของสังคมลดลงได้ ซึ่งระดับการสร้างร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชนแสดงเป็นภาพประกอบ 5 ได้ดังนี้

ภาพประกอบ 7 แสดงระดับการสร้างร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชน

ดังนี้ ผู้วิจัยจึงขอแบ่งประเด็นของงานวิจัยที่นำมาเสนอออกเป็น 3 ประเด็น ตามระดับการสร้างร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชนดังนี้

1. งานวิจัยที่ศึกษาความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชน (ระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน)
2. งานวิจัยที่ศึกษาเครือข่ายการทำงานของชุมชน
3. งานวิจัยที่ศึกษาการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

1. งานวิจัยที่ศึกษาความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชน (ระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน)

จากการศึกษางานวิจัยหลายเรื่อง พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนของตนนั้นจำเป็นต้องมีความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน โดยมักใช้รูปแบบและกระบวนการทำงานที่เน้น “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน” กล่าวคือให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เขาได้มีส่วนร่วมในทุกๆระดับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังเช่นงานวิจัยของ **สิทธิรัฐ ประพุทธินิติสาร จำไพพรรณ อธิชาติพงศ์ชัย และจันทร์ศิริ วาหงษ์ (2547)** ที่ทำการศึกษาถอดบทเรียนความสำเร็จของชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติดแบบครบวงจรและยั่งยืน โดยมีคณะผู้วิจัยที่เป็นนักวิชาการจากศูนย์วิชาการสารเสพติดภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับวิทยาการกระบวนการจาก สภอ.แม่ริม จากสถานีอนามัยตำบลขัวมุง

อำเภอสารภี และจากสำนักงาน ปปส.ภาคเหนือ รวมถึงผู้นำชุมชนของหมู่บ้านไร่แดง ตำบลไชยสถาน อำเภอสารภี และหมู่บ้านบวกเตี้ย ตำบล โป่งแยงนอก อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมดำเนินการศึกษาด้วยการทบทวน เรื่องราว เหตุการณ์ และกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งสอง ตั้งแต่ยาเสพติดได้แพร่ระบาดเข้าไปอย่าง รุนแรง จนกระทั่งผู้นำ แกนนำ และสมาชิกในชุมชนได้ลุกขึ้นมาแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ภายใต้การหนุนช่วยจาก วิทยากรกระบวนการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนทำให้ปัญหาหายาเสพติดถูกแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมตามลำดับ จน ปัจจุบันเรียกได้ว่าทั้งสองชุมชนได้ปลอดยาเสพติด และมีภูมิคุ้มกันสำหรับอนาคตด้วย ผลจากการถอดบทเรียน นั้น คณะผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบและกระบวนการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างมีส่วนร่วม โดยการศึกษาผ่าน พัฒนาการของกระบวนการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างมีส่วนร่วม ระหว่างกลไกชุมชน คือ แกนนำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และทีมงานเฉพาะกิจ) องค์กรชุมชน และสถาบันในชุมชน (วัด/โรงเรียน) กับกลไกสนับสนุนจากภายนอกชุมชน (รัฐ, องค์กรพัฒนาเอกชน) จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ อาจสรุปได้เป็นลำดับขั้นตอน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อความร่วมมือในการทำงานพัฒนา/แก้ไขปัญหามุมชน ระหว่าง นักพัฒนาชุมชนทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน
2. เวทีการร่วมปรึกษาหารือระหว่างนักพัฒนาชุมชนกับแกนนำชุมชนเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับ สถานการณ์ปัญหาทั่วไปในชุมชน นำไปสู่การระดมความคิดเห็นหาแนวทางทางแก้ไขปัญหาระดับของชุมชนใน ขณะนั้นซึ่งก็คือปัญหายาเสพติด อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม โดยกลไกปฏิบัติการในชุมชน
3. การเตรียมความพร้อมในการดำเนินงานตามแผนงานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมคน เตรียม ข้อมูล เตรียมทรัพยากร เตรียมแผนงาน และเตรียมชุมชน
4. การดำเนินการแก้ไขปัญหามีส่วนร่วม และปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหามีเป็นธรรมชาติ ครอบคลุมกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ค้า ผู้เสพ และกลุ่มเสี่ยง โดยมีกิจกรรมในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการ ปราบปราม การฟื้นฟู การป้องกัน และการเฝ้าระวัง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับสถานการณ์ของกลุ่มเป้าหมาย และทรัพยากรของชุมชนในการดำเนินงาน
5. การติดตามประเมินผลการทำงาน แก้ไขปัญหาอุปสรรค ขยายผลให้เกิดความต่อเนื่องจากประเด็นรูปแบบและ กระบวนการทำงานของชุมชนที่ใช้ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่เน้นใช้รูปแบบและกระบวนการ ทำงานแบบใช้การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วม และการตระหนักถึงปัญหาของ คนในชุมชนเองอย่างแท้จริง รวมถึงการร่วมมือ ร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหายา จะเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการ จัดการปัญหายาเสพติดในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชนที่มุ่งสู่ความสำเร็จในการป้องกันยาเสพติดของชุมชนจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องมีการร่วมมือกันทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มและระดับชุมชนซึ่งในแต่ละระดับนั้นต่างก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน อีกทั้งจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในระดับบุคคลนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะนั้น จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในระดับกว้างขึ้นต่อไปและจากการศึกษาของ ประมวล ศรีทอง (2547) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วม

ร่วมของประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ศึกษากรณีกิ่งอำเภอดอนจาน จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งทำการศึกษาโดยวิธีการสำรวจด้วยการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามกับประชาชน อายุ 18 ปีขึ้นไปที่อาศัยอยู่ในเขตกิ่งอำเภอดอนจาน จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 390 คน พบว่า เพศชายมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมากกว่าเพศหญิง เนื่องจากในสังคมชนบทเพศชายจะเป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นตัวแทนของครอบครัวในการทำกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม จึงมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมาก ประกอบกับปัจจุบันเพศหญิงต้องช่วยเหลือครอบครัวในการทำมาหากิน จึงไม่ค่อยมีเวลาไปร่วมกิจกรรมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมากนัก โดยกรณีของการมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดจะมีระดับมากขึ้นตามระดับอายุ ผู้มีอายุระหว่าง 36 - 60 ปี มีส่วนร่วมสูงมากที่สุด เนื่องจากเป็นช่วงอายุที่ส่วนมากเป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อสังคมสูง ในขณะที่ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่าในภาพรวมการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับมาก เนื่องจากพื้นที่ที่ทำการศึกษามีลักษณะเป็นสังคมชนบท ประชาชนอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ตำบล เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เกื้อกูลกัน เมื่อมีปัญหาเสพติดแพร่ระบาดและกระทบต่อสังคมหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้านจึงตระหนักถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติดร่วมกัน พร้อมร่วมกันป้องกันและแก้ไข

สำหรับการสร้างความร่วมมือร่วมใจในระดับกลุ่ม นั่นก็คือการทำงานในรูปแบบขององค์กรชุมชนซึ่งจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานขององค์กรชุมชนในการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชนนั้น พบตัวอย่างกรณีการทำงานในรูปแบบขององค์กรชุมชนดังแสดงในการศึกษาของบุญชัย วงศ์เต๊ะ (2545) ที่ศึกษาเรื่องการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยคือบ้านบ่อสร้างซึ่งเป็นที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภทยาบ้าในกลุ่มผู้ใช้แรงงานและองค์กรชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการป้องกันแก้ไขได้สำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกต และสนทนากลุ่ม และผลจากการศึกษานั้นผู้วิจัยพบว่าปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ชุมชนต้องร่วมมือกันแก้ไขโดยประสานความร่วมมือกับองค์กรชุมชนอื่นๆ ที่ทำงานในชุมชนซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. องค์กรภาครัฐ พบว่า มีการดำเนินการตามนโยบายและบทบาทหน้าที่ที่ต้นสังกัดกำหนด มีทั้งการแยกส่วนกันทำ และประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในการป้องกัน และปราบปรามยาเสพติด 2. องค์กรภาคเอกชน อาทิ ผู้ประกอบการโรงงาน บริษัท ร้านค้า เป็นต้น โดยเจ้าของสถานประกอบการไม่มีนโยบายในการรับคนงานที่มีปัญหาด้านยาเสพติดเข้ามาทำงานในโรงงาน มีโครงการตรวจสุขภาพประจำปี และกระตุ้นให้ชุมชนมีการตื่นตัวใน การป้องกันยาเสพติดด้วยการสนับสนุนงบประมาณให้แก่องค์กรต่างๆ ทั้งของภาครัฐและชุมชนจัดกิจกรรมป้องกันยาเสพติดในชุมชน 3. องค์กรภาคประชาชน ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเข้าใจปัญหายาเสพติด ผูกอบรมคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

ส่วนในการสร้างความร่วมมือร่วมใจในระดับชุมชนนั้นก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนที่ร่วมมือกันทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มนั้นคือการประสานกันระหว่างประชาชนในชุมชนกับองค์กรชุมชนดำเนินกิจกรรม

ต่างๆ เพื่อป้องกันยาเสพติดในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธีระยุทธ ไชยศิลป์ (2550) ที่ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาบ้าในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนทำอิฐล่อง ตำบลทำอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ด้วยวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี ผลพบว่า แนวทางและรูปแบบที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนทำอิฐล่องในการป้องกันและแก้ไขการแพร่ระบาดของยาบ้า คือ แนวทางด้านส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่ การจัดตั้งชมรมต่อต้านยาบ้าในชุมชน ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ฝึกอาชีพเพื่อเสริมรายได้ จัดกีฬาต่อต้านยาบ้า ส่วนแนวทางการให้ความรู้และประชาสัมพันธ์ ได้แก่ สอดแทรกบทเรียนเกี่ยวกับยาเสพติดในการเรียนการสอนของครู พาประชาชนในชุมชนไปศึกษาดูงานสถานบำบัดผู้ติดยาบ้า จัดนิทรรศการเกี่ยวกับยาบ้า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขบรรยายให้ความรู้ จัดตั้งศูนย์เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับยาเสพติด และให้พระภิกษุเทศน์สั่งสอน และแนวทางการป้องกันด้านการบำบัด ได้แก่ ให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตรวจปัสสาวะประชาชนเป็นประจำ ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนร่วมสร้างเครือข่ายเฝ้าระวัง จัดหาแหล่งงานเพื่อสร้างอาชีพเสริม จัดกิจกรรมฟื้นฟูผู้ติดยาบ้าหลังจากบำบัดรักษามาแล้วอย่างต่อเนื่อง จัดคลินิกให้คำปรึกษา

จากงานวิจัยข้างต้น ที่นำเสนอในประเด็นของความร่วมมือของความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชน ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน นั้นทำให้เห็นว่า การที่จะดำเนินงานของชุมชนเพื่อจัดการปัญหาเสพติดได้สำเร็จนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ “หลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน” มาเป็นกลไกสำคัญในการทำงานและการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมีมาอย่างต่อเนื่องตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมา และมีการพัฒนารูปแบบการทำงานที่สนองตอบต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาเสพติดให้เป็นที่ไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นผ่านรูปแบบการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างหลากหลายของภาครัฐ และบางอย่างก็ดำเนินการโดยภาคประชาชนเพียงลำพัง เนื่องจากไม่สามารถรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐได้ ซึ่งพบว่าผลลัพธ์จากการดำเนินการบางอย่างของชุมชนเป็นกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพเนื่องจากสามารถควบคุมและจัดการแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ของตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ จึงเกิดสมมติฐานที่ทำให้เชื่อได้ว่าการทำงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่จะมีประสิทธิภาพหรือไม่มีประสิทธิภาพนั้น ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา รู้จักเข้าใจชุมชนของตนเอง และมีพลังอย่างหลากหลาย ซึ่งการรวมตัวกันของคนในชุมชนในทุกระดับที่มารวมกันมองปัญหาพร้อมกันย่อมก่อเกิดการค้นหาคิดค้นวิธีการในการแก้ไขและจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนของตน เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่สิ่งไกลตัวแต่เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่ตนเอง ครอบครัวและชุมชนสามารถประสบพบเจอได้ตลอดการดำเนินชีวิตและต้องได้รับผลกระทบไม่มากนักน้อยทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมซึ่งทำให้คนในชุมชนเหล่านั้นเกิดความตระหนักร่วมยึดเหนี่ยวร่วมและรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกัน พร้อมทั้งจะร่วมมือกันทำกิจกรรมหรือดำเนินการต่างๆ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเสพติดดำเนินไปได้อย่างลุล่วง

2. งานวิจัยที่ศึกษาเครือข่ายการทำงานของกลุ่มชุมชน

การจัดการกับปัญหาเสพติดนั้นจะต้องทำงานอย่างที่เรียกว่าเป็นกระบวนการ กล่าวคือ ต้องมีการแสวงหาความร่วมมือจากสมาชิกในกลุ่มให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันให้ได้ว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาของทุกคนในกลุ่มและประสานกับ อบต. ตำรวจ อนามัย และหน่วยงานทั้งหลายที่สัมพันธ์กับชุมชน เมื่อทุกฝ่ายตกลงจะร่วมกันแล้วจึงดำเนินการอย่างรอบคอบและให้อยู่ในวิสัยที่ชุมชนจะดูแลจัดการกันได้ ดังนั้น การสร้างเครือข่ายในการทำงานด้านยาเสพติดนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง สอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่าการทำงานขององค์กรชุมชนนั้นมักมีการทำงานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายไม่ได้ทำงานเชิงเดี่ยวเพื่อให้ผลของการทำงานเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากงานของ นุชนาถ ศรีเผด็จและคณะ (2551) ที่ทำการศึกษาศือข่ายชุมชนด้านยาเสพติดกับการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษคดียาเสพติด (เป็นตัวอย่างความร่วมมือของการจัดตั้ง) เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดให้ผู้นำชุมชน หัวหน้าสถานีอนามัย ผู้อำนวยการโรงเรียน พนักงานคุมประพฤติ เจ้าหน้าที่เรือนจำและผู้พ้นโทษ เป็นหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ (Unit of Analysis) เพื่อนำเสนอถึงบทบาทด้านต่าง ๆ ของเครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติดในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษคดียาเสพติด ปัจจัยภายในชุมชนที่มีผลต่อการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษคดียาเสพติดแนวทางในการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังคดียาเสพติดและทำการศึกษาแนวทางในการดูแล ป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังคดียาเสพติด ใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 16 คน แบ่งเป็น ผู้พ้นโทษคดียาเสพติด ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ พนักงานคุมประพฤติ หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลปางคำ อาจารย์โรงเรียน และจัดการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ใช้กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ หัวหน้าชุดสัมพันธ์มวลชนสังกัด กอ. รমন. ผลจากการศึกษาพบว่าบทบาทของเครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติดกับการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษคดียาเสพติดเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นจากการทำบ้านที่ข้อตกลงว่าด้วยการประสานความร่วมมือด้านสังคมสงเคราะห์ระหว่างเรือนจำอำเภอเทิงและองค์การบริหารส่วนตำบลต้าเต่าซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลต้าเต่ามีศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติด โดยมีหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ร่วมเป็นเครือข่าย บทบาทที่เกิดขึ้นจึงเป็นบทบาทที่เกิดจากการมีข้อตกลงร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วน และเป็นการตระหนักร่วมกันถึงการแพร่ระบาดของปัญหาเสพติดในชุมชน รวมถึงการเห็นความสำคัญของการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษคดียาเสพติดในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ต้องเฝ้าระวังและดูแลให้มีผลการกระทำผิดซ้ำ ซึ่งปัจจัยภายในชุมชนที่จะมีส่วนในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ ประกอบด้วย การยอมรับและให้โอกาสของคนในครอบครัวและชุมชน การมีงานทำ การแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนและการเฝ้าระวังไม่ให้ยาเสพติดเพิ่มขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติดมีแนวทางในการดูแล ป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังคดียาเสพติด ในด้านจิตใจ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านวัตถุสิ่งของ และงานวิจัยของภัทรวดี ศรีดวงจันทร์ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนกับการสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งทำการศึกษากับผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนโพธิ์ศรี เทศบาลเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 10 คนและเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่

ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก เยี่ยมบ้าน และการสังเกตในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า จากปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนโพธิ์ศรีซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาสุขภาพได้ดี เป็นผลสำเร็จ กล่าวคือชุมชนสามารถลดปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่อย่างได้ผลสามารถควบคุมมิให้มีการค้า การจำหน่ายยาแจก การเสพยาเสพติดในชุมชนและประชาชนได้ดำเนินกิจกรรมในการที่จะเฝ้าระวังชุมชนของตนเองให้ปลอดภัยจากปัญหาเสพติดได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่องในการดำเนินงานสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดแล้วได้ผลปรากฏเป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่องในการดำเนินงานสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดแล้วได้ปรากฏเป็นที่ยอมรับในกลุ่มประชาชน มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียนรู้ และแสวงหาแนวทาง ตลอดจนการสร้างเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาลักษณะเมื่อดำเนินการไประยะหนึ่งแล้วสามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิด เจตคติ และสร้างกระบวนการในการป้องกันและแก้ไขปัญหามายังชุมชนอื่น ๆ

การทำงานในรูปแบบของเครือข่ายชุมชนนั้น ผู้นำของชุมชนนั้นมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชน ดังเช่นงานวิจัยของณัฏฐ์ ไบยาและคณะ (2544) ที่ศึกษาสถานภาพและการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด จังหวัดน่าน โดยใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนาที่เน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ปัจจัยองค์ประกอบของความสำเร็จและล้มเหลวในการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่สำคัญ คือ ผู้นำและภาวะการณเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำราชการ ผู้นำทางการ ต้องมี ลักษณะฉลาด เป็นคนเห็นแก่ส่วนรวม เป็นคนติดต่อสื่อสารกับผู้คนรู้เรื่อง เป็นที่ยอมรับของสมาชิก มีความ กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และเป็นแบบอย่างที่ดี โดยบทบาทของผู้นำจะมีความสำคัญในระดับต้นๆ ความร่วมมือ จากคนในชุมชน แร่งสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมติดตามตรวจสอบ โดยเฉพาะการระดมทุนและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ความปลอดภัยและแรงจูงใจ โดยให้การคุ้มครองความปลอดภัย สร้างแรงจูงใจ และกำลังใจที่จะต่อสู้ กระบวนการแก้ไขปัญหามีความหลากหลาย สอดคล้องต่อเนื่องและมีการวัดประเมินผล ซึ่งเป็นกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ของพหุภาคี รวมทั้งนำเอาผู้เลิกเสพยามาเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหายาเสพติดจึงจะเกิดผลสำเร็จ มากกว่า เหนือเช่นเดียวกับงานวิจัยของ เอื้อมเดือน ไชยหาญ (2549) ที่ทำการศึกษาเรื่องลักษณะเครือข่ายชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการเป็นกลุ่มคณะกรรมการชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านซึ่งมีอาชีพรับจ้าง มีผู้นำชุมชนเป็นผู้ชักชวนให้เข้ามาเป็นเครือข่ายทำกิจกรรมด้านยาเสพติด โดยมีเหตุผลที่ต้องการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน และร่วมทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ซึ่งการดำเนินงานของผู้นำชุมชนที่เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ พบว่า ส่วนใหญ่ชุมชนมีการสร้างการเรียนรู้ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในชุมชนของตนเองกับการประชุมอย่างเป็นทางการในชุมชน ส่วนการดำเนินการในด้านเครือข่ายกิจกรรม พบว่ามีลักษณะของความร่วมมือของผู้นำชุมชนในระดับปานกลาง โดยมีบทบาทเป็นผู้ร่วมในกิจกรรม และชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายกิจกรรมของผู้นำชุมชนด้วยการสนับสนุนช่วยเหลือด้านแรงงาน การแสดงความคิดเห็น และการช่วยเหลือในการติดต่อประสานงาน สำหรับเครือข่ายสนับสนุนทุน พบว่า แหล่งที่มาของเงินทุนได้มาจากการบริจาคทั้งภายในและภายนอกชุมชน สำหรับ

ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการปฏิบัติงานของผู้นำ พบว่า ปัญหาด้านเครือข่ายการเรียนรู้เกิดจากการขาดความรู้แนวคิดในการทำกิจกรรมของผู้นำ และจัดกิจกรรมได้เฉพาะโอกาสเทศกาลเท่านั้น ปัญหาในด้านเครือข่ายกิจกรรมที่เกิดจากการขาดความร่วมมือของผู้นำและชุมชนโดยมีสาเหตุมาจากการขาดรายได้ เพราะต้องประกอบอาชีพประจำ และปัญหาในด้านเครือข่ายสนับสนุนทุนมาจากการขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง และจากการระดมทุนของชุมชนเอง ทั้งนี้ทัศนคติของผู้นำชุมชนต่อแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้มีทัศนคติเห็นด้วยอยู่มากต่อการได้รับการส่งเสริมวิชาการ เทคนิคต่างๆ การศึกษาดูงาน และการจัดเวทีชาวบ้านทำให้ชาวบ้านมีแนวคิดในการปรับปรุงงานของตนให้ดีขึ้น สำหรับทัศนคติต่อแนวทางการพัฒนาเครือข่ายกิจกรรมมีความเห็นด้วยอยู่มากต่อการได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านทุกกลุ่ม และการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภายนอกในการกำหนดสภาพปัญหาและวิธีดำเนินการปฏิบัติงานในชุมชน และให้ความสำคัญกับการตระหนักในการแก้ไขปัญหาเสพติดด้วยการเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำร่วมตัดสินใจของชุมชนเอง รวมทั้งยังมีทัศนคติต่อแนวทางการพัฒนาเครือข่ายสนับสนุนทุนมีทัศนคติเห็นด้วยกับหน่วยงานราชการที่จะช่วยประสานแหล่งทรัพยากรได้ดีกว่าชุมชนประสานงานเองและการจัดการด้านเงินทุนต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมเพื่อความถูกต้องสามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้

ส่วนในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็เป็นถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างผลการดำเนินงานให้สามารถบรรลุตามเป้าหมายที่ชุมชนได้ตั้งไว้ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลวรรณ มโนวงศ์ (2542) ที่ทำการศึกษารื่อง ความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรชุมชนในชนบท ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสังเกตกับกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มในชุมชน ผู้อาวุโส และผู้รู้ในชุมชน ผลจากการศึกษาพบว่ารูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้านเพื่อการเกษตร กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มสภาสตรี กลุ่มแม่บ้านสุขภาพ และกลุ่มออมทรัพย์เกิดพระเกียรติ องค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ในการร่วมมือประสานงานและการประนีประนอม สำหรับเงื่อนไขที่ส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ คือ “ผู้นำ” ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างดี จึงทำให้เกิดความร่วมมือประสานงานและการประนีประนอมมากกว่าความขัดแย้ง ความเป็นเครือญาติในชุมชนเป็นเครือญาติกันสูง สมาชิกแต่ละองค์กรจึงมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติไปด้วย ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีลักษณะการให้ความร่วมมือการประนีประนอมมากกว่าผลประโยชน์เป็นสิ่งดึงดูดให้คนมารวมตัวกัน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่มีผลทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำหรือผลเสียอย่างอื่น จึงทำให้ความสัมพันธ์มีลักษณะการให้ความร่วมมือ การประนีประนอม

สำหรับในเรื่องการดำเนินงานรูปแบบพหุภาคีซึ่งมีความสำคัญยิ่งเช่นกันต่อการจัดการปัญหาเสพติดในชุมชนเห็นได้จากงานวิจัยของ ไพฑูรย์ อินทร์มณี (2545) ที่ศึกษาบทบาทของพหุภาคีที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชน เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งทำการเก็บข้อมูลกับผู้บริหารโรงเรียน ครูและนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรสาคร ผลจากการศึกษาพบว่า พหุภาคีซึ่งเกิดจากความร่วมมือของชุมชน กลุ่มพลังประชาชน หน่วยงานปกครอง องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

สาธารณสุขุสถานตำราวจ โรงเรียน และองค์กรเอกชนมีบทบาทมากในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนทำหน้าที่กอดัน ป้องกัน ปรวบปรามและแก้ไขปัญหาเสพติดโดยใช้กลยุทธ์การกำหนดพื้นที่ และกำหนดบทบาทที่ชัดเจน โดยบทบาทที่สำคัญของพหุภาคี คือ การกระตุ้นให้นักเรียน ครอบครัว ชุมชนเกิดจิตสำนึกและอดทนต่อการยั่ว จากกระบวนการ ยาเสพติด เกิดความตระหนักที่จะแก้ปัญหาการแพร่ระบาด ร่วมมือกันเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างรอบคอบ รวมทั้งการร่วมมือเฝ้าระวังในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่วัยครอบครัว จากงานวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ความร่วมมือของท้องถิ่นที่มีต่อองค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน

จากงานวิจัยหลายๆเรื่องข้างต้น ที่นำเสนอในประเด็นของความร่วมมือของชุมชนในลักษณะของการเป็นเครือข่ายการทำงานจะเห็นได้ว่าเครือข่ายดังกล่าวมีความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น ภาครัฐกับองค์กรท้องถิ่น องค์กรท้องถิ่นกับท้องถิ่นเอง ภาครัฐกับภาคเอกชน หรือความสัมพันธ์ที่หลายๆฝ่ายมาร่วมกันทำงาน ซึ่งความร่วมมือเหล่านี้จะช่วยเสริมจุดอ่อนและเพิ่มจุดแข็งให้กับการทำงานขององค์กรชุมชนในการจัดการปัญหาเสพติดในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงเห็นได้ว่าการมีกระบวนการที่ชัดเจน มีความตั้งใจในการประสานงานและความร่วมมือของผู้นำเครือข่ายกับผู้นำชุมชนและภาคพันธมิตรอื่นๆ ประกอบกับการมีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แน่นแฟ้นแล้ว สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งสำคัญที่เกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย

3. งานวิจัยที่ศึกษาการสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆข้างต้นไม่ว่าจะเป็นด้านความร่วมมือของคนในชุมชน ความร่วมมือของท้องถิ่นในลักษณะของการเป็นเครือข่ายการทำงาน มีข้อค้นพบที่เชื่อมโยงกัน นั่นคือ การเข้ามามีส่วนร่วมของทั้งคนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายในการแก้ไขปัญหาเสพติดจะช่วยให้เกิดการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นโดยตนเองและร่วมมือกันทำงาน ทั้งนี้ เนื่องจากการทำงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเสพติดนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นเองหรือเครือข่ายภาคีต่างๆ เข้ามาดำเนินงานขับเคลื่อนร่วมกัน แต่การมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายมีสัดส่วนมากน้อยแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างหลากหลายกันไป ทั้งในแง่ของสภาพความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงปัจจัยภายในภายนอกของชุมชน อย่างไรก็ตามการร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้ของคนในชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเอาชนะปัญหาเสพติดและก่อให้เกิดความยั่งยืนเพราะเขาตระหนักอยู่เสมอว่านั่นคือปัญหาของเขาซึ่งนั่นก็จะนำไปสู่การสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ทีมสังเคราะห์บทเรียนในการต่อสู้กับยาเสพติดของภาคเหนือซึ่งนำโดย สวิง ดันอุดม และวราลักษณ์ ไชยทัต (2546) ทำการศึกษาชุมชนใน 4 จังหวัด คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน น่าน และเพชรบูรณ์ และได้จัดกระบวนการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดเวทีซึ่งมีเนื้อหาให้ผู้เข้าร่วมทบทวนการทำงานที่ผ่านมา รวมถึงองค์ความรู้และประสบการณ์ในการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน ซึ่งข้อค้นพบที่ได้ก็นำเสนอปัจจัยแห่งการลุกขึ้นสู้กับปัญหาในชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า การตระหนักสำนึกต่อปัญหาในชุมชนเกิดขึ้นหลายรูปแบบแล้วแต่เหตุปัจจัยของชุมชนนั้น บางชุมชนเผชิญกับปัญหาและความรุนแรงของปัญหาที่รวมพลังกันลุกขึ้นมาสู้กับปัญหา แต่ในขณะเดียวกันบางชุมชนที่เผชิญกับความรุนแรงของปัญหาเช่นเดียวกันแต่กลับนิ่งเฉย มองไม่เห็นปัญหา หรือมองเห็นปัญหาแต่ไม่มีแรงจูงใจให้ลุกขึ้นต่อสู้ การเกิดความตระหนักสำนึกก็ต่างกัน ประเด็นที่สำคัญในการทำงานของชุมชน ก็คือความตระหนักสำนึกต่อปัญหา เราจะเห็นเห็น้อยมากหากเข้าไปปลุกเร้าชุมชนให้มองเห็นปัญหา ในขณะที่ชุมชนไม่มีปฏิกิริยาต่อการแก้ไขปัญหานั้นเลย อย่างไรก็ตามนักพัฒนาชุมชนจะต้องเรียนรู้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาของใคร หากชุมชนเห็นว่านี่คือปัญหาของเขาเอง ไม่ใช่ปัญหาของคนภายนอก เขาจะตระหนักและลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหานั้นในที่สุด เจกเช่นเดียวกับงานวิจัยของ คมสัน ศรีจิว (2546) ที่ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนเข้มแข็งกับการปลอดยาเสพติดระหว่างตำบลคลองตะเคียนกับตำบลลำเถาถ่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างชุมชนที่ปลอดยาเสพติดกับชุมชนไม่ปลอดยาเสพติด ที่อยู่ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลจากการศึกษาพบว่า ชุมชนเข้มแข็งที่เป็นตำบลที่ปลอดยาเสพติดนั้นมีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ มีอุดมการณ์ มีการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน และมีการบริหารจัดการที่ดีกว่าตำบลที่ไม่ปลอดยาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเข้มแข็ง

ทุนทางสังคมก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานของชุมชนดังที่ อำภา จันทราภาค (2543) ได้ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่พื้นที่บ้านโป่งนก ตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ผลจากการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม ทุนเครือข่าย และเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คนมาร่วมกลุ่มกันได้มีความรู้สึก และตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรม ใดๆ ในชุมชน จึงทำให้การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ได้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองถึงภายนอก และชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติและสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรีและยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างงานวิจัยจากมูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทยของชนัญญา แสงพุ่ม และฐิติยาพร กันตา วัฒน (2554) ที่ศึกษาเรื่อง“การวิจัยเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในลักษณะไตรภาคี” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด โดยศึกษากับชุมชนที่มีเป้าหมายการทำงานเพื่อพัฒนางานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะภาคีหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ที่เข้ามาร่วมการทำงานกับภาครัฐและภาคีองค์กรทางสังคมอื่นๆ ในรูปแบบของการบูรณาการทำงานขององค์กรภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง อย่างเช่น “ไตรภาคี” หรือ “สหภาคี” ทั้งนี้ เพื่อเป็นการศึกษารูปแบบการทำงานที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือที่ดีที่สุดที่จะนำไปสู่ “ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม” อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาชุมชน จำนวน 8 พื้นที่ ครอบคลุม 5 ภูมิภาคที่จะพิสูจน์ให้เห็นความเป็นจริงในแง่ของศักยภาพชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งข้อค้นพบก็คือ ปัจจัยเรื่อง “คน” เป็นปัจจัยที่สำคัญมากที่สุดในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานทุกอย่างในชุมชนและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างผู้นำแถวใหม่ขึ้นมาในชุมชน พร้อมกับเพิ่มเติมความรู้ เทคนิค ทักษะในการปฏิบัติงานตลอดจนมีการประเมินผลเป็นระยะ โดยคณะผู้วิจัยสรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่ต้องการเน้นผลงานในเชิงคุณภาพมีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องและยั่งยืนโดยกระบวนการบริหารจัดการนั้นๆ จะต้องเริ่มต้นจากคนในชุมชน ภายใต้การสนับสนุนอย่างดียิ่ง ทั้งในทางนโยบายวิชาการ และความร่วมมือในการปฏิบัติงานต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างภาคีความร่วมมือจากองค์กรภาคีเครือข่าย ทุกองคาพยพ อย่างเช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน จนเกิดเป็นบทบาทการทำงานที่สำคัญจำนวนมากและเป็นข้อเสนอแนะแนวทางเพื่อนำไปประกอบการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดต่อไป

จากงานวิจัยข้างต้นที่ศึกษาในประเด็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน แสดงให้เห็นว่าการที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นจะต้องตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชนและมีกระบวนการทำงานและบริหารจัดการที่ดี ทั้งผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ผู้นำมีความสามารถพร้อมกับให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน รวมทั้งมีการประสานความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดีกับหน่วยงานภาคีอื่นๆ ทั้งที่เป็นของภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาเสพติดได้ และหากชุมชนดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องแล้วนั้นย่อมนำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งที่สามารถจัดการกับปัญหาเสพติดในระยะยาว

สรุปภาพรวมจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 กลุ่ม

จากการงานวิจัยข้างต้นที่ผู้วิจัยนำมาเสนอใน 3 ประเด็น ตามระดับการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อการปฏิบัติงานชุมชน ได้แก่ งานวิจัยที่ศึกษาความร่วมมือร่วมใจในการทำงานของชุมชน (ระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน) งานวิจัยที่ศึกษาเครือข่ายการทำงานของชุมชน งานวิจัยที่ศึกษาการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งงานวิจัยทั้ง 3 กลุ่มนี้ ชี้ให้เห็นว่าการสร้างความร่วมมือร่วมใจในการทำงานทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและชุมชนนั้นต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมในการทำงาน เพราะสิ่งสำคัญ

ที่สุดในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสถียรของชุมชนโดยชุมชนเองนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัย บทบาทการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกหลักในการดำเนินงาน ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากการตระหนักในความเป็น เจ้าของชุมชนของตนเอง รับผิดชอบต่อส่วนรวม และร่วมกันดำเนินงานเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ตั้งใจ จากนั้นจึงขยายการทำงานออกเป็นเครือข่ายในการทำงานขึ้น โดยแสวงหาความร่วมมือกับชุมชนหรือองค์กรภาคีอื่นๆทั้งที่เป็นของ ภาครัฐและเอกชนเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันซึ่งเครือข่ายจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้การรวมตัวสมาชิกก่อเกิดเป็นพลังใน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์อันจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่าองค์ความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวนั้น ยังไม่ครบถ้วนหรือครอบคลุม ในทุกมิติ เพราะที่ผ่านมาแม้มีผู้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในชุมชนด้านยาเสพติดทั้งใน 3 ระดับ ข้างต้น แต่ก็พบว่างานวิจัยเหล่านั้นมักจะศึกษาเพียงแค่หนึ่งถึงสองระดับและยังไม่มีการวิจัยเรื่องใดที่ศึกษา ครอบคลุมในทุกระดับ อีกทั้งผู้วิจัยมักเรื่องศึกษาประเด็นเด่นๆที่ตนเองสนใจเท่านั้น เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน การสร้างความเข้มแข็ง ฯลฯ รวมถึงยังการศึกษายังไม่ครอบคลุมทุกมุมมองทั้งทางจิตวิทยา สังคมศาสตร์และ พฤติกรรมศาสตร์ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเพื่อให้ผลของการวิจัยที่ได้มาเป็นการต่อยอด องค์ความรู้ด้วยการเพิ่มเติมในประเด็นที่การศึกษาวิจัยในอดีตทำไว้ยังไม่ครอบคลุมดังเช่นที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และประเด็นอื่นๆที่น่าสนใจที่ค้นพบระหว่างศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาเป็นกรอบความคิดในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับเงื่อนไขและข้อจำกัดของประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาซึ่งเป็นการวิจัยในพื้นที่จริง (Field Research) กับชุมชนที่มีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนที่ประสบความสำเร็จแห่งหนึ่งมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อเข้าถึงความรู้และความจริงของปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomenon) ที่เกิดขึ้นอันเกี่ยวข้องกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยกระบวนการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการเลือกชุมชนที่ศึกษาให้สอดคล้องกับประเด็นข้อปัญหาการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อสร้างความเข้าใจกับความรู้ความจริงที่ดำรงอยู่ในชุมชนซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างหรือเป็นฐาน (Base) ในสังคม นั่นคือ การทำการศึกษาเรียนรู้ชุมชนที่มีการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตนเองมาแล้วระยะเวลาหนึ่งจนเกิดพลังมีความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีเป็นที่ยอมรับจากบุคคลและองค์กรภายนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

แบบแผนการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน โดยอาศัยการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เพื่อสืบค้นความรู้ความจริงอย่างละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับประเด็นปัญหาใดๆ หรือปรากฏการณ์บางอย่างที่สนใจจากกรณีเฉพาะดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นภายในระบบที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง (Bounded and integrated system) ที่จุดเน้นของการศึกษาวิจัยมุ่งตรงไปที่กรณีหรือสิ่งที่ต้องการศึกษา ซึ่งเป็นระบบใดๆ ที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง ณ เวลาและสถานที่หนึ่งๆ (Time and space) และนำไปใช้เป็นหน่วยสำหรับการวิเคราะห์ (Unit of analysis) มากกว่ามุ่งเน้นไปที่วิธีการศึกษาวิจัย (Stake. 1988: 258; Stake. 1995: 2) ซึ่งการศึกษาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของผู้วิจัยนั้นเป็นการเลือกศึกษาในรูปแบบ Intrinsic Case Study ที่มีจุดเน้นอยู่ที่กรณีศึกษาโดยตรงนั่นคือ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีที่นักวิจัยมุ่งสืบหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของกรณีศึกษาเป็นหลัก (Stake. 1995: 3) อันจะนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ได้อย่างสมบูรณ์ในที่สุด

พื้นที่ศึกษา

เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ศึกษาที่มีความครอบคลุมตามประเด็นการศึกษาทั้งหมดในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคกลางเป็น “สนาม” สำหรับการศึกษานี้ซึ่งผู้วิจัยสามารถอธิบายเหตุผลของการเลือกภาคกลางในเชิงปรากฏการณ์ของบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาจากข้อเท็จจริง กล่าวคือ พื้นที่ภาคกลางนั้นค่อนข้างมีความหลากหลายทางด้านสังคม วัฒนธรรม วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ จึงเป็นพื้นที่ๆมีแรงดึงดูดทั้งในมิติของระบบโครงสร้างเศรษฐกิจ ระบบโครงสร้างการจ้างแรงงานจากปัจจัยพวกนี้จึงส่งผลให้พื้นที่ภาคกลางเป็นพื้นที่ๆมีผู้คนจากหลากหลายภูมิภาคมาอาศัยอยู่เพราะเป็นแหล่งการจ้างงานและแหล่งรายได้ที่สำคัญ อีกทั้งหลายจังหวัดในพื้นที่ภาคกลางเป็นประตูเปิดไปสู่จังหวัดต่างๆในภูมิภาคอื่นทั้งสิ้น ดังนั้นจึงส่งผลให้ภาคกลางเป็นตลาดของความต้องการยาเสพติดแหล่งใหญ่จึงมีจำนวนผู้เสพและผู้ค้ามากมายอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายที่น่าสนใจต่อผู้วิจัยว่าชุมชนในภาคกลางที่ผู้วิจัยเลือกศึกษานั้น เขามีกระบวนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดอย่างไรให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งที่อยู่ท่ามกลางสถานการณ์การปัญหาเสพติดที่มีความรุนแรง

สำหรับเหตุผลของการเลือกชุมชนมาศึกษาในเชิงลึกเพียงชุมชนเดียวเพื่อให้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างชัดเจนและสมบูรณ์นั้น เนื่องจากผู้วิจัยคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้เป็นสำคัญ ประเด็นแรกคือ ความลึกของชุดข้อมูล ซึ่งเห็นได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนล้วนแต่มีนัยแอบแฝงทั้งสิ้น โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ที่เราต้องตีความสิ่งที่ซ่อนอยู่ การศึกษาเพียงชุมชนเดียวอย่างลึกซึ้งจะทำให้เราได้รายละเอียดครบทั้งในด้านความสัมพันธ์และมิติเชิงโครงสร้าง อันได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ (หนี้สิน รายได้ อาชีพ) ความสัมพันธ์ครอบครัวหรือเครือญาติ ระบบการเมือง (ผู้นำ การรวมกลุ่ม) วัฒนธรรม (ความเชื่อ ภูมิปัญญา ศาสนา) และมิติการทำงานในเรื่องของวิถีคิด ซึ่งการศึกษาลึกในแต่ละประเด็นดังกล่าวก็ช่วยให้เรามีข้อมูลที่เข้มข้นครอบคลุมประเด็นที่สองคือ ความสิ้นไหลของบริบท เห็นได้ว่าโครงสร้างของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันอย่างลึกในแง่ความเป็นเอกภาพของมัน การศึกษาเพียงชุมชนเดียวในการค้นหาเงื่อนไขความสำเร็จจะค้นหาได้ชัดเจนเข้มข้นกว่าและได้เห็นรายละเอียดของความสำเร็จชุมชน เพราะเป็นการศึกษาในบริบทเดียว

อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นหาความจริงอย่างลึกซึ้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชนนั้นค่อนข้างมีความละเอียดอ่อนและต้องใช้เวลาระมัดระวังในการเข้าไปศึกษาซึ่งแตกต่างกับการศึกษาชุมชนในประเด็นทั่วไป กอปรกับการศึกษากระบวนการทำงานของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในห้วงที่ผ่านมาพบว่าเป็นการศึกษาเชิงกระบวนการในมุมที่กว้างโดยใช้เทคนิคการสรุปทบทวนและการจัดกระบวนการกลุ่มซึ่งมีน้อยครั้งที่การศึกษาที่มุ่งไปสู่การสร้างวิธีการศึกษาที่ต้องการไปรับรู้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้น การศึกษาชุมชนในเชิงลึกครั้งนี้จะทำให้เห็นมิติและความซับซ้อนทั้งของปัญหาที่เกิดขึ้นที่เชื่อมโยงกันกับปัญหาเสพติด เห็นทั้งวิถีคิดของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมถึงค้นพบกระบวนการจัดการกับปัญหาของชุมชน (Problem Solving Paradigm) อีกด้วย ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาจึงเสมือนการสร้างองค์ความรู้เชิงวิชาการเพื่อถอดกระบวนการแก้ปัญหามาใช้ในการจัดการกับปัญหาเสพติด อันจะนำไปสู่การสร้างผลงานวิชาการที่มีมาอันเป็นต้นแบบจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกหลายชุมชน หรือเอาไปเป็นงานวิชาการที่ใช้อ้างอิงหรือเพื่อกรอบกระบวนการศึกษาชุมชนอื่นๆได้อีกด้วย ฉะนั้น ขั้นตอนในการคัดเลือกพื้นที่ที่ศึกษาจึงมีความสำคัญ

อย่างมาก เพราะชุมชนที่ถูกคัดเลือกเพื่อศึกษาต้องเป็นชุมชนที่ผู้วิจัยสามารถสืบค้นหาความรู้ความจริงอย่างละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทนั้นได้ชัดเจน มีความสมบูรณ์ในตัวเองทั้งในแง่ของเนื้อหา เวลา และสถานที่และข้อมูลที่ได้จากชุมชนนั้นสามารถนำมาตอบคำถามการวิจัยได้ครบถ้วนในทุกประเด็น

วิธีการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

ในการคัดเลือกพื้นที่หรือสนามที่ทำการศึกษานั้น ผู้วิจัยเลือกด้วยวิธีเจาะจง ซึ่งมีหลักสำหรับการเลือกว่าเป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ซึ่งผู้วิจัยขั้นตอนในการคัดเลือกพื้นที่ที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเวทีประชุมด้วยการเชิญผู้แทนแกนนำของชุมชนในพื้นที่ภาคกลางที่ดำเนินงานภายใต้เครือข่ายของ สำนักงาน ป.ป.ส. กระทรวงยุติธรรมมาร่วมกันพิจารณาคัดเลือกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาคือ ชุมชนที่มีความโดดเด่นและประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำนวน 1 ชุมชน ซึ่งรายชื่อชุมชนที่จะนำมาใช้พิจารณาได้มาจากการที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลชุมชนที่ดำเนินงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดจากแหล่งข้อมูลจากหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านยาเสพติดของประเทศโดยตรง นั่นคือ ทำเนียบศูนย์การเรียนรู้ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ของสำนักงาน ป.ป.ส. กระทรวงยุติธรรม ประจำปี พ.ศ.2551 (ล่าสุด) โดยคัดเลือกจากชุมชนทั่วประเทศ ซึ่งชุมชนที่ผ่านการคัดเลือกเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ภาคกลาง มีจำนวนทั้งสิ้น 88 ชุมชน ประกอบด้วย

ชุมชนศรีสุริโยทัย บ้านล้มพันธุตา บ้านซับตะเคียน บ้านท่าเยี่ยม บ้านสามแยกถนนโค้ง บ้านหน่วยประคอง ศูนย์การเรียนรู้ ม.13 ต.บางคู้ ศูนย์ธุรกิจชุมชนบ้านท่าดินดำ สภาวัฒนธรรมไทย-พวน (จังหวัดลพบุรี) บ้านบางนางรำ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ชมรมหนุ่มสาวบ้านขนุน บ้านแก้ว บ้านคลองกะทาก บ้านจางวาง บ้านท่าหลวงบน บ้านป่อเจริญ บ้านวานเหลือง บ้านหนองระหาร (จังหวัดจันทบุรี) ชุมชนโสธร 1 บ้านเกาะลอย บ้านคลองทกวา บ้านคลองลัดยายหรั่ง บ้านคลองสะเดา บ้านคลองอุดม บ้านคลอง 14 บ้านจระเข้ข่อย บ้านดอนกลาง บ้านต้นนา บ้านเนินกระบก บ้านบางพุทรา บ้านบึงตาป้อ บ้านปลายคลองยายเม้ย บ้านแพรกอ้ายไก่อ บ้านภูเขาทอง บ้านหนองป่าตอง บ้านอุ้งตะเภา (จังหวัดฉะเชิงเทรา) ชุมชนกระทิงลาย ชุมชนกระทิงลาย ชุมชนครอบครัวสุขสันต์ ชุมชน 7 ป.ทหารเข้มแข็ง บ้านทรงธรรม บ้านเนินถ่อน บ้านมาบโป่ง-สะเดา บ้านใหม่ บ้านอ่างกะพง บ้านอ่างผักหนาม (จังหวัดชลบุรี) ชุมชนตำบลเทพนิมิต บ้านเขาขาด บ้านคลองแสง บ้านด่านชุมพล บ้านทับทิมสยาม บ้านเนินดินแดง บ้านพรจาก บ้านโอน (จังหวัดตราด) ชุมชนซอยพุทธอุดม บ้านคลองสะทอน บ้านสะทอน บ้านชวดบัว บ้านซ่อง บ้านดงแขวน บ้านเนินหินแร่ บ้านพราหมณี (จังหวัดนครนายก) เครือข่ายชุมชนตำบลเนินหอม ชุมชนตรอกศึกษา ชุมชนบ้านกลางเหนือ ชุมชนโปรงอรุณ บ้านคลองลัด บ้านท่าแห่ บ้านหนองข้าวหลาม (จังหวัดปราจีนบุรี) ชุมชนซอยท้ายเข็ด บ้านชายล่าง บ้านชายเล็ก บ้านบุญล้มพันธุ บ้านบึงต้นชัน บ้านยายดา บ้านสำนักตาเสือ บ้านหนองบัว บ้านหนองเสม็ดแดง (จังหวัดระยอง) ชุมชน กม.5 ชุมชนแซ่ฮอร์ บ้านกุดฝื่อ บ้านคลองทราย บ้านคลองใหญ่พัฒนา บ้านคลองหมี่ บ้านซับม่วง บ้านท่าเกวียน บ้านนาคันทัก บ้านหนองเรือ บ้านใหม่ไทยพัฒนา (จังหวัดสระแก้ว) บ้านหนองบอน (จังหวัดสุพรรณบุรี)

หลังจากนั้น ในการที่จะคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ศึกษาครอบคลุมตามประเด็น การศึกษาทั้งหมด ผู้วิจัยจึงได้กำหนด**หลักเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา (Inclusion Criteria)** ดังนี้

1.1 เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งการพิจารณา ความสำเร็จของชุมชนที่เลือกมาศึกษา ผู้วิจัยได้ประยุกต์มาจากเกณฑ์การจำแนกสถานะของหมู่บ้านหรือชุมชน เข้มแข็งและมีระบบเฝ้าระวังปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน ของสำนักงาน ป.ป.ส. กระทรวงยุติธรรม (<http://pnars.oncb.go.th>) โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาชุมชนที่มีสถานะเป็นหมู่บ้านประเภท ก คือ เป็นชุมชนเข้มแข็ง และมีระบบเฝ้าระวังปัญหาเสพติดอย่างยั่งยืน อันมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1.1.1 ด้านองค์กรหรือบุคลากรแกนนำ ต้องเป็นชุมชนที่มีแกนนำหรือบุคคลที่ทำงานด้าน ยาเสพติด เช่น คณะกรรมการชุมชน ผู้ประสานพลังแผ่นดิน ฯลฯ และมีการประชุมกันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

1.1.2 ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน คือ มีกฎ ระเบียบ ข้อตกลงประกาศใช้ร่วมกัน มีการ ร่วมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเป็นประจำ มีกิจกรรมส่งเสริมการดูแลตนเอง ลูกหลาน เพื่อนฝูง และชุมชนให้ห่างไกล จากยาเสพติด สมาชิกมีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาอย่างทันที่ และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด และมีการจัดกิจกรรมในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนที่ ครอบคลุมทั้งใน 3 ระดับ ตั้งแต่การป้องกันในระดับปฐมภูมิ ทูติยภูมิ และตติยภูมิ

1.1.3 ด้านการจัดกลไกเฝ้าระวังปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ได้แก่ มีผู้รับผิดชอบในการเฝ้า ระวังปัญหาเสพติดอย่างชัดเจน มีกิจกรรมเฝ้าระวังในชุมชน เช่น การตั้งจุดตรวจ เดินเวรยาม การแจ้งข่าวสาร ฯลฯ มีการสำรวจข้อมูลผู้เสพ ผู้ติดยาเสพติดในหมู่บ้าน ชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการแจ้งเตือนปัญหาเสพติด ที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกในชุมชน

1.1.4 ด้านการควบคุมปัญหาหรือการแก้ไขปัญหาเสพติด ได้แก่ ผู้เสพ ผู้ติดยาถูกนำเข้าสู่ กระบวนการบำบัดรักษา มีการติดตามดูแลช่วยเหลือ ให้โอกาสผู้เสพ ผู้ติดยาภายหลังการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ มี การจัดการกับพื้นที่เสี่ยงต่อการมั่วสุ่ม และแพร่ระบาดของยาเสพติด เช่น สนามเด็กเล่น บ้านร้าง และไม่มีผู้ค้ายาเสพติด

1.1.5 ด้านการส่งเสริมอาชีพหรือฝึกอาชีพ ได้แก่ มีการสำรวจความต้องการการส่งเสริมอาชีพและ การมีงานทำของผู้เสพ ผู้ค้ายา มีการจัดกิจกรรมหลักสูตรฝึกอบรมด้านอาชีพให้ผู้เสพ ผู้ติดยา ผู้ค้ายา และสมาชิกใน ชุมชนหรือส่งเสริมให้มีงานทำ รวมทั้งสมาชิกในชุมชนได้รับการส่งเสริมอาชีพ

1.2 มีประสบการณ์การดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชน อย่างน้อย 10 ปีขึ้นไป

1.3 เป็นชุมชนที่มีการประสานการทำงานกับทุกฝ่ายในชุมชน สร้างภาคีความร่วมมือกับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งทางด้านงบประมาณ บุคลากร ด้านวิชาการ ตลอดจนสร้างเครือข่ายการ ทำงานกับชุมชนใกล้เคียง

1.4 เป็นชุมชนที่มีชุมชนอื่นหรือบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การ ทำงานด้านยาเสพติดระหว่างชุมชนในเครือข่ายและชุมชนอื่นนอกเครือข่าย

2. หลังจากที่ประชุมได้ร่วมกันพิจารณาเลือกพื้นที่เข้าสู่กระบวนการศึกษา ที่ผ่านหลักเกณฑ์ในข้อที่ 1.1 -1.3 แล้ว มีชุมชนที่ผ่านเกณฑ์ดังกล่าว จำนวน 2 ชุมชน แต่เนื่องผู้วิจัยต้องการศึกษาชุมชนเพียงแห่งเดียว ผู้วิจัยจึงดำเนินการขอรายละเอียดเบื้องต้นในที่ประชุมเกี่ยวกับชุมชนที่ผ่านเกณฑ์ และคัดเลือกเพื่อให้ได้ชุมชนที่ต้องการศึกษาเพียงชุมชนเดียวเท่านั้น โดยพิจารณาตามหลักเกณฑ์สำหรับการคัดพื้นที่ออกจากกระบวนการศึกษา (Exclusion Criteria) ที่มีรายละเอียดดังนี้

2.1 เป็นชุมชนที่ขาดความชัดเจนของโครงสร้างคณะทำงานในชุมชน หรือขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงานด้านป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน เนื่องจากวัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาคือต้องการศึกษากระบวนการทำงานด้านยาเสพติดของชุมชน ดังนั้น หากชุมชนไม่สามารถอธิบายกระบวนการได้ก็จะไม่สามารถได้ข้อมูลที่ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

2.2 เป็นชุมชนที่ยังไม่สะดวกที่จะให้ความร่วมมือเข้าทำการศึกษาวิจัยในช่วงขณะนั้น แม้ว่าจะมีข้อมูลชุมชนจำนวนหนึ่งที่บ่งบอกว่าชุมชนพื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีการดำเนินงานด้านป้องกันปัญหาเสพติดได้ประสบความสำเร็จ แต่หากชุมชนที่ถูกคัดเลือกเข้าสู่กระบวนการศึกษาไม่พร้อมหรือไม่ต้องการเป็นผู้มีส่วนร่วมกับการศึกษาก็สามารถกระทำได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพิจารณาคัดเลือกชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่อยู่ในอำเภอสุขสันต์ จังหวัดสร้างสุข มาเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษา เนื่องจากอีกหนึ่งชุมชนที่เหลือมีลักษณะเข้าตามเกณฑ์สำหรับการคัดพื้นที่ออกจากกระบวนการศึกษาในข้อที่ 2.1 -2.2 โดยชุมชนดังกล่าวนั้นกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงผู้นำและคณะกรรมการบริหารชุมชน อีกทั้งชุมชนยังอยู่ในระหว่างการคัดสรรผู้ปฏิบัติงานชุมชนชุดใหม่จึงทำให้การดำเนินงานในขณะนั้นขาดความต่อเนื่อง และชุมชนก็ยังไม่พร้อมให้ผู้วิจัยเข้าทำการศึกษา ส่วนชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น ถือเป็นชุมชนที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ และเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดและมีความโดดเด่นเป็นที่รู้จักในด้านการดำเนินงานด้านยาเสพติด รวมถึงมีผู้นำชุมชนที่มีความเต็มใจและพร้อมจะให้ความร่วมมือกับผู้วิจัย จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่สำหรับการศึกษา อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการปกป้องผู้ให้ข้อมูลและผู้เกี่ยวข้องทุกคน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ชื่อจังหวัด ชื่ออำเภอ ชื่อชุมชน และชื่อบุคคลเป็นชื่อสมมติทั้งสิ้น

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษารากฐานการันที่อาศัยผลของการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อเป็นฐานสำหรับทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้สำหรับปรากฏการณ์นั้น จึงเน้นศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้มีความรู้หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับเรื่องที่เราจะศึกษา (Information-rich cases) และมีความพร้อมและสมัครใจในการให้ข้อมูลในฐานะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อทำการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก ในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน คณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน สมาชิกและกรรมการบริหาร

องค์กรชุมชนด้านยาเสพติด ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติ คือ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนที่มีประสบการณ์ทำงานในด้านนี้ไม่น้อยกว่า 3 ปี หรือเป็นบุคคลที่มีองค์ความรู้และความเข้าใจในการจัดการปัญหาเสพติดของชุมชน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ ในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ คนในชุมชน (ชาวบ้าน) และผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพอื่นๆที่ทำงานร่วมกับชุมชน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีส่วนสำคัญในการช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informants) โดยไม่อาศัยความน่าจะเป็น ด้วยวิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่หลากหลายสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ครอบคลุมตรงประเด็น และการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบลูกโซ่ (Snowball Technique) ที่เมื่อผู้วิจัยทำการเลือกและเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ในระยะหนึ่งแล้ว ก็จะเริ่มมองเห็นปรากฏการณ์การทำงานยาเสพติดในชุมชน และรู้ว่าควรจะไปศึกษาในประเด็นใดที่จะทำให้ได้คำตอบของการวิจัยชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็ได้ให้คำแนะนำกับผู้วิจัยว่าจะไปสัมภาษณ์บุคคลใดต่อไป ที่จะสามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาได้เป็นอย่างดี และเมื่อผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลต่อไปจนพบว่าแม้จะสัมภาษณ์คนอื่นๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลใหม่เพิ่มเติมอีกเรียกว่าข้อมูลมีความอิ่มตัว (Saturation of Data) ผู้วิจัยจึงหยุดเก็บข้อมูล โดยการศึกษาครั้งนี้มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงรายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก

ลำดับ	ชื่อสมมติ	เพศ	อายุ	บทบาทในชุมชน
1	ลุงเพียร	ชาย	61	ผู้นำชุมชน
2	พี่ปลิว	ชาย	47	ผู้นำชุมชน
3	ลุงพัน	ชาย	56	ผู้นำชุมชน
4	ป้ารัตน์	หญิง	54	ผู้นำชุมชน
5	พี่ป้อง	ชาย	46	ผู้นำชุมชน
6	ลุงลำอาง	ชาย	67	ผู้นำชุมชน
7	ลุงสวิง	ชาย	56	ปราชญ์ชาวบ้าน

อนึ่ง ผู้นำชุมชน สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ สมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน เป็นที่เคารพนับถือ มีบทบาทและได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำชุมชนซึ่ง มีความหมายความร่วมมือทั้งผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะทำงานกลุ่มต่างๆ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือ ผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้นำความคิดหรือผู้นำกลุ่มกิจกรรม ที่มีความรู้เชี่ยวชาญหรือภูมิปัญญาเฉพาะด้าน เช่น ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้นำกลุ่มเกษตรกร ปราชญ์ชุมชน

และสำหรับในบทที่ 4 - 6 นั้น ผู้วิจัยจะเรียกกลุ่มเพียร์และพีปลิว ว่าผู้ใหญเพียร์และผู้ใหญ่ปลิว ตามที่คนในชุมชนเรียก เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของบุคคลทั้ง 2 ท่าน ที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน ซึ่งลุงเพียร์หรือผู้ใหญเพียร์ได้ให้ความสำคัญในการดำเนินงานด้านนี้จนเกษียณอายุราชการ และพีปลิวหรือผู้ใหญปลิว ได้มาดำเนินงานรับช่วงต่อการทำงานต่อเนื่องกัน

ตาราง 2 แสดงรายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่น ๆ

ลำดับ	ชื่อสมมติ	เพศ	อายุ	อาชีพ	ความเกี่ยวข้องกับชุมชน
1	พี่เอก	ชาย	52	ค้าขาย	ชาวบ้าน
2	พี่แมว	หญิง	50	ค้าขาย	ชาวบ้าน
3	พี่อึ้ง	ชาย	33	รับจ้างและเกษตรกร	ชาวบ้าน (อดีตผู้ติดยาเสพติด)
4	ครูโต	ชาย	91	ครูเกษียณอายุ	ชาวบ้าน
5	ปลัดเข้ม	ชาย	47	ปลัดอำเภอ	เจ้าหน้าที่องค์การภาคีที่ปฏิบัติงานกับชุมชน
6	พี่วัน	หญิง	41	พยาบาลวิชาชีพ	เจ้าหน้าที่องค์การภาคีที่ปฏิบัติงานกับชุมชน
7	พี่ปิ๊	ชาย	35	เจ้าหน้าที่ NGO	เจ้าหน้าที่องค์การภาคีที่ปฏิบัติงานกับชุมชน

จากตาราง 1 และ 2 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก จำนวน 7 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ จำนวน 7 คน โดยในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 14 รายนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ทุกคน 1-3 รอบตามความเหมาะสมของความอึดตัวของข้อมูล กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์เสร็จก็จะนำข้อมูลกลับมาทำการวิเคราะห์ทันที หากพบว่าขาดข้อมูลสำคัญเรื่องใดไป ก็จะนัดหมายผู้ให้ข้อมูลเพื่อทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจนได้ข้อมูลครบสมบูรณ์

การเข้าสู่สนามวิจัย

การเตรียมเข้าสู่สนามวิจัย

หลังจากผู้วิจัยได้เลือกชุมชน “บ้านสุขใจ” เพื่อมาเป็นสนามสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเริ่มเตรียมการเพื่อเข้าสู่สนามวิจัย โดยดำเนินการประสานขอความร่วมมือกับผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เพื่อนัดหมายเข้าพื้นที่และขอสัมภาษณ์ รวมถึงขอคำแนะนำในการเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการมาเป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ได้ ทั้งที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลัก และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ

จากนั้น ผู้วิจัยได้ค้นหาข้อมูลและช่องทางในการติดต่อผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย และทำการติดต่อประสานขอความร่วมมือทางโทรศัพท์จากผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาแต่ละรายโดยตรง จากนั้น ผู้วิจัยได้ทำการแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษา และชี้แจงวิธีการดำเนินงานแก่ผู้ให้ข้อมูลทราบในเบื้องต้น ซึ่งได้รับการตอบรับที่จะให้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาทั้งหมด ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการจากมหาวิทยาลัยถึงผู้ให้

ข้อมูลในการศึกษา รวมถึงทำหนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร โดยผู้วิจัยได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาและขั้นตอนการทำวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาเข้าใจและเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมในการวิจัย

การเริ่มทำงานภาคสนาม

ผู้วิจัยเริ่มต้นทำงานภาคสนาม โดยการเข้าไปพบผู้นำชุมชนซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งที่ถูกผู้วิจัยได้เลือกเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักที่ผู้วิจัยได้นัดหมายไว้ จากนั้นจึงแจ้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาและขั้นตอนการทำวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นผู้วิจัยจึงเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามรายละเอียดที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ ในการเริ่มต้นการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานั้น ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แม้ว่าข้อมูลบางส่วนที่ต้องการทราบจะเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน นั่นคือ เรื่องเกี่ยวกับยาเสพติด เนื่องจากว่าผู้วิจัยเคยทำงานอยู่ในองค์กรภาคีที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดและมีการปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนมาก่อน ทำให้ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนบางราย ซึ่งต่อมาก็ได้ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยในด้านการประสาน และแนะนำให้ผู้รู้จักกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งที่เป็น ผู้นำชุมชนคนอื่นๆ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน อดีตผู้ติดยาเสพติดในชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาคีที่ปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน จึงทำให้ง่ายต่อผู้วิจัยในการสร้างสัมพันธภาพที่ดี (Good Rapport) มีความเชื่อใจในการให้ข้อมูล

ในตลอดเส้นทางการเข้าสู่ “บ้านสุขใจ” ผู้วิจัยได้จัดบันทึก และสังเกตสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน รวมถึงวาดแผนที่ชุมชนเพื่อให้ได้เข้าใจถึงบริบทของชุมชน อันจะนำไปเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาวิเคราะห์การดำเนินงานของชุมชน และสำหรับการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทุกคนรับรู้ และเข้าใจว่าการที่ผู้วิจัยเข้ามาทำการศึกษาในชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการทำงานวิจัยระดับชุมชนปฏิบัติการ จึงมีความยินดีที่จะให้ข้อมูลที่ตรงกับปรากฏการณ์จริง เพราะภาคภูมิใจในชุมชนของตน และอยากให้นำงานวิจัยที่ได้ข้อมูลจากชุมชนของตนไปใช้เผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยเดินทางลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการเก็บข้อมูล ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน – 24 พฤศจิกายน 2555 โดยลงพื้นที่เป็นจำนวน 4 ครั้ง ครั้งละ 1 – 3 วัน เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลในแต่ละรายมีภารกิจส่วนตัว ผู้วิจัยจึงวางแผนการเดินทางและใช้เวลาเก็บข้อมูลให้เหมาะสม ด้วยการติดต่อดำเนินการกับผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนโดยยึดเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนสะดวกที่จะให้ข้อมูลเป็นหลัก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการศึกษาชุมชน “บ้านสุขใจ” ครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ ครอบคลุมในทุกประเด็น ผู้วิจัยจึงสรุปแนวทางดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) ไว้ 2 แนวทาง ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยผู้วิจัยทำการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชน “บ้านสุขใจ” หรือข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ เอกสาร บันทึกหลักฐานสำคัญ ผลงาน รางวัล ประกาศนียบัตรที่ชุมชนได้รับ ข้อมูลสรุปบทเรียนชุมชน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก ได้แก่

2.1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยแนวคำถาม (guideline) ที่มีลักษณะเป็นประเด็นกว้างๆ ที่กำหนดขึ้นตามกรอบของปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้ แยกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยหลีกเลี่ยงภาษาที่เป็นทางการ ขณะพูดคุยนั้น ผู้วิจัยก็จะสอบถามเรื่องทั่วไปไปด้วย เพื่อสร้างความเป็นกันเอง ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลาย รวมถึงการสัมภาษณ์ในสถานที่ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสะดวกที่จะให้ข้อมูล เน้นการพูดคุยทำความเข้าใจให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกมีอิสระในการตอบคำถาม เนื่องจากบางประเด็นอาจเป็นเรื่องที่ค่อนข้างอ่อนไหว เช่น ยาเสพติด ความขัดแย้ง ฯลฯ ผู้ให้ข้อมูลจึงสามารถสวางสิทธิ์ที่จะไม่เปิดเผยข้อมูลแก่ผู้วิจัยได้ และในการสัมภาษณ์ทุกครั้ง ผู้วิจัยจะขออนุญาตในการบันทึกเทปและบันทึกภาพ ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง ยืดหยุ่นตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล ในการสนทนา ผู้วิจัยจะกระทำโดยไม่เร่งรีบ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลมีเวลาในการทบทวนเหตุการณ์ต่างๆ แสดงความเห็นอย่างเต็มที่ และสามารถเปิดเผยได้อย่างตรงไปตรงมา

ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความระมัดระวังต่อการแทรกแซง ชี้นำ หรือเข้าไปมีอิทธิพลต่อระบบความคิดของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ไม่บิดเบือนไปจากความเป็นจริง และคำนึงถึงจรรยาบรรณของนักวิจัยตลอดดำเนินการสัมภาษณ์ ส่วนคำถามในการสัมภาษณ์สามารถเพิ่มเติมได้ตามการสัมภาษณ์ที่เกิดขึ้น และจำนวนครั้งในการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนนั้นก็ขึ้นอยู่กับความละเอียดลึกซึ้งและพอเพียงของข้อมูล กล่าวคือ หลังจากได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลับมาผู้วิจัยได้ทำการถอดเทปคำสัมภาษณ์ สร้างรหัสข้อมูลเบื้องต้น และตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล หากข้อมูลในบางประเด็นที่ได้ยังไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยจะกลับไปสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจนกว่าข้อมูลที่ได้จะถึงจุดอิ่มตัว พร้อมทั้งนำสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง (member checking) เพื่อความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูล

2.2. การสังเกต (Observation)

ผู้วิจัยได้ได้ทำการสังเกตแบบไม่ได้มีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ (Observer-as- Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์เป็นหลัก โดยสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูลนั้น ขณะที่มีการพูดคุยสนทนา มีลักษณะท่าทางหรือปฏิบัติอย่างไร นอกจากนี้ ในกรณีที่เมื่อทราบว่าคุณให้ข้อมูลจะมีการทำกิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตติดตามผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายไปทำกิจกรรม และอาศัยช่วงเวลาในการทำกิจกรรมนั้นพูดคุยสอบถามข้อมูลและสังเกตไปด้วย

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเปิดเผยตนเองและดำเนินการสังเกตใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก สังเกตและเฝ้ามองห่างๆไม่เข้าร่วมกิจกรรมด้วยซึ่งก็จะเห็นภาพในฉากต่างๆได้อย่างชัดเจน เห็นความเด่น ลักษณะเฉพาะ เห็นความสัมพันธ์ของบุคคล รูปแบบและกระบวนการสัมพันธ์ รวมทั้งเหตุการณ์ต่างๆได้ ส่วนลักษณะที่สอง ผู้วิจัยจะเข้าร่วมกิจกรรมบางอย่างที่กลุ่มจัดขึ้น เช่น การประชุม การสันทนาการ การบรรยาย ฯลฯ โดยผู้วิจัยอาสาเข้าร่วมทำในสิ่งที่พอทำได้ ทั้งนี้ การเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นเฉพาะบางกิจกรรมที่ผู้ให้ข้อมูลอนุญาตให้เข้าร่วมได้เท่านั้น

โดยผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบหลักของการสังเกตไว้ 2 ส่วน คือ

2.2.1 สังเกตสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งผู้วิจัย พบว่า ในสถานที่ที่ใช้สำหรับการสัมภาษณ์นั้น เป็นสถานที่ที่ผู้นำชุมชนใช้สำหรับการประชุมงานต่างๆ ไปของชุมชนด้วยซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านยาเสพติดและเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนด้วยนั้น มีลักษณะที่มีบรรยากาศโปร่งสบาย อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ด้านหลังเป็นสวน ซึ่งเมื่อมีการประชุมก็นำผลไม้จากสวนมาให้ผู้ร่วมเข้าประชุมรับประทาน และรอบๆ ศูนย์ก็มีป้ายประกาศเกียรติคุณ ป้ายรางวัล รูปถ่ายกิจกรรม แสดงให้เห็นอยู่ทั่วไป หรือบริเวณโรงปุ๋ยของชุมชนที่ใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตรก็จะมีรั้ว แม้จะมีเครื่องสีข้าว มีอุปกรณ์ต่างๆ ตั้งอยู่มากมาย และขณะที่ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์อยู่ก็มีคนในชุมชนนำข้าวมาสีที่โรงสีด้วย

2.2.2 สังเกตพฤติกรรมที่เป็นคำพูดและไม่เป็นคำพูดของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัย พบว่า ผู้ที่ให้ข้อมูลที่ในกลุ่มผู้นำชุมชนก็จะมีลักษณะการพูดคุยแบบสบายๆ และมีน้ำเสียงแฝงไว้ด้วยความภาคภูมิใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพูดถึงผลงานของตนในการดำเนินงานด้านยาเสพติด ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่เป็นคนในชุมชนหรือคนที่เกี่ยวข้องก็ค่อนข้างให้ข้อมูลอย่างเปิดเผย ส่วนหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะผู้นำชุมชนเป็นคนแนะนำตัวผู้วิจัยให้กับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ เอง จึงทำให้ผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจที่จะสัมภาษณ์ในบางประเด็นที่มีความละเอียดอ่อน เช่น เรื่องยาเสพติด และเมื่อมีคนอื่นๆ ในชุมชนผ่านมาขณะดำเนินการสัมภาษณ์ ก็มีการทักทายยิ้มแย้มแจ่มใสกันดี ทุกคนในชุมชนรู้จักกันหมด

2.3 การจดบันทึก ได้แก่ การจดบันทึกข้อมูล (Field note) ซึ่งผู้วิจัยจะบันทึกอย่างทันทีทันใดที่ภายหลังการสังเกตเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจและภายหลังการสัมภาษณ์ในทุกครั้ง เพื่อหลีกเลี่ยงการบิดเบือนหรือคลาดเคลื่อนเนื่องจากการลืมเลือน ในกรณีที่ทำไม่ได้ในทันทีอาจจดบันทึกเฉพาะคำสำคัญ (Key words) เพื่อเตือนความจำ และรีบบันทึกอย่างละเอียดทันทีเมื่อมีโอกาส นอกจากนี้ยังต้องจดบันทึกสภาพลักษณะของบริบททางกายภาพและสังคมประกอบเหตุการณ์ที่สังเกตได้ และบริบทแวดล้อมขณะทำการสัมภาษณ์ รวมทั้งลักษณะอาการที่น่าสนใจ สีหน้า ท่าทาง อากัปกริยาของผู้ถูกสัมภาษณ์ มีการทบทวนและเรียบเรียงการบันทึกใหม่เพื่อประเมินข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ว่ายังมีประเด็นอะไรที่น่าจะทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติม การบันทึกข้อมูลในส่วนของผู้ถูกสัมภาษณ์จะไม่มีการใส่ความเห็นของผู้วิจัยเข้าไป เนื่องจากเป็นข้อมูลเฉพาะของผู้ถูกสัมภาษณ์เท่านั้น ส่วนความคิดหรือมุมมองของผู้วิจัยจะเขียนไว้แยกต่างหาก เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และเพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการวิเคราะห์ เช่น ประสพการณ์ในการสัมภาษณ์ ปฏิบัติการของผู้วิจัยต่อการสัมภาษณ์ ความเห็นต่อผู้ถูกสัมภาษณ์ บริบทของการสัมภาษณ์ ข้อผิดพลาดจากการสัมภาษณ์ ตลอดจนแนวคิด มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้จดบันทึกประจำวัน (Diary) เพื่อบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในขณะที่เข้าสู่สนาม เนื้อหาอาจจะเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับข้อมูลโดยตรงก็ได้ อาจเป็นความรู้สึกของนักวิจัยที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ไม่ว่าจะ เป็นความรู้สึกทางบวกและลบต่อบุคคล เหตุการณ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นตอนนั้น สำหรับให้นำมาทบทวนเรื่องราวประกอบการเขียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยด้วย 3 วิธีการหลัก ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต และการจดบันทึก ซึ่งในทุกครั้งที่มีการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะดำเนินการสังเกตร่วมไปด้วย เพราะข้อมูลจากการสังเกตเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้

ผู้วิจัยเข้าใจประสบการณ์ตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายได้ชัดเจนขึ้น รวมถึงเข้าใจสภาพบริบททางกายภาพ ส่วนการจดบันทึกนั้น ผู้วิจัยจะดำเนินการอย่างทันทีหลังการสัมภาษณ์สิ้นสุดลง โดยการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ออกแบบ แบบบันทึกการสังเกตรายบุคคล เพื่อใช้สำหรับให้ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ได้สังเกตไว้ในขณะสัมภาษณ์ ดังตาราง 3 ตัวอย่างแบบบันทึกการสังเกต

ตาราง 3 ตัวอย่างแบบบันทึกการสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูล : ผู้ใหญ่เปี๊ยะ (นามสมมติ)	
ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูล	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นผู้ชายอายุ 61 ปี - เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านที่เพิ่งเกษียณอายุไป (ก่อนผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลไม่ถึงปี) - เป็นบุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความนับถือ และคนจากหน่วยงานภายนอกให้การยอมรับในความสามารถ เห็นได้จากรางวัลต่างๆที่ได้รับ - เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนที่เริ่มดำเนินงานด้านยาเสพติดอย่างจริงจังจนชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นต้นแบบให้กับอีกหลายๆ ชุมชนในการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหา ยาเสพติด รวมถึงเป็นชุมชนต้นแบบในเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น ด้านเศรษฐกิจพอเพียง
ข้อมูลจากการสังเกต/สัมภาษณ์	<p style="text-align: center;">บุคลิกลักษณะผู้ให้ข้อมูล</p> <ul style="list-style-type: none"> - ผู้ให้ข้อมูลเป็นชายสูงอายุที่ยังดูแข็งแรงอยู่ รูปร่างสูง ผิวสีดําแดง น้ำเสียงขมขมุดคุดคุดมีความหนักแน่น ชัดเจน มีแวตามุ่งมั่น ดูใจดี มีเมตตา ขณะที่พูดคุยถึงผลงานที่ผ่านมาที่เคยทำให้กับชุมชน ก็เล่าด้วยรอยยิ้มอยู่เป็นระยะ <p style="text-align: center;">สถานที่ที่ผู้วิจัยใช้ในการสัมภาษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - เป็นสถานที่ที่รวมศูนย์ต่างๆ ไว้ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการป้องกันและแก้ไข ยาเสพติด ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นตัวอาคารชั้นเดียวทาสีฟ้า มีประกาศนียบัตร และป้ายเชิดชูต่างๆ ติดไว้รอบบริเวณอาคาร และหน้ารั้ว - ด้านหน้าของอาคาร มีโต๊ะยาวตัวใหญ่หนึ่งตัว และทำหลังคาไว้ เพื่อกันแดดกันฝน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าโต๊ะประชุมตรงนี้ต้อนรับคนมามากมายแล้ว ทั้งชาวบ้านเอง เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ผู้ว่าราชการจังหวัด รวมถึงคนที่มาดูงานศูนย์เรียนรู้ ส่วนข้างๆ โต๊ะก็มีบอร์ดที่ติดภาพถ่ายกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน - ด้านข้างอาคาร ทำเป็นโรงเรือนที่มีเครื่องสีข้าวตั้งอยู่ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าที่นี่เป็นโรงสีข้าวของชุมชนด้วย โดยชาวบ้านจะนำข้าวที่ตนเองปลูกมาสีที่นี่ได้ไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่มีข้อจำกัดว่าต้องเป็นข้าวหอมมะลิอย่างเดียว เพราะไม่ยากให้ปนกับข้าวพันธุ์อื่น ซึ่งชาวบ้านในชุมชนก็ปลูกแต่ข้าวหอมมะลิอยู่แล้ว - ด้านหลังตัวอาคารเป็นส่วนผลไม้ ปลูกผลไม้หลายชนิด เช่น ฝรั่ง ส้มโอ มะไฟ มะม่วง

ตาราง 3 (ต่อ)

ผู้ให้ข้อมูล : ผู้ใหญ่เพียร (นามสมมติ)	
Reflective ข้อมูล	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ให้ข้อมูลมีความภาคภูมิใจในผลการทำงานของตนที่ผ่านมาที่เคยทำงานให้กับชุมชน - สถานที่ที่ผู้วิจัยใช้เป็นสถานที่สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในด้านต่างๆ รวมถึงเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างมีส่วนร่วมทั้งจากคนภายในชุมชนและคนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน - โรงสีของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยชาวบ้านให้ลดรายจ่ายของครอบครัว โดยไม่ต้องนำข้าวที่ปลูกไปจ้างสีภายนอก
Reflective ตัวผู้วิจัย	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ใหญ่เป็นคนใจดีมาก ผู้วิจัยอยากขอสัมภาษณ์อดีตผู้เสพยาเสพติด ก็ช่วยโทรศัพท์ติดต่อให้ แต่ขณะนั้นติดต่อไม่ได้ จึงแก้ปัญหาโดยเขียนจดหมายด้วยลายมือตัวเองว่าผู้วิจัยต้องการสัมภาษณ์เพื่อนำข้อมูลไปใช้ทำงานวิจัยและจะไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้ให้ข้อมูล โดยให้ผู้วิจัยถือจดหมายฉบับนี้ไปขอสัมภาษณ์ได้เลย

เครื่องมือที่ใช้การในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างมีทิศทางผู้วิจัยมีแนวคำถาม สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยได้สร้างแนวคำถาม (guideline) สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลมีลักษณะเป็นประเด็นกว้างๆ ที่กำหนดขึ้นตามกรอบของปัญหาการวิจัย เพื่อให้มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องที่ต้องการศึกษา และใช้เป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติงานในภาคสนาม ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจริงจะมีการปรับเปลี่ยนและสร้างประเด็นคำถามใหม่ๆ อยู่เสมอตามความเหมาะสม มีความยืดหยุ่นในการสนทนาที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เพื่อช่วยให้ผู้ถูกศึกษามีเวลาในการทบทวนเหตุการณ์ต่างๆ และสามารถเปิดเผยได้อย่างตรงไปตรงมา โดยคำถามในการสัมภาษณ์จะมีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. แนวคำถามหลัก (Main Questions) จะเป็นคำถามที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นสำหรับการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นที่จะทำการศึกษา ประเด็นที่ตั้งขึ้นมานี้จะเป็นแนวคำถาม (interview guide)

ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก

การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักนี้เป็นการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน คณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน สมาชิกและกรรมการบริหารองค์กรชุมชนด้านยาเสพติด โดยมีตัวอย่างแนวคำถามตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ประเด็นข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล

1.1 ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ ตำแหน่งหน้าที่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อายุ ประสบการณ์ในการทำงาน และผลงานที่สำคัญ)

1.2 อะไรคือสาเหตุและแรงจูงใจในการเข้ามาทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน

1.3 วิธีคิด ทักษะ และเทคนิคในการทำงานเป็นอย่างไร

2. ประเด็นบริบทของชุมชน

- 2.1 ชุมชนมีสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม (วัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ) เป็นอย่างไร
- 2.2 ในชุมชนมักประสบปัญหาอะไรบ้าง มีมาตรการหรือแนวทางในการจัดการปัญหาอย่างไร
- 2.3 สถานการณ์ด้านยาเสพติดของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างไร
- 2.4 ในชุมชนมีการรวมกลุ่มอะไรบ้าง และการรวมกลุ่มนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร
- 2.5 ในชุมชนมีความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร

3. ประเด็นการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน

- 3.1 อะไรคือจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนมารวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน
- 3.2 ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และค่านิยม ฯลฯ ของคนในชุมชน มีอิทธิพลต่อการ

ดำเนินงานด้านยาเสพติดหรือไม่อย่างไร

- 3.3 ชุมชนมีกลไกการทำงานด้านยาเสพติดเป็นอย่างไร (การจัดตั้งคณะกรรมการ หรือ คณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน หรือจัดตั้งองค์กรชุมชนที่ทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน)
- 3.4 ชุมชนมีรูปแบบหรือกระบวนการทำงานด้านยาเสพติดอย่างไร
- 3.5 ต้นทุนและองค์ความรู้ที่มีอยู่ของชุมชนมีอะไรบ้าง สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานได้อย่างไร
- 3.6 ในการดำเนินงานได้มีการประสานความร่วมมือจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกอย่างไร และได้ผลเป็นอย่างไร
- 3.7 มีเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริมและเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านปัญหา ยาเสพติดของชุมชน
- 3.8 ผลจากการดำเนินงานเป็นอย่างไร มีความพึงพอใจหรือไม่ และคิดว่าจัดการกับปัญหา ยาเสพติดของชุมชนสำเร็จหรือไม่
- 3.9 ชุมชนมีการดำเนินงานอย่างไรเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และยั่งยืนในการจัดการกับปัญหา ยาเสพติดในชุมชน

ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ

การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆนี้ เป็นสัมภาษณ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ คนในชุมชน และผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพอื่นๆที่ทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีส่วนสำคัญในการช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นแนวคำถามก็จะเน้นไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านยาเสพติดโดยตรงซึ่งมีตัวอย่าง ดังนี้

1. ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ อาชีพ ความเกี่ยวข้องกับปัญหายาเสพติดในชุมชน)
2. ประสบการณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชน
3. เมื่อเกิดสถานการณ์ปัญหายาเสพติดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจัดการอย่างไร และใช้หลักอะไรในการแก้ไขปัญหา
4. การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหายาเสพติดหรือได้ให้ความร่วมมืออย่างไรบ้าง

5. มีเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชน
6. สถานการณ์ปัญหาเสพติดก่อนและหลังจากที่ชุมชนได้มีการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชนเป็นอย่างไร มีความพึงพอใจหรือไม่อย่างไร
7. บทเรียนและประสบการณ์ของชุมชนในการจัดการปัญหาเสพติดเป็นอย่างไร การดำเนินงานดังกล่าวมีความต่อเนื่องและยั่งยืนหรือไม่อย่างไร

อย่างไรก็ตาม แนวคำถามที่กำหนดไว้ในครั้งนี้ เป็นเพียงกรอบการสัมภาษณ์ที่กำหนดในเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตอบคำถามการวิจัยได้ แต่ทั้งนี้ต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ทั้งในแง่ของการใช้ถ้อยคำในเวลาถามและลำดับก่อนหลังคำถามขึ้นอยู่กับผู้ให้สัมภาษณ์และสถานการณ์ในการสัมภาษณ์

2. คำถามเพื่อขอรายละเอียดและความชัดเจน (Probing questions) เป็นคำถามหลังจากที่ผู้ให้ข้อมูลตอบคำถามหลัก แต่คำตอบยังไม่ชัดเจนพอ อาจจะขาดรายละเอียด หรืออาจมีประเด็นใหม่ที่นำผู้ให้ข้อมูลมาติดตาม ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่มียละเอียดลงลึกในเรื่องนั้นๆ มากขึ้น ช่วยให้มีความชัดเจนมากขึ้น และแสดงให้เห็นให้ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าสิ่งที่เขาพูดนั้น ผู้วิจัยกำลังรับฟังด้วยความสนใจและใส่ใจ

3. คำถามเพื่อตามประเด็น (Follow-up questions) เป็นคำถามที่ผู้วิจัยมุ่งจะเพิ่มมิติทั้งทางกว้างและทางลึกของเรื่องที่ศึกษาให้มากขึ้น โดยการนำเอาเรื่องใหม่ที่เพิ่งได้พบจากการสัมภาษณ์ขึ้นมาเป็นประเด็นถามต่อ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับหัวข้อวิจัยให้ลึกลงไป คำถามประเภทนี้ผู้วิจัยจะใช้เฉพาะหน้าขณะทำการสัมภาษณ์ หรืออาจเก็บไว้สัมภาษณ์ในคราวหลังถ้าเป็นเรื่องที่มีประเด็นความสำคัญมากและต้องใช้เวลา

การจัดการและการวิเคราะห์ข้อมูล

ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยได้นำเอากระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ ซึ่งมีขั้นตอนของการพักข้อมูลบท (bracketing) ที่จำเป็นต้องทำก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการสำรวจ ความรู้ กรอบความคิด ความเชื่อเดิมของผู้วิจัย ระวังออกจากเรื่องที่จะศึกษาวิจัย เพื่อสำรวจว่า ประสบการณ์ตามการรับรู้ (consciousness) ของผู้ให้ข้อมูลนั้นเป็นอย่างไร เนื่องจากผู้วิจัยเคยมีประสบการณ์ทำงานวิจัยเกี่ยวกับชุมชน ดังนั้นจึงต้องระวังหรือหลีกเลี่ยงการตั้งสมมติฐาน อันเกิดจากความรู้ และแนวคิดเดิม ก่อนจึงจะเริ่มดำเนินการวิจัย

การเริ่มวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทันทีที่เก็บข้อมูลจากสนทนาวินิจฉัยได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยใช้เป็นตัวกำหนดทิศทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งต่อไป และใช้เป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุง หรือกำหนดประเด็นคำถามย่อยของการวิจัยขึ้นใหม่ โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางของไมล์ส์ และฮูเบอร์แมน (Miles; & Huberman. 1994) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการลงสนทนากับผู้ให้ข้อมูลมาทำวิเคราะห์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการจัดระเบียบของข้อมูล เพราะข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากภาคสนามนั้น มัก

ไม่อยู่ในรูปที่พร้อมจะนำไปใช้วิเคราะห์ได้ทันที ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้มาจัดรูปให้เหมาะสมก่อน ซึ่งก็คือข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์ที่ถูกจัดบันทึกด้วยลายมือและการบันทึกเสียงไว้ จากนั้นผู้วิจัยทำการเปลี่ยนข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้มาจากการถอดเทปบันทึกเสียงคำสัมภาษณ์อย่างละเอียด ชนิดคำต่อคำ (Transcribing Interview) ให้มาอยู่ในรูปเพิ่มข้อมูลที่พร้อมสำหรับการอ่านและสามารถนำไปใช้ประมวลผลโปรแกรมคอมพิวเตอร์ในขั้นตอนต่อไป

จากนั้นผู้ทำวิจัยอ่านข้อมูลทั้งหมดเพื่อให้เข้าใจภาพรวมของข้อมูลก่อนโดยพยายามจัดอคติและการตัดสินล่วงหน้า ทำความเข้าใจความหมายผ่านข้อมูลที่มี การอ่านนี้ทำหลายรอบโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าใจมองเห็นภาพรวมๆ ของความคิดและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักแต่ละราย และเนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพไม่เน้นการใช้เครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจึงต้องมีการเขียนบันทึกการสังเกต เพื่อสามารถนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

2. การแสดงข้อมูล (Data display) การแสดงข้อมูลเป็นกระบวนการนำเสนอข้อมูล โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ทำการตรวจสอบแล้วซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของการพรรณนามากำหนดรหัส (Coding) และจัดข้อมูลเข้าไปเป็นหมวดหมู่ (Categoring) ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสสำหรับการวิเคราะห์ ด้วยการนำปัญหาการวิจัยเป็นตัวตั้ง และทำการกำหนดรหัสตั้งต้นให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งขึ้น ซึ่งในขั้นตอนนี้เป็นการที่ผู้วิจัยได้มองหาความเหมือนและแตกต่างของชุดข้อมูล เพื่อแยกเอาชุดข้อมูลไปไว้ในหมวดหมู่ต่างๆ ที่สร้างไว้

ขั้นต่อมาผู้วิจัยจึงดำเนินการพัฒนารหัส โดยนำข้อมูลที่ได้ลงรหัสทั้งหมดมาทบทวนว่ามีรหัสมีความเหมาะสมหรือไม่ ถ้ายังไม่ก็ปรับปรุงจนเหมาะสม หลังจากนั้นผู้วิจัยจะดำเนินการนำหมวดหมู่ที่สร้างไว้มาเปรียบเทียบดูเพื่อที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ทั้งหมด ในการวิเคราะห์ขั้นนี้ผู้วิจัยได้ผสมผสานเอาหมวดหมู่หลายๆ หมวดหมู่เข้าไปในประเด็นหลัก (Themes) และประเด็นย่อย (Sub-Themes) ตามคุณสมบัติของหมวดหมู่ ซึ่งการที่ผู้วิจัยสามารถสร้างประเด็นหลักที่จะบรรจุประเด็นย่อยและหมวดหมู่เข้าไปภายในได้นั้น เกิดจากการที่ผู้วิจัยมองเห็นแบบแผนของชุดความหมาย (Patterns) หรือ มโนทัศน์ (Concept) ที่ปรากฏให้เห็นซ้ำๆ กันในข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยมือร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปที่สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในการลงรหัสและจัดหมวดหมู่ข้อมูลในงานวิจัยด้วยซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นแบบแผนของชุดความหมายหรือ มโนทัศน์ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. การหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำตรงของผลการวิจัย (Conclusion, interpretation and verification) จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทันทีที่เก็บข้อมูลจากสนามวิจัยได้จำนวนหนึ่ง และดำเนินการเก็บข้อมูลไปจนกระทั่งเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วผู้วิจัยมั่นใจว่าแบบแผนของชุดความหมายหรือ มโนทัศน์ ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดซ้ำๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้จะสัมภาษณ์คนอื่นๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลใหม่เพิ่มเติมอีก เรียกได้ว่าข้อมูลมีความอิ่มตัวเพียงพอในช่วงระยะเวลาที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยจึงหยุดเก็บ

ข้อมูล ทั้งนี้ ในระหว่างที่วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำข้อสรุปชั่วคราวและตัดทอนข้อมูล (Memoing Data Reduction) ด้วยการลงเขียนข้อสรุปแต่ละเรื่อง ซึ่งจะช่วยในการลดขนาดข้อมูลและช่วยกำจัดข้อมูลที่ไม่ต้องการออกไปได้

ในขั้นต่อมา ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาหาข้อสรุป และตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้ นั่นคือ ข้อสรุปผลรวม (Categorical aggregation) ที่เป็นวิธีการสืบค้นหาความหมายโดยรวมของข้อมูลและทำการตรวจสอบว่าข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้น มีความถูกต้องแม่นยำน่าเชื่อถือเพียงใด พร้อมกับนำเอาแนวคิด ทฤษฎีที่สอดคล้องกับข้อมูลมาประกอบอธิบายบริบทเงื่อนไขของข้อสรุปที่ได้จากการศึกษา

ในขั้นตอนสุดท้ายเมื่อได้ข้อสรุปแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อสรุปนั้น เพื่อยืนยันความถูกต้องของผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยในที่นี้ผู้วิจัยมีการตรวจสอบข้อสรุปด้วยการให้ที่ปรึกษานักวิจัยและเพื่อนนักวิชาการช่วยตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิเคราะห์ข้อมูลและนำมาปรับปรุงแก้ไขก่อนที่จะเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล (Trustworthiness of the Study)

ในการตรวจสอบคุณภาพข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงเริ่มเก็บข้อมูล ช่วงระหว่างเก็บข้อมูลซึ่งถือเป็นการตรวจสอบทันทีในสนาม และเมื่อออกจากสนามไปแล้ว อยู่ในช่วงวิเคราะห์ข้อมูลก็อาจย้อนกลับมาตรวจสอบข้อมูลบางส่วนอีกได้ หากข้อมูลที่ได้ไปแต่เดิมมีลักษณะแปลกไม่สอดคล้องกับข้อมูลอื่นๆในชุดเดียวกัน สำหรับการตรวจสอบคุณภาพข้อมูลในงานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยดำเนินการ โดยมีรายละเอียด คือ

1. การตรวจสอบด้านความเชื่อถือได้ของข้อมูล (Credibility) สำหรับความเชื่อถือได้ของข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยอย่างมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1.1 การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ในสองลักษณะ คือ

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ที่เป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยการใช้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน ซึ่งดูว่าถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ ดังเช่น เมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์ในประเด็นเดียวกันกับทั้งผู้นำชุมชน คนในชุมชน และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานองค์กรภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยพบว่าได้คำตอบที่สอดคล้องตรงกัน

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยการที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ขณะที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ก็จะทำการสังเกตควบคู่กันไปด้วยเพื่อดูอีกปฏิกิริยา สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียงของผู้ถูกสัมภาษณ์ว่าเป็นอย่างไร พร้อมกับศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์เพื่อใช้ตรวจสอบความถูกต้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

1.2 การทำวิจัยอย่างมีขั้นตอนและเป็นกระบวนการ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยประยุกต์แนวทางการวิจัยแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) มาใช้ โดยดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนที่ระบุไว้ และทุกขั้นตอนของการวิจัยอยู่ภายใต้ความควบคุมของกรรมการควบคุมปริญญาโท

1.3 มีการตรวจสอบการดำเนินการวิจัยจากผู้เชี่ยวชาญ (Peer debriefing) ในขั้นตอนก่อนการดำเนินการวิจัยได้ผ่านการตรวจสอบจากคณะกรรมการของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์และกรรมการผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก

2. การตรวจสอบด้านความไว้วางใจได้ (Dependability)

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยและอธิบายให้เห็นถึงขั้นตอนการทำวิจัยอย่างชัดเจนว่า ข้อมูลนั้นถูกเก็บรวบรวมอย่างไรทำให้สามารถตรวจสอบเส้นทางการวิจัยได้ (Audit trail) ได้ และ นำเสนอ ข้อมูลครบถ้วนและครอบคลุม มีการสร้างประเด็นซึ่งได้รับการตรวจสอบจากประธานและกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท

3. การตรวจสอบด้านการยืนยันผลการวิจัย (Confirmability)

3.1 ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและบันทึกไว้อย่างเป็นระบบสามารถตรวจสอบได้ ทั้งการบันทึกข้อมูล การสัมภาษณ์ด้วยเทปบันทึกเสียง การถอดเทปการสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ ข้อมูลการสัมภาษณ์ได้รับการตรวจสอบความถูกต้องและครบถ้วนโดยการอ่านบันทึกการถอดความพร้อมกับการฟังเทปซ้ำ

3.2 ผู้วิจัยได้ทำบันทึกภาคสนาม (Field note) โดยจดบันทึกความคิดความรู้สึก เหตุการณ์ รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในสนามเป็นรายวัน เพื่อนำมาเตือนความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ อารมณ์ ความรู้สึกของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ นำมาใช้ในการบรรยายแปลความและวิเคราะห์ข้อมูลตามความเป็นจริง

3.3 ผู้วิจัยได้อ้างอิงคำพูด (Quotation) ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการนำเสนอข้อมูล โดยการใช้อ้อยคำของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมากที่สุด การตัดคำพูดบางส่วนไปจะต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการสื่อความหมายที่กระชับชัดเจนขึ้น โดยยังคงความหมายเดิม

3.4 ผู้วิจัยได้ตรวจสอบร่องรอยของความน่าเชื่อถือของข้อมูลอย่างละเอียดรอบคอบ โดยการฟังเสียงสะท้อนจากผู้ร่วมวิจัยที่เราศึกษา (Playback method) ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยได้เสนอผลวิจัยให้ผู้ถูกศึกษาฟัง และให้พวกเขาได้แสดงความคิดเห็น เพื่อตรวจสอบว่าผู้วิจัยสามารถกล่าวถึงปรากฏการณ์ ความหมาย ความเข้าใจของปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง หรือเที่ยงตรงอย่างที่ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้ข้อมูล อันจะทำให้ปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้นมีความหมายน่าเชื่อถือเพิ่มขึ้น

3.5 การสรุปข้อมูลในขั้นตอนต่างๆของผู้วิจัย เช่น ขั้นตอนการให้รหัสข้อมูล (Coding) ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลส่วนหนึ่ง เพื่อทำการลงรหัสร่วมกับผู้วิจัยท่านอื่น ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อดูความสอดคล้องของการให้รหัสข้อมูล ในขั้นตอนการจัดกลุ่มข้อมูล (Category) การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล การค้นหาแก่นโครงเรื่อง (Theme) การแปลความหมาย จะผ่านการตรวจสอบและทบทวนจากอาจารย์ที่ปรึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

4. ความสามารถในการนำไปศึกษาหรืออธิบายกรณีอื่นที่มีลักษณะหรือเงื่อนไขที่คล้ายคลึงกัน (Transferability) ซึ่งอธิบายได้ว่า การวิจัยนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการอ้างอิงไปยังประชากร แต่อาจนำผลการวิจัยไปปรับใช้กับกลุ่มที่มีบริบทใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้นำผลการวิจัยไปใช้

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลทุกราย โดยก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างความสัมพันธ์อันดีเพื่อให้เกิดความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสอบถามความสมัครใจในการเข้าร่วมวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลทุกราย โดยผู้วิจัยได้ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล การขออนุญาตจดยละเอียดจากการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ จำนวนครั้งในการสัมภาษณ์ ระยะเวลาและสถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ การขอให้ผู้ให้ข้อมูลช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การมีสิทธิตอบหรือไม่ตอบคำถามของผู้วิจัย รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ซักถามข้อข้องใจหรือสิ่งที่เป็นข้อสงสัยเพิ่มเติมจนเข้าใจและให้เวลาในการคิดทบทวนก่อนตัดสินใจตอบคำถามและที่สำคัญผู้วิจัยไม่เปิดเผยข้อมูลใดๆ ที่เป็นผลในทางลบเกี่ยวโยงถึงผู้ให้ข้อมูลจากการนำเสนอผลการวิจัยนั้น นอกจากนี้ผู้วิจัยได้รักษาความลับของข้อมูลโดยเก็บไว้ในที่ปลอดภัยและผลการวิจัยจะถูกนำเสนอในภาพรวม และข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการเท่านั้น

บทที่ 4

บริบทชุมชน

การศึกษาบริบทของ “บ้านสุขใจ” ครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมถึงโครงสร้างทางสังคม ทั้งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนและกลุ่มคนในชุมชน ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การสาธารณสุข ความเชื่อ และศาสนา ซึ่งการศึกษาบริบทของชุมชนเช่นนี้จะทำให้สามารถเข้าใจและตีความปรากฏการณ์การดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นการทำความเข้าใจบริบทโดยทั่วไปของชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร การสังเกตทั้งแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักและผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ รวมถึงการเดินสำรวจชุมชนด้วยตนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เส้นทางการเข้าสู่ “บ้านสุขใจ”

สนามการวิจัย หรือ “บ้านสุขใจ” เป็นชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางที่ผู้วิจัยสนใจจะทำการศึกษารายละเอียดทางสังคมที่เกิดขึ้นว่า ทำไมคนในชุมชนเล็กๆ แห่งนี้ จึงสามารถลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาเสพติดในชุมชนของตนเองได้ ทั้งที่อยู่ท่ามกลางความรุนแรงของสถานการณ์ยาเสพติดในสังคมที่ยังคงดำรงอยู่อย่างเป็นพลวัตร จนกลายเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอิสระต่างๆ ในสังคม รวมถึงได้รับการยกย่องเป็นชุมชนต้นแบบอีกแห่งหนึ่งในด้านความร่วมมือร่วมใจกันป้องกันปัญหาเสพติดให้กับชุมชนของตน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการมาค้นหาคำตอบที่ “บ้านสุขใจ”

เมื่อการเดินทางเริ่มต้นขึ้น สิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ในอันดับแรกคือ ตลอดเส้นทางการเดินทางจากเมืองหลวงอันหนาวเย็นมุ่งสู่สนามการวิจัย มีความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างชุมชนเมืองและชนบท จากความแออัดของผู้คนและตึกรามบ้านช่องแปรเปลี่ยนเป็นความร่มรื่นของต้นไม้สีเขียว ต้นหญ้า ทุ่งนาที่มองออกไปไกลสุดลูกหูลูกตา ผู้วิจัยใช้เวลาในการเดินทางเพียงสองชั่วโมงก็ถึงที่หมาย เมื่อเห็นศาลาพักรอรถโดยสารที่อยู่ริมถนนเส้นทางหลวง มีป้ายแสดงสัญลักษณ์ให้เลี้ยวซ้ายเพื่อเข้าสู่ “บ้านสุขใจ” ขณะที่ผู้วิจัยกำลังจะเข้าสู่บริเวณหมู่บ้าน สิ่งหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจ คือ ป้ายที่ติดอยู่หน้าหมู่บ้าน ซึ่งจะไม่แปลกอะไรเลยถ้าเป็นเพียงป้ายชื่อหมู่บ้านทั่วไป แต่นอกเหนือไปจากนั้นคือ ที่นี้มีป้ายเล็กๆ มากมายบ่งบอกกิจกรรมที่ “บ้านสุขใจ” ได้มีการดำเนินงานอยู่ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดภาคประชาชนของจังหวัด หมู่บ้านนาร่อง SML ชุมชนอาสาเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร และอื่นๆ อีกมากมาย

ก่อนที่ผู้วิจัยจะเข้าไปยัง “บ้านสุขใจ” ก็จะได้เห็นว่าฝั่งตรงข้ามทางเข้าหมู่บ้านนั้น มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านตั้งอยู่ ซึ่งใช้ชื่อเดียวกับหมู่บ้าน คือ “โรงเรียนสุขใจ” ภายในโรงเรียนมีอาคารเรียนชั้นเดียวขนาดไม่ใหญ่นัก และมีสนามฟุตบอลสร้างอยู่ด้านหน้า และมีรั้วสีม่วงล้อมรอบบริเวณโรงเรียนไว้ เมื่อเดินต่อจากโรงเรียนไปเรื่อยๆ ก็จะได้เห็นศาลาเพียงตาเล็กๆ ที่ชาวบ้านนำดอกไม้มาบูชาพร้อมกระถางข้าวปลาอาหาร ซึ่งชาวบ้านแถวนี้บางส่วนยังคงมี

ประเพณีนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่บรรพบุรุษเคยเคารพบูชา ถัดไปอีกหน่อยจะเห็นบ้านผู้ใหญ่มุมหนึ่งของชุมชน ที่มีรถให้ความช่วยเหลือฉุกเฉินจอดอยู่หน้าบ้าน อันถือเป็นอีกบทบาทหนึ่งนอกเหนือจากการผู้ใหญ่มุมบ้าน นั่นคือ การขับรถไปให้ความช่วยเหลือในเรื่องจำเป็นฉุกเฉินต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้านตลอดเวลา

จากนั้นผู้วิจัยได้ก้าวเข้าสู่อาณาเขตของ “บ้านสุขใจ” เพื่อทำการสำรวจสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน พบว่าถนนที่เป็นเส้นทางหลักในการคมนาคมของชุมชน เป็นถนนลาดยางที่มีขนาดความกว้างพอสำหรับให้รถวิ่งได้สองเลน และมีบ้านของคนในชุมชนสร้างอยู่เป็นกลุ่มๆบ้าง กระจัดกระจายบ้าง แต่ไม่ห่างกันจนเกินไป โดยสร้างอยู่ตลอดสองฝั่งถนน ซึ่งบ้านเหล่านั้นจะมีลักษณะเป็นทั้งบ้านไม้ บ้านปูน บ้านกึ่งไม้กึ่งปูน และมีทั้งอาคารชั้นเดียวหรือสองชั้นตามแต่ฐานะของผู้อยู่อาศัย เมื่อมองไปรอบบริเวณจะเห็นบ้านของคนในชุมชนสลัดกับสีเขียวของต้นไม้ที่เป็นท้องทุ่งนาและสวนผลไม้ต่างๆ ที่ในท้องที่สามารถปลูกได้ เช่น มะม่วง มะไฟ กล้วย มะนาว โดยมีฉากเบื้องหลังเป็นภาพเงาบาง ๆ ของภูเขาขนาดใหญ่ตั้งตระหง่านอยู่เรียงราย

สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นตลอดการเดินทางในชุมชนคือ บ้านเรือนที่แต่ละหลังจะมีป้ายติดอยู่หน้าบ้าน เขียนว่า “ครอบครัวต่อต้านยาเสพติด” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความภูมิใจของเจ้าของบ้านที่แสดงให้เห็นว่าบ้านหลังนี้มี ความสามารถในการดูแลกันเองภายในครอบครัว จนได้รับการยอมรับให้เป็นครอบครัวเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติดได้ และเมื่อเดินต่อไปเรื่อยๆ จนมีทางแยกของถนน หากเลี้ยวไปทางขวาก็เห็นสถานที่ ที่คนในชุมชนเรียกกันง่ายๆ ว่า โรงปุ๋ย ซึ่งแท้จริงแล้วไม่ได้เป็นแค่โรงปุ๋ยทั่วไปเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวของชุมชน ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร โรงสีข้าว โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์ โดยทั้งหมดนี้อยู่ในสถานที่เดียวกันที่ไม่ได้ใหญ่โต แต่สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้อย่างมากมาย มีโต๊ะประชุมแบบง่ายๆ ไว้สำหรับให้หนึ่งประชุม มีลานตากข้าว มีลานกิจกรรมให้เยาวชนได้มาทำกิจกรรมกัน และอีกสิ่งที่น่าสนใจคือ ที่นี่ไม่มีรั้วกัน แต่ก็ไม่มีของหาย ไม่มีขโมย เพราะคนที่นี่เขาบอกว่าเขาใช้ “รั้วใจ” ในการกันภัยจากภายนอก เมื่อถามว่า “รั้วใจ” คืออะไร คำตอบที่ได้ ก็คือ ความซื่อสัตย์ ความไว้ใจและความเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน

เมื่อออกจากโรงปุ๋ยมาเดินตรงไปเรื่อยๆ จนเลยทางโค้ง มองไปทางซ้ายมือจะเป็นร้านค้าเล็กๆ ที่ขายขนมของใช้เล็กๆ น้อยๆ และชา กาแฟ ภายในร้านตกแต่งแบบง่ายๆ มีโต๊ะไม้ ปนกับม้านั่งปูนเอาไว้บริการให้ลูกค้า ได้สามารถมานั่งพูดคุย ได้ถามสารทุกข์สุกดิบ ถกปัญหาการเมือง อันเปรียบได้เป็นสภากาแฟเล็กๆ เลยกี่เดียว จากนั้นเดินตรงไปสักพักจะเห็นว่าทางด้านขวามือ มีสถานที่ที่มีป้ายติดว่า “ร้านค้าชุมชน” ซึ่งเกิดจากความปรารถนาดีที่ผู้นำชุมชนอยากให้ร้านขายอาหารในหมู่บ้านเอง ไม่ต้องไปหาซื้อที่อื่น และขายในราคาไม่แพง อาหารที่ขายภายในร้านมีหลากหลายทั้ง ก๋วยเตี๋ยวหมู ก๋วยเตี๋ยวเนื้อ อาหารตามสั่ง เครื่องดื่มต่างๆ จึงมีคนในชุมชนเข้าไปอุดหนุนอยู่เรื่อยๆ และจะขายดีในช่วงกลางวัน ส่วนช่วงเย็นนั้นคนในชุมชน ส่วนใหญ่ก็มักจะทำอาหารรับประทานเอง โดยร้านค้านี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเงินกองทุนแม่ของแผ่นดิน ซึ่งมีที่มาจากการที่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงห่วงใยต่อปัญหาสุขภาพที่แพร่ระบาดในสังคมไทยที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้นำไปใช้ประโยชน์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพ และสำนักงาน ป.ป.ส. จึงนำพระราชทรัพย์ดังกล่าวมาจัดตั้งเป็น “กองทุนแม่ของแผ่นดิน” เพื่อมอบเงินกองทุนให้กับหมู่บ้าน เป็นเงินเริ่มต้นกองทุนละ 8,000 บาท หลังจากนั้นแต่ละหมู่บ้านก็ร่วมกันคิดแนวทางดำเนินการต่างๆ ด้วย

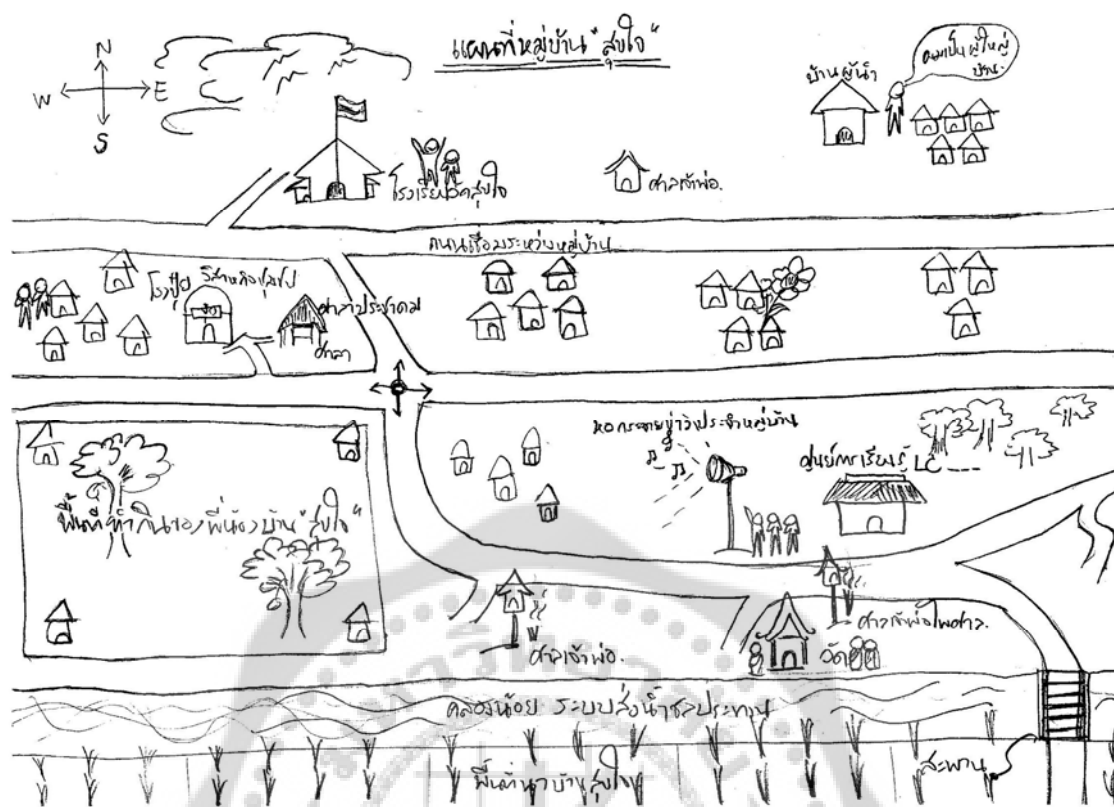
ภูมิปัญญาตนเอง เพื่อขยายกองทุนให้มีการออกเงยขึ้น จนสามารถนำไปใช้จ่ายเพื่อการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหายาเสพติดหรือกิจกรรมต่างๆที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาหมู่บ้านของตนได้อย่างเพียงพอต่อไป

สถานที่ที่อยู่ข้างๆ ร้านค้าชุมชน คือ “วัดสุขใจ” ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน ที่เป็นสถานที่ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก เมื่อผู้วิจัยเดินเข้าไปยังประตูวัด สิ่งแรกที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าคือ ลานหญ้ากว้างๆ ศาลาปูน ศาลาไม้ และพระอุโบสถ ที่สวยงาม ภูมิพระที่เรียบง่าย ลานกีฬาสำหรับจัดกิจกรรมให้กับคนในชุมชน และต้นไม้ใหญ่ที่ร่มเย็นปลูกอยู่ทั่วบริเวณวัด และมีท่านเจ้าอาวาสนั่งอยู่ตรงโต๊ะม้านั่งหินอ่อนที่เมตตาเล่าเรื่องราวของวัดให้ผู้วิจัยฟังจนเห็นภาพว่า ทุกวันพระชาวบ้านยังคงเข้าวัดทำบุญ ฟังธรรมเป็นกิจวัตรในทุกวันพระที่ศาลาไม้ ยิ่งเป็นวันพระใหญ่หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คนในชุมชนก็จะเชิญชวนกันมาทำบุญทั้งหมดบ้าน ทำให้ศาลาไม่พอต้องย้ายไปศาลาปูนที่มีบริเวณกว้างกว่า

ภายในบริเวณวัดก็จะเห็นสิ่งที่สะดุดตาอีกอย่างหนึ่งคือ ศาลเจ้าขนาดหนึ่งคูณหนึ่งเมตรยกสูง ซึ่งชาวบ้านทุกคนไม่มีใครไม่รู้จักศาลนี้ ศาลที่ทุกคนเรียกขานกันว่า “ศาลเจ้าพ่อไพศาล” ที่อยู่คู่หมู่บ้านมาเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกสิ่งหนึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในหมู่บ้านนอกเหนือวัดสุขใจ สถาบันทางศาสนาที่สำคัญของชุมชน เพราะไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไร งานบวช งานศพ ต้องมาทำการสักการะบูชาก่อนเพื่อให้เจ้าพ่อได้คุ้มครองให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น ไม่มีฝน ไม่มีเหตุร้ายต่าง ๆ และมีพิธีเช่นไหว้เป็นประจำในทุกปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนในชุมชน ที่แม้ว่าบางคนที่อยู่ภายนอกอาจมองว่างมงาย แต่แท้จริงแล้ว นี่คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรัก ความเคารพต่อสิ่งที่บรรพบุรุษทำสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน

เมื่อออกจากประตูวัดแล้วเดินตรงไป ทางด้านซ้ายจะเห็นศูนย์การเรียนรู้การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่ตั้งอยู่ในสวนผลไม้เป็นอาคารชั้นเดียว ภายในมีป้ายประกาศเกียรติคุณต่าง ๆ ติดอยู่ทั่วบริเวณ เช่น ชุมชนเข้มแข็ง หมู่บ้านสีขาว ชุมชนอาสาเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ อีกทั้งยังเป็นที่ทำกรของศูนย์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติด ศูนย์ประสานงานอาสาสมัครคุมประพฤติของอำเภอ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดการกับปัญหายาเสพติด ซึ่ง “บ้านสุขใจ” ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก เพราะความสำเร็จในการจัดการกับปัญหายาเสพติดของชุมชน ไม่เป็นแค่เพียงแต่แก้ได้ในเรื่องของปัญหายาเสพติดเท่านั้น แต่เป็นการก้าวนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ที่เชื่อมโยงกัน ตั้งแต่ปัญหาครอบครัว ปัญหาการว่างงาน ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพ ฯลฯ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม

นี่คือเส้นทางการเดินทางเข้า “บ้านสุขใจ” ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงเส้นทางเดินอย่างเดียว แต่มันเป็นเส้นทางเดินสู่การค้นหาคำตอบของคำถามที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ในข้างต้น โดยผู้วิจัยจะบอกเล่าเรื่องราวทั้งหมดผ่านงานวิจัยเรื่องนี้ที่จะทำการสะท้อนรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และการต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดโดยชุมชน เพื่อชุมชน จากภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับถิ่นที่ตัวเองอยู่ ซึ่งความสำเร็จต่างๆ ที่ “บ้านสุขใจ” แสดงให้เห็นว่าหากทุกคนในชุมชนร่วมมือ ร่วมใจกัน ชุมชนก็สามารถจัดการกับปัญหายาเสพติดได้ด้วยตนเอง และทุกหมู่บ้านทุกพื้นที่ในประเทศไทยก็ทำได้เช่นเดียวกัน

ภาพประกอบ 8 แสดงที่ตั้ง “บ้านสุขใจ” และสถานที่สำคัญภายใน “บ้านสุขใจ”

บริบทชุมชนของ “บ้านสุขใจ”

สำหรับการศึกษาบริบทชุมชนของ “บ้านสุขใจ” นั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับบริบทของชุมชนในประเด็นหลัก 4 ประเด็น โดยข้อมูลในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม ของข้อมูลในแต่ละประเด็นที่จะนำไปสู่ปรากฏการณ์ด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ อันจะนำไปสู่การตอบปัญหาการวิจัยได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ในที่สุด โดยรายละเอียดของแต่ละประเด็น มีดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชน ข้อมูลในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายถึง ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะประชากร สภาพแวดล้อมทางสังคม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งจากข้อมูลจะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการการเปลี่ยนแปลงในชุมชน สภาพแวดล้อมและพฤติกรรมของคนในชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สนามสำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือ “บ้านสุขใจ” ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลแสนสุข อำเภอสุขันธ์ จังหวัดสร้างสุข หมู่บ้านนี้ได้ก่อตั้งมาเป็นระยะเวลาประมาณ 100 กว่าปีแล้ว ซึ่งแต่เดิมนั้นหมู่บ้านสุขใจได้แยกมาจาก “บ้านสุขสงบ” ที่อยู่ในตำบล อำเภอและจังหวัดเดียวกัน ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2450 โดยมีครอบครัวดั้งเดิมของหมู่บ้านประกอบด้วย 5 ตระกูล คือ ทองเงิน ทองเหลือง ทองแดง ทองนาค ทองสุข แต่ปัจจุบันมีคนจากที่อื่น

เขามาตั้งรกรากอยู่ในชุมชนบ้าง โดยบ้านสุขใจ มีครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 130 ครัวเรือน และจำนวนประชากรทั้งหมด 447 คน เป็นชาย 221 คน เป็นหญิง 226 คน

สภาพแวดล้อมทางสังคมของหมู่บ้านสุขใจนั้น มีทั้งโรงเรียนและวัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน โดยประมาณปี พ.ศ.2470 คนในชุมชนได้ร่วมมือกันสร้างที่พักสงฆ์ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเพื่อความสะดวกในการทำบุญ ต่อมาในปี พ.ศ.2497 ชุมชนได้ดำเนินการขอสร้างวัดและได้ตั้งชื่อวัดตามชื่อของหมู่บ้าน คือ วัดสุขใจ ซึ่งสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 14 ไร่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2526 อาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ และศาลาอเนกประสงค์ ในปัจจุบันมีเจ้าอาวาสและพระภิกษุจำวัดอยู่ทั้งหมด 6 รูป ส่วนการก่อตั้งโรงเรียนประจำชุมชนนั้น ได้เริ่มจากการที่ในปี พ.ศ.2483 ได้มีชาวบ้านบริจาคที่ดินในการสร้างโรงเรียนประมาณ 2 ไร่เศษ เพื่อให้เด็กในชุมชนได้เข้าเรียนกัน และตั้งชื่อตามชื่อหมู่บ้านว่า โรงเรียนสุขใจ ที่เปิดการเรียนการสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ในความอุปถัมภ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนสุข

ในด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน นั้นเห็นได้ว่า เนื่องจาก “บ้านสุขใจ” เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ไม่ถึงห้าร้อยคน เป็นชุมชนที่ค่อนข้างเรียบง่าย มีการปลูกบ้านบริเวณใกล้เคียงกัน จึงทำให้ทุกคนในชุมชนรู้จักกันเป็นอย่างดี มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน มีความสนิทชิดเชื้อ พึ่งพาอาศัยกัน มีการร่วมมือกันทำงาน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกัน และกันเนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน ซึ่งก็จะช่วยดูแลกันเองในชุมชน มีความเอื้ออาทรต่อกัน เพราะต่างคนก็ถือเป็นลูกเป็นหลานของตนทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อใดที่มีคนแปลกหน้าเข้ามาในชุมชนก็จะรู้ สังเกตเห็นได้โดยง่าย และแจ้งข่าวกับผู้นำชุมชนทุกครั้ง หากดูแล้วไม่น่าไว้วางใจ สามารถควบคุม ตรวจสอบตนเองภายในชุมชน ไม่มีโจร ผู้ร้าย อีกทั้งภายในชุมชนเองก็ไม่มีสถานที่ที่เป็นพื้นที่เสี่ยง เช่น ร้านอินเทอร์เน็ต ร้านยาสูบ ร้านสุรเกออร์ ฯลฯ หรือแม้แต่ร้านสะดวกซื้อต่างๆ ร้านค้าที่มีก็เป็นเพียงแค่อร้านเล็กๆ ในชุมชนเท่านั้น ซึ่งจากลักษณะสภาพแวดล้อมทางสังคม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความเป็นเครือญาติ การเป็นชุมชนเล็กๆ จึงเอื้อให้ “บ้านสุขใจ” สามารถจัดการกับปัญหาเสพติดได้เป็นอย่างดี

2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ ข้อมูลในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายถึง ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประเภทของชุมชน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ซึ่งจากข้อมูลจะแสดงให้เห็นว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพนั้น มีส่วนกำหนดพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งในเรื่องของ อาชีพ สภาวะเศรษฐกิจ อาหารการกิน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะภูมิประเทศ สภาพภูมิประเทศทั่วไปของบ้านสุขใจ มีลักษณะเป็นป่าและที่ราบลุ่มเชิงเขา มีลำคลองเล็ก คลองน้อยอยู่ในพื้นที่ ที่เรียกว่า ห้วยหรือลำราง และมีคลองน้อยที่เป็นคลองส่งน้ำของชลประทานไหลผ่านส่วนกลางของหมู่บ้าน ในหมู่บ้านมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,200 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่นา 700 ไร่ พื้นที่สวน 300 ไร่ และที่อยู่อาศัย 200 ไร่ โดยพื้นที่ทั้งหมดมีลักษณะเป็นดินปนทรายและดินเหนียวที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงเหมาะแก่การทำเกษตร ในอดีตดั้งเดิมนั้น บริเวณพื้นที่ที่ตั้งของบ้านสุขใจเป็นป่าดงดิบรกทึบ มีสัตว์มากมาย เช่น หมูป่า ลิง กระจ่าง กระจอก กระจาด ไก่ป่าและนกต่างๆ รวมถึงมีสิ่งสารพัดดุร้ายนานาชนิด โดยเฉพาะเกี่ยวกับโขลงช้าง และมีต้นหวายขึ้นเป็นเครือหวายอยู่เต็มพื้นที่

ลักษณะภูมิอากาศ สภาพอากาศของ “บ้านสุขใจ” นั้น แบ่งออกเป็น 3 ฤดู ส่วนใหญ่จะมีฤดูฝนกับ ฤดูร้อน ฤดูหนาวจะมีระยะสั้นๆ แต่อากาศอยู่ในระดับเย็นสบาย ไม่หนาวจัดและไม่ร้อนจัด ซึ่งจากสภาพ ภูมิศาสตร์ดังกล่าวจึงเอื้อให้ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพทำนา ทำผัก ทำปลาตามธรรมชาติเพื่อเป็นอาหารได้ ซึ่ง ในการทำนานั้นส่วนใหญ่ที่บ้านสุขใจจะทำนาปี พันธุ์ข้าวที่ปลูก คือ ข้าวหอมมะลิ ซึ่งจากสภาพภูมิประเทศที่มีความ อุดมสมบูรณ์ดังกล่าว จึงทำให้คนในชุมชนมีรายได้จากการทำเกษตรกรรมอยู่ อีกทั้งที่ดินทำกินส่วนใหญ่เป็น ของตนเอง คนในชุมชนที่ยากจนมากๆ จึงไม่ค่อยมี แต่อย่างไรก็ตาม จากสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง เด็ก และเยาวชนในชุมชนได้รับการศึกษามากขึ้นจึงทำให้คนรุ่นใหม่ๆ หันไปประกอบอาชีพอื่นภายนอกชุมชน โดยมี ห้างร้านที่ไปทำงานต่างถิ่น และทำงานแบบเช้าไปเย็นกลับ

ประเภทของชุมชน และลักษณะการตั้งบ้านเรือน “บ้านสุขใจ” จัดเป็นชุมชนชนบท และมีลักษณะ การตั้งบ้านเรือนชุมชนที่ตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน ไม่ห่างไกลกันนักจึงทำให้สะดวกต่อผู้นำชุมชนในการดูแล ชุมชน ที่มีการแบ่งการดูแลกันเป็นคุ้มบ้าน วิถีชีวิตของคนใน “บ้านสุขใจ” ในปัจจุบันก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับ ธรรมชาติ ทั้งเรื่องของอาหารการกิน การประกอบอาชีพ นั่นคือ อาหารการกินของคนในชุมชนก็อาศัย ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ได้แก่ พวกพืชผักท้องถิ่น เช่น กระถิน ยอดมะขาม หน่อไม้ ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตำลึง เป็นต้น นอกจากนี้ พวกสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็ใช้เป็นอาหารสำหรับคนชุมชนได้ เช่น ปลา ปูนา กบ และ เขียด ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ต้องซื้อกินเหมือนคนในเมือง มักจะทำกับข้าวกินกันเองภายในครอบครัว ส่วน การประกอบอาชีพก็จะเน้นการทำเกษตรเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำสวน แต่ก็มีรับจ้างและค้าขายอยู่บ้าง

3. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ข้อมูลในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยนำเสนอให้เห็นถึง วัฒนธรรมและ ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ องค์กรความรู้และวิทยาการของคนในชุมชน ที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมและวิถีชีวิตของ คนในชุมชน รวมถึงมีอิทธิพลต่อความคิด ทักษะคติ ค่านิยมและอุปนิสัยใจคอของคนในชุมชน โดยมี รายละเอียด ดังนี้

วัฒนธรรมและประเพณี ในชุมชนยังคงมีประเพณีต่างๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และ ปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และผู้วิจัยพบว่า ประเพณีลงแขก ยังเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ยังดำรงอยู่ใน “บ้านสุขใจ” เห็นได้จาก ในช่วงแต่ละปีที่มีการทำนาคนในชุมชนก็ยังคงมีการลงแรงกันเพื่อทำนาอยู่ หรือที่เรียกว่า “ลงแขก” เพราะการทำนาเป็นงานหนักและในรอบปีหนึ่งต้องใช้ แรงงานมากถึง 4 วาระด้วยกัน คือช่วงการดำนา การเกี่ยว การตี และเอาข้าวขึ้นเล้า ดังนั้นการทำงาน ทุกๆ ระยะเวลา ส่วนมากจึงต้องใช้วิธีการลงแขก อาศัยแรงจาก ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาช่วยกัน เมื่อลงแขกในนาตนเองเสร็จก็เปลี่ยนไปลงแขกนาของคนอื่นๆ ต่อไปเป็นการตอบแทน ซึ่งเป็นการแสดงน้ำใจที่มีให้กันและกัน อีกทั้ง ในปัจจุบันคนหนุ่ม คนสาวมักไปศึกษาต่อหรือทำงานต่างถิ่น ก็ จะมีแต่พ่อแม่และคนแก่อยู่บ้าน การลงแขกจึงยังคงมีความจำเป็นอยู่มาก โดยการลงแขกนั้น เป็นการสะท้อนให้ เห็นถึงความสัมพันธ์ ความสามัคคีและรูปแบบการดำรงชีวิตของคนใน “บ้านสุขใจ” ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ “บ้าน สุขใจ” ยังมีประเพณีประจำชุมชนอื่นๆ อีก เช่น การทำบุญกลางหมู่บ้านประจำปีหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าว จะมีประเพณี ทำบุญข้าวหลาม ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนเดือนสาม และ ในวันที่ 13 เมษายนของทุกๆปี จะจัดประเพณีสงกรานต์ จะมีพิธีตักบาตร สรงน้ำพระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ จัดประเพณีก่อเจดีย์ทราย และประเพณีลอยกระทง

ศาสนา สถาบันทางศาสนาที่สำคัญของ “บ้านสุขใจ” คือ “วัดสุขใจ” ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน โดยคนในชุมชนนั้นนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา เห็นได้จากการที่คนในชุมชนยังคงเข้าวัดกันในทุกวันพระ เพื่อทำบุญ ฟังธรรม รวมถึงเข้าร่วมกิจกรรมในวันที่มีงานประเพณีทางศาสนาที่สำคัญ ที่วัดสุขใจจัดเป็นประจำทุกปี อันได้แก่ การทำบุญวันสำคัญทางศาสนา การทำบุญ “วันสารทลาว” และกิจกรรมการถือศีลปฏิบัติธรรมบวชชีพรหมณ์ โดย “วัดสุขใจ” นั้น ได้รับการยกย่องให้เป็นวัดตัวอย่าง ในด้านการเป็นวัดปลอดเหล้า ปลอดการพนัน และต่อต้านยาเสพติดด้วย ดังนั้น ชุมชนจึงได้ใช้กิจกรรม พิธีกรรมทางศาสนา เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงระหว่างวัดกับชุมชน ฉะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจเป็นหลัก ส่วนบทบาทในการป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดของชุมชน จะเป็นลักษณะของการอบรมธรรมะโดยเจ้าอาวาสหรือพระลูกวัด ซึ่งอาศัยช่วงระยะเวลาที่ชุมชนมีงานประเพณีทางศาสนา โดยเทศนาอบรมสอดแทรกธรรมะเชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัญหาเสพยาเสพติด นอกจากนี้ ในกรณีที่มีการจัดค่ายหรือกิจกรรมที่มีการอบรม ก็จะมีช่วงระยะเวลาของการอบรมที่เชิญพระสงฆ์มาให้ข้อคิดเพื่อให้เยาวชนหรือผู้เสพเกิดความตระหนักรู้ถึงพิษภัยของยาเสพติดในมิติของจริยธรรม อีกทั้งชุมชนยังอาศัยความร่วมมือจากวัดในการระดมทรัพยากรในชุมชน ในกรณีที่ชุมชนขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอกก็อาศัยกิจกรรมทางศาสนาเพื่อระดมทุน เช่น การทอดผ้าป่าหาทุน

ความเชื่อ ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนใน “บ้านสุขใจ” ตัวอย่างเช่น การนับถือเจ้าพ่อไพศาล โดย ศาลเจ้าพ่อไพศาล ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนของ “บ้านสุขใจ” ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อไพศาลไม่มีผู้ใดยืนยันได้ แต่ชาวบ้านสุขใจมีความเชื่อและให้ความเคารพนับถือมาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันว่าเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ที่คอยคุ้มครองดูแลลูกบ้านให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตลอดมา และถือว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจทุกคน ที่ชาวบ้านเรียกต่อๆ กันมาว่า ศาลเจ้าพ่อไพศาล จากคำบอกเล่าของคนในชุมชน ทราบมาว่าแต่เดิมเป็นเพียงศาลเพียงตาเล็กๆ ที่สร้างมาก่อนวัด โดยต่อมาเมื่อชุมชนได้มีการสร้างวัดขึ้น ชาวบ้านในชุมชนซึ่งมีความเคารพนับถือต่อเจ้าพ่อไพศาล จึงร่วมกันสร้างขยายขึ้นให้เป็นศาลใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดประจำหมู่บ้าน และเมื่อถึงวันสำคัญประมาณช่วงเดือน 6 ชาวบ้านก็จะพร้อมใจกัน มาเลี้ยงไหว้ทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นการเลี้ยงปรตในหมู่บ้าน จะมีของเซ่นไหว้ ประกอบด้วย ข้าวสุก ไก่ หรือไข่ต้ม เหล้าขาว น้ำดื่ม บุหรี่ หมากพลู เป็นต้น หรือเวลาที่ในชุมชนจะมีงานบวช เขาจะให้คนที่สร้างทรงมาทำพิธีบอกกล่าวเขาของอนุญาตที่ศาลเจ้าพ่อไพศาล ว่าจะบวชจะมืงาน งานศพ จะมาใช้สถานที่นี้ มาขออนุญาตเวลาทำอะไรที่วัดนี้จะได้สะดวกไม่ติดขัดอะไร เป็นการทำตามประเพณี

องค์ความรู้และวิทยาการ จากการที่คนในชุมชน “บ้านสุขใจ” มีอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลักและมีการดำเนินชีวิตตามรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงสืบต่อกันมาจากรุ่นเก่าจนถึงปัจจุบัน โดยไม่พึ่งพาเทคโนโลยีภายนอกมากนัก จึงทำให้ในหลายๆ คราวเรือนยังคงพบเครื่องสีข้าวด้วยมืออยู่ มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้เองในชุมชนแทนการซื้อปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ ภายในชุมชนมีศูนย์เพื่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตั้งอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพยาเสพติด ศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติด ศูนย์ประสานงานอาสาสมัครคุมประพฤติของอำเภอ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร ฯลฯ ซึ่งการมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ต่างๆ หลากหลายศูนย์ที่ตั้งอยู่ในชุมชน แสดงให้เห็นถึงการทำงานด้วยความ

ร่วมมือของชาวบ้านเพื่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านตัวอย่าง ประกอบกับการมีผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านในด้านต่างๆ ที่มีศักยภาพ จึงทำให้ทราบถึงสาเหตุและปัญหาความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี และสามารถหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องสภาพความเป็นอยู่ปัจจุบันของชุมชนได้อย่างเหมาะสม รวมถึงคนในชุมชนยังคงมี “บ้าน-วัด-โรงเรียน” เป็น “เบ้าหลอม” สำคัญในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน

4. โครงสร้างทางสังคม ข้อมูลในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาส่วนประกอบต่าง ๆ ในโครงสร้างทางสังคมของชุมชน อันได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ การสาธารณสุข การศึกษา การเมืองและการปกครอง รวมถึงเรื่องของการรวมกลุ่ม ซึ่งจากข้อมูลจะแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคม นั้น มีส่วนกำหนดพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน อันจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานป้องกันปัญหาเสถียรของชุมชนเป็นไปในทิศทางที่ต้องการ

สภาพเศรษฐกิจ ในชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น ยังคงลักษณะของความเป็นชุมชนชนบท ที่มีสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยธรรมชาติ และคนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ซึ่งการเกษตรเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับดิน น้ำ และอากาศเป็นอย่างมาก ชีวิตคนใน “บ้านสุขใจ” จึงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตที่สำคัญของคนในชนบท ไม่ว่าจะทำอะไร เมื่อไร หรือจะกินอะไรก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ และสำหรับ “บ้านสุขใจ” นั้นถือว่าเป็นชุมชนที่โชคดี ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ไม่เคยขาดแคลน ประกอบอยู่ใกล้กับภูเขาใหญ่ทำให้มีภูมิอากาศที่ดีตลอดปี ทำให้คนในชุมชนจึงสามารถทำเกษตรกรรมได้ทั้งปี ตัวอย่างเช่น การทำนาปี ซึ่งที่นี้จะปลูกข้าวหอมมะลิเป็นหลัก ในระหว่างนั้นก็จะมีสวนผลไม้ควบคู่กันไปด้วยหรือรับจ้างทั่วไป คนส่วนใหญ่ในชุมชนจึงมีฐานะพอกินพอใช้ ไม่ลำบาก ส่วนคนยากจนนั้นมีบ้างเป็นจำนวนน้อย ซึ่งผู้นำในชุมชนก็จะให้การช่วยเหลือในด้านการศึกษา ส่งเสริมอาชีพ และที่อยู่อาศัย

“บ้านสุขใจ” เป็นชุมชนที่ได้รับคัดเลือกในระดับจังหวัดให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ เพราะสามารถเข้าเกณฑ์ชุมชนที่อยู่ในระดับยอดเยี่ยมของจังหวัดได้ โดยชุมชนมีการน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มาใช้ในการบริหารจัดการชุมชน เช่น การประหยัด อดออม ทั้งนี้ กิจกรรมที่ชุมชนได้ทำมาโดยตลอด คือ การจัดประชุมประชาคมทุกเดือน เพื่อทราบปัญหาของชุมชนว่ามีอะไรบ้าง และเมื่อพบว่าคนในชุมชนบางส่วนมีรายรับน้อยกว่ารายจ่าย ทางชุมชนจึงมีการริเริ่มให้จัดตั้งกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งเป็นการลดรายจ่ายโดยไม่ซื้อปุ๋ยเคมีใช้ จัดทำโรงสีข้าวให้กับคนในชุมชนได้ใช้บริการฟรี ไม่ต้องไปสีข้าวที่อื่น รวมถึงจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มจักสาน กลุ่มทำขนม ร้านค้าชุมชน ปลูกทุกอย่างที่กินได้ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ก็จะช่วยเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายให้กับคนในชุมชน นอกจากนั้น คนในชุมชนยังมีการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อที่จะได้รู้รายรับ รายจ่ายของตนและใช้จ่ายได้อย่างเหมาะสม

ทั้งนี้ “บ้านสุขใจ” มีการดำเนินงานกองทุนต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนให้กับทางชุมชน และมอบอำนาจให้ชุมชนสามารถจัดการบริหารเงินกันเองได้ภายในชุมชน เพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อผู้ด้อยโอกาสภายในชุมชน ช่วยให้คนภายในชุมชนมีแหล่งเงินกู้ สามารถกู้เงินไปดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ เช่น ลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงานสร้างรายได้ หรือให้ความช่วยเหลือในกรณีที่มีความเดือดร้อนเร่งด่วน ซึ่งการพิจารณาให้กู้เงินนั้นจะดำเนินการโดยคณะกรรมการของแต่ละกองทุนที่จัดตั้งโดยคนในชุมชน อีกทั้งกองทุนที่ตั้งขึ้นยังช่วยให้มีเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน มีผลกำไรที่จะนำไปทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์และจัดสวัสดิการให้คนในชุมชนได้ รวมถึงเป็นการเรียนรู้

ร่วมกันของคนในชุมชน โดยในบ้านสุขใจมีกองทุนต่างๆ ดังเช่น กองทุนศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) ซึ่งทั้งหมดนี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2544 และกองทุนแม่ของแผ่นดิน ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2548

การสาธารณสุข คนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรง คนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพตนเอง ครอบครัว และชุมชน โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ทำหน้าที่เป็นผู้นำการดำเนินงานพัฒนาสุขภาพอนามัย และคุณภาพชีวิตของคนชุมชน โดยการสื่อสารสุขภาพระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและคนในชุมชน เช่น นัดหมายคนในชุมชนมารับบริการสาธารณสุข แจกข่าวสารสาธารณสุข (การเกิดโรคติดต่อที่สำคัญ หรือโรคระบาดในท้องถิ่น) ตลอดจนข่าวความเคลื่อนไหวในกิจกรรมสาธารณสุข แต่หากคนในชุมชนมีอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นไม่รุนแรงจะเข้ารับบริการทางสาธารณสุขที่โรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน จึงสะดวกในการเดินทาง และในกรณีที่มีการเจ็บป่วยฉุกเฉินหรือรุนแรง ก็จะมีผู้ใหญ่บ้านของชุมชนที่ให้บริการรถฉุกเฉิน นำผู้ป่วยไปส่งโรงพยาบาลได้อย่างทันห่วงที่

การศึกษา สำหรับในเรื่องของการศึกษานั้น ในชุมชนให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งในระบบและการศึกษานอกระบบ โดยการศึกษาในระบบนั้น ในปี พ.ศ.2483 ชุมชนได้บริจาคที่ดินก่อตั้ง “โรงเรียนสุขใจ” ขึ้น จึงทำให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาทุกคน และ โดยส่วนใหญ่แล้วจะได้รับการศึกษาเริ่มต้นที่โรงเรียนประจำชุมชน จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียน และหลังจากนั้นจึงไปศึกษาต่อที่โรงเรียนภายในตัวอำเภอ ส่วนการศึกษานอกระบบ ก็คือ ในชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่างๆ มากมาย ให้กับคนในชุมชนและนอกชุมชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ รวมถึงการจัดให้มีการฝึกอบรมในด้านต่างๆ ที่มีประโยชน์ให้กับคนในชุมชนที่สนใจ

การเมืองและการปกครอง “บ้านสุขใจ” ถือเป็นชุมชนเล็กๆ ที่คนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสงบ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าของคนในชุมชน ทำหน้าที่ปกครอง และรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง จำนวน 2 คน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ จำนวน 1 คน ซึ่งปฏิบัติงานร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ในชุมชนจะมีการจัดประชุมประชาคมอย่างต่ำเดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อสอบถามความต้องการจำเป็นต่างๆ ของคนในชุมชน แจกข้อมูล ความรู้ ข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชน หากในกรณีชุมชนเกิดปัญหาเร่งด่วนก็จะจัดให้มีการประชุมนอกเหนือจากเวลาที่กำหนดไว้ได้ โดยจะให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ อย่างเท่าเทียม นอกเหนือจากเรื่องการดูแลความเป็นอยู่ของชุมชนแล้ว ผู้นำชุมชนของ “บ้านสุขใจ” ทุกคนล้วนให้ความสำคัญกับการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชน เช่น มีมาตรการควบคุมทางสังคมที่ครอบครัวไหนมีผู้เสพยาเสพติดก็จะไม่ให้กู้เงินกองทุนของหมู่บ้าน โดยชุมชนได้เริ่มงานต่อต้านยาเสพติดมาอย่างเป็นรูปธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 และต่อมาในปี พ.ศ.2536 จึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) โดยการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนนั้น นอกเหนือจากการดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในเรื่องนี้โดยแบ่งการดูแลกันเป็นคุ้มบ้านแล้ว ชุมชนยังมีกลุ่มที่ดำเนินการหลักในการปฏิบัติงานป้องกันยาเสพติด คือ กลุ่ม 25 ตาลับกระรอก หรือ กลุ่มผู้

ประสานพลังแผ่นดิน ที่ได้จากการคัดเลือกตัวแทนคนจากชุมชนของตน จำนวน 25 คน มาทำหน้าที่ป้องกันและปราบปราม ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น สืบหาข้อมูลพฤติกรรมต้องสงสัยในพื้นที่ หรือการชักจูงให้ผู้ติดยาเสพติดเข้ารับการบำบัด รวมถึงติดตาม ดูแลผู้เสพหรือผู้ติด ซึ่งในชุมชนก็ให้ความร่วมมือและปฏิบัติงานกันได้ผลเป็นอย่างดี

จากการที่ชุมชนได้มีการจัดกิจกรรมสนับสนุนงานป้องกันยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง และร่วมมือกับภาคส่วนราชการมาโดยตลอด เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชนนั้นประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากรางวัลต่างๆ ที่ชุมชนและผู้นำได้รับ รวมถึงตำแหน่งต่างๆ อันทรงเกียรติ ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนได้รับรางวัลปลอดยาเสพติดเป็นหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา
2. ชุมชนได้รับรางวัลองค์กรประสานงานพลังแผ่นดินเอาชนะเสพติด ดีเด่นระดับประเทศ
3. ชุมชนได้รับใบประกาศเกียรติคุณ ศูนย์การเรียนรู้การแก้ปัญหายาเสพติดพื้นที่ภาคกลางดีเด่น
4. ชุมชนได้รับโล่ในงานคืนคนดีสู้สงกรานต์
5. ชุมชนได้รางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่ง ในการประกวดชุมชนหมู่บ้านมเบอร์วันระดับจังหวัด
6. ชุมชนได้รางวัลกองทุนแม่ของแผ่นดินดีเด่นระดับจังหวัด
7. วัดของชุมชนได้รับประกาศเกียรติคุณเป็น วัดปลอดเหล้า ปลอดการพนัน ปลอดยาเสพติด
8. ผู้นำของชุมชนได้รับตำแหน่งประธานศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดภาคประชาชนของจังหวัด
9. ผู้นำของชุมชนได้รับตำแหน่งประธานกองทุนแม่ของแผ่นดินของจังหวัด
10. ผู้นำของชุมชนได้รับตำแหน่งคณะกรรมการเครือข่ายภาคประชาชนต้านยาเสพติดแห่งประเทศไทย
11. ผู้นำของชุมชนได้รับตำแหน่งรองประธานแก้ไขปัญหายาเสพติดของภาค ร่วมกับ สำนักงาน ปปส.

การรวมกลุ่ม “บ้านสุขใจ” เป็นชุมชนที่มีการดำเนินกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนหลากหลายกลุ่ม โดยมีทั้งกลุ่มที่ชาวบ้านมารวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นเองแล้วรัฐมาช่วยสนับสนุนภายหลัง และกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นจากการสนับสนุนของภาครัฐ โดยการเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ ของคนในชุมชนจะเลือกตามความถนัดและความสนใจ โดยให้ผู้มีความรู้ ความสามารถในเรื่องนั้นๆ ของแต่ละกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่ม ซึ่งกลุ่มในชุมชนนั้นประกอบด้วย

- 1) กลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มทำข้าวซ้อมมือแม่บ้าน กลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพอินทรีย์อัดเม็ด วิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มถักไม้กวาด กลุ่มทำเทียนหอม กลุ่มเลี้ยงโคกระบือ กลุ่มจักสานไม้ไผ่ และกลุ่มเย็บผ้าอุตสาหกรรม
- 2) กลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อดูแลเงินกองทุนต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์
- 3) กลุ่มที่ทำกิจกรรมทั่วไปในชุมชนเช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน และ
- 4) กลุ่มที่ดำเนินงานด้านยาเสพติด เช่น กลุ่ม 25 ตาสับปะรด กลุ่มเฝ้าระวังปัญหายาเสพติดตามคุ้มบ้าน ซึ่งการรวมกลุ่มกันของชุมชนในการทำกิจกรรมบางอย่างนั้นก็จะเป็นการเสริมสร้างรายได้ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

จากข้อมูลในส่วนของบริบทชุมชนข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัย ด้วยการนำข้อมูลดังกล่าว มาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นของชุมชน อันจะนำไปสู่การตอบปัญหาการวิจัยได้ในที่สุด

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากการเป็นชุมชนที่ประสบปัญหายาเสพติด แต่ต่อมาได้มีการดำเนินงานต่างๆ ในการจัดการกับปัญหาเสพติดด้วยชุมชนเอง จนสามารถพัฒนากลายเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนได้ในที่สุด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ส่วนหลักตามพัฒนาการของช่วงเวลา ซึ่งจะช่วยให้สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนและสภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติดตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ได้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง ช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนจะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง

ส่วนที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน

ส่วนที่สาม ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

ส่วนที่หนึ่ง ช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง

การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่มีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง ผู้วิจัยจะอธิบายไปตามช่วงปี พ.ศ. เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการของสถานการณ์ยาเสพติดในชุมชน “บ้านสุขใจ” ตั้งแต่อดีตในช่วงก่อน ปี พ.ศ.2533 ที่ยังไม่มีการดำเนินงานด้านยาเสพติด และผู้วิจัยได้นำเสนอสถานการณ์ตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ.2533 เป็นต้นไป เพื่อสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ของชุมชนก่อนที่จะนำเสนอเข้าสู่ ส่วนที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนช่วงก่อน ปี พ.ศ.2533

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนช่วงก่อน ปี พ.ศ.2533 โดยจากการสนทนากับผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชนคนสำคัญที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำที่กระตุ้นให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาเสพติดในชุมชนด้วยตัวเอง ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ในอดีตไว้ว่า ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2533

กลุ่มผู้เสพยาเสพติดในช่วงนี้เป็นการเสพยา “ยาม้า” ในกลุ่มคนวัยทำงานในหลายอาชีพที่ต้องใช้แรงงาน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร คนรับจ้างทั่วไป ซึ่งจากการสนทนากับผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนได้แสดงทัศนะว่าการเสพยาม้าในอดีตถือว่ายังไม่เป็นปัญหารุนแรงต่อชุมชน เพราะผู้เสพยาแล้วไม่มีอาการคลื่นคลั่งจนถึงขั้นไปทำร้ายผู้อื่น แต่เป็นการเสพยาเพราะเชื่อว่าช่วยให้อาการดีขึ้น มีเรี่ยวแรงในการทำงาน ทำให้รายได้เพิ่มขึ้น จึงได้ชื่อว่า “ยาขยัน”

“ก่อนนั้นมันก็ไม่ค่อยทำไหรนะ ยาบ้ายังไม่มีนะตอนปี 2533 มันเริ่มมาปี 39 - 40”

(ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ส่วนการดำเนินงานด้านป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดในชุมชนยังไม่ได้ทำอย่างจริงจังนัก เพราะผู้ใหญ่บ้านที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลชุมชนในขณะนั้น ซึ่งเป็นพ่อตาของผู้ใหญ่เพียร ไม่ได้ให้ความสำคัญในงานด้านยาเสพติดและมองว่าการจัดการปัญหาเสพยาเสพติดไม่ใช่หน้าที่ของตน โดยผู้ใหญ่เพียรได้เล่าถึงประเด็นนี้ว่า

“ผมถามเขา ว่าทำไมพ่อไม่ทำอะไรสักอย่างก่อนที่ยาเสพติดจะเข้ามาในบ้านเรา เพราะตอนนั้นบ้านอื่นๆข้างๆ เรา ก็เริ่มมีปัญหาเสพยาแล้ว มีขโมยเกิดในบ้านเขาแล้ว ถ้าปล่อยไปอย่างนี้ ต่อไปมันก็เข้ามาบ้านเรา เราก็คงเดือดร้อนนะ แต่พ่อเขาก็บอกไม่อยากจะยุ่งไม่ใช่หน้าที่เรา ใครเสพยาใครขายก็ให้ราชการเขาจับไป อยู่สบายๆ อย่าไปวุ่นวายอะไรเลย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ทว่าต่อมา สถานการณ์ปัญหาเสพยาเสพติดในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีแพร่ระบาดของยาเสพติดเข้าสู่ชุมชนมากขึ้นและชุมชนที่อยู่รอบข้างใกล้เคียงก็เริ่มได้รับผลกระทบจากปัญหาเสพยาเสพติดแล้ว แต่ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนเองก็ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเสพยาเสพติดเท่าที่ควร จึงยังไม่ได้มีการดำเนินการจัดการกับปัญหาเสพยาเสพติดด้วยชุมชนเอง ดังนั้น การทำงานที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการมีหน่วยงานราชการเข้ามาทำหน้าที่ดำเนินการต่างๆ ให้กับชุมชน ตามที่นโยบายของรัฐกำหนด ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นไปในรูปแบบของการจับกุม ปรามปราม

2. สถานการณ์ปัญหาเสพยาเสพติดช่วง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533

สำหรับส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอสถานการณ์ปัญหาเสพยาเสพติดของชุมชนช่วงตั้งแต่ ปี พ.ศ.2533 ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของปัญหาที่เริ่มมีความรุนแรงขึ้น ควบคู่ไปกับพัฒนาการของชุมชนที่เริ่มมีการจัดการกับปัญหา ยาเสพติดด้วยกระบวนการของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ในปี พ.ศ.2533 เป็นปีที่ผู้ใหญ่เพียรเข้ารับตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านของ “บ้านสุขใจ” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพยาเสพติดในชุมชน “บ้านสุขใจ” เพราะผู้ใหญ่เพียรนั้นเป็นผู้นำชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาเสพยาเสพติดเป็นเรื่องหลักในการทำงาน เนื่องจาก เชื่อว่าหากปัญหาเสพยาเสพติดหมดไป การแก้ปัญหาเรื่องอื่นๆ ของชุมชนคงทำได้ไม่ยาก แต่การดำเนินงานในช่วงแรกเริ่มนั้นยังคงเป็นลักษณะของการป้องกันยาเสพติดในระดับปฐมภูมิ กล่าวคือ เน้นในเรื่องการให้ความรู้เรื่องยาเสพติดกับคนในชุมชน

“ตอนผมเข้ามารับตำแหน่งนี้ ผมตั้งใจไว้เลยเรื่องยาเสพติด ผมจะต้องทำเป็นเรื่องหลัก ผมถึงเขียนไว้ในอุดมการณ์สืบประการในการทำงานของผมนี้ไง เป็นสิ่งที่เราต้องทำ อีกอย่างผมเห็นพ่อตามผมด้วย ที่เขาไม่ทำอะไรเลย หมู่บ้านเราก็เลยไม่พัฒนา ผมฝังใจเกลียดยาเสพติดมาตลอดอยู่แล้ว อย่างที่ได้เล่าให้ฟังตอนแรก พอมาเป็นผู้ใหญ่ก็เลยเริ่มทำเลย ที่แรกเราก็ทำทั่วไปแหละ พวกติดป้ายรถยนตร์ในชุมชน ติดตามศาลา ให้ความรู้ในเรื่องอันตรายของยาเสพติด ทำง่ายๆ ก่อน ไม่ได้ทำเหมือนทุกวันนี้ ไม่ได้ค้นหาส่งบำบัด” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ในตอนนั้น ขณะที่ผู้ใหญ่เพียรเริ่มดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน ก็เป็นช่วงที่สถานการณ์ยาเสพติดในสังคมเริ่มมีความรุนแรงขึ้น ชุมชนที่อยู่รอบข้างเริ่มประสบกับปัญหาเสพติด ส่วนในชุมชนเอง ก็พบว่ามียาเสพติด ผู้ติดซึ่งเสพยาจากการออกไปทำงานภายนอกชุมชนและกลับเข้ามาในชุมชน อีกทั้ง ในบางรายที่เดิมเป็นผู้เสพอยู่แล้ว ก็หันมาจำหน่ายเป็นผู้นำรายย่อยด้วย ซึ่งแม้ว่าชุมชนไม่ได้มีปัญหายาเสพติดรุนแรงเท่าชุมชนรอบข้างแต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องระวังและควบคุมให้ได้ ก่อนที่ปัญหายาเสพติดในชุมชนจะขยายไปกว่าเดิม

“ที่มันมีคือลูกบ้านเราไปทำงานข้างนอกแล้วนำเข้ามา พอเสร็จแล้วก็เอามาให้รุ่นน้อง ที่จริงในหมู่บ้านเองยังไม่มี คนที่ไปทำงานต่างบ้านต่างเมืองไปเอามา แล้วมาแพร่ขยาย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เมื่อก่อนก็มี มีคนติดและคนขาย แต่เป็นรายเล็กๆ เป็นคนอื่นนำเข้ามา หรือไม่กี่คนที่ทำงานข้างนอกนำเข้ามา แต่ไม่ได้เยอะมาก” (น้ำเอก ชาวบ้าน)

จากสถานการณ์ความรุนแรงทั้งในเรื่องของการแพร่ระบาดของยาเสพติดเข้าสู่ชุมชนทำให้ผู้นำชุมชนเริ่มหาวิธีในการดูแลชุมชนของตนให้ปลอดภัยจากปัญหายาเสพติด โดยศึกษาจากบทเรียนการทำงานของชุมชนอื่นที่ใช้ได้ผลดี ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงได้มีการแบ่งชุมชนออกเป็นคุ้มบ้านโดยมีคณะกรรมการชุมชนดูแลครัวเรือนในแต่ละคุ้มที่ตนต้องรับผิดชอบ ซึ่งถือเป็นการป้องกันยาเสพติดในระดับทุติยภูมิ คือ มีการดูแล เผื่อระวังไม่ให้คนในชุมชนติดยาเสพติด

“หลังรับตำแหน่งก็ทำมาเรื่อย จนปี 34 -35 ก็เริ่มรู้สึกว่ารุนแรงมากขึ้น ที่ว่ารุนแรงก็เพราะรอบหมู่บ้านเขารุนแรง หมู่บ้านใกล้เคียงรุนแรง บ้านเราเองก็เริ่มมีแล้ว เริ่มมีเด็กๆ ติดกัน ไปเอาจากข้างนอกมา เรา ก็เลยต้องรีบกันไว้ก่อน ไม่ให้หนักเหมือนที่อื่น คราวนี้เราก็ฟังข่าวนะ ฟังข่าวตลอด ก็เลยเห็นบทเรียนจากภาคอีสาน แถวอุบล อุดร เราก็เอามาปรับใช้กับหมู่บ้านเรา คือแบ่งบ้านออกเป็นกลุ่ม เป็นคุ้ม 7 คุ้ม ให้คณะกรรมการหมู่บ้านดูแลแต่ละคุ้ม มีธงไว้แบ่งแต่ละคุ้มเป็นสีๆ เช่น คุ้มนี้สีเหลือง คุ้มนี้สีแดง วิธีนี้ก็ถือว่าได้ผลดี เวลาที่มีประชาคมหมู่บ้านก็จะมาคุยกันว่าคุ้มสีของตนเป็นอย่างไรบ้าง ช่วยกันดูแล ถ้าดูแลไม่ไหวก็แจ้งให้เจ้าหน้าที่จัดการ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

หลังจากชุมชนได้มีการแบ่งชุมชนออกเป็นคุ้มบ้านโดยมีคณะกรรมการชุมชนดูแลในแต่ละคุ้ม ก็ให้ผลดีสำหรับการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน จนได้เป็นหมู่บ้านนำร่องเรื่องป้องกันยาเสพติดในระดับจังหวัด และมีหน่วยงานภาคีภายนอกมาให้สนับสนุนการทำงาน

“การแบ่งคุ่มกันดูแลแบบนี้ก็ถือว่าได้ผลค่อนข้างดี เราก็ทำกันเรื่อยมา และประกาศตัวเองเลยว่าเป็นหมู่บ้านต่อต้านยาเสพติด หลังจากนั้นเราก็ได้เป็นหมู่บ้านนำร่องต้านยาเสพติด แต่ตอนนั้นยังได้แค่ในระดับจังหวัด พอตอนปี 36 ทาง ปปส.ก็ได้ให้งบมาทำกิจกรรมต้านยาเสพติด ให้เราคิดเองว่าจะทำอะไร ซึ่งชุมชนเราเองก็มีประชุมประชาคมกันทุกเดือนอยู่แล้ว ก็มาคิดกันว่าจะทำอะไรดี” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ต่อมา ในปี พ.ศ.2539 “ยาม้า” ก็ได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “ยาบ้า” ก็เริ่มมีกลุ่มผู้เสพยาจากเฉพาะผู้ใหญ่วัยแรงงานแพร่ขยายสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชนมากขึ้น ซึ่งผู้นำชุมชนบอกว่ายาชนิดนี้กินแล้วเหมือนเป็นตัวยาคนละประเภทกับยาม้า เพราะกินแล้วไม่ขยับ แต่กลายเป็นชี้เกี้ยว เชื่องซึมแทน

“เมื่อก่อนมันก็เยอะนะ แต่ไม่ใช่ยาบ้า มันเป็นยาม้า เป็นยาขยัน ทีนี้มันก็เริ่มตอนสมัยที่เปลี่ยนเป็นเรียกว่ายาบ้า ก็เริ่มมีการนำตัวยาด่างๆ เข้ามา ก็เลยกลายเป็นกินแล้วชี้เกี้ยวเลย (ลุงสวิง ปรากฏชุมชน)

“ตอนนั้น ช่วงหลังพอเปลี่ยนเป็นยาบ้า ผมว่ายามันแรงกว่าแต่ก่อนนะ คนติดก็เริ่มเป็นพวกเด็กๆแล้วคราวนี้ เป็นพวกเด็ก ม.1 ม.2 ม.3 พวกนี้อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

เมื่อชุมชนก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบของตัวยาที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกิดอาการหลังจากเสพยามากกว่าเดิม และการขยายตัวกลุ่มเป้าหมายผู้เสพยาเสพติดที่กลายเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งผลกระทบจากสถานการณ์ยาบ้าในตอนนั้น ก็คือ เมื่อเด็กติดยา ครอบครัวไม่มีความสุข คนในชุมชนเริ่มหวาดระแวงว่าปัญหาเสพติดจะนำไปสู่การก่ออาชญากรรมในรูปแบบอื่นๆ

“จริง ๆ แล้วตอนปี 40 ก่อนช่วงประกาศสงคราม มันมีข่าวออกแล้วหนาหูขึ้น เช่น จับคนโน้นขึ้นเสาไฟฟ้า จีคนนี้ ชาวเขาออกมาเนี่ย เราก็ เอ ถ้าเราปล่อยไว้อย่างนี้ ไม่ช่วยกันป้องกัน อย่างบ้านเราเคยเล่าให้ฟังว่า มันมีข่าวเข้ามาแล้ว โดยลูกหลานเราไปทำงานต่างจังหวัดนำเข้ามา กลับมาบ้านก็ติดยาเสพติดมาแล้วเขาก็มีมาขาย คือจะมาขายในหมู่บ้าน ก็อาจจะเห็นหมู่บ้านอื่นที่อื่นขายกันแบบง่าย ๆ ง่าย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“พวกเด็กที่ติดยาก็จะเกรง ไม่ไปเรียนหนังสือ พ่อแม่ก็หนักใจ ส่วนพวกที่เป็นผู้ใหญ่ที่ติด ก็เสียงานเสียการ เราเองก็กลัวจะเป็นเหมือนข่าวที่เขาติดจนเป็นบ้าไปทำร้ายคนอื่น แต่หมู่บ้านเราก็ยังไม่ถึงขนาดนั้นหรอก แต่เราก็น่าจะกันไว้ก่อนใช้ไหม พอผู้ใหญ่มาพูดเรื่องนี้ตอนประชุมกรรมการ ผมก็ว่าเอาไงก็เอากันเลย” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

ในขณะที่สถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาเสพติดเพิ่มขึ้น และชุมชนเองก็ได้มีดำเนินงานด้านยาเสพติด โดยการจัดกิจกรรมที่เน้นด้านการรณรงค์ การให้ความรู้ การเฝ้าระวังโดยการดูแลชุมชนแบ่งออกเป็นคุ่มบ้าน ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นการป้องกันในระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ แต่ภาครัฐเองก็ยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาเสพติดได้หมดสิ้น ด้วยข้อจำกัดหลายๆ อย่าง ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐบางส่วนมีภาระหน้าที่ด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นทำให้ไม่สามารถดูแลจัดการได้อย่างทั่วถึง บางส่วน “ใส่เกียร์ว่าง” และ บางส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเสียเอง

“เจ้าหน้าที่ เปลี่ยนไปคำเสียเองก็มีคนเอาไปทำเสียเอง และตำรวจผู้มีอิทธิพลทำเอง ตำรวจไม่กล้าทำไม่กล้าจับทั้ง ๆ ที่รู้เพราะมันมีเคยมีพื้นที่นี้ว่ามันมี ตำรวจเฝ้าระวังจับผู้ร้ายมาแทบตาย พอถึงเวลาผู้ใหญ่เขาเคลียร์ เขาก็เคลียร์หมด มันเป็นอย่างนั้นมันก็ทำให้กำลังใจของผู้ย่อย ถอยลง” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ชุมชนมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในปี พ.ศ.2533 เป็นต้นมา และเพิ่มระดับในการป้องกันปัญหาเสพติดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่ระดับปฐมภูมิ ทูติยภูมิ ไปจนถึงตติยภูมิ เพื่อให้ชุมชนสามารถป้องกันปัญหาเสพติดได้อย่างครอบคลุม ซึ่งผลจากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้ในปี พ.ศ.2540 ชุมชนได้รับรางวัลปลอดยาเสพติดและได้รับยกย่องเป็นหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติปลอดยาเสพติด ในระดับประเทศ ซึ่งชุมชนก็ได้มีการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

“ผมก็ทำมาเรื่อย ตอนหลังก็เริ่มค้นหาคนในหมู่บ้านพาไปบำบัด พาไปสาธารณสุขให้เขาบำบัด พอปี 40 เราก็ได้ประกาศให้เป็นหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติปลอดยาเสพติด และได้รับรางวัลหมู่บ้านปลอด ยาเสพติด ครั้งนี้เป็นในระดับประเทศ เลยได้ออกโทรทัศน์ด้วย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ผลการศึกษาช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาเสพติดของสังคมในขณะนั้น ที่เริ่มส่งผลมาสู่ชุมชน “บ้านสุขใจ” โดยพบว่า แม้ทุกฝ่ายในสังคมไทยจะเริ่มตระหนักถึงความรุนแรงของสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นและต่างก็มีความพยายามในการแก้ปัญหาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการกับปัญหาเสพติดโดยตรง แต่จากข้อเท็จจริงจะเห็นได้ว่า นโยบาย ยุทธศาสตร์และแนวทางที่รัฐได้พยายามใช้เพื่อแก้ปัญหาเสพติดมักจะได้ผลในช่วงเริ่มต้น แต่เมื่อมีการผ่อนคลายความเข้มข้นของการปฏิบัติตามนโยบาย ปัญหาเสพติดก็จะหวนกลับคืนมา โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ทั้งในแง่ของตัวยา กระบวนการผลิต การลำเลียง การค้า และการกระจายไปสู่เป้าหมายในรูปแบบใหม่ตลอดเวลา ซึ่งแสดงให้เห็นแล้วว่าภาครัฐไม่สามารถทำงานเพียงลำพังได้ แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยประชาชน คนในชุมชนร่วมดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด เพื่อให้เกิดต่อเนื่องและยั่งยืน สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยในหลายเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาเสพติด (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันปัญหาเสพติด .2553) พบว่า สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งอันนำไปสู่การเกิดปัญหาเสพติดนั้นคือ ความอ่อนแอของครอบครัวและชุมชน ดังนั้น การจัดการปัญหาเสพติดให้สำเร็จได้นั้นจะต้องอาศัยพลังชุมชนที่เกิดจากการตระหนักถึงปัญหาร่วมกันและพร้อมใจจะดำเนินงานต่างๆ ให้ชุมชนของตนพ้นจากปัญหา ซึ่งก่อนที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” จะสามารถจัดการกับปัญหาเสพติดในชุมชนของตนเองได้ ก็ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เริ่มจากการมียาเสพติดแพร่ระบาดจากภายนอกเข้ามาในชุมชนของตน และกลุ่มผู้เสพยาเสพติดได้ขยายจากวัยผู้ใหญ่ใช้แรงงานกลายเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชน รวมทั้งมีผู้ค้ารายย่อยเกิดขึ้น ประกอบกับขณะนั้น สถานการณ์ปัญหาเสพติดภายนอกชุมชนก็มีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงทำให้คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจว่าปัญหาเสพติดเป็นเรื่องใกล้ตัวมากขึ้นทุกทีที่ต้องหันมาร่วมมือกันในการจัดการปัญหา

ทั้งนี้ จากสถานการณ์ปัญหายาเสพติดของผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ข้างต้น ผู้วิจัยได้อธิบายสถานการณ์ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.2533 ที่ยังไม่ได้มีการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชน และได้นำเสนอเพิ่มเติมในส่วนของสถานการณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 ที่ผู้ใหญ่เพียงเข้ารับตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านของ “บ้านสุขใจ” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน และมีการพัฒนาการดำเนินงานเรื่อยมา จนสามารถดำเนินการครอบคลุมการป้องกันในทุกระดับ โดยการนำเสนอสถานการณ์ในส่วนนี้นั้นน่าจะช่วยขยายความเข้าใจในผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนต่อไป คือ ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือขณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ส่วนที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือขณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน

สำหรับในช่วงที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือขณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนนี้จะประกอบด้วย 4 ประเด็นหลัก ที่ประเด็นทั้งหมดจะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของการดำเนินงานที่ทำให้เกิดกระบวนการสู่ความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน อันได้แก่ เรื่องของกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน การบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติด และการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการทำงาน โดยแต่ละประเด็นหลักจะมีประเด็นย่อย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

กลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน

ในการดำเนินงานของชุมชนเพื่อที่จะให้เกิดผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งจากภายในชุมชนเองและการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในการทำงานยิ่งขึ้น เปรียบได้กับการเป็นรั้วป้องกันยาเสพติดทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังที่ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (2553: 75) ได้สรุปแนวทางในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชน ไว้ว่าสิ่งหนึ่งที่สำคัญ มุ่งเน้นการดำเนินงานโดยสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยมาตรการที่เหมาะสมสำหรับปัญหาในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย เพราะที่ผ่านมารัฐเป็นผู้มีบทบาทในการเข้าไปดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยประชาชนในพื้นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานนั้นทำให้การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นจึงต้องหันมาให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้มีศักยภาพที่เข้มแข็ง ลดบทบาทของรัฐลง โดยรัฐเพียงเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงาน ดังนั้น กลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน จึงเป็นสิ่งสนับสนุนที่สำคัญในการนำพาการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ โดยผลจากการศึกษากลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นประเด็นย่อยที่สำคัญ 5 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม กลุ่มหรือคณะทำงานในชุมชน เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ และเครือข่ายในการทำงาน โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

จากแรงกระตุ้นของสถานการณ์ปัญหาเสพติดภายในและภายนอกชุมชน ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2533 ชุมชนเริ่มต้นการจัดการกับปัญหาเสพติดด้วยคนในชุมชนกันเองอย่างเป็นรูปธรรม ที่เน้นการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนเป็นสำคัญ โดยมีผู้ใหญ่เพียรกับทีมงานเป็นแกนนำหลักในการสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน ซึ่งในแต่ละกิจกรรมที่ได้จัดขึ้นในชุมชนนั้นจะเกิดจากการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในระดับชั้นต่างๆ ทั้งในขั้นของการมาร่วมคิดตัดสินใจที่จะจัดกิจกรรมนั้นๆ ขึ้น ขั้นการเข้ามาร่วมทำกิจกรรมนั้นๆ และขั้นของการร่วมรับผลประโยชน์ของกิจกรรมที่จัดขึ้นที่คนในชุมชนจะได้รับร่วมกัน ที่มีการพิจารณาแบ่งสรรกันอย่างเท่าเทียม ยุติธรรม รวมถึง ขั้นของการมาร่วมกันประเมินผลของกิจกรรมว่าผลของกิจกรรมดังกล่าวเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรจึงจะเหมาะสมที่สุด มีประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายมากที่สุด ทั้งนี้ ในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนนั้น ผู้วิจัยหมายความรวมถึงการมีส่วนร่วมทั้งในกิจกรรมทั่วไปของชุมชนและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยตรง ซึ่งในบางกิจกรรมนั้น คนในชุมชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมครบทุกระดับ เพราะจะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมนั้นๆ โดยตัวอย่างกิจกรรมที่แสดงถึงความมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตามที่ผู้วิจัยได้แบ่งไว้ มีดังนี้

1.1 ขั้นการมีส่วนร่วมตัดสินใจ เป็นเรื่องของการกำหนดความต้องการ ตัดสินใจว่าต้องการทำอะไร และมีวิธีการอย่างไรที่จะตอบสนองความต้องการนั้น และสำหรับ ใน “บ้านสุขใจ” นั้น พบว่า คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจต่อความสำคัญของกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน เพราะได้รับการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมของชุมชนมาตลอด โดยในชุมชนจะมีการประชุมประชาคมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง คนในชุมชนก็จะมาเข้าร่วมประชุมกันอย่างพร้อมเพรียง ร่วมกันเสนอข้อคิดเห็น ร่วมกันวางแผน และร่วมกันตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รวมถึงผู้นำชุมชนจะใช้เวทีประชาคมเพื่อรับทราบปัญหาความต้องการ แนวทางการแก้ไขปัญหาหรือนำข้อคิดเห็นต่างๆ ไปเขียนข้อเสนอโครงการต่างๆ ที่ได้รับสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนดังกล่าว ทำให้กิจกรรมที่ได้จัดขึ้นเป็นสิ่งที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนจริงๆ จากนั้นผู้นำชุมชนจึงนำข้อมูลที่ได้จากการประชาคมมาสรุปผลเพื่อดำเนินการต่อไป

“เราจะเอาชาวบ้านมาด้วย เอามาประชุมประชาคมช่วยกันคิด ช่วยกันดูว่าจะทำยังไง เอาวิธีไหน แล้วอีกวัน วันที่สองถึงเอาที่คุยกันกับชาวบ้านมาคุยกันต่อภายในทีมที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ประมาณสิบสี่สิบห้าคน” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

“เวลาจะเขียนโครงการต่างๆ ก็จะมีการทำประชาคมมาประชุมร่วมกันว่าจะทำอะไรบ้างกับคนในชุมชนก่อน แล้วทางทีมผู้ใหญ่ก็เอาไปช่วยกันเขียนจากสิ่งที่เป็นข้อสรุปจากที่ประชุม” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่ยองศาครภาคี)

ในเวทีประชุมประชาคมของชุมชนนั้น นอกจากจะเป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นเวทีที่คนในชุมชนได้มีโอกาสเลือกตัวแทนเพื่อไปเป็นคณะทำงานในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนต้องการดำเนินการ เช่น คณะทำงานของกลุ่ม 25 ตำบลประด ที่ต้องมีสมาชิกกลุ่มที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน และคนในชุมชน โดยในส่วนของชุมชนนั้น ผู้นำชุมชน ได้กล่าวถึงวิธีการเลือกตัวแทนไว้ว่า

“ชาวบ้านเลือก เขาก็ประชุมประชาคม มองหน้ากันแล้วก็เลือก...คนในหมู่บ้านเป็นผู้เลือกมาเป็นหญิงก็ได้ ชายก็ได้ มีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง มาคุยเรื่องสถานการณ์ว่าขณะนี้เป็นอย่างไรมากในแต่ละคุ้ม” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

แม้แต่ในทีมการทำงานของผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านก็ยังคงเน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน โดยในการทำงานนั้น ผู้ใหญ่เพียรจะให้โอกาสกับคนในทีมได้แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกัน โดยทีมทำงานก็จะประกอบด้วยคณะทำงานจากหลายๆ ฝ่ายตามแต่ละกิจกรรม ซึ่งทั้งหมดก็เป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกมาจากชาวบ้านให้เป็นตัวแทน และหากเมื่อใดมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกิดขึ้น ก็จะหาทางออกโดยการร่วมกันพิจารณาภายในทีม ว่าควรเลือกตัดสินใจไปในทิศทางไหน เพื่อให้เกิดประโยชน์กับคนส่วนมากในชุมชนมากที่สุด

“ส่วนในเรื่องยาเสพติด นอกจากตัวผู้ใหญ่ อำเภอสวรรคตเข้ามามีส่วนร่วม หรือมี ปปส. เข้าร่วมแล้วทีมงานก็เป็นเรื่องสำคัญ ผู้ใหญ่เองเขาก็มีทีมงานของเขา ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านนี้เขาจะให้ความสำคัญกับตัวนี้ ... คือผู้ใหญ่บ้านเนี่ยจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ไม่ใช่ผมว่าผู้ใหญ่เก่งแล้ว ผู้ใหญ่จะทำได้คนเดียว ผู้ใหญ่เขาก็จะมีทีมงานก็คือคณะกรรมการหมู่บ้านกลุ่มต่างๆ ที่มาจาก อสม. อบต. หรือผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ที่คัดเลือกมาจากพี่น้องชาวบ้าน ซึ่งตรงนี้ก็ถือเป็นทีมงานที่ดี แล้วเวลาไป ไม่ได้ไปแต่ผู้ใหญ่คนเดียว แต่ไปกับพวกนี้ ไปเป็นทีม” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอสวรรคต)

“ก็มีบ้างที่มีการแลกเปลี่ยน มีการโต้แย้งและที่นี้เราต้องฟังเขาด้วย เขาบอกผู้ใหญ่เอ็งก็ได้มั่งเราฟังและคิดทบทวน เขาก็เอา เอาอย่างผู้ช่วยว่า เอาอย่างกรรมการ บางทีก็ใช้”(ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

1.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมดำเนินการ จะเป็นเรื่องของการมีคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติด้วยการให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือในกิจกรรมที่ตนเองสามารถทำได้ เช่น การให้ข้อมูลผู้เสพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน ที่แม้บางคนไม่กล้าแจ้งตรงๆ เพราะกลัวไม่ปลอดภัย แต่เขาก็จะให้ความร่วมมือด้วยการจดรายชื่อผู้เสพมาใส่ในกล่องที่สำหรับรับแจ้งแทน

“โดยกระบวนการค้นหาผู้เสพก็มีการนำกล่องมาตั้ง พาชาวบ้านมาประชุมกัน และทำความเข้าใจกับชาวบ้าน และก็ให้เขาจดชื่อผู้เสพ ผู้ค้าใส่ลงในกล่องให้เรา ต่อมาก็มีการนำผู้เสพเข้ารับการบำบัด คือ มองผู้เสพเป็นผู้ป่วยใช้ไหมครับ” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอสวรรคต)

เมื่อชุมชนมีการตกลงกันว่าจะจัดเวรยามเพื่อตรวจตราความสงบเรียบร้อยในชุมชน ก็จะพบว่า คนในชุมชนบางคนก็พอมีเวลาหรือมีความสะดวกก็จะเสียสละแรงงานและเวลาส่วนตัวไปช่วยเป็นเวรยามคอยดูแลความปลอดภัยในชุมชนของตน

“มีไปช่วยเป็นเวรยามบ้างแล้วแต่ทางกรรมการหมู่บ้านจะขอความร่วมมือ” (พี่เอก ชาวบ้าน)

1.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คนในชุมชนจะได้รับประโยชน์ร่วมกันจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ตัวอย่างเช่น การจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ SML ที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งคนในชุมชนก็จะมาประชุมกันและเข้ามามีส่วนร่วมรับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและโปร่งใส

“โครงการเอสเอ็มแอล นี้ผู้ใหญ่บอก มาเอาเปิดเอาไก่ มาๆประชุมกันใครจะเอาเปิดเอาไก่ก็เอาประชุมกันให้ทุกบ้าน ชะอม ถังน้ำมันให้ทุกหลังคาเรือน” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

กิจกรรมการทำข้าวนกเขา ก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนได้ร่วมกันคิดที่จะทำ เพื่อเป็นการช่วยเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยการเช่าที่นาปลูกข้าว และช่วยกันทำนา จากนั้นนำไปขาย เงินที่ได้ก็นำมาเก็บไว้เป็นกองกลางให้กู้ยืมในดอกเบี้ยอัตราถูกกับคนในชุมชน

“คิดว่าบ้านเราจะช่วยกันเองอย่างไร ก็คิดทำข้าวนกเขา เช่าที่นาเขาทำข้าวนกเขา ทำกันสองสามไร่ ธรรมดาด้วยกันด้วยช่วยกันออกไปดำนา เอาข้าวที่ได้ไปขายเป็นกองกลาง ก็เริ่ม ๆ จากตรงนั้นเอา ก็ให้เขากู้เก็บเขาดอกเบี้ยละบาทต่อปี คนละพันกว่าบาทสองพันกว่าบาทมา มันก็เพิ่มขึ้นเดี๋ยวนี้ก็มีเสนากว่าบาทตอนนั้นก็ให้กู้ยืม” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

1.4 ขั้นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายแต่ก็ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนอื่น เพราะเป็นการที่คนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุมตรวจสอบการดำเนินงานกิจกรรมทั้งหมดซึ่งผลที่ได้จะแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมครั้งต่อไป ดังเช่นที่ เมื่อชุมชนมีการทำกิจกรรมเกิดขึ้นก็จะมีผลสรุปผลร่วมกันกับทีมงานหรือคนในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด

“เดี๋ยววันจันทร์สรุปส่งเขา ปกติผมทำจริง ๆ วัตถุประสงค์จริง ๆ สามสี่เดือนนะนี่ คือ ในทุกอาทิตย์เด็กที่ทำกิจกรรมมาพูด มาคุยก่อน ว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงบ้าง” (ลุงพันธ์ ผู้นำชุมชน)

“หลังจากทำกิจกรรมเสร็จแล้ว ก็มีมาคุยกัน คุยว่าเป็นไงบ้างดีไหม ต้องปรับ ต้องแก้ไขอะไร..มีคุยทั้งในประชาคม และในทีม ผมว่าดีนะ มันช่วยให้เรารู้จุดอ่อนจุดแข็ง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชนในระดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในขั้นต่างๆ นั้นแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของการดำเนินงานในบ้านสุขใจ ที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวเทียบเคียงได้กับ การมีส่วนร่วมตามแนวคิดของโคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977:7-9) ที่ได้แบ่งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของบุคคลออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ร่วมในการดำเนินการ (Implementation) ร่วมในผลประโยชน์ (Benefit) และร่วมติดตามประเมินผล (Evaluation) ซึ่งการมีส่วนร่วมในการทำงานในระดับต่างๆ นั้นจะช่วยให้ทุกคนรับรู้ในสถานการณ์และปัญหาต่างๆ ของชุมชน และร่วมกันแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมต่อไป โดยทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นบนพื้นฐานของหลักประชาธิปไตยอย่างเสมอภาค สะท้อนให้เห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในบ้านสุขใจในกิจกรรมต่างๆ นั้นก็จะช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสิทธิธัญญา ประพูนธินิติสาร ราไพพรรณ์ อภิชาติพงศ์ชัย และจันทร์ศิริ วาหงส์ (2547) ที่ศึกษาถอดบทเรียนความสำเร็จของชุมชนในการแก้ปัญหาเสพติดแบบครบวงจรและยั่งยืน ซึ่งได้อธิบายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน ไว้ว่า ในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น หากคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนได้จัดขึ้นอย่างพร้อมใจกัน ย่อมทำให้ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไขได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

2. การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

การเปิดโอกาสให้คนในชุมชน“บ้านสุขใจ” ได้ เข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งสามารถทำได้โดยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพราะเท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนที่มาพร้อมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็ยังมีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน จึงทำให้เกิดการระดมสมอง ได้ความรู้ที่หลากหลาย พัฒนาไปสู่การหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ ซึ่ง “บ้านสุขใจ” ได้มีวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมสำหรับคนในชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การแลกเปลี่ยนประสบการณ์

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ ซึ่งจะทำได้โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิชาทฤษฎีปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง หรือคนจากชุมชนภายนอกที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันจะช่วยให้เกิดการพัฒนาความรู้เดิมและสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และสำหรับ“บ้านสุขใจ” นั้นได้มีการดำเนินการเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ด้วยวิธีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมฝึกอบรม และการพาไปศึกษาดูงานภายนอก โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 การสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน

ศูนย์เรียนรู้ เปรียบเสมือนแหล่งรวบรวมความรู้ ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ ตัวอย่างความสำเร็จ ผู้รู้ ความรู้ที่จะถ่ายทอด มีการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (สมพันธ์ เตชะอธิก. 2547:36) ดังนั้น ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จึงเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับคนในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งในชุมชน “บ้านสุขใจ” มีการตั้งศูนย์การเรียนรู้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา เสพติดในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ศูนย์ยุติธรรมชุมชน และศูนย์ต่างๆ อีกมากมายที่เป็นแหล่งความรู้ให้กับคนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชนได้มาศึกษาแลกเปลี่ยน

ศูนย์การเรียนรู้ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ได้ถูกสร้างขึ้นใน “บ้านสุขใจ” โดยสำนักงาน ป.ป.ส. เป็นผู้คัดเลือกเพราะเห็นถึงความสามารถในการจัดการปัญหาเสพติดของชุมชน และสามารถเป็นแหล่งให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานยาเสพติดได้เป็นอย่างดี โดยมีคนทั้งภายในและนอกชุมชนเข้ามาศึกษาดูงาน

“เขาเลือกจากพื้นที่ที่สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานยาเสพติดที่ได้ผลดี ก็ให้คนหรือหน่วยต่างๆ เข้าศึกษาดูงานกัน บางทีก็มีนักเรียนหรือคนจากบ้านอื่นก็มี” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรก็เป็นศูนย์การเรียนรู้แห่งหนึ่งที่มีความสำคัญในชุมชน เพราะสามารถสร้างประโยชน์ให้กับคนทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี และนอกจากเป็นการถ่ายทอดความรู้แล้ว ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างอาชีพ อันนำไปสู่รายได้ของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น

“เป็นหมู่บ้านนำร่องในเรื่องต่างๆ มากมาย มีหมู่บ้านอื่นเขามาศึกษาดูงานมากมายเพราะเขาจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ มีโรงสีข้าว โรงปุ๋ยด้วย” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

2.1.2 การจัดกิจกรรมฝึกอบรมและพาไปศึกษาดูงานภายนอก

การศึกษาดูงานของผู้นำชุมชน ที่มงานและคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ล้วนเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะประสบการณ์ในการทำงาน อีกทั้งเป็นการเปิดมุมมองที่จะรับกับการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ฯลฯ ซึ่งในทัศนะของผู้นำชุมชนเห็นว่าการดูงานจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และนำความรู้ที่นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน

“การดูงานคือเราจะได้รับการเรียนรู้ ได้ความรู้หลากหลายในด้านการบริหารการจัดการ บางครั้งเราไปเราก็ได้เอามาปรับปรุงของเราใหม่ การผลิตเราตรงนี้น่าจะดีกว่า เราก็ไม่ต้องเอาของเขาเอง ก็เลือกใช้” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

นอกจากนั้น การศึกษาดูงานยังมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ทีมงานเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ มุมมองความคิดเห็นต่างๆ ร่วมกัน บนสถานการณ์เดียวกัน หรือเหตุการณ์เดียวกัน รวมทั้งทำให้ได้เห็นถึงเทคนิควิธีการในการนำมาปรับใช้หรือการแก้ไขปัญหา อันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับการปฏิบัติงานในชุมชน

“ทีมที่ทำงานกับแกก็จะไปดูงานต่างๆ ร่วมกันตลอด ...ผู้ใหญ่เขาให้ความสำคัญเรื่องนี้ คือแกเป็นคนเฝ้าหาความรู้ แกก็จะพาทีมแกให้หาความรู้ไปด้วย ก็ถือเป็นเรื่องที่ดี” (พี่ปุ๊ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

แม้แต่คนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็ได้รับการศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน โดยทางผู้นำชุมชนก็จะเชิญเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีต่างๆ ที่มีความรู้ความสามารถมาฝึกอบรมคนในชุมชน ในประเด็นความรู้ต่างๆ ที่น่าสนใจ หรือหากมีแหล่งเรียนรู้ที่มีประโยชน์ ทางชุมชนก็จะพาคนในชุมชนไปดูว่าหมู่บ้านอื่นเขาเป็นอย่างไร มีการดำเนินการอย่างไรบ้าง ซึ่งถือเป็นการเปิดโลกทัศน์ที่ดี

“ก็เชิญชาวบ้านมาให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด เชิญพวกคุณหมอ ปกครอง อำเภอดำรวจ มาให้ความรู้ มาพัฒนาอบรม ให้ความรู้กันหาไปดูงาน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

2.2 การมีตัวแทน

การดำเนินงานกลุ่มหรือคณะทำงานต่างๆ ของ “บ้านสุขใจ” นั้น จะเลือกคนในชุมชนเข้ามาร่วมทำงานอย่างหลากหลาย ไม่ได้จำกัดให้เป็นเฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชนกลุ่มเดียวเท่านั้น แต่จะเป็นการเปิดโอกาสให้คนใน

ชุมชนทุกคน สามารถเข้ามาร่วมดำเนินงานกลุ่ม หรือคณะทำงานต่างๆได้ โดยจะคัดเลือกจากคนในชุมชนที่มีคุณสมบัติของตัวแทนที่กลุ่มหรือคณะทำงานต้องการ ซึ่งพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะ ความรู้ ความสามารถที่จะนำไปต่อยอดทั้งเพื่อการพัฒนาตนเองและดำเนินงานกับชุมชน และมีความสมัครใจเต็มที่ ทั้งนี้ต้องเป็นการเลือกที่เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้รับเลือกอย่างเป็นธรรม ดังตัวอย่าง คณะทำงานกลุ่ม 25 ตำบลบ่ปรต ก็มีทีมงานที่เป็นทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและคนอื่นๆ ในชุมชน

“ในคุ่มหนึ่งอาจจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านอยู่ในกลุ่มนี้แค่คนสองคนเท่านั้น ส่วนที่เหลือชาวบ้านก็จะเลือกจากคนที่หน่วยกำนันดี มีความรับผิดชอบ เป็นคนที่สมัครใจ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เวลาประชุมอะไรหัวหน้าคุ่มก็จะมา หรือไม่ตัวแทน ในคุ่มเลือกมา เลือกมาเป็นผู้ดูแล เป็นตัวแทนของคุ่มมาพูดมาคุยกันว่ามีปัญหาอะไร ต้องคุยกันเอาความจริงมาพูดกันไม่ปกปิดส่วนว่าความจริงเราจะแก้ยังไง ก็อีกเรื่องหนึ่ง ขอให้เอาความจริงมาพูดกันเอาข้อมูลดิบมาพูดกัน เราก็มาวิเคราะห์ดูว่าจะแก้ยังไง ขอให้กล้าพูดมา” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

2.3 การได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดี

การได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดี ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริง และด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง นั้นช่วยให้คนในชุมชน “บ้านสุขใจ” มีความรู้ ความเข้าใจในสถานการณ์ อันนำไปสู่ความสามารถในการจัดการกับปัญหา และมีทางเลือกในการจัดการปัญหาที่มีความหลากหลาย ตรงกับความต้องการ และการวางแผนงานต่างๆสามารถดำเนินไปได้อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น เพราะการที่คนในชุมชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในงานที่ตนเองต้องการมีส่วนร่วม ซึ่ง “บ้านสุขใจ” มีวิธีการในการให้ข้อมูลโดยใช้ช่องทางต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น ประกาศ เสียงตามสาย

การที่ผู้นำชุมชนได้เข้าร่วมประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นทั้งกับภายในชุมชนและหน่วยงานภาคี ฯลฯ ก็จะช่วยให้รู้แนวทางการจัดการกับปัญหาเสพติดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

“ไปประชุมที่อื่นมาบ่อย ๆ นี้ เราก็ได้ข้อมูลต่าง ๆ ว่าเนี่ยเออ แต่ละหมู่แต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร เราก็คุยกันว่าจะช่วยกันบริหารจัดการอย่างไรในพื้นที่ ของพื้นที่รอบ ๆ นี้ เพราะว่าการเดินทางมันไม่ได้เดินเฉพาะในหมู่บ้านเดียว เพราะว่าตามหมู่บ้านอื่นที่ผ่านมาต้องทำให้เราระวังในเรื่องนี้” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

การที่ชุมชนเข้าร่วมทำงานเป็นเครือข่ายต่อต้านยาเสพติดของจังหวัด ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ชุมชนได้รับข้อมูลของชุมชนอื่นที่อยู่ในเครือข่ายเดียวกันว่าประสบปัญหาอย่างไร ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์ต่างๆ ในชุมชนของตนว่าเป็นอย่างไร และจะดำเนินการอย่างไรต่อไป สามารถช่วยเหลืออะไรกันบ้าง

“เครือข่ายเราดูแลในพื้นที่จังหวัด...สี่สิบสี่เครือข่ายนี้เรามีงบประมาณส่วนหนึ่งจาก ป.ป.ส. ให้มาสำหรับการประชุม เราจะรู้ข้อมูลสองเดือนสามเดือนครั้งเท่านั้นแหละ เราก็ต้องคุยกันว่าตรงนั้นมีปัญหาอะไร จะแก้ปัญหายังไง ต่างคนต่างที่จะเอามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กันคุณทำอย่างนั้นได้ผลอย่างไร” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

เมื่อผู้นำชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก ก็จะมีการนำข้อมูลต่างๆ เหล่านั้น มาแจ้งให้กับคนในชุมชนได้รับทราบ และภายหลังจากได้รับข้อมูล หากชุมชนจำเป็นต้องมีการดำเนินการใดๆ ต่อ ผู้นำชุมชนก็จะขอให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการ

“เขาก็จะมาเลยประกาศวันนี้มีข่าวทางราชการมาอะไรจะมาบอก มีงบประมาณหรืออะไรจะมาบอก เห็นด้วยไม่เห็นด้วย ขอความสนับสนุน เขาจะบอกหมด” (พี่เอก ชาวบ้าน)

จากแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของ “บ้านสุขใจ” ข้างต้น ที่มีการดำเนินการโดยใช้วิธีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ด้วยการสร้างศูนย์เรียนรู้ในชุมชน การจัดกิจกรรมฝึกอบรมและพาไปศึกษาดูงานภายนอก และวิธีการมีตัวแทน รวมถึงวิธีการการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดีนั้น มีแนวทางการปฏิบัติที่มีความใกล้เคียงกับที่ถนัด ไบยา (2544: 7-10) ได้กล่าวถึงการสร้างการมีส่วนร่วมว่าจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างที่สำคัญในชุมชนเอง ตัวอย่างเช่น การติดต่อสื่อสารที่ดี มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การมีตัวแทนที่เหมาะสม มีตัวแทนกลุ่มต่างๆ ครอบคลุมเพื่อให้เกิดความหลากหลายในความคิด ความสนใจ ความต้องการและหลากหลายความร่วมมือ และการมีข้อมูลข่าวสารที่ดีในการตัดสินใจ ซึ่งวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมดังกล่าวนั้นจะเป็นการสนับสนุนให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

3. กลุ่มหรือคณะทำงานภายในชุมชน

ในชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น พบว่ามีการจัดตั้งกลุ่มหรือคณะทำงานในชุมชนที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านต่างๆ ของคนในชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มนั้นจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และความสามารถในการจัดการกับปัญหาของชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของทุกคนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการประสานขอความร่วมมือจากองค์กรภาคีภายนอกในด้านต่างๆ อย่างเหมาะสมด้วย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มหรือคณะทำงานภายในชุมชนออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มหรือคณะทำงานที่ทำงานด้านยาเสพติดโดยตรง และกลุ่มหรือคณะทำงานทั่วไปในชุมชนซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และช่วยป้องกันปัญหาเสพติดทางอ้อม คือ เป็นการเบี่ยงเบนคนให้ห่างไกลจากยาเสพติดด้วย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 กลุ่มหรือคณะทำงานด้านยาเสพติด

ในการจัดการปัญหาเสพติดของชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผนึกกำลังของคนในชุมชนทุกคนให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยใช้กลไกของชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน(กม.) เป็นศูนย์กลางทำหน้าที่ประสาน ระดมความร่วมมือจากคนในชุมชนและเป็นแกนนำเชื่อมโยงให้เกิดกระบวนการประชาคมของชุมชนในการต่อต้านยาเสพติด ดังนั้น การจัดการกับปัญหาเสพติดก็ถือเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งที่ “บ้านสุขใจ” นั้น ผู้ใหญ่บ้านที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานกรรมการหมู่บ้านจะมอบให้กรรมการหมู่บ้านแต่ละคนคอยเฝ้าระวังยาเสพติดในชุมชน โดยแบ่งกันดูแลตามคุ้มบ้านหรือกลุ่มบ้าน และแบ่งออกเป็นเขต 7 คุ้มบ้าน แต่ละคุ้มจะมีคณะทำงานดูแลอยู่โดยให้ 1 คน ดูแล 10 ครัวเรือน

“เขาเรียกว่าคุ้มบ้าน แบ่งออกเป็นเขต 7 คุ้มบ้าน แต่ละคุ้มจะมีคณะทำงานอยู่..เริ่มวางแผนจัดเป็นกลุ่มบ้าน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านมาดูแล ให้ 1 คน ดูแล 10 ครัวเรือน คอยเฝ้าระวังกัน มีใครมีผดผื่นเกิดตรงไหนอะไรก็บอกผู้ใหญ่บ้านมา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยคณะกรรมการหมู่บ้านนั้น มีภารกิจต้องดูแลจัดการปัญหาอื่นๆในชุมชน ที่หลากหลาย ดังนั้น การจัดการกับปัญหาเสฟติด ของ “บ้านสุขใจ” จึงจำเป็นต้องมีกลุ่มที่มาทำงานเฉพาะด้าน ยาเสฟติดโดยตรงด้วย ที่ทำงานควบคู่ไปกับคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน โดย “บ้านสุขใจ” มีกลุ่มที่ทำงานด้านยาเสฟติดอย่างเดียวโดยตรง คือ กลุ่ม 25 ตาลับประรด ซึ่งสมาชิกของกลุ่มมีจำนวน 25 คน ที่คัดเลือกมาจากผู้นำชุมชน และอาสาสมัครในชุมชนที่มีจิตอาสา

“จริงๆ ในชุมชนก็มีกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ คณะกรรมการหมู่บ้าน คนแก่คนเฒ่าที่ว่ากล่าวตักเตือนก็ยังมีอยู่ แต่ก็ยังไม่เม้นน้ำหนักพอให้เด็กเลิก นอกจากเขาจะเห็นด้วยตัวเอง แต่กลุ่มที่เป็นทางการก็มีแต่กลุ่ม ๒๕ ตาลับประรดที่ทำยาเสฟติดอย่างเดียว ส่วนกลุ่มอื่นหรือพวกคณะกรรมการหมู่บ้านก็ทำงานยาเสฟติดและงานอื่นๆด้วย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

3.2 กลุ่มหรือคณะทำงานอื่นๆ ในชุมชน

กลุ่มหรือคณะทำงานอื่นๆ ใน “บ้านสุขใจ” มีอยู่หลากหลายกลุ่ม มีทั้งกลุ่มที่ดำเนินการจนเข้มแข็งมากแล้ว และกลุ่มที่กำลังก่อร่างสร้างตัวรอการพัฒนา ซึ่งไม่ว่ากลุ่มในชุมชนจะเป็นรูปแบบใด แต่ประโยชน์ที่ได้กับชุมชนโดยตรง คือเป็นการสนับสนุนให้คนคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน สร้างความสามัคคีใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะที่เป็นกลุ่มอาชีพที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของคนในชุมชน อีกทั้งกลุ่มเหล่านี้ยังมีประโยชน์ทางอ้อมในการช่วยป้องกันปัญหาเสฟติด นั่นคือ หากผู้เลี้ยงหรือผู้ติดยาเสฟติดมีกิจกรรมอื่นๆ ที่น่าสนใจ หรือสร้างรายได้ให้ก็จะเป็นส่วนหนึ่งในการเบี่ยงเบนคนให้ห่างไกลยาเสฟติดด้วย

“มีกลุ่มปุ๋ย กลุ่มข้าว กลุ่มโรงสี และกลุ่มเงินล้าน และกลุ่มสงเคราะห์ และกลุ่มเงิน กขคจ. สONG แสนแปด ฐู่ไม่มีดอกช่วยเหลือคนยากจน” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“กลุ่มมีหลากหลาย พวกอาชีพเสริม พวกทำไม้กวาด สาณะตะกร้า ทำข้าว ดอกไม้จันทร์ เทียนหอม แต่บางกลุ่มก็ยังไม่แข็งแรงมาก คือแบบมันไม่ต่อเนื่อง แต่กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากๆ ก็มี” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

กลุ่มอาชีพเป็นเสมือนการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน สามารถพึ่งตนเอง การเป็นสมาชิกของกลุ่มอาชีพทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น มีงานทำ ลดปัญหาการว่างงานได้ ทั้งนี้ การรวมกลุ่มอาชีพจะช่วยสนับสนุนให้สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพที่มั่นคง และพัฒนาให้กลายเป็นอาชีพหลักได้ โดยกลุ่มอาชีพใน “บ้านสุขใจ” ที่ประสบความสำเร็จและช่วยสร้างรายได้ ลดรายจ่ายให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างดีก็คือ กลุ่มปุ๋ย กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าว กลุ่มข้าวซ้อมมือ ที่สามารถนำไปใช้กับพื้นที่ของตนเอง รวมถึงนำผลผลิตออกไปขายคนภายนอกชุมชนได้

“กลุ่มปุ๋ยนะพอได้..ปุ๋ยนี้สมาชิกได้ลด แต่หุ้นสมาชิกได้เฉลี่ยคืนเป็นเงินปันผล..ขายทั่วไป ข้าว นอกด้วย บ้านอื่นก็มีมาเอา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ตอนนี้สมาชิกโรงปุ๋ยยังรับทั่วไปเลย หมู่ไหนก็มาได้ตำบลไหนก็ได้ สมัครได้ รับหมดสมาชิก จะสิทธิหรืออย่างหนึ่งซื้อปุ๋ยเชื่อได้ ไม่จำเป็นต้องซื้อเงินสด” (พ่อสำลี ผู้นำชุมชน)

กลุ่มที่เกิดขึ้นนั้น บางกลุ่มก็เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนเอง ซึ่งมีการพัฒนามาเรื่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และเมื่อเกิดปัญหา ผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มก็มองหาหนทางแก้ไข โดยไม่หวังพึ่งพึ่งภาครัฐเพียงอย่างเดียว

“ก่อนเป็นปุ๋ยมันเป็นกลุ่มสวนข้าวก่อน สวนข้าวมะลิร้อยห้า คือเกษตรกรเขาให้มาผลิตพันธุ์ข้าว มะลิร้อยห้า แล้วผมก็ตั้งเป็นศูนย์ส่งเสริมผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน..เดิมครั้งแรกสมาชิกสิบคน นั้นแหละผมก็จับไอ้ตัวนั้นมาทำปุ๋ยด้วย” (พ่อสำลี ผู้นำชุมชน)

ในช่วงหนึ่งนั้น กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวหอมมะลิได้ประสบปัญหาในเรื่องของพันธุ์ข้าวเหลือเป็นจำนวนมาก จากการผลิต กลุ่มจึงจำเป็นต้องปรับตัวไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานต่อไปได้ โดยแก้ปัญหาการด้วยการแปรรูปพันธุ์ข้าว ซึ่งทางกลุ่มก็ได้ประสานติดต่อกับทางเกษตรอำเภอจนได้รับงบประมาณสนับสนุนมาตั้งโรงสีข้าวในชุมชน ให้คนในชุมชนสามารถนำข้าวที่ตนเองปลูกมาสีได้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย แต่ขอเก็บแกลบและรำที่ได้จากการสีข้าวไว้เท่านั้น

“เรามีพันธุ์ข้าวมาให้ ให้เราเป็นสวนขยายพันธุ์ให้ ถึงได้มีโรงสีไป ตอนนั้นเราก็ทำเป็นวิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน..แล้วที่นี้พอพันธุ์มันมากเข้า ๆ ก็เหลือก็ก็ต้องหาทางแปรรูป ..เหตุจากพันธุ์ข้าวเหลือ เราก็ทำเรื่องไปทางเกษตรอำเภอ เกษตรก็เลยขอส่วนกลางมาให้พร้อมทั้งลานนี้ และไปสีที่อื่นก็ไกล แพงไม่สะดวก พอเรามีของเรา เราไม่คิดเงิน อย่างของบ้านหมู่อื่นนี่เขาคิดถึงละหกบาท” (พ่อสำลี ผู้นำชุมชน)

“มีการเก็บแกลบเก็บรำไว้เพราะเราไม่ได้เก็บตั้งค์ค่าสี” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

การที่กลุ่มเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนเอง ทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความรู้สึกร่วมใจ รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ อีกทั้ง กลุ่มมีการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม มีการประชุมกันสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคนในกลุ่ม ที่มีการช่วยกันคิด ช่วยกันทำ และการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรม และเท่าเทียมก็เป็นสิ่งสนับสนุนให้การดำเนินงานกลุ่มเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

“มันก็มีกิจกรรมอื่นๆ แหะละ มีการประชุมทุกเดือน ประชุมกลุ่ม ลุงมีสองกลุ่ม กลุ่มแรก กลุ่มศูนย์ส่งเสริมผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน อีกกลุ่มก็กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ มีโรงสีด้วย เพิ่งเปิดเมื่อปลายเดือนมิถุนาเอง ทางราชการเขาสนับสนุน” (ลุงสวิง ประชาชนชุมชน)

และเมื่อดำเนินการได้ผลดีเป็นที่ยอมรับรู้จักกันไป ก็จะมีหน่วยงานภาครัฐมาช่วยสนับสนุนทั้งได้ด้านงบประมาณ สถานที่ องค์ความรู้ ผลที่ได้จากการรวมกลุ่มของชุมชน เช่น กลุ่มปุ๋ย กลุ่มทำนา ก็จะเป็นการช่วยเหลือคนในชุมชนด้านต่างๆ เช่น เป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ด้วยการขายปุ๋ย ขายพันธุ์ข้าว ขายข้าว และเป็น การลดรายจ่ายด้วยการให้สีข้าวฟรี มีปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในราคาถูกไม่ต้องไปซื้อจากภายนอก

“เราทำกันเองก่อนมีตรงนี้ แค่อยู่นี้หลังไม่เล็ก ๆ และก็อันนี้เป็นบของผู้นำว่า ด้านโน้นเป็นของอบต. งบผู้นำซื้อโอ ได้มาหลังหนึ่ง อบต.ก็มาทำต่อ” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“เริ่มมาที่อ้ายบุญคอกตามบ้านเราเนี่ย ชี้หมู ชี้เป็ด ชี้ไก่ มั่งเอามาหมักเองผสมเอง แล้วก็ครั้งแรกก็ไปขอไอ้เครื่องอัดของอบต. มาก่อน ได้เครื่องอัดมาที่นี้ก็ไม่มีโรงเรือนที่จะทำปุ๋ย ก็เลยเริ่มระดมนี้ระดมกัน ก็มารวมหุ้นกัน ได้สมาชิกมาหกสิบคน ก็รวมหุ้นได้หกหมื่นกว่าบาท มาสร้างเป็นเรือนโรง... ตอนนั้นทางผู้ว่ามึงบอชื้อโอให้ มีโรงให้แปดโรง หาที่ลง จะทำปุ๋ยอินทรีย์นี่มันก็พอดีได้งบตรงนี้มา ทำเรือนโรงนะได้ครึ่งหนึ่ง ได้ครึ่งเดียวนะ และเครื่องจักรเครื่องปั่นให้ มีมาให้ วัตถุประสงค์หลักให้มาก่อน แต่บผมจำไม่ได้ว่าได้อีกเท่าไร ต่อมาทางอบต. ก็สร้างเรือนโรงให้เมื่อปีที่แล้วทางอำเภอให้วัตถุประสงค์มาอีก ของฝ่ายปกครองให้มาอีก หนึ่งร้อยตัน เมื่อปีที่แล้วร้อยตันนั้นหมดไปแล้ว ตกปีหนึ่งก็ได้อีกกว่าตันสองร้อยตันที่ผลิตได้” (พ่อล่ำลี ผู้นำชุมชน)

บางกลุ่มอาชีพก็เริ่มจากนโยบายภาครัฐที่ต้องการให้การสนับสนุนเรื่องนั้นๆ เพื่อให้คนกินดีอยู่ดีขึ้น ซึ่งในบ้านสุขใจ ก็มีอยู่หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มปลูกผัก ซึ่งเมื่อกลุ่มได้ดำเนินการไปได้ช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว หลังจากนั้นกลุ่มก็ต้องพยายามดำเนินการต่อยุ่ตนเอง ลดการพึ่งพาส่วนราชการให้น้อยลง โดยเน้นให้ส่วนราชการจะเป็นเพียงผู้สนับสนุนช่วยเหลือแนะนำด้านวิชาการ ให้ความรู้ใหม่ๆ กับกลุ่มแทน

“กลุ่มปลูกผักนี่อย่างกระทรวงเกษตรมาบอก ผู้ใหญ่กลุ่มปลูกผักนี่มีไหม ถ้าไม่มีตั้งกลุ่มขึ้นแล้วจะมึงบประมาณให้ตั้ง อย่างนี้ทุกวันก็เป็นกลุ่มเป็นก้อนแล้วงบประมาณก็จะลงมา ให้ทำ แต่ถามว่า จะตั้งกลุ่มกันเองก็มีผมเคยตั้งอยู่ครั้งหนึ่ง ของกรมประมงสงเคราะห์ที่ช่วยกันทำนา เขาเรียกข้าวนกเขา ช่วงนั้นกรมประมงสงเคราะห์เขามีศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ผมรวมกันเลยรวมกันทำนาเสร็จแล้วขายข้าวเอาเงินมาเป็นสวัสดิการของชุมชน ตอนปี 34 หลังจากนั้นปี 35 36 ก็มีศูนย์สงเคราะห์ราษฎรลงมา เอาเงินมาให้ สองพันห้าร้อยมาเป็นขวัญถุง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ในการดำเนินงานกลุ่ม สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง คือ การที่ผู้นำกลุ่มมีการดำเนินการอย่างโปร่งใส สมาชิกของกลุ่มได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม ไม่มีความเคลือบแคลงต่อการบริหารจัดการกลุ่ม ก็จะทำให้สมาชิกมีความเชื่อใจและพร้อมจะให้ความร่วมมือต่างๆ กับกลุ่มเป็นอย่างดี เพราะรู้สึกว่าการดำเนินงานก็มีส่วนเป็นเจ้าของของกลุ่มผลประโยชน์ของกลุ่มก็คือ ผลประโยชน์ของตน

“น่าจะพอใจ เพราะในเรื่องสวัสดิการ การปันผลต่างๆ นี้ กรมตรวจสอบบัญชีดูให้เสร็จ เรื่องบัญชีนี่แน่นอน ผิดพลาดไม่ได้ สมาชิกไม่ต้องกลัวโกง เพราะว่ากรมตรวจสอบบัญชีมาตรวจให้มาดูแลให้เสร็จ ถึงปีประชุมใหญ่รายงาน ผลงานประจำปี” (พ่อล่ำลี ผู้นำชุมชน)

การบริหารจัดการกลุ่มต่างๆ ใน “บ้านสุขใจ” ก็เป็นที่ยอมรับของทั้งคนภายในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่มาให้การสนับสนุน เพราะมีกฎระเบียบและหลักในการดำเนินงานของกลุ่มที่ชัดเจน ทำให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจ สามารถปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่มได้ รวมถึงมีการบริหารงานภายใต้ความรู้จักพอประมาณ ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้กลุ่มเกิดความมั่นคง มีประสิทธิภาพ และมีความเข้มแข็งจนเป็นที่ยอมรับในที่สุด

“กลุ่มมันเดินได้ของมันเองนั่น ขึ้นอยู่กับสมาชิกไง สมาชิกให้ความร่วมมือดี กรรมการให้ความร่วมมือดี ที่ปรึกษาดีก็ไปได้ ประธานมีวิสัยทัศน์ มีการจัดการดี ก็ไปได้ การตลาดเก่งเรื่องการตลาดผมยกให้ประธานเลย..เขาบอกว่าหลักการบริหารกลุ่มเขาดูว่า เราจะเอาสมาชิกเยอะ หรือกลุ่มโต หรือเอา

กลุ่มพอไปได้สมาชิกอยู่ได้ กรรมการบริหารกลุ่มจะคิดว่าทำอะไรเข้ากลุ่มอย่างเดียวสมาชิกจะเป็นไป
ข้าง มันไม่ได้ ไม่งั้นไปไม่รอด มีคนบอกว่า ทำไม่ไม่ขายสามร้อยกว่าเขาขายกันสามร้อยกว่า ก็แค่นี้เรากี่
อยู่ได้ เราจะไปเอาเยอะทำไม ถ้าหนักกว่านี้สมาชิกก็แย เราได้แบ่งปันกันด้วย” (พ่อสำลี ผู้นำชุมชน)

จากการจัดตั้งกลุ่มและคณะทำงานต่างๆ ของชุมชนที่มีความหลากหลาย ทั้งที่เกิดขึ้นเองจากความคิด
ริเริ่มของคนในชุมชนและเกิดจากการกระตุ้นของภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้นดังกล่าวนี้
สะท้อนให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนถือเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานของชุมชนให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่
ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐเพียงอย่างเดียว แต่
ความสำเร็จขึ้นอยู่กับที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่ม
หรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังของกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานต่างๆ
บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ (จรัญญา วงษ์พรหม, 2536: 136) ซึ่งงานด้านยาเสพติดในชุมชนก็เช่นกัน
เพราะเป็นงานที่ยากและต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายในการจัดการ ดังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้พลังของ
กลุ่มในชุมชนเพื่อการทำงานยาเสพติดให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทราวดี ศรีดวง
จันทร์ (2546) ที่ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนกับการสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายา
เสพติด ที่พบว่า ชุมชนโพธิ์ศรีที่ตนเองทำการศึกษาคือพื้นที่ที่มีองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติด
ได้เป็นผลสำเร็จ กล่าวคือชุมชนสามารถลดปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่ได้อย่างได้ผล ดังนั้น กลุ่ม
หรือคณะทำงาน หรือองค์กรชุมชนจึงมีบทบาทที่สำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหายาเสพติดของ
ชุมชน

4. เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ

การร่วมมือของคนในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชน
จะรู้จักชุมชนของตนเองดีที่สุด จะรับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ความต้องการจำเป็นต่างๆของคนใน
ชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้น หากในการทำงานได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนแล้ว การทำงานก็จะเป็นไปอย่าง
ราบรื่น และสามารถวิเคราะห์หาทางออกของปัญหาร่วมกันได้โดยง่าย และสำหรับ “บ้านสุขใจ” นั้น ผู้วิจัยได้สรุป
เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่การร่วมมือในการจัดการปัญหายาเสพติดของชุมชน
โดยคนในชุมชนไว้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การรับรู้ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน

สำหรับการรับรู้ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น เกิดจากความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน
ต่อปัญหายาเสพติดในชุมชน รวมถึงการที่บางคนต้องเผชิญกับปัญหาด้วยตัวเอง เพราะคนในครอบครัวหรือ
ลูกหลานของตนหันมาติดยาเสพติดเสียเอง สิ่งเหล่านี้จึงเป็นแรงผลักดันให้คนในชุมชนเกิดการรวมกลุ่ม วางแผน
และลงมือดำเนินงานต่างๆ ร่วมกัน โดยไม่ได้รอให้ทางภาครัฐเข้ามาช่วย แต่เริ่มทำงานด้วยตัวชุมชนเอง เนื่องจากมี
เป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ยาเสพติดที่เป็นอยู่ในชุมชนให้ไปในทิศทางที่ดีขึ้น

“เมื่อก่อนแรกๆ ที่ผมมาทำงานผู้ช่วยนี้ยารุนแรงมาก ไม่ต้องรอทางการเลย ต้องทำกันเองก่อน ตั้งด่านกลางคืนเลย ตรวจจับกันเองเลย บางครั้งคนที่น่าสงสัย เราก็ก็นั่งบ้านเขาเลย” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

“ตอนนี้ชาวบ้านเขาก็เห็นแล้วแหละว่ายาเสพติดมันไม่ดี เพราะฉะนั้น พอมีกิจกรรมอะไรที่เขา เห็นว่าจะช่วยป้องกันลูกหลานตนเองได้ เขาก็จะให้ความร่วมมือ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

แม้ว่าครอบครัวจะมีบทบาทหลักในการทำหน้าที่ดูแลสมาชิกของครอบครัวตนเอง แต่ในกรณีที่การทำหน้าที่ของครอบครัวเกิดความบกพร่อง ผู้นำชุมชนก็ทำหน้าที่แทนโดยการดูแล ให้ความช่วยเหลือ ตามความต้องการจำเป็นอย่างเหมาะสม รวมถึงต้องคอยสอดส่องพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดปัญหาในชุมชน และควบคุมให้ชุมชนมีความสงบเรียบร้อย

“ก็มีอยู่คนหนึ่ง เป็นเด็กอยู่ในครอบครัวแตกแยก พื้นเดิมถูกตามใจแต่เด็ก ก็ดั่งแะตามบ้าน เริ่มจากป่วยตายตนเองก่อน แล้วก็ขยายไปบ้านอื่น ตอนนี้ถูกจับไปแล้ว โดนคุมความประพฤติอยู่ แต่ปัญหานี้ก็มีไม่มาก ไม่ถี่ เพราะพวกเราก็กังระวังเอง เพราะพ่อแม่เขาแตกแยก ปล่อยให้ลูกสะเปะสะปะ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

เนื่องจากชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก และคนในชุมชนต่างเคยเห็นหน้าตา รู้จักกันเป็นอย่างดี เมื่อคนในชุมชนพบเหตุการณ์น่าสงสัย มีความผิดปกติเกิดขึ้น หรือทราบเบาะแสเกี่ยวกับผู้เสพยาเสพติด แม้เขาจะไม่กล้าดำเนินการเอง เพราะไม่แน่ใจเรื่องอิทธิพล และเกรงว่าตนเองอาจจะไม่ปลอดภัย แต่ก็ไม่ได้นิ่งนอนใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น จึงหาทางออกด้วยการไปแจ้งผู้นำชุมชนหรือคนที่เกี่ยวข้องที่สามารถติดตามและดำเนินการในเรื่องนี้ได้

“ไม่ทำอะไรรอดสายตา เพราะหมู่บ้านเล็กแค่นี้เอง จะทำอะไรตรงไหนก็จะมีคนแจ้งมา เขารู้กันหมดแหละว่าผมทำอะไร เขาไม่กล้าแจ้งตำรวจหรอก เขากลัว แต่ผมนี่แจ้งได้ คุยได้” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“การไปเยี่ยมแล้วนำผู้เสพยาบำบัดใจใหม่ ผมถือว่ามันได้ในเชิงจิตวิทยามาก คือชาวบ้านเขาจะร่วมมือกับเจ้าหน้าที่และรู้ว่าเราเอาจริงนะ คือชาวบ้านเขาอยู่ในพื้นที่ เขาจะรู้ว่าใครเสพยาใครค้า วิธีการเคลื่อนไหว เขาจะรู้ว่าใครทำอะไร คือบางทีเขาให้ข้อมูลมา โดยทางลับ โดยทางจดหมายก็ดี แล้วถ้าไม่มีการติดตามเขาจะผิดหวังหรือจะมองว่าเจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินการ ซึ่งได้ตรงนี้มากกว่าผลของการบำบัด” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

การรับรู้เกี่ยวกับปัญหาของยาเสพติดร่วมกันของคนในชุมชน ดังกล่าวนี เป็นสิ่งสำคัญที่สนับสนุนให้ทุกคนในชุมชนต่างหันมาให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ตามที่ตนเองสามารถทำได้ เพราะมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือ ต้องการรักษาครอบครัวและชุมชนของตนให้ปลอดภัยจากยาเสพติด สอดคล้องกับที่ ฤนต์ ไบยา และคณะ (2544: 15) ได้สรุปไว้ว่า การรับรู้เกี่ยวกับปัญหาของยาเสพติดร่วมกันของคนในชุมชน ถือว่าเป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เพราะจะช่วยทำให้ประชาชนมองเห็นถึงปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน ก่อให้เกิดการแสวงหาแนวร่วม ความร่วมมือร่วมใจที่คิดค้นวิธีการ เทคนิคในการจัดการแก้ไขปัญหามูลนิธิในด้านต่างๆ ในชุมชนของตนเอง ทั้งจากคนในชุมชน และการแสวงหาแนวร่วมจากภายนอก เพื่อจัดการ

ตัวเองโดยระดมสรรพกำลังในชุมชนและแนวร่วม มาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ จนสามารถคลี่คลายปัญหาหลงไปได้

4.2 จิตสาธารณะของคนในชุมชน

ในการทำงานชุมชนของ “บ้านสุขใจ” หลายๆ งาน มักได้ผลตอบแทนที่น้อย หรือบางงานก็ไม่ได้ผลตอบแทนอะไรเลย แต่ก็ยังมีผู้ที่ทำงานด้วยความเต็มใจ ทั้งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต่างก็ร่วมกันทำงาน โดยไม่ได้หวังผลตอบแทน แต่จะทำเต็มที่เท่าที่สามารถทำได้ และมีเวลาว่างเพียงพอที่จะช่วย โดยไม่ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน ซึ่งสาเหตุหลักที่เข้ามาทำงานเหล่านี้ คือ ที่ทำเพราะมีตระหนักรู้ คำนึงถึงส่วนรวม คำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน และต้องการทำตนให้เป็นประโยชน์เพื่อส่วนรวม เพราะมองว่าทุกคนในชุมชนก็เป็นลูกเป็นหลานของตน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้เป็นอย่างดี

“เพราะเราเป็นตัวจิตสาธารณะมาแต่แรกแล้วไม่คิดเรื่องโน้นเรื่องนี่เงินเท่านั้น อะไรเท่านี้ก็ถึงทำไม่ได้ใช้อย่างนั้น กองทุนเงินล้านก็ทำ กองทุนโหม่งก็ทำ บัญชีต่าง ๆ อะ อะไรก็อยู่ตรงนี้เหมือนภาคบังคับ... เดี่ยวนี้ก็ยังเป็น อช. ตำบลอยู่สามารถร่วมกิจกรรมได้ทุกที่ อสม. ก็เป็นมีการประชุมกันถึงเย็นหมอบอกมีการประชุมก็ประชุมกัน มีลิปเอ็ดคนก็ไป” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

การทำงานชุมชนนั้น เป็นงานที่ต้องเสียสละเวลาของตนเองเป็นอย่างมาก เพราะไม่มีการจำกัดช่วงเวลาของการทำงาน เมื่อคนในชุมชนต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องพร้อมที่จะช่วยเหลือตลอดเวลาและหากงานนั้นเกินความสามารถของตนก็ต้องประสานหาความช่วยเหลือจากแหล่งสนับสนุนอื่นๆ

“อยู่ Res999 เป็นคนช่วยเหลือฉุกเฉินขับรถคันนั้น (ชี้ไปที่รถฉุกเฉิน) เรียกเราได้ 24 ชั่วโมง ไม่มีเวลาพัก เรียกตอนไหนเราก็ไป” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

อีกทั้งการทำงานชุมชนนั้น นอกจากงานในชุมชนแล้ว ยังต้องทำงานนอกชุมชนที่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตนด้วย เช่น การเข้าร่วมประชุมในหน่วยงานต่างๆ หรือการเข้าร่วมเป็นคณะทำงานในกิจกรรมต่างๆ

“ผมนี่อุทิศเวลาให้มาก เมื่อสองวันไปประชุมที่ศาลากลาง รองผู้ว่าเห็นก็ว่าเจอผู้ใหญ่อีกแล้ว วันนี้ไปพัฒนาสาธารณสุขเกี่ยวกับเรื่องรับรองมูลนิธิองค์กร ผมเป็นคณะทำงานอยู่ พรุ่งนี้ไปพัฒนาชุมชน เกี่ยวกับรับรองแผนชุมชน และประธานคนเดียวกัน เป็นรองผู้ว่า “อ้าว เจอผู้ใหญ่อีกแล้ว” เพราะงั้นเราจัดได้ไง ถ้าว่างไป” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

แม้ในงานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมป้องกันยาเสพติดที่ดูเหมือนไม่น่าปลอดภัย คนในชุมชนก็ยังทำด้วยใจโดยไม่หวังผลตอบแทน เพราะคิดว่าเป็นปัญหาที่ทุกคนต้องมาร่วมกันแก้ไข เช่น กลุ่ม 25 ตำบลประชด หรืออาสาสมัครที่ทำงานด้านยาเสพติด

“ไม่เลย ทำด้วยใจ พวก อบต. ผู้ช่วยก็มีไปช่วยทำ ชาวบ้านก็มี ไม่ได้คำนึงถึงค่าตอบแทน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“มีอาสาสมัครแบบไม่เปิดเผยตัว มีอยู่เยอะแยะ ที่ไม่เปิดเผยตัวเพราะเขาไม่อยากไปเป็นจุดเด่น เขาก็ช่วยๆ กัน” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

สำหรับในเรื่องของ จิตสาธารณะ นั้น แม้จะมีคำที่มีผู้ใช้เรียกกันหลากหลาย อาทิ จิตสำนึกสาธารณะ จิตสำนึกทางสังคม จิตสำนึกต่อส่วนร่วม แต่คำเรียกทั้งหมดนั้น ก็มีความหมายที่ใกล้เคียงกันในเชิงพฤติกรรม นั่นคือ ความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ ตระหนักในสิทธิและความรับผิดชอบที่จะสร้างสรรค์สังคมส่วนรวมของคนสามัญ พลเมืองที่รัก เรียกร้องการมีส่วนร่วม และต้องการที่จะจัดการดูแลกำหนดชะตากรรมของตนและชุมชน (ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ .2542 :9) หรือ การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกันหรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน (กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ. 2541 : 8) หรือ ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคม พยายามฉวยโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจังและมองโลกในแง่ดี บนพื้นฐานของความเป็นจริง(เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543 : 17) โดยคำที่ผู้วิจัยใช้เรียกในการศึกษาครั้งนี้ คือ จิตสาธารณะ ซึ่งจากความหมายทั้งหมดที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น สามารถสะท้อนให้เห็นว่าได้ว่า การที่คนในชุมชนมีจิตสาธารณะ จึงทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบที่จะช่วยเหลือชุมชน ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์ โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนว่า สามารถร่วมแก้ไขปัญหานั้นได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในชุมชนของตน

4.3 ความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำชุมชน

ใน “บ้านสุขใจ” นั้น คนในชุมชนล้วนต่างก็เชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน เพราะความสามารถของผู้ใหญ่บ้านเอง อีกทั้ง ทีมทำงานของผู้ใหญ่บ้านก็ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี เนื่องจาก ตลอดระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งในชุมชน ผู้นำชุมชนและทีมงาน ต่างแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจทำงาน การไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และผลงานที่มีให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม จนทำให้หน่วยงานภาคีต่างๆ มากมายให้การยอมรับ เห็นได้จากประกาศนียบัตร รางวัลต่างๆ ที่ทั้งตัวผู้นำชุมชนเอง และชุมชนได้รับ สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อชุมชนของตน

“ผมว่าอยู่ที่ผู้นำ ผู้นำกล้าตัดสินใจกล้าพา ชาวบ้านเองก็คล้อยตาม ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ด้วย เพราะฉะนั้น ผู้นำมีหลักการมันก็สามารถนำพาลูกบ้านหรือผู้ตามได้ดีนะครับ ตรงนี้สำคัญ เพราะถ้าผู้นำไม่กล้าตัดสินใจ หรือไม่เอาเลยไม่เอาเรื่องไม่เอาถ่านมันก็อย่างนี้ เพราะนั่นถ้า ผู้นำก็ต้องมีความสำคัญเพราะงานที่เราทำเราทำเป็นทีมไม่ใช่ทำเพราะผู้ใหญ่คนเดียว เราทำเป็นทีม..ผู้นำ พุดดี ประพฤติดี ปฏิบัติดีเขาก็มองมาอีกอย่าง อยากให้ความสนใจ ให้ความเชื่อมั่น ให้ความร่วมมือมี ศรัทธา” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“แรกๆ นะไม่เท่าไรเลย พอครั้งหลังๆ นี้ชาวบ้านมากันเยอะมาก ให้ความร่วมมือดี ก็เขาเห็น แล้วไงว่าเราทำงานจริง เราพุดยังไง ชาวบ้านก็สนับสนุน ร่วมมือ..ที่สำคัญคือเขาเชื่อในตัวผู้นำมาก ดู ลักษณะการพุดคุยก็เห็นเลยว่าชาวบ้านเชื่อมั่นในตัวผู้นำ แต่ก็คือแก่ทางนดีไป” (พี่ป๋อง ผู้นำชุมชน)

จากการศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การที่คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำชุมชนนั้น เป็นสิ่งหนึ่งที่สนับสนุนให้เกิดการร่วมมือของคนในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมการงานต่างๆ ของชุมชน อันเกิด

จากการเชื่อมั่นว่าผู้นำจะนำพาชุมชนของตนไปสู่การพัฒนาที่ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยในเรื่อง ชุมชนต้นแบบในการควบคุมเพื่อลด ละ เลิกการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ของสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (กระทรวงสาธารณสุข. 2554)

ซึ่งทำการศึกษากับชุมชนบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบุรี ที่พบว่า หนึ่งในเงื่อนไขและปัจจัยแห่งความสำเร็จในการเลิกกรรมนิยมดื่มเหล้าในงานศพของชุมชน คือ แกนนำชุมชน ที่สร้างศรัทธาให้ลูกบ้านเกิดความพร้อมเพรียงที่จะยึดถือธรรมเนียมและยอมรับกฎใหม่ of ชุมชนในเรื่องของการงดเหล้าในงานศพ

4.4 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านสุขใจนั้น เป็นไปในลักษณะของการมีความรักใคร่ผูกพันกันเป็นพี่น้องกัน มีความเป็นเครือญาติกัน พุดกันง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตอง ซึ่งทั้งหมดนี้ยึดโยงให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกัน มีความเป็นพวกพ้องกัน มีการดูแลกันเองภายในชุมชน สอดส่องคอยเป็นหูเป็นตาไม่ให้มีอาชญากรรมเกิดขึ้นในชุมชน

“มันเหมือนกับลูกหลานเข้ามาผูกพันวนเวียนกันแหละ..เดิมอยู่ทางบ้านสุขสงบ แล้วก็แยกมา มาตั้งรกรากกันที่นี่ ตระกูลใหญ่ๆ มีไม่กี่ตระกูล มันก็ผูกพันไม่รู้เท่าไรแล้วอย่างพี่สวิงแกได้กับลูกพี่ลูกน้องผม ผมก็ได้กับหลานแก มันก็วนกันอยู่ในนี้แหละ” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

“บ้านเราก็จะเสียบๆ สงบ ไม่ค่อยมีปัญหาอะไร ไม่มีโจร ขโมย คนในนี้ก็พี่น้อง เครือญาติ รู้จักกัน” (พี่เอก ชาวบ้าน)

แม้ในชุมชนจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง แต่ก็เป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ตามธรรมชาติของคนอยู่ร่วมกัน ไม่ได้มาทำให้คนในชุมชนแตกความสามัคคีกัน เช่น การเลือกตั้งต่างๆ ที่คนในชุมชนเห็นต่างกัน แต่ไม่ได้มีผลกระทบกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

“คือเลือกผู้ใหญ่ เลือก อบต.ก็มีข้าเชียร์ทางโน้น เราเชียร์ข้างนี้ แต่ไม่ถึงกับรุนแรง อันนั้นมันเป็นอะไรละ ประชาธิปไตย มันยังติดคนของกู แยกแยะไม่ออก แต่พอเลือกเสร็จแล้วต่างคนก็กลับไปทำงานกัน ก็ไม่ได้โกรธกัน ปรึกษากันได้ อย่างผู้ใหญ่คนใหม่เป็น อบต. มาก่อน แก่ก็มีสร้างความคิดไว้ เป็นผู้ใหญ่ก็ง่ายเพราะมีความดีอยู่ เขามีรถฉุกเฉินวิ่งโรงพยาบาลบางพลีไว้” (ผู้ใหญ่เพชร ผู้นำชุมชน)

การมีความสัมพันธ์ที่ดีของคนใน “บ้านสุขใจ” ถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญอันก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรม การงานต่างๆ เพื่อชุมชน สอดคล้องกับ งานวิจัยเรื่องกลไกทางสังคมที่มีศักยภาพในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชน (อุบล ทุมตรธรรม.2545) ที่สรุปไว้ว่า กลไกทางสังคมที่มีศักยภาพที่ชุมชนใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่ได้ผลมากที่สุด คือ วิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่คนในชุมชนมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันแบบเครือญาติซึ่งทำให้มีการช่วยกันดูแลพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของสมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบของวิถีชาวบ้านก็มีความคล้ายคลึงกับวิถีชาวบ้านของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ส่วนใหญ่มีความเป็นเครือญาติ เป็นพี่น้อง เป็นลูกหลานกัน จึงทำให้สัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนเป็นไปในทิศทางที่ดี การขอความร่วมมืออะไรก็พูดคุยกันง่าย รวมถึงคอยช่วยสอดส่องดูแลกันเองภายในชุมชน

จากเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” อันได้แก่ การรับรู้ปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน จิตสำนึกของคนที่ในชุมชน ความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่าการร่วมมือของคนในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนจะรู้จักชุมชนของตนเองดีที่สุด จะรับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ความต้องการจำเป็นต่างๆของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้น หากในการทำงานได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนแล้วการทำงานก็จะเป็นไปอย่างราบรื่น และสามารถวิเคราะห์หาทางออกของปัญหาร่วมกันได้ง่าย จากการสังเคราะห์บทเรียนจากกระบวนการแก้ไขปัญหา ยาเสพติดโดยชุมชน (สวิง ต้นอูด และวราลักษณ์ ไชยทัตพ.2546: 67-68) พบว่า ปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหาเสพติดมีหลายประการ ซึ่งประการแรก คือ ชุมชนเห็นความรุนแรงของปัญหาร่วมกัน ประการที่สอง คือ การมีฐานความร่วมมือของชุมชนที่เข้มแข็ง อันหมายถึง การมีระบบเครือข่าย การมีความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ประการที่สาม คือ การมีผู้นำที่ดีที่ได้รับการยอมรับ และประการสุดท้าย คือ การได้รับการหนุนเสริมจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบ เรื่องเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ในหลายประเด็นเช่นกัน

5. เครือข่ายการทำงาน

เครือข่ายที่เกิดขึ้นใน “บ้านสุขใจ” ในเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความพร้อมและความต้องการของผู้นำชุมชนที่ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงานที่มีเป้าหมายในการจัดการปัญหาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล โดยมีการเชื่อมประสานรวมกลุ่มกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้เกิดเครือข่ายที่เข้มแข็ง ร่วมกันแก้ปัญหา และเรียนรู้ร่วมกัน พัฒนาศักยภาพและสร้างองค์ความรู้ใหม่ และเพื่อให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ซึ่ง “บ้านสุขใจ” ได้มีการร่วมกันกับชุมชนอื่นสร้างเครือข่ายต้านยาเสพติดในระดับจังหวัดขึ้นมาเพื่อทำงานด้านยาเสพติดและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันระหว่างชุมชน ซึ่งมีผู้ใหญ่เพียรเป็นประธานเครือข่ายต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดภาคประชาชนของจังหวัด

“ในส่วนของการทำงานเครือข่ายของชุมชนนั้น ด้วยความที่เรามีผู้ใหญ่เป็นประธาน ศตส.ภาคประชาชน เขามีการประชุมเครือข่ายเยอะ เขาไม่ได้ทำระดับหมู่บ้านเขาอย่างเดียว ตรงนี้แหละที่ผมว่าเป็นเรื่องเด่นของเขานะ เพราะศูนย์เรียนรู้ด้านยาเสพติดนั้นเขาดูแลเองด้วยในฐานะผู้ใหญ่บ้าน และฐานะ ประธาน ศตส.ภาคประชาชนด้วย รวมถึงดูแลศูนย์เรียนรู้อะไรอีกหลายๆ อย่าง เศรษฐกิจพอเพียง การจัดการความขัดแย้ง เขาก็มีเครือข่ายเยอะมาก วิทยากรเขาก็มีมาก จากฝ่ายปกครอง ตำรวจ ยุติธรรมอะไรเหล่านี้ เขาก็มีการประชุมเครือข่ายของเขาตลอด เขาก็จะได้รับงบประมาณตามช่วงงบประมาณของเขา เขาจะเอาเครือข่ายทั้งจังหวัดนะ ไม่ใช่แค่เฉพาะอำเภอ มีผู้นำที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของแต่ละหมู่บ้าน 40 - 50 คน มาร่วมประชุมกัน” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“การมีเครือข่ายภาคประชาชนจะช่วยให้สถานการณ์ปัญหาเสพติดดีขึ้น ที่ผมว่ามันดีขึ้น เพราะว่า เนื่องจากภาคประชาชนเอาจริง รัฐบาลเอาจริงนะ แล้วใครจะกล้า” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ในการทำงานเครือข่ายภาคประชาชนของชุมชนนั้น จะมืองค์กรภาคีซึ่งก็คือ มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทยเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการทำงานเครือข่ายภาคประชาชน โดยมูลนิธิจะทำหน้าที่เชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาคีในท้องถิ่นกับชุมชน รวมถึงเสริมสร้างกระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชนทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งปลอดภัยจากยาเสพติด และสามารถจัดการกับปัญหาของตนเอง โดยพึ่งพาหน่วยงานภายนอกให้น้อยที่สุด

“ทางมูลนิธิเองเนี่ยก็จะเป็นกองเลขฯ ช่วยในเรื่องจัดพิมพ์หนังสือ ทำรายงานส่ง เราก็จะช่วยเขาเรื่องตรงนี้ เราช่วยประสานเรื่องหนังสือ ประสานเรื่องแกนนำ หาสถานที่ เตรียมข้อมูลเนื้อหา เวลาจะประชุมเราก็จะช่วยนำเสนอข้อมูลเนื้อหาสถานการณ์ตอนนี้ว่าเป็นอย่างไร ...การจัดการของที่นี่ มีการประสานงานกันเป็นเครือข่าย มันไม่ได้ป้องกันได้เฉพาะบ้านสุขใจอย่างเดียว แต่เป็นการป้องกันรอบนอกด้วย เพราะผู้ใหญ่แกเป็นประธานเครือข่ายภาคประชาชน แกก็จะรู้ข้อมูลของบ้านอื่นๆ ด้วย เครือข่ายเขาจะมีแบบฟอร์ม มีทั้งรายชื่อผู้เสพผู้ติด เขาก็จะมาประชุมที่บ้านผู้ใหญ่เพียร ผู้ใหญ่ก็จะเก็บรายชื่อเหล่านี้” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

จากการที่ “บ้านสุขใจ” ได้มีการทำงานในลักษณะของเครือข่าย โดยดำเนินงานหรือกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชุมชนใกล้เคียงที่มีเป้าหมายเดียวกันคือการป้องกันยาเสพติดให้หมดไปจากชุมชน จึงเปรียบได้ว่าเครือข่ายการทำงานนั้นเป็นกลไกความร่วมมือที่สำคัญในการจัดการกับปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ดังนั้น การสร้างเครือข่ายการทำงานเป็นการสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น และช่วยปิดกันไม่ให้ ยาเสพติดเข้าถึงตัวสมาชิกของชุมชนได้ง่าย เพราะถ้าชุมชนเราทำ แต่ชุมชนข้างเคียงไม่ทำ ชุมชนนั้นก็จะเป็นแหล่งแพร่ระบาดของยาเสพติดแทน และก็กลับไปเจ้ามาสู่ชุมชนเราทันทีเมื่อชุมชนเราอ่อนแอ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด.2553:10) ซึ่งเครือข่ายในการทำงาน หรือเครือข่ายความร่วมมือจะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรมและองค์กร หรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนา เครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นนี้จะก่อให้เกิดอำนาจต่อรอง และการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมสาธารณะดังกล่าวจะทำให้มีการติดต่อสื่อสาร มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นสาธารณะมากขึ้น มีการประมวลความคิด การตัดสินใจ และนิยามสถานการณ์ปัญหา หรือกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนาร่วมกัน อีกทั้งมีการพบปะและสนทนากันเพื่อตั้งเป้าประสงค์แนวร่วมและทรัพยากรเพื่อประสานผลประโยชน์แก่ชุมชน (ธีระพงษ์ แก้วมทางษ์. 2544: 49) ดังนั้นจึงต้องมีการเชื่อมโยงกิจกรรมและการดำเนินงานในรูปเครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายระหว่างชุมชน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างกำลังใจให้ซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันขบวนการค้ายาเสพติดให้ออกห่างจากชุมชนให้ไกลที่สุด

การบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหายาเสพติด

การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่จะผลักดันให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดย Peter F. Drucker ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารเป็นเสมือนศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น ส่วน Harold Koontz ก็ได้ให้ความหมายของการจัดการว่าหมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นอุปกรณ์ในการจัดการนั้น (สมพงษ์

เกษมสิน. 2526: 6) ซึ่งจากความหมายของการบริหารและการจัดการดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรด้านบุคคล ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการทำงาน เพราะบุคคลนั้นจะเป็นหลักที่สำคัญในการที่จะมาประสานความสามารถของแต่ละบุคคลในการร่วมมือกันทำงาน รวมถึงเป็นผู้นำทรัพยากรอื่นๆ ที่มีอยู่มาใช้เพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งศึกษาการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติดในงานวิจัยเรื่องนี้ ให้ครอบคลุม 3 ประเด็นหลักที่สำคัญ ซึ่งจะประกอบด้วย **ประเด็นแรก คือ ผู้นำชุมชน** ซึ่งเป็นบุคคลหลักที่ทำหน้าที่บริหารจัดการ ประสานการดำเนินงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในเรื่องของงบประมาณ ทรัพยากรต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน **ประเด็นที่สอง คือ กลยุทธ์การใช้กิจกรรมเพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน** ซึ่งกิจกรรมที่ผู้นำชุมชนจัดขึ้นทั้งที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติดโดยตรงและโดยอ้อมก็จะช่วยให้คนในชุมชนห่างไกลกับยาเสพติด และพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น และ**ประเด็นสุดท้าย คือ การพัฒนาบุคคล** ซึ่งจะช่วยให้บุคคลมีศักยภาพยิ่งขึ้นทั้งในการดำรงชีวิตประจำวัน และการดำเนินงานต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้นำชุมชน

ในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน ผู้นำจำเป็นต้องมีความพร้อมในการแก้ปัญหา โดยต้องมีคุณสมบัติ คือ มีความรู้และตระหนักในปัญหาเสพติด เข้าใจในแนวทางวิธีการที่จะแก้ไข ปัญหา เรียนรู้จากหลักการ วิธีการ และประสบการณ์ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด. 2553:76) ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการชุมชน เพราะผู้นำมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยตรง ที่ช่วยให้คนในชุมชนได้มีการตกลงกัน ประสานกำลังแรงกายแรงใจ และระดมสมองในการทำงานร่วมกัน ด้วยการพยายามหาทางให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ซึ่งพฤติกรรมของผู้นำชุมชนนั้น ค่อนข้างจะมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน สามารถชักจูงคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี สนองต่อความต้องการ และบรรลุประโยชน์ของชุมชน สำหรับ “บ้านสุขใจ” นั้น คนในชุมชนล้วนให้การยอมรับในตัวของผู้ผู้นำชุมชน เพราะมองเห็นแล้วว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการทำงานและการระดมทรัพยากรในด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมการของชุมชนได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ผู้นำชุมชน สำหรับการศึกษาคั้งนี้ คือ สมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพในการประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน เป็นที่เคารพนับถือ มีบทบาทและได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ผู้นำชุมชนซึ่ง มีความหมายรวมทั้งผู้นำที่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะทำงานกลุ่มต่างๆ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หรือ ผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้นำความคิดหรือผู้นำกลุ่มกิจกรรม ที่มีความรู้เชี่ยวชาญหรือภูมิปัญญาเฉพาะด้าน เช่น ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้นำกลุ่มเกษตรกร ประชาญ์ชุมชน โดยผู้วิจัยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดและอุดมการณ์ของผู้ผู้นำชุมชน บุคลิกลักษณะของผู้ผู้นำชุมชน การเรียนรู้และบทเรียนของการทำงานของผู้ผู้นำชุมชน และกลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้ผู้นำชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 แนวคิดและอุดมการณ์ของผู้นำชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ในการทำงานของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจนั้น ผู้นำชุมชนมีแนวคิดและอุดมการณ์หลายเรื่องที่น่าสนใจด้านการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชน ซึ่งแนวคิดและอุดมการณ์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนะของผู้นำที่มีต่อปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชน ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญซึ่งต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน อีกทั้งแนวคิดและอุดมการณ์บางเรื่องก็ยังคงถูกสะท้อนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ในลักษณะของแนวทางการปฏิบัติงานในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติดของชุมชน โดยผู้นำชุมชนได้มีแนวคิดและอุดมการณ์ในการทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน ดังต่อไปนี้

ผู้นำชุมชนมีแนวคิดต่อเรื่องการจับหรือการปราบปรามยาเสพติดว่า “การจับหรือการปราบปรามยาเสพติดไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับการจัดการปัญหาเสพติด” เพราะเป็นการแก้ไขปัญหที่ปลายเหตุ แต่สิ่งที่จะทำให้ชุมชนสามารถป้องกันปัญหาเสพติดได้อย่างยั่งยืน ก็คือ การป้องกันยาเสพติดกับคนในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่อยู่ในวัยเด็ก เพราะเมื่อต่อไปในอนาคต ไม่มีเด็กเสพยา ก็จะไม่มีผู้ใหญ่เสพยาด้วย

“พอเด็กเขามีปัญหาอะไร อย่างเด็กทำแก้วแตก ทำไม่เราไม่มองอีกด้านหนึ่งว่าแก้วไปขวางทางเด็กเดิน หรือเด็กถือแก้วไปแล้วทำแตก มันไม่ใช่ความผิดที่เด็ก แล้วเราให้แก้วกับเด็กไปทำไม ถ้าเราไม่ให้มันก็ไม่แตก คนเราทำไม่เรามองมุมต่าง ลืมคิดนอกกรอบตรงนี้ไปทำให้เด็กหวาดกลัวไม่กล้าทำอะไร การที่เราไปดุเด็ก เด็กมันก็จะจำนะ ดูครั้งที่หนึ่งยังไม่เป็นไร แต่พอครั้งที่สองครั้งที่สามเด็กมันจะจำแล้วเหมือนยาเสพติดแหละ เรายังไปจับมันยิ่งเพิ่ม เราต้องทำให้เด็กไม่ติด มันก็จะไม่มี” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

อีกแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจ คือ “การทำงานยาเสพติดไม่ได้อันตรายอย่างที่คนอื่นคิด” การที่ผู้นำชุมชนคิดว่า การทำงานด้านยาเสพติดที่คนทั่วไปมักมองว่ามีความเสี่ยง ไม่ปลอดภัย ทั้งจากผู้เสพ ครอบครัวยุติธรรม และผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ไม่พอใจ ต่อต้าน และประสงค์ร้าย แต่ก็ยังคงเชื่อว่าตนทำสิ่งที่ถูกต้อง จึงเป็นแรงผลักดันให้ผู้นำชุมชนมีมุ่งมั่นทำงานต่อไป ไม่ย่อท้อ เพราะเชื่อว่าสักวันทุกคนจะต้องเข้าใจเจตนาที่ดีของตนว่างานที่ทำเป็นเรื่องที่มีประโยชน์กับทุกคน โดยการทำงานที่จะได้ผลดีนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งคนในชุมชนที่มการทำงาน ผู้เสพและครอบครัว จึงจะทำให้ผลการทำงานบรรลุเป้าหมายได้

“ก็มีนะ มีคนมาพูด ผู้ใหญ่อย่าไปทำเลย เดี่ยวก็โดนยิงตายหรอก ซึ่งตอนนั้นก็เคยมีพวกต่อต้านโดนยิงตายเหมือนกัน แต่คราวนี้ผมก็บอกว่า มันเป็นหน้าที่ของผม และเราก็ทำให้กับลูกหลานเรา เราไม่ได้ไปขัดธุรกิจพ่อค้าเขานี้...พอผมเอ่ยขึ้นมา เขามาช่วยผมต่อต้านนะ เขาลุกมาให้ความร่วมมือ ถ้าไม่ให้ ผมก็พูดต่อซ้ำๆ นะ คือจะปล่อยผู้ใหญ่คนเดียวไม่ไหวนะ ต้องช่วยกัน หรือจะปล่อย ผู้ใหญ่กำนัน กรรมการ อย่างเดี๋ยวก็ไม่ไหว เราต้องช่วยกัน...จะได้ผลแค่ไหนเราก็ต้องทำ แต่ผู้ใหญ่บ้านคนอื่นเขากลับชาวบ้านโกรธ แต่ผมไม่กลัวโกรธผมทำตามหน้าที่” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

อีกหนึ่งแนวคิดของผู้นำชุมชนที่ใช้ในการทำงานยาเสพติด คือ “ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานทุกอย่างได้ตามลำพัง” โดยต้องให้ความสำคัญในเรื่องของความร่วมมือ เนื่องจากการทำงานยาเสพติดให้ประสบความสำเร็จ

เป็นที่น่าพอใจ ไม่ใช่เรื่องง่าย และทำได้ทันที จึงจำเป็นต้องอาศัยคนทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน คนในชุมชนและครอบครัว และเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำงานถึงจะเป็นไปอย่างราบรื่น

“พอผมเอ่ยขึ้นมา เขามาช่วยผมต่อต้านนะ เขาถูกมาให้ความร่วมมือ ถ้าไม่ให้ ผมก็พูดต่อซ้ำๆ นะ คือจะปล่อยผู้ใหญ่คนเดียวไม่ไหวนะ ต้องช่วยกัน หรือจะปล่อย ผู้ใหญ่ กำหนด กรรมการ อย่างเดียวก็ไม่ไหว เราต้องช่วยกัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ยาเสพติดมันเรื่องใหญ่ จะให้แค่ผม แค่ผู้ใหญ่ แค่คณะกรรมการหมู่บ้านทำมันไม่ได้หรอก พวกชาวบ้านเขาก็ต้องเอาด้วย หน่วยนอกก็ต้องเอาด้วย มาช่วยกัน ถึงป้องกันมันได้”(พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน) ผู้นำชุมชน ได้แสดงทัศนะถึงเรื่องการช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติดไว้ว่า เราไม่อาจช่วยให้ผู้เสพยาเลิกเสพยาเสพติดได้ทุกคน เพราะส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับตัวของผู้เสพเองด้วยว่ามีสภาพจิตใจที่เข้มแข็งพอไหมที่อยากจะเลิก แต่ในฐานะของผู้นำชุมชนสิ่งที่ทำได้คือ การหาทางออกให้เขา ให้เขาเข้ารับการรักษา และฝึกอาชีพ รวมทั้งควบคุมไม่ให้มีผู้เสพยาเสพติดเพิ่มจำนวนขึ้น ไม่ให้มีผู้เสพหน้าใหม่ และควบคุมผู้เสพรายเก่าไม่ให้ทำความเดือดร้อนให้กับชุมชน และพยายามสร้างความตระหนักรู้ให้กับทั้งผู้เสพ ผู้ติด และกลุ่มเสี่ยง รวมถึงเด็กและเยาวชน ในเรื่องผลกระทบของปัญหาของการติดยาเสพติดที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตและครอบครัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่มุ่งเน้นในเรื่องของ “การให้ออกาสและทางเลือก”

“คนที่จะเลิกได้นั้นเขาต้องมีงานมีอาชีพดี สองเขามีใจที่จะเลิก สามคือใจแข็ง ถ้าใจไม่แข็ง เลิกไม่ได้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ยาเสพติดสมัยนี้มันแก้ขึ้นๆ มันเพิ่มขึ้น แต่จะเพิ่มขึ้นก็ช่างมันเถอะ ขอแค่เราทำอย่างไรก็ได้ เพื่อให้เด็กมันไม่เข้าใกล้ คือ คนที่ติดมากๆ แล้วจนไม่ไหวแล้ว ก็ช่างมันเถอะ มันแก้ยาก แต่ตอนนี้เราก็พยายามกันอยู่นะ โดยการให้ความรู้ ทางการให้ทำ แล้วก็จัดกิจกรรม...เราควบคุมบ้านเราให้ดี ไม่ให้เข้ามากี่พอ แต่บางทีก็มีผู้ใหญ่หม้ออื่นมานั่งคุยด้วยเขาก็มีมาเล่าให้ฟัง อย่างนี้ก็มี เพียงแต่เขาไม่แจ้งราชการ เราไปรบกวนกับเขาไม่ได้แต่เราต้องดูแลบ้านเรา ลูกหลานเราให้ดี” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

การที่ผู้นำชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการร่วมจัดกิจกรรมป้องกันยาเสพติดกับชุมชนรอบข้างนั้น สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า “การจัดการปัญหาต้องคำนึงถึงชุมชนข้างเคียงด้วย” เพราะการดูแลกันเองในครอบครัวเปรียบเสมือนรั้วชั้นในสุด คนในชุมชนดูแลกันเองเปรียบเสมือนรั้วชั้นที่สอง ส่วนชุมชนภายนอกต่างดูแลชุมชนของตนและดูแลชุมชนข้างเคียงด้วย เปรียบเสมือนเป็นรั้วชั้นนอกสุด ซึ่งการมีรั้วหลายๆ ชั้น ก็จะเป็นการปัญหา ยาเสพติดที่จะเข้ามาทำสู่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

“แนวคิดก็คืออยากจะทำให้มันสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ไม่อยากให้มีกลุ่มใช้ยาเกิดขึ้นในหมู่บ้านที่เราทำที่ผ่านมาเราไม่ได้ทำเฉพาะหมู่บ้านนะ เราทำหมู่ข้างเคียงด้วย ทำหมด..เราก็จะคุยกับผู้ใหญ่บ้านอื่นด้วย ว่าเป็นยังไงตอนนี้ ช่วยกันดู เขาก็เห็นดีด้วยนะ เขาก็ให้ความร่วมมือ”(พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

“หากิจกรรมให้พวกติดยา เสพยา ให้ออกาสเขาให้เขามีอะไรทำ ผมเชื่อว่ายาเสพติดต้องหมด ไม่มีเหลือ” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

แนวคิด“สำนึกรักบ้านเกิด” ซึ่งผู้นำชุมชนมีทัศนะว่า ชุมชนเป็นบ้านเกิดที่ให้เราอยู่อาศัยพักพิง เพราะฉะนั้น เราต้องตอบแทนบุญคุณ โดยการร่วมทำงานใดๆ ก็ตาม ที่เป็นประโยชน์กับชุมชนของตน และตระหนักถึงความเป็นเจ้าของ รักและหวงแหน ไม่ให้ใครมาสร้างความสะดวกได้ เพราะถ้าชุมชนมีปัญหา คนในชุมชนก็จะไม่มีความสุข และผลจากการที่มีแนวคิดเช่นนี้ จึงทำให้ผู้นำชุมชนเกิดอุดมการณ์ตั้งมั่นที่จะทำประโยชน์ให้กับชุมชน อย่างเต็มที่ ด้วยการนำความสามารถของตนมาช่วยเหลือในการทำงาน

“บ้านอยู่ที่นี่ เพราะผมเอง ผมก็มาดูแลบ้านเมือง มาตอบสนองข้าวแดงแกงร้อนที่เคยรดหัวผมอยู่ เพราะผมเป็นเด็กวัดที่นี่ คนปัจจุบันอายุเจ็ดสิบแปดสิบเปรียบเสมือนพ่อแม่เราให้ข้าวให้ปลาเรากิน เราบิณฑบาตกับพระ เราก็ได้ข้าวได้ปลาได้กับเขากิน มันเป็นตรงนี้เอง พอกลับมาสร้างความคิดช่วยสังคมไป...เราทำงานไม่หวังผลประโยชน์ ผมจะไปทำแล้วต้องได้เท่านั้นเท่านั้น ไม่เอา ช่วยเหลือสังคมเราอย่างแย่งอะไรเขาทำแต่เราช่วยเหลือเขาทำงาน ใครอยากเป็นหัวหน้าเชิญใครอยากทำอะไรเชิญแต่ผมทำได้ทั้งนั้น” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

อีกตัวอย่างหนึ่งของแนวคิดที่พัฒนามาสู่อุดมการณ์ในการทำงานของผู้นำชุมชน ดังเช่น จากการที่ผู้ใหญ่เพียรมีแนวคิดส่วนตัวมาแต่ดั้งเดิมว่า “ยาเสพติดเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นภัยต่อชีวิตทุกคน” จึงทำให้มีพฤติกรรมต่อต้านยาเสพติดมาโดยตลอด และต่อมาเมื่อได้เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของชุมชน “บ้านสุขใจ” จึงตั้งอุดมการณ์การทำงานไว้สิบประการ โดยหนึ่งในนั้นก็คือเรื่องของยาเสพติด ซึ่งตั้งใจไว้ว่า ครอบครัวยุคใหม่ของชุมชนจะต้องปลอดภัยจากปัญหายาเสพติด จึงดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหายาเสพติดตามอุดมการณ์ที่ตนเองได้ให้ไว้จนตลอดชีวิตการทำงาน

“แนวคิดเรามีอยู่แล้วในตัวนี้ ผมตั้งประเด็นตั้งอุดมการณ์ไว้เลย สิบประการ อย่างมีอยู่ข้อหนึ่ง บ้านเรือนปลอดยาเสพติด คือไอ้ตัวนี้มันฝังหัวผมและบุหรืผมก็ไม่สูบ เหล้าผมก็ไม่กิน คือก็อยากไม่ให้เขามียาเสพติด มันดีนะถ้าไม่มีตัวนี้มันก็เลยเป็นอุดมการณ์ต่างหาก ใกล้เคียงช่วงนั้นก็มีการประกาศสงคราม หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านแรกที่ประกาศ ชักชวนชาวบ้านแล้วประกาศสงคราม โดยชวนชาวบ้านมาประมาณสองร้อยคนที่โรงเรียน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า แนวคิด เป็นเรื่องของความคิดเห็นที่บุคคลที่มีต่อเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ส่วนอุดมการณ์ เป็นลักษณะของจิตสำนึกที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติทางสังคม สะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมและการปรากฏตัวของปรากฏการณ์ต่างๆ (Summer.1979: 6 อ้างถึงในลีอชา ธรรมวินัยสถิต. 2536: 9) รวมถึงเป็นระบบความคิดหรือแนวความคิดที่มีส่วนผลักดันให้เกิดพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ (กระมล ทองธรรมชาติ.2514: 15) ซึ่งอุดมการณ์จะเป็นเรื่องของความเชื่อที่ถูกต้องด้วยเหตุผลหรือสอดคล้องกับสภาพความจริงเสมอ และความเชื่อที่จะเรียกว่าเป็นอุดมการณ์นั้นจะต้องเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะสำคัญ อาทิ เป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับร่วมกันในกลุ่ม ความเชื่อนั้นต้องเกี่ยวกับเรื่องที่มีความสำคัญต่อกลุ่ม เช่น หลักในการประพฤติและการดำเนินชีวิต ความเชื่อนั้นต้องเป็นแนวทางในการกำหนดการประพฤติปฏิบัติตัวอย่างสม่ำเสมอหลายโอกาส และช่วยสนับสนุนให้คนนำมาเป็นข้ออ้างในการกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้ (ชัยอนันต์ สมุทวนิช. 2523: 26) ซึ่งจากความหมายของแนวคิดและอุดมการณ์จะเห็นได้ว่า การที่บุคคลมีแนวคิดหรือมีความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วนำเอา

แนวคิดนั้นมาเป็นหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติตนตนในหลายๆ โอกาส จนเกิดเป็นอุดมการณ์ของตนเอง อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์ของคนสามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากมีอุดมการณ์ใหม่ที่มีอำนาจกว่า หรือหมดศรัทธาในอุดมการณ์เดิม และสำหรับแนวคิดและอุดมการณ์ของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น ที่ได้ถูกสะท้อนออกมาให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม โดยดูจากผลของการทำงานของผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชน

1.2 บุคลิกลักษณะของผู้นำชุมชน

จากการศึกษาพบว่า บุคลิกลักษณะสำคัญของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจที่ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อมั่น ศรัทธาและพร้อมที่จะให้ร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน อันนำไปสู่การทำงานในชุมชนที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผลนั้นเมื่ออยู่หลายประการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.2.1 มุ่งมั่น กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และกล้าทำ

ผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อให้งานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย และเกิดผลงานที่ดีที่สุด ความมุ่งมั่นจะประกอบด้วยความวิริยะ อุตสาหะ เพราะในการทำงานย่อมมีอุปสรรคและปัญหาคอยทำลายความตั้งใจ ซึ่งผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นผู้นำใช้ความมุ่งมั่น และทุ่มเทให้ดำเนินงานไปสู่เป้าหมาย ไม่กลัวต่ออันตรายที่อาจจะมาถึงตนเอง และแม้จะมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่ย่อท้อ

“ต้องยกให้ผู้ใหญ่เพียรเลยเรื่องนี้ แก่เอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้มาก ไม่กลัวเกรงใครหน้า

ไหน ในระหว่างที่จริงจัง ปัญหาหนักก็เยอะ แก่ก็ไม่ย่อท้อ..ก็ต้องยอมรับแคะ คือ แก่ท้อแต่แก่ไม่ถอย ปัญหาหนักเยอะไ้จากพ่อแม่เขา เขาต่อต้าน โจมตีเรา เราก็เลยทำต่อ เรามีตั้งด้านเดือนหนึ่ง หนสองหน อยู่ที่สถานการณ์ว่ามากน้อยแค่นั้น” (พี่ป๋อง ผู้นำชุมชน)

ในบางครั้ง ผู้นำชุมชนต้องกล้าตัดสินใจที่จะจัดการกับผู้เสกผู้ติด แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีความสัมพันธ์ เป็นเครือญาติกับกับผู้นำชุมชนเองก็ตาม โดยมีการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันทุกคน เพียงแค่หวังให้ชุมชนของตนปลอดภัยจากยาเสพติด คนในชุมชนมีความสุขก็พึงพอใจแล้ว

“ในหลายๆบ้านจะเห็นว่า บางคนก็กลัว บางทีก็ญาติตัว หลานตัว บางคนไม่กล้าทำไปกลัวเสียคะแนนเสียง ยิ่งผู้ใหญ่ห้าปี เข้าไปอำเภอ อำเภอว่า ก็ทำหุทวนลม แต่เราไม่มันใจ ก็เดินตามนายเขา และอีกอย่างเราเป็นประธานจังหวัดเรามีเครือข่ายนะ พอประชุมกัน ก็บอก เอหุ้บ้านผู้ใหญ่นี้เอาไว้ไม่ได้นะมันแรงนะ ก็ต้องทำก็ต้องกล้าตัดสินใจ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

1.2.2 รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง มีเหตุผล

การเข้าใจและให้ความเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งมีความแตกต่างจากความคิดเห็นของตัวเองนับเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ผู้นำพึงมี เพราะหากขาดคุณสมบัตินี้แล้ว ผู้นำคนนั้นก็จะเป็นผู้นำที่ไม่ให้ความสำคัญต่อผู้ที่ไม่เหมือนเขา จะเป็นผู้ที่สร้างปัญหาให้กับชุมชนตลอดไป เพราะในชุมชนที่มีคนหลากหลายย่อมเป็นไปได้ที่ทุกคนจะมีความคิดเห็นเหมือนกันหมดซึ่งผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น แม้เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทั้งกับทีมที่ร่วมทำงาน คนในชุมชนเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาคี โดยพิจารณาถึงเหตุผลและประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก

“ก็มีบ้างที่มีการแลกเปลี่ยน มีการโต้แย้งและที่นี้เราต้องฟังเขาด้วย เขาบอกผู้ใหญ่เออ

ก็ได้มั่ง เราฟังและคิดทบทวน เอาที่เอา เอาอย่างผู้ช่วยว่า เอาอย่างกรรมการ บางทีก็ใช่”

(ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ผู้ใหญ่เนี่ยะ แกเป็นคนี่สุ่ม คือเขาเป็นคนที่ใจเย็นคือฟังเหตุผลทุกคน ไม่ใช่อารมณ์มา ตัดสิน เพราะเราก็รู้ว่าท่านเคยบวชมานะ บวชมากตั้งเบรียนูเก้าเลย ท่านเป็นคนที่ใจเย็นมาก”

(พี่เอก ชาวบ้าน)

“ผู้ใหญ่จะเป็นผู้นำ แต่ก็จะร่วมคิด ร่วมทำกันในทีม แกจะเป็นคนรับฟังความคิดเห็นคนอื่น และแกก็จะแบ่งงานกันไปตามความถนัดของแต่ละคน” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่ยังค์กรภาคี)

1.2.3 เสี่ยงสละ ทุ่มเท อดทน

บทบาทการเป็นผู้นำชุมชนย่อมนำมาซึ่งความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย คือ ต้องดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน ต้องประสานกับบุคคลที่หลากหลายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งถือเป็นภาระที่หนักต้องมีความเสี่ยงสละ ทุ่มเทและอดทนในการทำงาน ซึ่งบ่อยครั้งที่การเสี่ยงสละเพื่อชุมชนกลายเป็นบรรทัดฐานและความคาดหวังของคนในชุมชนที่มีต่อผู้นำชุมชนทันทีหลังจากเข้ารับตำแหน่ง และจากการสนทนากับผู้นำชุมชนก็จะพบว่า ผู้นำชุมชนเหล่านี้ ต้องเสี่ยงสละเวลาส่วนตัว เพื่อเข้ามาช่วยรับผิดชอบดูแลงานในชุมชน

“ผมไม่เคยปฏิเสธหน่วยงานเลยนี่เป็นหัวใจของผู้นำ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“อยู่ Res999 เป็นคนช่วยเหลือฉุกเฉินขับรถคันนั้น (ขับไปที่รถฉุกเฉิน) เรียกเราได้ 24 ชั่วโมง ไม่มีเวลาพัก เรียกตอนไหนเราก็ไป” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

งานของผู้นำชุมชนในหลายงาน เป็นงานที่ไม่สามารถได้หรือค่าตอบแทนประจำ แต่มีภาระความรับผิดชอบสูง ถึงขนาดทำให้บางคนต้องเสี่ยงสละเวลาและทรัพย์สินส่วนตัว เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่างๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่ากินค่าอยู่ ไม่เพียงเท่านั้นบางคนยังประสบกับปัญหาครอบครัว เนื่องจากไม่มีเวลาให้ครอบครัวและสูญเสียรายได้ ผู้นำชุมชนที่สามารถแบกรับภาระเหล่านี้ได้ก็ยังคงทำงานนี้ต่อไป ส่วนบางคนที่ไม่สามารถแบกรับได้ก็จำเป็นต้องเลือกช่วยงานในบางเรื่องเท่าที่ตนสามารถทำได้ โดยไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และสำหรับ “บ้านสุขใจ” ก็เผชิญกับข้อจำกัดนี้เช่นกัน แต่โชคดีที่ว่ามีผู้ใหญ่บ้านที่ค่อนข้างมีเวลา มีความพร้อมในด้านชีวิตส่วนตัวและรายได้ จึงสามารถเป็นแกนนำหลักในการปฏิบัติงานของชุมชนได้ทุกเรื่อง ส่วนผู้นำคนอื่นๆ ก็จะมาให้ความร่วมมือเท่าที่ตนสามารถทำได้เต็มที่

“ผู้ช่วยผมบ่น บ่น “ผู้ใหญ่อะไรก็เอาหมด” ผมก็บอกที่ผมรับ เพราะผมพิจารณาแล้วแต่ บางครั้งบางทีผมก็เข้าที่ประชุมนะ เฮ้ยงานนี้มา งานนี้มาเอาใหม่ ถ้าส่วนดีมีทุกส่วน แต่มีผู้นำบางท่านมีกิจการอื่นคือเป็นผู้รับเหมา หรือมีกิจการบางอย่าง เขาไม่มีเวลาเขาก็ปฏิเสธ แต่ที่นี้อาชีพผมมันเอื้ออำนวยอยู่ อยู่กับบ้านกับสวน ภาระหนักๆ ก็ไม่ค่อยมีนี่ก็เป็นหัวใจของผู้นำเหมือนกันนะ คือทุ่มเทเวลาก็บางานได้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

1.2.4 ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ โปร่งใส ตรวจสอบได้

การที่ผู้นำชุมชนมีความยึดมั่นในความซื่อสัตย์ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และปฏิบัติงานด้วยจิตใจที่ปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก จะเป็นสิ่งที่ทำให้ทีมที่ปฏิบัติงานร่วมกันกับผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นคนในชุมชนเอง คนจากหน่วยงานภาคีภายนอก หรือคนในชุมชนทั่วไป เกิดความเชื่อมั่นไว้วางใจ และอยากร่วมงานด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อชุมชนมีการจัดกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้น คนทุกฝ่ายต่างก็พร้อมมาร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ก็จะทำให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

“ผมทำงาน ผมเป็นทหารเขาสอนให้รู้จักการซื่อสัตย์และโปร่งใส ถ้าทำงานแล้วเกิดปัญหาขึ้นมา ถ้าโปร่งใส ได้มาซึ่งความนับถือ เพราะหน่วยงานต่าง ๆ ก็จะเชิญผมไปเป็นคณะกรรมการการร่วม” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“บางคนก็ว่าผู้ใหญ่ไปให้ค่าประชุมเดียวชาวบ้านจะเคยตัว เราก็บอกว่า “ชาวบ้านไม่หอรอก” เพราะงานไหนมีเราก็บอกมี งานไหนไม่มีเราก็บอกไม่ “เฮ้ย งานนี้ไม่มีงบประมาณมานะมีข้าวปลาเลี้ยงอย่างเดียว” ชาวบ้านไม่ได้ว่าอะไร เราต้องโปร่งใส เวลาบอกรายงาน เวลาไม่มีบอกไม่มี ไม่ใช่เวลาบอกรายงานไม่มีอันนี้ไม่ได้ ชาวบ้านเขาก็ให้ความเชื่อใจ อย่างเช่นงานนี้เอามาจัดอาหารแล้วหรือคนละ 50 บาท เอาไปนะพูดตรงๆ ง่ายๆ นี่ยกตัวอย่างนะ คือต้องทำงานแบบโปร่งใส เปิดเผยกก็ไม่มีอะไร” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

1.2.5 มองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ในการดำเนินกิจกรรมหลายเรื่องๆ หากผู้นำชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชุมชน ผู้นำชุมชนก็จะริเริ่มดำเนินการก่อน โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างเดียว และเมื่อทำผลงานจนเป็นรูปธรรมได้รับการยอมรับ ก็จะมีหน่วยงานภาคีอื่นๆ เข้ามาร่วมให้การสนับสนุน เพราะเขาเห็นว่าชุมชนทำงานอย่างจริงจัง ตัวอย่างเช่น ผู้นำชุมชนได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ “ปี 34 เริ่มต้นโดยทางหลวงยังไม่มา พอสองสามปีถึงมา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน) และดำเนินการรวมกลุ่มทำนาข้าวนกกเขา ก่อนที่ทางภาครัฐจะมาช่วยสนับสนุน “รวมก่อน ก่อนที่จะมีศูนย์ด้วยซ้ำ ทำนารวมข้าวนกกเขา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การที่ผู้นำชุมชนมองว่าสถานการณ์ความรุนแรงของปัญหายาเสพติดจากภายนอก ต่อไปอาจจะมีผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้นหากไม่รีบจัดการกับปัญหาโดยเร็ว ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงได้รณรงค์ต้านยาเสพติดในชุมชน โดยให้คนในชุมชนปฎิญาณตนไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และจัดการดูแลกันเองในชุมชนโดยแบ่งการดูแลออกเป็นคุ้มบ้าน

“ปี 2536 ยาเสพติดกำลังระบาดมีความรุนแรง ทางผมเองและคณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่าในหมู่บ้านเริ่มมีเข้ามา ผู้ค้ารายย่อยเป็นคนในชุมชน เราจึงเริ่มให้มีการจัดกิจกรรมต้านยาเสพติดขึ้น มีการรณรงค์ และให้มีการให้คำปรึกษาไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าข้าพเจ้าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่เสพ ไม่ค้า ไม่ไปติดยาเสพติด โดยให้นายอำเภอมาเป็นพยาน หลังจากนั้นก็เริ่มวางแผน จัดเป็นกลุ่มบ้าน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านมาดูแล ให้ 1 คน ดูแล 10 ครัวเรือน คอยเฝ้าระวังกัน มีใครมีผิดสังเกตตรงไหนอะไรก็บอกผู้ใหญ่บ้านมา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การค้นหาผู้เสพผู้ติดในชุมชนเพื่อพาไปบำบัดรักษา ก็เป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนริเริ่มก่อน โดยไม่ได้อำนาจคำสั่งจากภาครัฐ แต่ได้เชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐมาร่วมดำเนินการด้วย ได้แก่ ปลัดอำเภอ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้ผู้เสพหรือผู้ติดรู้สึกถึงความเป็นทางการ ไม่กล้าต่อต้าน

“ทางฝ่ายราชการกับหมู่บ้านจะทำงานร่วมกัน ที่นี้ในส่วนที่บ้านสุขใจเขาทำมาก่อนหน้าแล้ว เขาอยู่ในภาคประชาชน เขาทำมาโดยที่ทางอำเภอยังไม่ได้ส่งลงไป อย่างชุดที่ทางอำเภอเข้าหมู่บ้านไป เยี่ยมนี้ทางราชการเขาส่งไป แต่ทางผู้ใหญ่เพียรเขาทำมาก่อน เขาทำโดยที่ว่าเชิญทางผมเข้าไปร่วม ซึ่งหากการที่ผู้ใหญ่บ้านจะเข้าไปคุยกับชาวบ้านตามลำพังก็ดูอาจจะไม่เข้มข้นหรือดูไม่เป็นทางการ เขาจึงเชิญผมกับทางสาธารณสุขเข้าไปร่วม เราก็ไปกัน 3-4 คน ทำวิธีการเดียวกันซึ่งผู้ใหญ่เพียรเขาก็ภูมิใจในตรงนี้เพราะมองว่าเป็นกระบวนการที่ดี” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ในช่วงที่ภาครัฐออกนโยบายในเรื่องหมู่บ้านปลอดยาเสพติดขึ้น ผู้นำชุมชนมีการดำเนินงานยาเสพติดอย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว เช่น การค้นหาผู้เสพผู้ติดเพื่อนำไปเข้ารับการบำบัดรักษา จึงทำให้ได้รับรางวัลหมู่บ้านชองขาว ได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติด

“เริ่มแรกเริ่มรณรงค์ปรึกษาหารือว่าบ้านเราไม่มีเรื่องยาเสพติดเราก็ทำ พอมีนโยบายมาก็ สอดรับเลย และได้หมู่บ้านชองขาว ก็เอาเกณฑ์มาดูทุกค้อม ว่าทุกค้อมมีอย่างนี้ ๆ ไหมพวกกลุ่มเสี่ยง และมีการตรวจฉี่ตรวจอะไรกัน ก็ได้รับความร่วมมือกับปกครองก็ดี เพราะตอนนั้นยังไม่ลุกลามมาก ไม่มียา ก็เลยมีผู้ว่าทำเรื่องหมู่บ้านชองขาวให้ เป็นหมู่บ้านแรกที่ให้” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

1.2.6 มีความรู้ ใฝ่รู้

ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ เพื่อที่จะพัฒนาตนเองและต้องสร้างคุณค่าให้คนเห็น คนเชื่อถือ เคารพรัก และศรัทธา ดังนั้น การคิด การพูด การตัดสินใจ ตลอดจนการกระทำจึงต้องผ่านการกลั่นกรองมาก่อนเสมอ ซึ่งผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็เห็นความสำคัญของความรู้จึงมีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องต่างๆ อยู่เสมอ เพื่อนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการพัฒนาการทำงานของตน

“ผมใฝ่รู้ ใฝ่ไปอบรม ไปสัมมนา ไปศึกษาหน่วยไหนหน่วยนี้เปิดหูเปิดตากว้างขึ้น แล้วเอามาพัฒนาหมู่บ้าน อันนี้เป็นหัวใจเหมือนกัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“คนที่ออกงานบ่อย ๆ ก็จะมีแนวคิดข้อมูลต่าง ๆ เข้ามามากพูดมาคุยกันในที่ประชุม คนที่ไม่เคยออกงานเลยก็จะรู้เฉพาะในส่วนตรงนี้ เราอยู่ในโลกกว้างเรา” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“จริงๆ แล้วลุงเองไม่ได้มีพื้นฐานทางการเกษตรหรอก แต่อาศัยหาอ่านหนังสือบ่อยๆ เอาไปอบรม แล้วเริ่มเป็นวิทยากรอะไรไป” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

1.2.7 ใช้ชีวิตเรียบง่าย มีความสมถะ ประหยัด พอเพียง

การมีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะและรู้จักประหยัด ของ ผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นผู้ที่มีความฉลาดใช้ชีวิต ซึ่งการฉลาดนี้ไม่ได้แปลว่าการฉลาดซื้อ ฉลาดใช้ ฉลาดออม และฉลาดหาเงินเพียงเท่านั้น แต่หมายถึงความรวมถึงความฉลาดในชีวิตอย่างมีความสุข และไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ครอบครัวยังมีความสุข ไม่ต้องร่ำรวยเป็นเศรษฐี แต่ก็ไม่ได้อดอยากจนต้องเบียดเบียนตนเอง

“เรื่องงาน เรื่องรายได้ค่าใช้จ่าย ผมเป็นคนค่อนข้างประหยัด เรื่องกินเรื่องเที่ยวเหล้าบุหรี่ มันไม่มี แต่มันก็มีรายได้จากอบรมมั่ง ทำสวนมั่ง เราใช้อย่างประหยัด” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“อย่างรายได้ที่เข้ามาใหม่นะ มันไม่เท่าไรหรอก แค່ร่ายจ่ายให้มันจ่ายน้อยลงเหอะ รายได้จะเหลือเอง เราไม่จำเป็นต้องเพิ่มรายได้แต่เราลดรายจ่าย อย่างเราทำปุ๋ยกันเองก็ลดรายจ่ายเรื่องปุ๋ยของเราถูก ทำเองใช้เอง ขายได้ด้วย เข้าทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

ในการดำเนินชีวิตไม่เห็นในเรื่องของวัตถุ แต่เห็นเรื่องของจิตใจ ซึ่งเมื่อตนเองและครอบครัวมีความสุขแล้ว การที่จะทำงานเพื่อสังคม เพื่อผู้อื่นก็ทำได้ง่ายขึ้น

“วัตถุพัฒนาถ่ายนะ คนจิตใจดีแล้ววัตถุจะมาเอง” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

จากบุคลิกลักษณะของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น สะท้อนความเป็นจริงเกี่ยวกับผู้นำชุมชนที่มักพบว่า ผู้นำชุมชนหรือท้องถิ่นส่วนใหญ่มักเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพเด่น มีคุณลักษณะและความสามารถในการชักจูงและก่อให้เกิดศรัทธาในกลุ่มชน โดยที่ตนเองไม่ได้ใช้อำนาจบังคับหรือใช้ล่อลวงนอกจากนี้ต้องมีความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ซын มีประสบการณ์ มีความคิดริเริ่ม และเป็นผู้ตามได้ในบางสถานการณ์ด้วย (Harrell.2003) ดังนั้น บุคลิกลักษณะของผู้นำนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความศรัทธาเชื่อถือและให้ความไว้วางใจแก่ตนได้ ทั้งนี้ บุคลิกลักษณะของผู้นำท้องถิ่นที่ดีและเหมาะสมแก่การเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ได้มีผู้สรุปไว้หลากหลายแต่ก็มีความใกล้เคียงกัน อาทิ มีความรู้ใฝ่รู้ มีความริเริ่ม มีความกล้าหาญเด็ดขาด มีมนุษยสัมพันธ์ มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความตื่นตัว มีความภาคภูมิใจ มีความสงบเสถียรไม่ถือตัว (ศิริพงษ์ ศรีชัยมรัตน์. 2550) มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา มีความซื่อตรง มีจิตเป็นกุศล ยอมรับวิทยาการแผนใหม่ ความเชื่อมั่นในตนเอง ทศนคติแบบประชาธิปไตย มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ความเป็นผู้นำ (จิตจำนงค์ กิติกริตติ. 2532) มีประสบการณ์ที่มีความสำเร็จพอสมควร ก่อให้เกิดความมั่นใจ ในระดับพื้นฐานต้องเป็นคนเก่ง ดี กล้า อดทน ทำงานเป็นกลุ่มได้ บริหารจัดการเป็น ตัดสินใจเป็น และมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม และ ในระดับสูงลักษณะของผู้นำจะต้องเป็นคนที่มีความคิดกว้างไกล มีทิศทาง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกล้า มีพลังก่อให้เกิดศรัทธาตั้งตุงใจให้มีผู้ร่วมทำงานด้วย (ลีปนพนธ์ เกตุทัต. 2534) ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ถือเป็นบุคลิกลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ และจากบุคลิกลักษณะผู้นำที่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้สรุปไว้ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของ บุคลิกภาพ ทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะเฉพาะของความเป็นผู้นำ ซึ่งอาจได้มาตั้งแต่กำเนิดและการเรียนรู้ภายหลัง การศึกษา การสะสมประสบการณ์ การฝึกฝน จนทำให้ผู้นำมีคุณลักษณะที่โดดเด่นกว่าบุคคลทั่วไปในด้านต่างๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับบุคลิกลักษณะที่สำคัญผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” อยู่หลายประการ เช่น มีความมุ่งมั่น กล้าทำ รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง มีเหตุผล ซื่อสัตย์ ริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ซึ่งบุคลิกลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้นำ กลายเป็นบุคคลที่ผู้ร่วมงานมีความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และมีความยินดีร่วมมือปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ เพราะเชื่อมั่นว่าผู้นำจะเป็นบุคคลที่สำคัญในการนำให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนที่ปลอดจากยาเสพติดได้

1.3 การเรียนรู้และบทเรียนการทำงานของผู้นำชุมชน

จากการศึกษาเรื่องการเรียนรู้และบทเรียนการทำงานของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น พบว่า เป็นการศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อหาหนทางสำหรับปรับปรุง พัฒนางานต่อไปข้างหน้าเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยการทบทวนความรู้ ภูมิปัญญาของตน อันจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นบทเรียนการทำงาน ซึ่งเมื่อพิจารณาตัวอย่างบทเรียนการทำงานของผู้ใหญ่เพียรซึ่งเป็นผู้นำคนสำคัญของชุมชนนั้น แสดงให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับการทำงานในชุมชน เป็นทั้งความรู้ที่ได้มาจากการเรียนรู้ และการมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับพ่อของตนเองและพ่อตา รวมถึงลองผิดลองถูก จนสามารถทำความเข้าใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างชัดเจน และพยายามค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและมีประโยชน์กับชุมชน จากนั้นจึงลงมือปฏิบัติจริง

“โตมาก็เห็นพ่อเป็นผู้ใหญ่ เป็นสาวร่วร่ากันเห็นการทำงานของเขา เราก็รู้จุดอ่อนจุดแข็งของเขาแล้ว พอมาอยู่ที่นี้เป็นลูกเขยที่นี่ พ่อตาเป็นผู้ใหญ่บ้านอีก ที่นี้ผู้ใหญ่บ้านนี่พ่อตาโดนหนัก โดนลงประชามติด้วยนะ ชาวบ้านไม่ไว้ใจใจ ตอนนั้นผมก็มาอยู่แหละ ที่นี้แกชนะ เราก็รู้จุดอ่อนของผู้ใหญ่บ้าน จุดอ่อนของหมู่บ้านด้วย ผมถามพ่อทำไมไม่พัฒนา พ่อบอก “ให้มันอยู่อย่างนี้แหละให้มันอยู่อย่างสบายๆ นี่แหละมันต้องไปพัฒนามันหรอก” คือ หนึ่งพื้นฐานผมเป็นทหารมาก่อนผมก็ถูกอบรม บ่มนิสัยมาพอสมควร สองผมไปบวชพระมา 5 ปี ผมก็ถูกอบรมเรื่องการพัฒนามา แล้วใจผมก็ชอบเรื่องนี้อยู่แล้ว... เอาจี๊ดีกว่า สมัยพ่อตาผมอยู่ แก่ไม่พยายามปรับตัวกับชาวบ้าน คือถ้าโกรธ ๆก็โกรธกันให้จมาดาลง ที่นี้ผมไม่ถือนั้นเป็นหลักใจ ผมไม่รู้ไปอบรม ไปสัมมนา ไปศึกษาหน่วยไหนหน่วยนี้เปิดหูเปิดตากว้างขึ้น แล้วเอาพัฒนาหมู่บ้าน อันนี้เป็นหัวใจเหมือนกัน ถ้าเราปิดตัวเป็นผู้ใหญ่อย่างเดียวก็น่าจะเป็นเหมือนพ่อตาผมนะ บ้านก็จะอยู่อย่างนั้น แก่ไม่ได้ไปจังหวัดไหนไม่ได้ไปดูงานที่นี้ งานน้อยหน่อยแค่นี้แกก็จะแคบ วิลัยทัศน์ หรือการมอง อุดมการณ์ก็แคบ แต่เราเปิดกว้าง เราไปหมดไปทั่ว ได้เห็นมาคนไหนพูดที่ กระทรวงพูดที่ก็มาพัฒนา ก็ไล่จากเรื่องความยากจนขึ้นมาเลย ถึงมีอุดมการณ์ขึ้นมา ต่อท้ายสิบประการไง ต้องเอาตัวนี้เป็นตัวตั้ง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ผู้นำชุมชนใช้บทเรียนในการทำงาน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดำเนินการไปแล้วเพื่อหาแนวทางรักษาจุดแข็งของการปฏิบัติเอาไว้และส่งเสริมให้มีการนำแนวทางปฏิบัติที่ดีนั้นไปประยุกต์ปฏิบัติต่อเนื่องและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดซ้ำรอย โดยอยู่บนพื้นฐานหลักการที่สำคัญ คือ “การเรียนรู้จากอดีตทั้งที่สำเร็จและผิดพลาดเพื่อสร้างอนาคตที่ดีกว่า” อย่างไรก็ตาม ความรู้ ทุกลักษณะย่อมมีพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเนื่องจากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อหาแนวทางในการรักษาจุดแข็งของการปฏิบัติงาน และส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อน เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งตัวอย่างการทำงานด้านยาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็จะพบว่า ในช่วงแรกก็ถูกต่อต้านจากผู้เสพผู้ติดและครอบครัว แต่ผู้นำชุมชนก็ยังคงดำเนินงานต่อ จนคนเหล่านั้นเข้าใจ เพราะเห็นถึงความตั้งใจ และความปรารถนาดี

“ตอนทำใหม่ๆ นี่เชื่อไหม ปัญหาอุปสรรคมากเลย คือพ่อแม่เขาไม่ยอมรับ ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งตัวพี่นี่ โดนชาวบ้านจวนหน้าดูเลย หนักเลย มีการต่อต้านกันรุนแรง พ่อแม่เขาไม่ยอมรับเรื่องนี้ไง เขาเชื่อว่าลูกเขาไม่เป็นไง..แต่เดี๋ยวนี้ดีแล้ว เวลามีการมีงานอะไร เขาก็ร่วมมือดี เขาเห็นว่าเราตั้งใจดี อย่างเด็กที่เราเอามาพูดคุยกันนั้น มันก็เป็นเรื่องจริงทั้งนั้นเลยไง พ่อแม่ ผู้ปกครอง ชาวบ้านเขาก็ต้องยอมรับเรา คนที่ต่อต้านจัดๆ นะ บางครั้งเดินมาขอโทษเลยนะ บอกว่าที่ผ่านมาเข้าใจผิด..ตรงนั้นมันก็คือว่า พอรู้ว่าเขาไม่ชอบเราก็อิงทำ ทำทำไม ก็เพื่อให้เขาเห็นว่าสิ่งที่เราทำมันเป็นเรื่องจริง มันดี ทำจนกว่าเขาจะเข้าใจว่าเราทำนี้ไม่ได้กลั่นแกล้งเขา เราทำด้วยความรักเขา อยากช่วย แล้วเวลาเราทำ เราไม่ได้ไปต่อว่าเขาหรือเอาตำราจไปจับ มันไม่ใช่ แต่เราเข้าไปอธิบายไปคุยกับเขาว่าถ้าเขาติดเขาเสพจริงๆ เราก็คงจะไปรักษา ก็แนะนำให้เขาเห็นแก่พ่อแก่แม่ เห็นแก่พี่น้องเรา มันอยู่ที่เราไปพูดกับเขานะ เราพูดกับเขาดี ชาวบ้านก็จะเริ่มเข้าใจ เราไม่มีการเอาตำราจไปจับ หรือชู้ว่าจะเอาตำราจไปจับอย่างโน้นอย่างนี้ ไม่ทำจะไม่เอาตำราจไปจับเขา จะพูดกับเขาดีๆ ก่อน และพาไปบำบัด อย่างคนที่ค่อนข้างจะชัดเจน เราก็คงเรียกกันมาคุยในวันที่สองของเดือน” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

จากผลการศึกษาการเรียนรู้ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่า ในการดำเนินงานชุมชนของผู้นำชุมชน นั้นจำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมของผู้นำชุมชนให้มีศักยภาพ สามารถพัฒนาชุมชนให้เติบโตตามเป้าหมาย และในการจะเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมได้นั้น จะต้องเกิดจากการเรียนรู้เป็นสำคัญ ซึ่ง ชลگانดาร นาคทิม (2551:23) ได้สรุปลักษณะสำคัญของการเกิดการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นกระบวนการที่มีการคิด วิเคราะห์ ปฏิบัติจริงควบคู่กันไป มีการสรุปเพื่อที่จะได้เกิดทักษะใหม่ๆ ในการปฏิบัติ และในกระบวนการเรียนรู้นั้นส่วนหนึ่งเกิดจากตนเองที่มีการลองผิดลองถูก จากนั้นจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานที่เคยบกพร่องเพื่อให้ได้ผลดีที่สุด ดังนั้น เราจึงเห็นได้ว่าการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจนั้น มิได้หมายความว่าเพียงแต่ผู้นำมีการรับรู้และเข้าใจ แต่จะต้องสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองอันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด พฤติกรรม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่ได้จากการดำเนินงาน และผลจากการเรียนรู้ดังกล่าว ผู้นำชุมชนก็จะนำมาใช้เป็นบทเรียนในการทำงาน และนำบทเรียนการทำงานเหล่านี้ไปถ่ายทอดให้กับผู้นำรุ่นใหม่ได้โดยไม่จำเป็นต้องเสียเวลาในการลองผิดลองถูกอีก

1.4 กลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชน

จากผลการศึกษากลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” พบว่า กลยุทธ์ที่ใช้ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชนเป็นการออกแบบการดำเนินงานของผู้นำชุมชน ที่อธิบายถึงวิธีการทำงานที่เน้นหลักของการประสานความร่วมมือ และทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ทั้งจากคนภายในชุมชน และหน่วยงานภาคีภายนอก เพื่อสนับสนุนในการดำเนินงานหรือการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการดำเนินงานชุมชน โดยผู้นำชุมชนได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับบุคคลที่เกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายแตกต่างกันไป ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานร่วมกันให้สอดคล้องกับบุคลิกลักษณะและศักยภาพของบุคคลนั้นๆ เพราะจะเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน ซึ่งกลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชน สามารถแบ่งได้ออกเป็น 4 รูปแบบ มีรายละเอียดดังนี้

1.4.1 กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับผู้ร่วมปฏิบัติงาน

ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชนกับผู้ร่วมปฏิบัติงาน จะเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับทุกคนในทีม โดยทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นต่างๆ อย่างเสมอภาคเท่าเทียม รวมถึงพร้อมเสมอในการทำงาน หากมีสถานการณ์เร่งด่วนเกิดขึ้นก็จะปรับการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างทันท่วงที

“การทำงานเป็นทีมต้องคุยกันจะได้รู้ว่าทำอะไร มีการประชุมกันประจำเดือนบางที่ห้าครั้งหกครั้งแล้วแต่ความจำเป็น ประชุมกันหลายครั้งก็เข้มแข็ง ไม่ใช่เวลาจะทำอะไรต่างคนต่างทำก็ไม่รู้เรื่องกัน และไม่ใช้สิ่งทำไรก็ช่างมึง ไม่ใช่อย่างนั้น” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

ในทีมการทำงานของผู้นำชุมชนก็จะมีภาระงานกันทำตามความถนัดและความเหมาะสมในแต่ละงานไป รวมถึงเป็นไปตามความสมัครใจของผู้ร่วมงาน ซึ่งการแบ่งงานดังกล่าวจะทำให้บุคคลที่ได้รับมอบหมายสบายใจในการทำงานพร้อมที่จะทำงานอย่างเต็มที่ ทำให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานอย่างสูงสุด

“เราจะได้ข้อมูลใครมีข้อมูลอะไรมาก็คุยกับผู้ใหญ่ ๆ ก็จัดการต่อเพราะเราจะไม่ไปเองจะให้คนมีอำนาจในที่นี้ไป ผมเป็นเพียงลูกบ้านทำงานร่วม คุณมีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินก็คือผู้ใหญ่ว่าก็ให้ผู้ใหญ่เป็นผู้พูด” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“ทีมของเรา คือกรรมการหมู่บ้านจะอยู่ทุกคุ้มหมู่บ้าน แกก็จะเอาข่าวมาให้เรา แต่แกก็ไม่ออกตัวนะ แกเอาข้อมูลมาให้ผู้ใหญ่ว่า ซึ่งในเรื่องยาเสพติดทีมของเราจะเป็นเหมือนสายให้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ช่วยงานมาตลอด ไม่มีอะไรเป็นผู้ช่วยที่ดี มาช่วงสองปีก็หมดวาระพอ แต่สิบกว่าปีที่ทำเขาเป็นสมอง เป็นคนร่างงาน เราเป็นตัวพิมพ์ ช่วยเขียนโครงการเขียนส่งให้เขา ดึงกันช่วยกัน” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

“แกก็จะแบ่งงานกันไปตามความถนัดของแต่ละคน คือเวลามีงานมาเนี่ย ทีมงานหรือลูกน้องแก ก็จะรู้ว่าได้รับมอบหมายงานในส่วนไหน เพราะผู้ใหญ่ว่าแกจะมอบงานไปตามศักยภาพคืออย่างเช่น ผู้ช่วยเหลืออง กับผู้ช่วยเขียว นี่แกไม่รู้หนังสือ แต่ถ้าเป็นงานประสาน การตามงาน การตั้งด่านเนี่ย แกทำได้ แกเป็นผู้ช่วยฝ่ายปกครอง แกก็จะทำหน้าที่ประสานได้ดี แต่แกไม่รู้หนังสืออย่างพี่ขาว ก็เหมือนกัน แกรู้หนังสือบ้าง แต่ว่าแกจะเป็นงานมวลชน ประสานมวลชน อย่างเช่นต้องตามคนมาช่วยงานโน้นงานนี้ พี่ขาว ก็จะเป็นคนไปประสาน” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

ในกรณีที่สถานการณ์เร่งด่วนก็อาจไม่จำเป็นต้องรอให้มีการประชุมอย่างเป็นทางการ คณะทำงานของชุมชนก็จะหาโอกาสมาพูดคุยกันเลย เพื่อให้รวดเร็วทันท่วงทีกับปัญหา

“ประชุมคือเราจะมาเล่นแปดตองกันตรงนี้เกือบทุกคืน (ที่ศูนย์ฯ) อาทิตย์มาเจอกันสองครั้งสามครั้ง ก็มาอยู่ตรงนี้มีอะไรก็คุยกันก่อนเลย...เล่นไปก็คุยไป” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

หากในบางกิจกรรม ผู้นำชุมชนที่ต้องรับผิดชอบงานนั้นติดภารกิจ ก็จะมีผู้นำชุมชนคนอื่น ไปช่วยงานแทน สลับกันทำหน้าที่ตามความสะดวกและความพร้อมของแต่ละบุคคล ซึ่งโดยปกติก็จะมีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่เป็นบุคคลหลักในการดำเนินงานอยู่แล้ว

“ตัวเราต้องหนักแน่นก่อน ที่มงานเราบางคนไม่ว่าง เราต้องเข้าใจ เขาไปนบางอะไรบ้าง เรา ก็มีคนอื่นมาช่วย ไม่ได้ไม่ด่าไม่ว่า ถ้าเราไปตำหนิติเตียนเดี่ยวงงานหน้าแกไม่มานะ ดิดก็ติด เราก็ไม่เป็นไร แต่เราก็ไม่ได้พาเขาไป บางครั้งบางที่เขาภิมีการะ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การบริหารจัดการงบประมาณ หรือกองทุนต่างๆที่ได้มา เช่น เงินจากกองทุนแม่ของแผ่นดิน เงินจากศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรผู้นำชุมชนและทีมคณะทำงานก็วางแผนบริหารจัดการเงินส่วนที่มีอยู่ให้เกิดผลกำไร จนสามารถนำไปใช้สนับสนุนกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในชุมชน กิจกรรมด้านการป้องกันยาเสพติด หรือนำไปช่วยเหลือคนในชุมชนในกรณีที่มีความเดือดร้อนเร่งด่วน

“กองทุนแม่ของแผ่นดินนี้ตรงตัวอยู่แล้วใช้ใหม่ ก็เอาไปใช้เกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด ที่นี้เอาไปให้ผู้ใหญ่ใหม่ไปแล้วผู้ใหญ่นิใหม่ก็ไปบริหารจัดการ ต่อมากองทุนหมู่บ้านก็ใช้พอหมู่บ้านมีกิจกรรมนี้ ไม่มีงบประมาณมาก็เอาดอกเบี้ยจากกองทุนมาเป็นค่าอาหารบ้างค่าน้ำบ้าง ได้หมดแหละ เพราะเราเขียนข้อบังคับเปิดช่องไว้...อย่างกองทุนหมู่บ้านนี้จะตั้งเป็นข้อบังคับเลยลิปเปอร์เซ็นต์จากดอกเบี้ยเข้ากองทุนแม่ของแผ่นดิน เพราะฉะนั้นหากมีกิจกรรมเกี่ยวกับยาเสพติดก็เบิกได้เลย..ไม่ต้องไปควักกระเป๋า หมู่บ้านต้องมีเงินด้วย ทำอะไรจะได้ราบรื่น ถ้าไม่มีควักเอง ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรปีหนึ่งได้หมื่นกว่าบาท หมื่นสองก็เอามาทำเกี่ยวกับกิจกรรมหมู่บ้าน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เงินกองทุนแม่ของแผ่นดินนี้ในเบื้องต้นรับมาน่าจะประมาณ ๘,๐๐๐ บาท ซึ่งผู้ใหญ่เพียร เขาทำได้ดี ทำได้เด่น คือ เขามองภาพออกว่าเงินที่ได้มานั้น ทางราชการไม่ยอมให้หายไปแต่ไม่ใช่ห้ามใช้ มีระเบียบการใช้ มีคณะกรรมการควบคุมการใช้ ซึ่งผู้ใหญ่ก็ใช้จัดกิจกรรมเยอะแต่เงินก็ไม่หมด เพราะว่าเขาใช้วิธีการทำบุญ ทอดผ้าป่า รับบริจาคเข้ามา จนในที่สุดก็มีเงินหลายหมื่น ผมจำตัวเลขไม่ได้ แล้วเขาก็เอาผลกำไรของเงินกองทุนหมู่บ้านในส่วนที่สามารถนำมาใช้จ่ายในสาธารณประโยชน์ นำมาเข้าบัญชีกองทุนแม่” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

1.4.2 กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับผู้เสี่ยง ผู้เสพ ผู้ติดและครอบครัว

ในการดำเนินงานร่วมกับผู้เสี่ยง ผู้เสพ ผู้ติดของชุมชนนั้น วิธีการทางจิตวิทยา โดยการใช้ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนที่มีต่อสิ่งศักดิ์ประจำชุมชน ถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ผู้นำชุมชน นำมาใช้ในการป้องกันยาเสพติดของชุมชน ของ “บ้านสุขใจ” ซึ่งทำโดยการนำคนในชุมชนมาสาบานต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่นับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษว่าจะไม่ข้องเกี่ยวกับยาเสพติด และหากเมื่อใดเข้าไปยุ่งเกี่ยว ไม่ยอมมเล็กยาเสพติดจะมีอันเป็นไป ซึ่งวิธีนี้ก็ช่วยได้ในระดับหนึ่งคือ ทำให้คนกลุ่มที่ยังมีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ย่อมมีความกลัวเกรงไม่กล้ากระทำผิด แต่สำหรับคนที่ไม่กลัว ทางผู้นำชุมชนก็จะดำเนินการในขั้นต่อไป

“ช่วงนั้นนโยบายของรัฐเริ่มแล้วละ แต่ยังไม่เห็นหมู่บ้านไหนเขาลุกขึ้นมา ประกาศตัวเอง พอนโยบายของรัฐมา เราก็ทำงานด้านนี้อยู่แล้ว เราก็ประกาศสนองนโยบาย พอนโยบายของรัฐมา เราก็ทำงานด้านนี้อยู่แล้ว เราก็ประกาศสนองนโยบาย เพราะช่วงนั้นก็เริ่มเข้ามาขายในหมู่บ้านแล้ว คนของเราเอายามาขายก็ยังไม่มาก ประมาณสองราย เราก็คุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านว่าถ้าปล่อยไว้อย่างนั้นมันก็จะมากขึ้น เราก็รีบทำก่อน รีบตีปลาหน้าไซก่อน จึงรีบเอาพวกชาวบ้านมากล่าวคำปฏิญาณสาบานต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อะไรก็ทำไปทุกวิถีทางทั้งไสยศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์ ตรวจฉีctrวจปัสสาวะ เท่าที่ทำได้และเอาจริงเอาจังเลย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“สาบานว่า “ถ้าข้าพเจ้าไม่เลิกซื้อให้ข้าพเจ้ามีอันเป็นไป” ให้สาบาน ซึ่งนายอาทิตย์นี่ติดคุกแล้วก็ถูกยิงตายในเวลาต่อมา ก็เพราะมันผิดคำสาบานไง ผมก็เคยนะ พาทั้งชาวบ้าน นักเรียนมาศาลเจ้าพ่อปู่ตา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ในชุมชนจะมีการดำเนินการเบื้องต้นกับผู้เสพ ผู้ติดก่อน โดยการเข้าไปพูดคุยด้วยความจริงใจเป็นมิตร บอกให้เขาเลิก และจะช่วยเหลือโดยการพาไปเข้ารับการรักษาบำบัดรักษา แต่ถ้าบุคคลเหล่านั้นยังไม่เชื่อฟังและยังคงไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติดอีก ผู้นำชุมชนก็จะประสานไปยังเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ดำเนินการต่อไป

“เราไปพูดไปคุยกันก่อนว่าไม่ดีนะ มันผิดกฎหมาย มันทำลายครอบครัว บางครอบครัวก็เชื่อบางครอบครัวก็ไม่เชื่อ ก็ว่ากันไปผมก็บอกต้องให้โอกาสเขา แต่ถ้าไม่ไหวก็โทรแบบเดียวเท่านั้นแหละ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“พูดกับเขาดี ๆ ไปพูดกูแจ่งตำรวจจับนะไม่ได้ พูดกับเขาดี ๆ หลังจากนั้นก็ดำเนินการตามวิธีการของเรา เพราะงั้น ถ้าเกิดพฤติกรรมอย่างนี้สักเที่ยวสองเที่ยวใช้ใหม่ ถ้าใช้ ดำเนินการเลยให้แน่ใจว่าข้อมูลชัดเจนเอาเลย” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ผู้นำชุมชนใช้วิธีการที่หลากหลาย หลากกล่อ เพื่อให้คนที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เกิดความกลัวเกรง ไม่กล้ากระทำความผิด เช่น ชีรตตรวจตราเพื่อแสดงตัวให้บุคคลที่มีพฤติกรรมน่าสงสัยเห็น เขาเหล่านั้นก็จะเลียงไป ไม่กล้าทำอะไรที่ไม่ดีต่อ

“บางครั้งผมจะชอบชีรตเครื่องพาหมาเที่ยวนะ ก็จะเห็นว่าคนแปลกๆ หน้า มาสายนี้ประจำ ทั้ง ๆ ที่ บ้านคนไม่มี พอเห็นเราก็ตบหนึ เพราะเขาที่รู้ว่าผมเป็นใคร เขาก็ขึ้นรถขับหนีเลย เพราะจะมีอะไรเกิดขึ้น เพราะมันเป็นพื้นที่สง่า นี่คือเราก้ประจำใจ และตำรวจผ่านมาบ่อยๆ คราวนี้ก็จะผ่าน ๆ มาประจำก็เนื่องจากว่าเป็นสายตรวจก็เลยทำให้พวกนี้ยิ่งกลัว เกรงกลัวพอสมควร มาไม่จำเป็นต้องมาจับหรือขอให้ผ่านมาเฉย ๆ แหะพอให้รู้ว่ามีความสนใจในพื้นที่ เออพอเขาผ่านมาไอ้พวกนี้เห็นแล้ว ก็กลัววแตกได้ง่าย ๆ คือเราหลอกล่อทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้มันกระจายมากขึ้น” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ผู้นำชุมชนใช้มาตรการลงโทษทางสังคม ซึ่งเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ผู้นำชุมชนนำมาใช้ในการควบคุมปัญหาการเสพยาเสพติดในชุมชน โดยประชาคมหมู่บ้านและชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์หรือระเบียบของชุมชนเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนนอกเหนือจากกฎหมายที่มีอยู่ในสังคม

กฎเกณฑ์ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับวิธีการดำเนินชีวิตทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เช่น ผู้ที่ยังคงเกี่ยวข้องกับยาเสพติดอยู่และครอบครัว จะไม่สามารถกู้ยืมเงินกองทุนต่างๆ ในชุมชนได้

“มีออกมาตราการด้วย ว่าลูกหลานใครติดยาจะไม่ให้พ่อแม่กู้เงิน เงินกองทุนหมู่บ้าน...ก็ดีนะ อย่างพ่อแม่บางคนที่มีลูกหลานติด ก็พยายามให้เลิก ไม่งั้นก็จะไม่ได้กู้เงินไง เขาจะดูแลลูกหลานเขาดียิ่งขึ้น ถือว่าวิธีได้ผล” (พีบ็อง ผู้นำชุมชน)

การใช้สมาชิกในครอบครัว เป็นสื่อกลางที่จะชักจูงให้สมาชิกในครอบครัวที่ยังข้องเกี่ยวกับยาเสพติด ลด ละ เลิก ยาเสพติด โดยในกรณีที่ผู้ปกครองเสพยาเสพติด ผู้นำชุมชนก็มักจะใช้เด็กเป็นผู้ชักจูงใจให้ผู้ปกครองเลิกยาเสพติด หรือกรณีที่เด็กเสพยาเสพติด ผู้นำชุมชนก็จะเข้าหาผู้ปกครอง ให้ดูแลลูก ไม่ให้ข้องเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งเท่าที่ทำมาก็ให้ผลเป็นที่น่าพอใจ

“ถ้าเราจะให้คนเลิกยา เรามักใช้เด็ก ให้เด็กให้ลูกเป็นคนห้ามพ่อ ให้เมียห้ามไม่ได้หรอก เมียห้ามทะเลาะกันตาย ต้องให้ลูกห้าม มีเด็กอย่างเดียวที่ทำได้ ผมถึงพยายามเอาเด็กมาอบรมไรมา ช่วยชักจูง เด็กจะทำได้ง่าย พอลูกมาทำกิจกรรม พ่อแม่มา ก็จะมากอดกัน” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

“อยู่ Res999 เป็นคนช่วยเหลือฉุกเฉินขับรถคันนั้น (ขับที่รถฉุกเฉิน) เรียกเราได้ 24 ชั่วโมง ไม่มีเวลาพัก เรียกตอนไหนเราก็ไป คือตรงนี้ช่วยได้เยอะนะ อย่างพ่อป่วย ลูกสูบยาอย่างนี้นะ เราช่วยไปส่งพ่อเขาไปโรงพยาบาล แล้วเราก็ไปขอร้องพ่อเขาให้บอกลูกเขาว่าเลิกดูดยา ซึ่งก็ได้ผลมาก คือเราไปช่วยพ่อเขา พ่อเขาไม่สบายนะ เราจะพูดกับเด็กพวกนี้ได้ง่ายขึ้นมาก” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“นำเด็กมา มาอบรม เด็กตัวเล็กๆ นี้นะ เราให้ปลุกต้นไม้ใส่ปุ๋ย มาแข่งกันว่าของใครจะสูง แล้วบอกด้วยว่า “บ้านไหนสูบยาสูงไม่ให้ตั้งค่นะ” บอกเด็กๆ นะ เด็กก็ไปว่า “พ่ออย่าสูบยานะ เดี่ยวหนูไม่ได้ตั้งค์ ตรงนี้สำคัญ ลูกนะดีสุด” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

ในการนำตัวผู้เสพยาหรือผู้ติดเข้ารับการบำบัดรักษาเสพยาเสพติด ผู้นำชุมชนจะใช้ความอดทน มีความเข้าใจ ไม่ใจร้อน และทำงานอย่างต่อเนื่อง ใกล้ชิด ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวของผู้เสพยาเสพติด เริ่มเกิดมีความไว้วางใจ เห็นถึงความปรารถนาดีและตั้งใจจริงที่จะให้ความช่วยเหลือ จนนำไปสู่ความร่วมมือในที่สุด

“เข้าหาผู้ปกครองเขา เขาก็เลยบอกลูกแล้วนัดมานั่งฟัง แต่ช่วงแรกๆ ก็ไม่นะ พอช่วงหลังๆ ไม่ไหวก็มาหาผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ประสานอำเภอประสานตำบล อสม. ก็เข้ามาผู้อาวุโสทั้งนั้นแหละเข้ามาๆ ชื่อของมาเยี่ยมเงินจากศูนย์สงเคราะห์ ชาวบ้านว่าผู้ใหญ่ไม่ไหวแล้วมันจะฆ่าจะแกงเอา ผู้ใหญ่ไม่ว่าก็พาไปพาราชากรเข้าไปไม่เท่าไรก็ดี เขาก็เข้าใจ” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

“เราต้องจริงจัง ทำต่อเนื่องและใกล้ชิดเขาไป ยกตัวอย่างครอบครัวที่ต่อต้านเรานะ เราก็เข้าไปหาเขาบ่อยๆ ไปให้ความช่วยเหลือเขา ไปคุยกับเขาบ่อยๆ แนะนำในสิ่งที่ดีๆ กับเขา ทำไปทำมา เขาก็โอนมาทางเรา เขาก็เห็นความดีเราอยู่ เขาก็ต้องคิดแล้วว่าเราจริงใจต่อเขา ไม่ได้มาแกล้งลูกเขา เขาขาดเหลืออะไร มีปัญหาอะไรเราพาไป ช่วยแก้ด้วย เขาก็ต้องยอมรับเรา” (พีบ็อง ผู้นำชุมชน)

ในการพูดคุยกับผู้เสพหรือผู้ติดยาเสพติดของผู้นำชุมชนนั้น ต้องใช้ความอ่อนโยน และพูดคุยอย่างนุ่มนวล เป็นมิตร เพื่อสร้างความเข้าใจและให้เขาไว้วางใจ ไม่กลัวว่าเราจะเอาตำรวจไปจับเขา และถ้าเขาไว้วางใจเราก็จะเล่าเรื่องต่างๆ ที่สำคัญให้เราฟัง ที่อาจเป็นสาเหตุของการติดยาเสพติด ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้

“ไม่ได้ประกาศว่าคนนั้นคนนี้เสพ เพียงแต่เราทำงาน แบบว่าที่ต้องการให้ลดลง เราไม่ได้จับไป แค่อัดกัน เฝาระวังเฉยๆ หรือถ้ารู้ก็บอกเขาให้เลิก เขาก็มีเลิกนะบางคน เพราะกลัวเราจะไปแจ้งเจ้าหน้าที่ คือไม่ได้ตีตรุนแรงไง ก็คือหนึ่งเราไม่ได้จับ สองเราไม่ได้เคี่ยวเข็ญ สามเราไม่ได้ทำอะไรเขาเลยให้เขาเดือดร้อน ไม่เคยเลย มีแต่ปะหละอย่างบางคนบอก “ลุงขอตั้งคดียี่สิบบาท” เราก็ถาม “เอาไปทำอะไร” เขาบอก “เอาไปกินข้าว” เราก็เลยบอก “มาเลย เตี่ยพาไปซื้อก๋วยเตี๋ยวให้กินเลย” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

“ถ้าเราไปคุยกับเด็กแบบแรงๆ จะทำให้เด็กมันเกลียดเรา ไปคุยกับมัน “มันจะว่ากูจะเสพ มันจะทำอะไร” ไซ้ใหม่ละ ผู้ใหญ่ไปคุยกับพ่อแม่เขาชื่อว่า “มันติดยา ช่วยเตือนลูกนะ ทางไหนเขามีคำสั่ง มาอย่างงั้นนะ เพราะถ้าผมให้เขามาจับจะว่าผมไม่ได้นะ” เขาไปคุยกันก่อนพอคุยเสร็จ ก็เรียกลูกมาคุยกันอีกทีหนึ่ง คือ ชั้นแรกต้องผ่านทางพ่อแม่ ให้เขาคุยกันก่อน พอคุยกับลูกเสร็จ เราก็คุยกันอีกทีหนึ่ง อันนี้เป็นผลสำเร็จเหมือนกันนะ มันทำให้แบบว่าให้รู้จักระวังตัว ไม่เหิมเกริมเกินไป ยิ่งเราไปจับเขามันเป็นการหักพร้าด้วยเขามันเป็นเรื่องใหญ่เลย” (พี่เอก ชาวบ้าน)

ผู้นำชุมชนได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อดีตผู้เสพหรือติดยาเข้าร่วม เพื่อเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ สามารถสร้างอาชีพ สร้างรายได้ รวมถึงหาทางเลือกในการให้ความช่วยเหลือต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้คนเหล่านี้กลับไปเสพติดยาซ้ำอีก

“เราก็หากิจกรรมให้เขาทำให้เขาเพลิดเพลิน ไม่ใช่เล่นไพ่ นะ หาอาชีพให้เขา เราต้องให้เกียรติเขา ถ้าไอ้คนนี้ติดยาแล้วเราไม่คุยด้วย มันไม่ใช่ เราต้องไปคุยกับเขาว่าตอนนี้เป็นอย่างไร แต่ห้ามไปถามว่าติดยาเป็นอย่างไร อันนี้ห้าม แต่ให้ถามว่า จะทำอะไรดี วันนี้จะไปไหน..เราหากิจกรรมให้เขาทำ ทำงานให้เขาทำ อย่าให้เขาหันกลับไป ให้เขาอยู่กับครอบครัวให้มากที่สุด” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

“ถ้าเขายังไม่มีอาชีพหรือยากจน ก็ช่วยเหลือส่งผักอาชีพ หรือให้เงินเล็กๆ น้อยๆ เพื่อทำทุน มีข้าวของเครื่องใช้เล็กๆน้อยๆ ให้ เช่น ผ้าห่ม และมีให้ทุนการศึกษาลูกด้วย กู้เงินกู้ทองเราก็ให้กู้ปกติ และก็มีประสานไปทางจังหวัดที่จะช่วยเรื่องการกินการอยู่การดูแลตามความเหมาะสม” (พี่ป๋อง ผู้นำชุมชน)

1.4.3 กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับคนในชุมชน

กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับคนในชุมชนที่ผู้วิจัยพบในชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น มีทั้งการดำเนินงานร่วมในกิจกรรมเดียวกัน และแยกกันทำตามบทบาทของแต่ละฝ่าย รวมทั้งแบบที่แยกกันทำแล้วมาประสานกัน เช่น พระสงฆ์สอดแทรกเนื้อหาเรื่องยาเสพติดในการเทศนา ครูบรรณรักษ์ให้ความรู้แก่นักเรียนและแก้ไขปัญหาคณะนักเรียนติดยาเสพติด ผู้นำชุมชนจัดระบบการสอดส่องดูแลในคุ้มและการเดินเวรยาม รวมไปถึงเด็กและ

เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเป็นหูเป็นตาสังเกตพฤติกรรมของเพื่อนที่มีความเสี่ยง ฯลฯ ซึ่งรูปแบบการทำงาน และกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผ่านการประชุมปรึกษาหารือกันของคณะกรรมการ รวมทั้งการดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ของแต่ละฝ่ายออกมาใช้ได้อย่างสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ในชุมชนของตนเอง ซึ่งการจัดวางโครงสร้างและองค์ประกอบในการทำงานแบบนี้ นั้นหน่วยงานภายนอกไม่สามารถกระทำได้

ในการเฝ้าระวังเรื่องยาเสพติด ผู้นำชุมชนก็ได้ให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ด้วยการเป็นหูเป็นตา สังเกตกลุ่มเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงหรือน่าสงสัย เพราะเด็กและเยาวชนนั้น จะสามารถเข้าถึงคนในวัยเดียวกัน และหาข้อมูลเชิงลึกได้ง่ายกว่าการให้ผู้ใหญ่ไปคอยซักถาม

“เราจะใช้เด็กที่โตพอสมควรนี่ เป็นหูเป็นตาช่วยเพราะผมเคยดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องจัดลานกีฬาณะ ตำบลยาเสพติดในนามของตอนนั้นใช้เงินของยุติธรรมจังหวัดช่วย ยุติธรรมจังหวัดให้งบประมาณก็ไปจัดงาน ลานรักลานกีฬาลานวิชาการตอนนั้นงานก็อาศัยเด็กที่โตพอสมควร รุ่น ๆ ให้ดูพฤติกรรมเพื่อน ๆ ที่อยู่ด้วยกัน ทุก ๆ วันอาทิตย์ผมจะมึงบ ให้สำหรับเด็กนี้เกี่ยวกับน้ำดื่มทุกอาทิตย์ นี่ติดต่อกันหลายเดือนเหมือนกันก็ทำงานรู้ว่าพฤติกรรมของเด็กแต่ละคนเป็นอย่างไร และเมื่อเด็กแจ้งเรา เราก็มเข้าไปพบ ไปพบกับคนที่มีพฤติกรรมที่ไม่ค่อยดี บางหมู่บ้านเข้ามาทีจะมี พูดง่าย ๆ ว่าเอาสิ่งไม่ดีเข้ามาบ้านเรา เราต้องไปพูดเจรจา “อย่าเข้ามาในนี้” เพราะเนื่องจากว่า เออพื้นที่นี้เราดูแลรับผิดชอบกันอยู่ ทำให้เรารู้คนข้างนอกเข้ามาเป็นใครและคนข้างในนี้ใครมีพฤติกรรมอย่างไรก็เข้าไปพบ มันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เด็กที่เราดูแลอยู่นี้ให้ข้อมูลเรา” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

เนื่องจากชุมชนยังคงมีวิถีของความเป็นชนบทอยู่ คือมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เช่น วัด โรงเรียน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงใช้สถาบันทางสังคม ทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน หรือ ที่เรียกกันว่า “บวร” ช่วยในการประสานเชื่อมโยงกัน ร่วมมือกันจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน

“บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) เข้าถึงกัน มีบ้านต้องสนิทกับเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสสนิทกับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่สนิทกับผอ.โรงเรียน อย่างนี้ครบสูตร แต่บางหมู่บ้านไม่มีโรงเรียน บางหมู่บ้านไม่มีวัด แต่ของเรามีครบ เวลาทำกิจกรรมของผมนั้นได้รับความร่วมมือดี ต้องการเด็กสามสิบคนก็ได้สามสิบคน ผอ.เอาได้ สมภารวัด ผู้ใหญ่ต้องการอะไรบอกเครื่องใช้ไม้สอยอะไร เต็มที่เลย ผมมันพร้อมหมดเลย ถ้ายาวอะไรได้หมด คือมันพร้อม” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“จัดกิจกรรมแข่งกีฬาบ้าง มอบรางวัลให้ จัดกิจกรรมที่วัดบ้าง คนก็จะเข้าวัดกัน เหมือนมาให้คนเข้าหาคุณธรรม มันก็ดีนะอย่างน้อยผมว่ามันก็ทำให้คนได้เข้าหาวัด มีกิจกรรมทำ ซึ่งยามันอาจไม่ได้ลดมาก แต่มันก็ไม่ได้ขยายเพิ่มอีก” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ชุมชนมีกระบวนการจัดการรวมตัวชาวบ้านให้ลุกขึ้นร่วมทำกิจกรรม โดยมีการจูงใจด้วยเงิน สิ่งของหรือรางวัลในบางครั้ง แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้เป็นหลัก และคิดว่าหากไม่มี ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร

“การจูงใจหลายอย่างเหมือนกัน อย่างเช่นมีของขวัญ ของมอบให้คุณมาร่วมกิจกรรม มีของมอบให้..แต่ไม่จำเป็นต้องให้ทุกครั้ง ไม่ต้อง ไม่จำเป็น เราต้องพูดถึงความสำคัญในการประชุมแต่ละครั้ง ๆ ขอให้มา” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

ในกรณีที่ผู้นำชุมชนต้องการทราบข้อมูลเกี่ยวกับผู้เสียหายเสพติดในชุมชนจากกลุ่มผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ ลักษณะในการพูดคุยสอบถามข้อมูลต่างๆ ของผู้นำชุมชนนั้น ก็คือจะไม่ได้ถามตรงๆ แต่จะค่อยๆ ตะล่อมถามเพื่อให้ตอบ ทำให้เขาไม่รู้สึกกดดันว่าเราจะมาบีบบังคับเอาข้อมูลจากเขา

“เราคุยเรื่องอื่นก่อนแล้ว เสร็จแล้ว ก็จะมีบางเรื่องแถมเข้ามาที่บางเรื่องก็ ผมจะเกาะติดจนข้อมูลให้ตรงกัน ถ้าไปคุยว่ามียาเสพติดไหมอะไรไหม อย่างนี้ถามไม่ได้ต้องคุยเรื่องอื่นไปก่อน สักเดี๋ยว เรื่องอื่นก็แถมเข้ามาแล้ว ก็พูดเรื่องเด็กคนนี้โดยทั่วไป ค่อย ๆ ได้เรื่องนะเป็นไงบ้าง คุณรู้เรื่องไหมเขาก็จะคุยให้ฟัง เราจะได้ข้อมูลตรงนี้” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

1.4.4 กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาคี

ในสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่ไม่รุนแรง ชุมชนจะอาศัยวิธีการที่ชุมชนยังคงมีศักยภาพที่จะดำเนินการด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการใช้วัฒนธรรมของชุมชน ใช้ระบบเครือญาติ การตักเตือนสั่งสอนลูกหลาน มาตรการทางสังคม ฯลฯ แต่ในบางสถานการณ์ที่มีความรุนแรง ลำพังศักยภาพภายในมีไม่เพียงพอ ชุมชนก็มีการประสานกับภายนอกหรือใช้มาตรการของรัฐ เช่น การตั้งด่านตรวจ การตรวจปัสสาวะ การให้ข้อมูลกับหน่วยงานด้านการปราบปราม หรือแม้แต่ในการจัดกิจกรรมอื่นๆ ทัวไปของ “บ้านสุขใจ” ผู้นำชุมชนก็มักจะเชิญหน่วยงานภาคีต่างๆ มาเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเหล่านั้นจะได้ประจักษ์ด้วยตนเองว่าชุมชน มีความมุ่งมั่น ทำงานจริง นำไปสู่การพร้อมที่จะให้การสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่างๆ ตามความจำเป็นเหมาะสม ซึ่งก็จะทำให้การทำงานของผู้นำชุมชนง่ายขึ้น

“ผมจะมีการประชุมประจำปีเชิญนายอำเภอมา ปีหนึ่งเชิญมาครั้งหนึ่ง นอกจากประชุมประจำเดือน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ในส่วนของหมู่บ้านก็จะมีประมาณ 4-5 รายที่ต้องเข้ารับการรักษา โดยก็จะจะมีเจ้าหน้าที่ทางเราเข้าไปร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและทางอำเภอเข้าไปตรวจปัสสาวะกับผู้ที่เราได้ข้อมูลมาว่าจะเสพซึ่งตรงนี้ทางผู้ใหญ่เขาก็จะรู้ว่าต้องไปตรวจใครบ้าง ก็จะไปเป็นทีมกัน ก็คือผู้ใหญ่เขาก็ทำมาตลอด เรื่องยาเสพติด หมู่นี้ก็จะเข้มแข็งเรื่องนี้จะคะ เขามีการประสานงานกับทางอำเภอ ฝ่ายมหาดไทยตลอด” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

“ก็คุยกับเด็กในเรื่องยาเสพติด เอาพวกหมอนามัยมา ไม่ใช่คุยแค่พวกเราอย่างเดียว มีทั้งหมอมและเจ้าหน้าที่ด้วยคุยกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทาวิธีการลดเลิกให้กับพวกที่เสพแล้ว มาทำกิจกรรมร่วมกัน มาเข้ากลุ่มร่วมกัน” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

“ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่ แก่ค้นหาแล้ว แก่ก็ส่งต่อไปทางอำเภอ ทางจังหวัดเลย แก่ไม่ทำเอง ส่งไปให้ทางสาธารณสุขบำบัดบ้าง อย่างบางที่เขามีบำบัดในชุมชนใช้ไหม แต่อันนี้เขาส่งไปให้หน่วยงานอื่นที่พร้อมกว่าบำบัดให้” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

ในการดำเนินงานต่างๆ ร่วมกันกับหน่วยงานภาคีภาครัฐ ผู้นำชุมชนจะทำงานด้วยความตรงไปตรงมา และเน้นการทำงานอย่างเสมอภาค ประสานกันในฐานะที่เป็นภาคีร่วมงาน แสดงให้เห็นว่าชุมชนมี

ศักยภาพและมีทางเลือกที่จะทำหรือไม่ทำ ซึ่งจะพิจารณาถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับเป็นสำคัญ โดยชุมชนไม่ใช่เป็นเพียงฝ่ายรอรับคำสั่งอย่างเดียว

“ที่นี่มันก็ต้องมีกฎโอบาย บางทีบางครั้งผมต้องถามส่วนราชการเหมือนกันนะว่างานนี้ผมจะได้อะไร ชาวบ้านจะได้อะไร ราชการก็บอกชาวบ้านได้ความรู้ ได้เงินได้นั้น มีงบประมาณให้ส่วนหนึ่ง มีงบประมาณค่าข้าว ผมก็เห็นว่าก็ได้ อย่างนี้ผมก็รับ ถ้าเขาไม่มากก็จบนะ เรื่องงบประมาณค่าใช้จ่ายให้ มันไม่ใช่ตัวตั้ง แต่มีมันก็ดี ทำงานสบายหน่อย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

จากผลการศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับที่สุภาพร พิศาลบุตร (2542: 98) ได้กล่าวถึงความสำคัญของกลยุทธ์ไว้ว่า การกำหนดกลยุทธ์เป็นวิธีการโดยรวมที่บุคคลหรือองค์กรต้องทำขึ้นเพื่อเป็นกรอบให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ การกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมภายนอกและภายในมากที่สุดเพื่อให้องค์กรบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ในที่สุด

2. กลยุทธ์การใช้กิจกรรมเพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน

จากปัญหาเสพติดที่ชุมชนเผชิญทำให้คนในชุมชนเกิดแรงบันดาลใจในการป้องกันปัญหาไม่ให้ขยายผลสู่เด็กและเยาวชน คนในชุมชนจึงได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนโดยแบ่งออกเป็น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเสพติดโดยตรง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติดโดยอ้อม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติดโดยตรง

การเผชิญปัญหาเสพติดของ “บ้านสุขใจ” เป็นการจุดประกายให้คนในชุมชน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาเสพติดภายในชุมชนขึ้น จนเกิดการนำกิจกรรมที่หลากหลายมาใช้ในการจัดการปัญหาเสพติด และแม้เราจะเห็นได้ว่ากิจกรรมด้านการปราบปรามจะเป็นกิจกรรมที่เห็นผลได้รวดเร็วชัดเจนอย่างเป็นทางการ แต่ในกิจกรรมด้านการปราบปรามเสพติดก็เป็นกิจกรรมที่จะต้องมีการบังคับใช้กฎหมายและผู้ดำเนินการต้องมีอำนาจของกฎหมายรับรอง จึงจำกัดเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น อีกทั้ง ยังเป็นกิจกรรมที่เสี่ยงมากเกินไปสำหรับการดำเนินการด้วยชุมชนเอง ดังนั้น “บ้านสุขใจ” จึงเน้นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของกิจกรรมการป้องกันเป็นหลัก เพราะเป็นกิจกรรมที่มีขอบเขตที่เหมาะสมสำหรับการป้องกันปัญหาเสพติดได้เองในชุมชน และเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในชุมชน และการดำเนินงานป้องกันเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ซึ่งสอดคล้องกับที่สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2552: 57) ได้แบ่งกิจกรรมการป้องกันออกเป็นกิจกรรมการป้องกันในระดับปฐมภูมิ กิจกรรมการป้องกันในระดับทุติยภูมิ และกิจกรรมการป้องกันในระดับตติยภูมิเช่นกัน ซึ่งกิจกรรมป้องกันดังกล่าวจะเป็นกิจกรรมที่เน้นการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องยาเสพติด การเฝ้าระวัง การบำบัดฟื้นฟูผู้เสพผู้ติด รวมถึงการติดตามผู้ที่ได้รับการบำบัดยาเสพติด

เพื่อไม่ให้กลับไปเสพติดซ้ำ ทั้งนี้เห็นได้ว่า กิจกรรมการป้องกันที่จัดขึ้นในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะให้การดำเนินงานด้านยาเสพติดเป็นไปตามเป้าหมาย

“งานทุกอย่างที่จะปราบปรามได้ต้องมีกิจกรรม ถ้าไม่มีกิจกรรมเนี่ยยาก แล้วกิจกรรมต้องมีอย่างต่อเนื่องด้วย มีการเดินเวรยาม ให้ความรู้ ค้นหาผู้เสพ ตั้งด่านตรวจ พาไปบำบัด” (ผู้ใหญ่เป็ล ผู้นำชุมชน)

2.1.1 กิจกรรมการป้องกันในระดับปฐมภูมิ

กิจกรรมการป้องกันในระดับปฐมภูมิของ “บ้านสุขใจ” นั้น เป็นการจัดกิจกรรมที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็น คนทั่วไปในชุมชน เด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มเสี่ยง ซึ่งทำได้โดยจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด สร้างความเข้าใจถึงผลกระทบของยาเสพติด ตลอดจนมุ่งเสริมสร้างกิจกรรมทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อเบี่ยงเบนบุคคล ออกจากการใช้ยาเสพติด

“เราก็จัดกิจกรรม กิจกรรมยาเสพติดบ้าง กิจกรรมอื่นๆ ทั่วไปบ้าง เชิญชาวบ้านพี่น้อง มาร่วมกิจกรรมเรื่องนั้นๆ บางทีเราก็เอาเรื่องยาเสพติดสอดแทรกในหลายกิจกรรมที่จัดขึ้น หรือ อย่างเรื่องมอบธงอะไรก็ดี..พาไปดูงานบ้างอะไรบ้าง มีการอบรมสัมมนาบ้างให้ความรู้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“มีการจับกลุ่มคุยกันเรื่องยาเสพติดกับพวกเยาวชนในหมู่บ้าน เดือนละครั้งถึงสองครั้ง (ที่ บึง ผู้นำชุมชน)

“จัดกิจกรรมให้กับเด็กและเยาวชน หนึ่งให้ความรู้ สองเข้าไปพูดคุย สามคณะครูและ ทางโรงเรียนเข้มงวดกับเด็กพวกนี้มากขึ้น” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

กิจกรรมติด “ธงสีขาว” และติดป้ายบ้านนี้ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด” เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็น ว่าบ้านนั้นสามารถดูแลครอบครัวของตนเป็นอย่างดี ซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจขึ้นกับตนเองและครอบครัว

“มีการประชุมให้ข้อมูล จัดเวรยาม ตรวจค้น กิจกรรมสาบานว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยา ให้ความรู้ ก็เยอะอยู่ แต่พี่ก็จำไม่ค่อยได้นะ อ้อ มีการทำให้เป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติดด้วย..ถ้าบ้านไหนไม่มี ยาเสพติด เขาก็จะให้ติดธงสีขาว แล้วก็ป้ายบอกไว้ว่าบ้านนี้ปลอดยา” (พี่แมว ชาวบ้าน)

“เราก็จัดกิจกรรม กิจกรรมยาเสพติดบ้าง กิจกรรมอื่นๆ ทั่วไปบ้าง เชิญชาวบ้านพี่น้อง มาร่วมกิจกรรมเรื่องนั้นๆ บางทีเราก็เอาเรื่องยาเสพติดสอดแทรกในหลายกิจกรรมที่จัดขึ้น หรือ อย่างเรื่องมอบธงอะไรก็ดี เขาก็มาทั้งหมด เว้นแต่ครอบครัวที่ข้องเกี่ยวกับยาเสพติดนี้จะไม่มา เรามีการมอบธงครอบครัวปลอดยาเสพติด” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

2.1.2 กิจกรรมการป้องกันยาเสพติดในระดับทุติยภูมิและตติยภูมิ

กิจกรรมการป้องกันยาเสพติดในระดับทุติยภูมิและตติยภูมิ มักจะดำเนินงานต่อเนื่องกันอย่างเป็น รูปธรรมชัดเจน นั่นคือ กิจกรรมการป้องกันยาเสพติดในระดับทุติยภูมิเป็นกิจกรรมที่เน้นในเรื่องของการเฝ้าระวัง การค้นหาผู้เสพผู้ติดยา และเมื่อพบผู้เสพผู้ติดยาแล้ว ก็จะนำไปเข้ารับการรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพและติดตามผล

ซึ่งเป็นกิจกรรมการป้องกันยาเสพติดในระดับตติยภูมิ ซึ่งในส่วนของกิจกรรมเฝ้าระวังของ “บ้านสุขใจ” ก็จะมุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้กับชุมชน เป็นกิจกรรมเพื่อตรวจสอบความเคลื่อนไหวของการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชน และหยุดยั้งหรือควบคุมการแพร่ระบาดนั้น ด้วยการใช้พลังของชุมชนในการจัดการกับผู้เสพติด นอกจากนั้น ยังเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของชุมชนอย่างเด่นชัด ตัวอย่างกิจกรรมด้านเฝ้าระวังของ “บ้านสุขใจ” เช่น การจัดตั้งเป็นกลุ่มอาสาสมัครเฝ้าระวัง การเดินเวรยาม การตั้งด่าน การค้นหาผู้เสพติด เสี่ยงหรือผู้ติดยาเสพติด เพื่อพาไปเข้ารับการรักษาพยาบาลต่อไป

กิจกรรมด้านเฝ้าระวังของชุมชน เช่น การจัดตั้งเป็นกลุ่มอาสาสมัครเฝ้าระวัง ซึ่งกลุ่มอาสาสมัครเหล่านี้ก็จะช่วยกัน สอดส่องดูแลความเรียบร้อยและการกระทำผิดด้านยาเสพติดในชุมชน โดยใน “บ้านสุขใจ” นี้แบ่งเป็นกลุ่มที่ดูแลออกเป็นตามคุ้มบ้าน

“หลังจากนั้นก็เริ่มวางแผน จัดเป็นกลุ่มบ้าน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านมาดูแล ให้ 1 คนดูแล 10 ครัวเรือน คอยเฝ้าระวังกัน มีใครมีผิดสังเกตตรงไหนอะไรก็บอกผู้ใหญ่บ้านมา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

เนื่องจากชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก การดูแลกันด้วยวิธีแบ่งกลุ่มตามคุ้มบ้านจึงทำให้ดูแลกันได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งคนในชุมชนก็รู้จักกันหมด เวลาเกิดเหตุการณ์ใดน่าสงสัย หรือผิดปกติจึงรู้ได้ง่าย

“รู้หมด เพราะเราเห็นหมด ชี้ได้ เราเห็นพฤติกรรมเขา มีคณะกรรมการคอยสอดส่องด้วย หมู่บ้านเราเล็กๆมีแค่ 130 ครัวเรือน มันแยกแยะออก” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การเดินเวรยามและการตั้งด่าน เป็นกิจกรรมที่สำคัญอีกกิจกรรมหนึ่งของ “บ้านสุขใจ” ที่มีผลช่วยดูแลความสงบเรียบร้อย และป้องกันอาชญากรรมอื่นๆ ในชุมชน ซึ่งแม้ไม่ส่งผลต่อการจับกุมอย่างชัดเจน แต่ก็จะสามารถสร้างพลังกดดันกลุ่มเสี่ยงที่มีแนวโน้มจะกระทำผิดด้านยาเสพติด มิให้กระทำอย่างเปิดเผยในชุมชน

“นี่ ส่วนมากแล้วจะเฝ้าระวังเป็นส่วนใหญ่การเฝ้าระวังมันมีทั้ง เออ การออกเดินตรวจตรา ในเวลากลางคืนบางครั้ง และก็มีการตั้งด่านบางครั้ง อันนี้สำคัญ” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“ทางเราเฝ้าระวังกัน หมู่บ้านผมมันง่ายต่อการตรวจนะเพราะว่าถนนมันผ่ากลางและข้าง ๆ ก็มีบ้านคนเพราะฉะนั้น ทางวิ่งมีทางเดียว อาจมีทางชลประทานบ้างแต่น้อย เพราะฉะนั้นเราก็จะตั้งด่านตรงนี้หัวบ้าน ส่วนท้ายบ้านก็ได้มีตำรวจมา มีอำเภอมาร” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“มีเจ้าหน้าที่ เขาจะตรวจสอบสามสี่ทุ่มเข้าจะขึ้นรถจักรยานบ้าง เดินดูบ้าง พุดง่าย ๆ ตำรวจชุมชนนะเขาก็ดู แต่มันไม่มีอะไรหรอก เขาก็ทำตามหน้าที่ ตั้งด่านตรวจหน้าปากซอยหน้าบ้าน...มีผู้ใหญ่และมีผู้ช่วยขี่จักรยานไปดูไปเรื่อยๆ เหมือนขี่รถเล่น เพราะว่าในหมู่บ้านมันไม่มีปัญหาตอนนี้ปัญหาไม่มีเพราะว่าเรารู้ เขารู้ว่าเรารู้เขาก็ไม่กล้าทำความเดือดร้อน เราก็ออเค” (พี่เอก ชาวบ้าน)

นอกจากที่ชุมชนได้ดำเนินการเฝ้าระวังโดยการในการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครเฝ้าระวัง การเดินเวรยาม และการตั้งด่านแล้ว ก็ยังมีกิจกรรมค้นหาผู้เสพติดเพื่อพาไปบำบัดอีกด้วย โดยเริ่มต้นจากเมื่อทราบว่าบุคคลใด

เป็นผู้เสฟก็จะเข้าไปตักเตือนให้เลิก และถ้าเขาไม่เชื่อฟัง ทางผู้นำชุมชนก็จะร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องพาบุคคลนั้นไปตรวจปัสสาวะ

“เผ่าระวัง ระวังดูแล ว่าลูกหลานเป็นไง คนไหนผัดสังเกต มีพฤติกรรมเสฟหรือค้ำ คือเราจะว่ากล่าวตักเตือนกันก่อน ก็ถือว่าดำเนินไปได้ด้วยดี แต่ต่อมาสถานการณ์ก็เริ่มรุนแรงมากขึ้นๆ ก็เข้มงวดมากขึ้น ต่อมาก็มีการตรวจปัสสาวะ ก็ทำมาเรื่อยๆ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เราชี้เป้าให้ทางอำเภอ ทางตำรวจ เพราะถ้าเราตักเตือนเขาแล้วเขาไม่เชื่อ เราก็จะชี้เป้า ทางราชการ เขาก็จะจู่โจม มาเคาะบ้านแต่เช้ามืด มาตรวจปัสสาวะ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

หลังจากคณะทำงานของผู้นำชุมชนดำเนินการค้นหาผู้เสฟหรือผู้ติดยาเสฟติดในชุมชน โดยการพาไปตรวจปัสสาวะ หากพบว่ามีการเสฟยาเสฟติดก็จะนำไปเข้ารับการรักษาบำบัดต่อไป และเนื่องจากชุมชนไม่สามารถบำบัดยาเสฟติดได้ด้วยชุมชนเอง จึงทำการส่งคนกลุ่มนี้เข้าไปบำบัดที่หน่วยงานอื่นที่มีความพร้อม เช่น ส่งไปบำบัดที่หน่วยงานสาธารณสุขต่างๆ ส่งไปเข้าค่ายชีวิตใหม่ที่ทางอำเภอจัดขึ้น

“ถ้ามาตรการค้นหาผู้เสฟนั้นทำมาตลอด ทำมานานแล้วหลายปีแล้ว โดยเราค้นหาผู้เสฟและส่งไปบำบัดที่หน่วยงานต่างๆ นำไปบำบัดที่จังหวัดบึง ที่ทหารบึง แต่กระบวนการจัดทำค่ายที่ทางอำเภอเป็นผู้ดำเนินการ” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ในบางกรณีที่ผู้เสฟและครอบครัวตระหนักในปัญหาของการติดยาเสฟติดและเป็นฝ่ายต้องการขอคำแนะนำและความช่วยเหลือ ผู้นำชุมชนและผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องก็จะให้คำปรึกษาแนะนำผู้เสฟและครอบครัวเกี่ยวกับแนวทางในการเข้ารับการรักษา หากผู้เสฟและครอบครัวไม่สามารถไปรับบริการบำบัดรักษาเองได้ก็จะให้ความช่วยเหลือในการจัดส่งผู้เสฟยาเสฟติดเข้ารับการรักษาที่ยังสถานพยาบาลที่ให้บริการต่อไป

“เราตรวจเจอใจ เจอในที่นี้คือตรวจสารเ็น ฉีเป็นสีม่วง งามไปบำบัดใหม่ ไปครบไป ผู้ใหญ่พาไปเลยไปโรงพยาบาล แล้วก็เคยพาไปวัดสวนผึ้งเมื่อหลายปีก่อน และก็มีการจัดค่าย ทางอำเภอก็มีให้เข้าค่าย 9 วัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

เมื่อผู้นำชุมชนพาผู้เสฟเข้ารับการรักษาเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการติดตามผลและเข้าไปดูแลผู้เสฟและครอบครัวในเรื่องต่างๆ ตามความจำเป็น ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้ผ่านการบำบัดรักษาที่มุ่งเน้นให้ครอบครัวและชุมชนมีความเข้าใจต่อผู้ผ่านการบำบัดรักษา เพื่อลดโอกาสการกลับเข้าไปเสฟติดซ้ำ

“กิจกรรมป้องกันยาเสฟติด เช่น ลานกีฬา เผ่าระวัง การตั้งเวรยาม หรือแม่แต่การลงไปที่กำลังใจกับครอบครัวที่ยุ่งเกี่ยวยาเสฟติด เราให้เป็นข่าวเป็นของ เป็นเงินรายยังให้เลย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

2.2 กิจกรรมที่เกี่ยวกับการป้องกันปัญหาเสฟติดโดยอ้อม

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการป้องกันปัญหาเสฟติดโดยอ้อม ในที่นี้ก็คือ กิจกรรมอื่นๆ ที่ชุมชนดำเนินการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อให้เด็ก เยาวชน และคนทั่วไปในชุมชนรู้จักใช้เวลาว่างที่มีอยู่ไปในทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “กิจกรรมทางเลือก” ที่มีวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่างๆ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ตลอดจนเป็นการ

ส่งเสริมทักษะและประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาวินัยในตนเอง ความรับผิดชอบ รู้จักปรับตัว อีกทั้งยังมีประโยชน์ในการเบี่ยงเบนความสนใจของกลุ่มเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติดได้ ให้เขาได้มีโอกาสแสวงหาความสุขในชีวิต โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเลือกประเภทต่างๆ ตามความสนใจและความถนัดของตน เช่น การเล่น กีฬา กิจกรรมทางด้านศาสนา การรวมกลุ่มอาชีพต่างๆ

กิจกรรมกีฬา กิจกรรมปลูกผัก กิจกรรมปลูกต้นไม้ เป็นอีกกิจกรรมทางเลือกที่เด็กและเยาวชนให้ความสนใจ ซึ่งจะช่วยให้ใช้เวลาว่างได้เป็นประโยชน์ มีสุขภาพแข็งแรง เป็นเสมือนกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนในการเบี่ยงเบนคนให้ห่างไกลยาเสพติดไม่ไปมั่วสุมทำในสิ่งที่ไม่ดี

“ใช้กิจกรรมกีฬา พุดคุย และอบรม เด็กที่เรียกว่าง่าย คือ เด็กเรียน เด็กโตหรือเด็กมัธยมก็เรียกยากหน่อย ลักษณะอย่างนี้ต้องเข้าไปคุย จับเข้าคุย คุยเฉพาะตัวๆ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“กิจกรรมของลุงสวิง ผู้นำชุมชนที่ให้เด็กปลูกผัก เด็กๆเขาก็สนใจกันดี มีมาถามว่าจะได้เงินเท่าไรแล้ว ทำแล้วล้มเหลวไม่มีนะ หรือว่าเรายังไม่ประสบก็ไม่รู้ เราก็จัดมาแล้วสี่ห้าปี คือจัดตั้งแต่สมัยยังไม่เป็นผู้ใหญ่ คือตอนนั้นยังเป็น อบต.อยู่ก็จัดนะ” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“มีเด็กๆ เขามาช่วยกรอกปุ๋ยใส่ถุงด้วยก็ได้ใช้เวลาว่าง มีกิจกรรมแข่งกันปลูกต้นไม้ด้วย และก็ไม่ได้ไปมั่วสุมอะไร” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

กิจกรรมสามวัยเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นอย่างดี เพราะครอบครัวที่อบอุ่นนั้นย่อมเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้กับสมาชิกในครอบครัวให้สามารถห่างไกลยาเสพติด

“เราจัดกิจกรรม สามอย่าง คือ กิจกรรมสามวัย สามวัยคือใครบ้าง ก็คือ วัยลูก วัยพ่อแม่ วัยปู่ย่าตายาย อย่างวัยลูก เราก็ต้องการให้เคารพพ่อแม่ เราก็ให้เขามีกิจกรรมร่วมกัน แข่งกีฬาด้วยกัน กินข้าวร่วมกัน มาพุดคุยกัน ถามว่าสมัยนี้เด็กไม่ค่อยไหวผู้ใหญ่ ทำอย่างไรจะให้เด็กไหวผู้ใหญ่ เราก็มาจัดกิจกรรมให้เด็กไหวผู้ใหญ่ พอไหวผู้ใหญ่เสร็จ เราก็จะให้ผู้ใหญ่ลูบหัว หอมแก้มเด็ก อย่างนี้ก็จะสร้างสายสัมพันธ์ดีต่อกัน” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

กิจกรรมที่จัดขึ้นที่ “บ้านสุขใจ” ไม่ได้มีผู้เข้าร่วมแค่คนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีภายนอกมาเข้าร่วมด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจ เพื่อช่วยสนับสนุนการดำเนินงานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เจ้าหน้าที่ บุคลากรต่างๆ

“หมู่บ้านก็มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นไปตามระเบียบเป็นการจัดกิจกรรมด้านการป้องกัน เช่น จัดประชุม เยี่ยมเยียนชาวบ้าน เคาะประตูบ้าน จัดกีฬา แม่กระทั่งตั้งจุดตรวจเอาเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจไปร่วมเพื่อมาตรวจการปราบปรามซึ่งเรื่องกิจกรรมเหล่านี้หมู่บ้านนี้ทำได้ดี” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“เราจึงเริ่มให้มีการจัดกิจกรรมด้านยาเสพติดขึ้น มีการณรงค์ และให้มีการให้คำปรึกษาไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าข้าพเจ้าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่เสพ ไม่ค้า ไม่ไปติดยาเสพติด โดยให้นายอำเภอมาเป็นพยาน ที่ทางอำเภอเขาก็มีทำ แต่ผมเริ่มทำมานานแล้ว พาชาวบ้านทำ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

3. การพัฒนาบุคลากร

ในการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในได้ด้วยชุมชนเองนั้น เริ่มต้นมาจากการที่ชุมชนมีผู้นำที่สืบทบาทชัดเจนในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จนเป็นตัวช่วยให้ชุมชนอื่นๆ ได้ไปศึกษา นำความสำเร็จไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตน แต่ในขณะที่เดียวกันต้องคำนึงว่า การได้รับความร่วมมือของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ เพราะปัญหาของชุมชนไม่สามารถจัดการได้ด้วยผู้นำชุมชนเท่านั้น แต่ทุกๆ คนในชุมชนต้องช่วยกันคิด หาทางแก้พร้อมๆ กัน ดังนั้น ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถไปพร้อมกัน เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีวิตและการทำงาน โดยทางชุมชนได้จัดให้มีการพัฒนาดังกล่าวกับของสมาชิกในชุมชนตามความสมัครใจ และความต้องการจำเป็นอย่างเหมาะสม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การพัฒนาผู้นำชุมชน

ผลการดำเนินงานในชุมชนจะมีคุณภาพมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับ ความรู้ ความสามารถของผู้นำชุมชน ดังนั้น การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำเป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ผู้นำชุมชนมีโลกทัศน์ใหม่ต่อการดำเนินงาน ผู้นำโดยส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีความสนใจใฝ่รู้ศึกษาและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งการศึกษาด้วยตนเอง คือ การสังเกตสิ่งที่ตนเองพบเห็น แล้วจดจำมาทดลองปฏิบัติ หรือผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลต่างๆ จัดกลุ่มพูดคุยสนทนา หรือจากการไปศึกษาดูงานภายนอก การฝึกอบรม การประชุม การสัมมนา ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็เห็นความสำคัญและส่งคนไปเข้าร่วมกิจกรรมมาตลอด โดยหมุนเวียนกันไปตามความเหมาะสม

“เราต้องพาเขาไปอบรม ไปดูงานไปเห็นโน่นเห็นนี่และต้องมีการไปคุยกันบ่อยๆ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เพื่อบ้าน เพื่อเมือง เพื่อสถาบันก็ว่ากันไป เราก็ไปลูกกันบ่อย เขาก็ไปกับเราเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรานำเขาไปในทางที่ถูก ไม่ได้ทางที่ผิด” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ทีมที่ทำงานกับแกก็จะไปดูงานต่างๆ ร่วมกันตลอด ...ผู้ใหญ่เขาให้ความสำคัญเรื่องนี้ คือแกเป็นคนใฝ่หาความรู้ แกก็จะพาทีมแกให้หาความรู้ไปด้วย ก็ถือเป็นเรื่องที่ดี” (พี่ปู เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

3.2 การพัฒนาคนในชุมชน

ชุมชน “บ้านสุขใจ” ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในชุมชนทั้งในกลุ่มเด็กและเยาวชน คนทั่วไปในชุมชน หรือแม้แต่กลุ่มเลี้ยง ก็ตาม เพราะเมื่อคนมีความรู้ ทักษะ และความสามารถ แล้ว ก็จะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งกิจกรรมที่ผู้นำชุมชนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาคนในชุมชนมีอยู่หลากหลาย

“เชิญพวกคุณหมอบ ปกครอง อำเภอบรรจมาให้ความรู้ มาพัฒนาอบรม ให้ความรู้กันหาไปดูงานบ้างอะไรบ้าง เป็นการป้องกันยาเสพติดเป็นหลัก มีการอบรมสัมมนาบ้างให้ความรู้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ชุมชนร่วมกับทางอำเภอจัดค่ายชีวิตใหม่สำหรับผู้บำบัดยาเสพติด โดยในการทำค่ายนั้นจะได้เข้าร่วมอบรมในหลักสูตรที่เน้นถึงเรื่องการสร้างความเข้มแข็งในจิตใจของผู้บำบัดและการให้โอกาสได้เรียนรู้สิ่งที่มีประโยชน์ พร้อมกับมีรางวัลเป็นแรงจูงใจสำหรับผู้ที่ได้สำเร็จ

“มาเข้าหลักสูตรของเราเพื่อจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่ดี ได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน รวมกลุ่มกับคนดี มีหลักสูตรมีหลายวิชา แต่ว่ามันก็ขึ้นอยู่กับตัวเขา แต่กระบวนการที่ดีตรงที่เราก็ไม่ทอดทิ้งเขา พอครบหนึ่งปี เราก็จะเอาเป้าหมายที่เราเอาไปบำบัด มาประกาศให้รางวัล มอบใบประกาศให้เขาว่าเป็นผู้เลิกยาเสพติดได้ด้วยตนเอง” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ในการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในได้ด้วยชุมชนเองนั้น เริ่มต้นมาจากการที่ชุมชนมีผู้นำที่มีบทบาทชัดเจนในการทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จนเป็นตัวอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้ไปศึกษา นำความสำเร็จไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตน แต่ในขณะเดียวกันต้องคำนึงว่า การได้รับความร่วมมือของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ เพราะปัญหาของชุมชนไม่สามารถจัดการได้ด้วยผู้นำชุมชนเท่านั้น แต่ทุกๆ คนในชุมชนต้องช่วยกันคิด ทหาทางแก้พร้อมๆ กัน ดังนั้น ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาไปพร้อมกัน เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีวิตและการทำงาน

จากผลการศึกษาเรื่องการพัฒนาบุคคลในชุมชน “บ้านสุขใจ” พบว่า ได้มีการพัฒนา ทั้งผู้นำชุมชนและคนในชุมชน จึงเสมือนเป็นการให้ศึกษาอย่างต่อเนื่องกับสมาชิกของชุมชน ด้วยการใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น การฝึกอบรม การประชุม การสัมภาษณ์ การศึกษาดูงาน และการศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะให้บุคคลนั้นมีศักยภาพในการทำงาน หรือประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น อันนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับที่นักวิชาการหลายคนได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาคนหรือการพัฒนาบุคลากร เป็นการดำเนินการ หรือส่งเสริมทำให้บุคลากรมีคุณภาพมากขึ้น เป็นการปรับปรุงบุคคล ที่มงาน ด้วยการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพ อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น (สมาน รังสิโยภุชฎี. 2530; ดนัย เทียนพุด. 2539; พะยอม วงศ์สารศรี. 2540; ลีระประवालพฤกษ์. 2538) หรืออีกนัยหนึ่งการพัฒนาบุคลากรเป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุปนิสัย ทัศนคติ และวิธีการในการทำงานอันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงาน

เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติด

เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดของ “บ้านสุขใจ” ที่ผู้วิจัยพบในการศึกษาคั้งนี้ ก็คือ ทุนของชุมชน ความร่วมมือของคนในชุมชน บทบาทของครอบครัวในการป้องกันปัญหาเสพติด การให้โอกาสผู้เสผู้ติดของชุมชน ความสามารถของผู้นำ การได้รับการสนับสนุนจากภาคี และชุมชนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ ล้วนแต่จะช่วยให้การทำงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่น โดยรายละเอียดมี ดังนี้

1. ทูนของชุมชน

การใช้คำเรียกว่า “ทูนของชุมชน” ในสังคมไทยค่อนข้างมีความหลากหลาย อาทิ “ทูนสังคม” “ทูนบ้านนอก” แต่โดยนัยยะแล้วก็มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน นั่นคือ ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันและกันและกันในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ประชาสังคม ความเชื่อถือศรัทธา ตลอดจนวัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน อาทิ วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นฐานชีวิตในการทำมาหากินของคนไทย ยกตัวอย่างเช่น ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนา การจักสาน และจารีต ประเพณี อันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อควบคุมชุมชนให้ดำรงชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชนนั้น และระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไทย ที่มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น ระบบเอามื้อเอาแรงกันการลงแขกเกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์อันอบอุ่นนี้ จะเป็นโครงสร้างอันสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายโดยง่าย รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีพยกตัวอย่าง เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการทำเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น (สำนักพัฒนาทุนและองค์กรการเงินชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน. 2553 : 11) ทั้งนี้ ผลจากการศึกษา พบว่า ทูนของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่สำคัญที่ช่วยสนับสนุนในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ทุนทางมนุษย์หรือทุนทางภูมิปัญญา ซึ่งทุนของชุมชนเหล่านี้ ผู้นำของชุมชนได้เลือกนำไปใช้อย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดูแลชุมชนของตนให้คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความปลอดภัยและมีความสุข

1.1 วัฒนธรรม และความเชื่อ

ผู้นำชุมชน นำทุนทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทำได้โดยการนำสิ่งคนในชุมชนนับถือ ศรัทธา อย่างแรงกล้า มาเป็นสิ่งที่จูงใจให้คนในชุมชนร่วมทำกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น การนับถือศาสนา การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน โดยรากฐานทางวัฒนธรรมเป็นทุนดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชนและความเป็นชุมชนมีความเหนียวแน่นผูกพันกัน ดังที่ผู้วิจัย พบว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชุมชน และวิถีชีวิตของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็ยังคงให้การสำคัญกับการไปวัด ทำบุญ ฟังเทศน์อยู่ และเข้าร่วมกิจกรรมที่สำคัญทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผู้นำชุมชนก็ได้ใช้โอกาสในการเข้ามาพบปะที่วัดกันของคนในชุมชน มาพูดคุยสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยอาจพูดด้วยตนเองหรืออาศัยเจ้าอาวาสที่คนในชุมชนนับถือ เป็นสื่อกลางในการพูดคุย รวมถึงของความร่วมมือกับทางวัดในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนด้วย

“มา มาช่วยๆ กัน อย่างเมื่อเช้าทำบุญเขาก็มากันประมาณสามสิบคน ผมมีอะไรผมก็จะคุยกับคนพวกนี้...ทางเจ้าอาวาสเป็นคนใกล้ชิดนะ เจอหน้ากับชาวบ้านทุกวันเป็นที่ทำบุญกัน ส่วนราชการก็เป็นรอง แต่ส่วนราชการก็จะผ่านมาจากผู้ใหญ่ สมมุติอำเภอต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ ทำโน่นทำนี่ผมก็จะมาคุยที่วัดเลยไปบอกเจ้าอาวาส ให้ท่านมีส่วนร่วม ขอความร่วมมือ เพราะผมเป็นมรรคทายกวัดไง ถ้าบอก

หลวงพ่อก็คงจะโอเค อยู่แล้วไง ผู้ใหญ่เอาไง เอาด้วย ใช้สถานที่มา ใช้อะไรทุกเรื่องนะ มานิมนต์ หลวงพ่อพรหมน้ำมนต์ ไปพูดไปคุยกับเขาได้หมด บ้าน วัด โรงเรียน เข้าถึงกัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“วันพระก็มา มาไม่ขาดเลย เรื่องทำบุญมีตลอด วันพระต้องมา เพราะมันนั่นเพราะพระไม่ไป บิณฑบาต วันพระไม่ไปให้ญาติโยมมาหา ก็มากันเยอะนะ บ้านละคนสองคน ผัวเมียก็มาทำบุญกัน ส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ เด็กก็มีเล็กๆ น้อยๆ ตามผู้ปกครองมา” (ครูบุญ ชาวบ้าน)

เมื่อชาวบ้านเข้าวัดมาทำบุญ ส่วนใหญ่นั้นนิยมพาบุตรหลานมาด้วย เพื่อเป็นการสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสได้เข้าวัดตั้งแต่อายุน้อย สามารถซึมซับหลักธรรมคำสอนต่างๆ พระเทศน์ โดยการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องของยาเสพติดเข้าไปด้วย

“เวลามีงานบุญต่างๆ ท่านก็จะเทศน์ แต่คราวนี้คนติดยาที่ไม่ได้ไปวัดนะสิ ก็เลยเป็นแบบเทศน์ ให้พ่อแม่ พี่น้องฟังเท่านั้นเอง หรือเด็กๆ ที่ตามพ่อแม่ไปวัดฟัง ก็ถือว่าเป็นการป้องกันอย่างหนึ่ง” (ผู้ใหญ่ ปลิว ผู้นำชุมชน)

“พระก็มีเทศน์ให้ชาวบ้านฟังถึงภัยยาเสพติดในวันพระ” (พี่เอก ชาวบ้าน)

“ก็มีไปวัดกันวันพระ หรือวันสำคัญๆ เป็นปกติ อย่างเด็กๆ ก็มีมาวัดตามพ่อแม่ บางคนพ่อแม่ก็บังคับให้มา ทางเราก็มีกิจกรรมแรงค์ให้เข้าวัดกันด้วย” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

“วัดสุขใจ” ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน ถือเป็นสถาบันทางศาสนาในชุมชน ที่มีบทบาทสำคัญในสนับสนุนการป้องกันปัญหาเสพติดไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึง “วัดสุขใจ” นั้นได้รับการยกย่องจากหน่วยงานภายนอกให้เป็นวัดตัวอย่าง ในด้านการปลอดยาเสพติด ปลอดการพนัน รวมถึงวัดก็มีการสนับสนุนให้จัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน โดยให้สามารถเข้ามาใช้สถานที่ที่วัดเพื่อจัดกิจกรรมได้ และทางวัดเองก็มีการจัดกิจกรรมถือศีลให้กับคนในชุมชนได้มาร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดเป็นประจำทุกปี

“เขาก็มีวัดที่อยู่ในชุมชนเลย คือวัดที่นั่นะ เป็นวัดที่ปลอดเหล้า ปลอดการพนัน วัดนี้เป็นวัดนำร่องของตำบลเลย ปลอดเหล้าปลอดการพนัน ก็ถือเป็นตัวอย่างในเรื่องของการปลอดยาเสพติด” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

“เป็นวัดตัวอย่าง มีบวชชีพราหมณ์ทุกปีด้วย เด็กก็มาบวชด้วย เพื่อให้เด็กรู้จัก เข้าใจในทางศาสนาด้วย” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

“บ้านสุขใจเขามีจัดกิจกรรมที่วัดบ้าง คนก็จะเข้าวัดกัน เหมือนว่าให้คนเข้าหาคุณธรรม มันก็ดีนะอย่างน้อยผมว่ามันก็ทำให้คนได้เข้าหาวัด มีกิจกรรมทำ ซึ่งยามนั้นอาจไม่ได้ลดมาก แต่มันก็ไม่ได้ขยายเพิ่มอีก” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ศาลเจ้าพ่อไพศาล และศาลปู่ตา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชน ที่คนในชุมชนให้ความนับถือมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษและยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นจากการที่เมื่อชุมชนจะมีงานพิธีที่สำคัญใดๆ ก็ตาม เช่น งานบวช งานศพ คนในชุมชนก็ต้องมาทำพิธีเช่นไหว้ เพื่อขออนุญาตก่อน เพราะเชื่อว่าจะช่วยให้งานต่างๆ เหล่านั้น ผ่านพ้นไปอย่างราบรื่นไม่มีอุปสรรค

“ศาลเจ้าพ่อไพศาล เป็นศาลที่คนในชุมชนเขานับถือกัน..อยู่ในวัดเป็นศาลประจำหมู่บ้านแล้วก็มี เลี้ยงไหว้ทุกปี..หลังเดือนหก นำประมาณพฤษภาคม เขาเรียกเดือนหกเขาจะมาเลี้ยงเปรตในหมู่บ้าน ทำ พิธีไหว้กัน..ก็ขอต่างๆ ไป ขอทุกอย่างเลย แล้วก็มีขอเด็กป่วยให้หาย มันก็ไสยศาสตร์นะ เป็นสิ่งศักดิ์ ประจำหมู่บ้าน..ก็สร้างมาก่อนวัด เป็นเหมือนศาลเพียงตาแล้วเป็นตรงนี้ขึ้นมามันจะเป็นที่ยึดเหนี่ยว ต่อมาก็สร้างวัด แล้วก็ขยายศาลเจ้าพ่อให้ใหญ่ขึ้น อย่างเวลาจะมีงานอย่างนี้จะมีการบวงสรวงเขาจะให้คนที่ มี ร่างทรงมาทำพิธีบอกกล่าวเขาของอนุญาตเขาว่าจะบวงสรวงจะมึงงาน จะมาใช้สถานที่นี้ มาขออนุญาตเวลาทำ อะไรที่ที่วัดนี้จะได้สะดวกไม่ติดขัดอะไร เขาต้องทำอย่างนี้ตามประเพณี มึงงานบวงสรวง มึงงานศพต้องมี ไก่มีหัวหมูมา” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

จากความนับถือศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์ประจำชุมชน ผู้นำชุมชนจึงเลือกใช้วิธีการให้คนในชุมชน มาสาบานต่อ หน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน เพื่อโน้มน้าวให้คนเกรงกลัว ไม่กล้าข้องเกี่ยวกับยาเสพติด เพราะกลัวจะถูกสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ ซึ่งถือว่าเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่เราเรียกว่า เป็นการนำทุนในชุมชนที่เป็นความเชื่อมาใช้ในการป้องกัน ยาเสพติด

“มีเจ้าพ่อไพศาลที่คนนับถือกัน อย่างเราก็มีให้คนไปสาบานกับท่านว่าจะเลิกยา ถ้าไม่เลิกก็ขอให้ มันอันเป็นไป อันนี้ก็เคยทำอยู่” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

“ใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้าง สิ่งที่เขา นับถือบ้าง อย่างเช่นศาลปู่ตา ศาลเจ้าพ่อไพศาล ทั้งนี้ทั้งนั้นเราก็รับ ฟังข่าว อย่างภาคอีสานเขาก็ทำกัน อย่างทำคำปฏิญาณว่าจะไม่ยุ่งไม่เกี่ยวข้องกับหลวงบ้าง สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์บ้าง ก็ทำในเบื้องต้นบ้าง”(ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การทำบุญกลางบ้านก่อนจะเริ่มทำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ถือเป็น วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนจนถึงปัจจุบัน โดยเมื่อมีกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้น คน ในชุมชนก็จะมารวมตัวกัน ประสานความร่วมมือตามความสามารถที่มีของแต่ละคน เสมือนเป็นช่วงเวลาในการ รวมตัวพบปะสังสรรค์กันของคนในชุมชน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์และความสามัคคี ของคนในชุมชน

“ลงแขกกันนำเกี่ยวช่วยกันดำถือแรงกัน ถือโดยอาศัยกันขึ้นมาอาศัยแรงกัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ก็มีการสวดมนต์เย็นเลี้ยงพระเช้า บ้านทุกบ้านร่วมกัน โดยมาทำที่กลางนา ทุกคนมาร่วม ทำบุญกัน บ้านไกลก็มา..ก่อนจะลงนาจะทำบุญกลางบ้านกัน...เหมือนต่อชะตาหมู่บ้านดงแขวน บั้งหุ่น แทนตัวบ้านใครครอบครัวใครมีอะไรมีกี่คนมีแล้วก็ตัวหมากก็ตัวมีอะไรก็บั้งกัน คือเหมือนกับเป็นการ สะเดาะเคราะห์ ใครทำไรก็ให้ไปลงที่หุ่นเราเอา แต่ถ้าเกลียดใครก็ไม่บั้งหุ่นแทนตัวให้ (หัวเราะ)” (พ่อ ลำไฉ ผู้นำชุมชน)

“อย่างจัดวันผู้สูงอายุคนมาร่วมกันเยอะ จัดงานบุญกลางบ้าน คนก็มาดี งานสงกรานต์เขาก็ มาร่วมดี คือคนก็ชอบให้จัด รอให้จัด เพราะได้มาพูดคุยสนทนากัน” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

1.2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในชุมชน “บ้านสุขใจ” มีผู้มั่งคั่งความรู้อันเป็นประโยชน์ หรือเป็นปราชญ์ชุมชนที่มีความสามารถอันหลากหลายแตกต่างกันไป ซึ่งจะสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนตามความสนใจของแต่ละคน เพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวต่อไป เช่น ความรู้ในเรื่องผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตพันธุ์ข้าว การสานส้อมไก่ การทำไม้กวาด ฯลฯ

“ทุกอย่าง เรื่องอาชีพ เป็นที่ปรึกษาเรื่องอาชีพเราก็เป็น เป็นรองประธานกองทุนแม่ของแผ่นดิน..จริงๆ แล้วลุงเองไม่ได้มีพื้นฐานทางการเกษตรหรอก แต่อาศัยหาอ่านหนังสือบ่อยๆ เอา ไปอบรม แล้วเริ่มเป็นวิทยากรอะไรไป สมัยก่อนคนใช้ปุ๋ยเคมี 100 เปอร์เซ็นต์นะ แต่เดี๋ยวนี้เราก็ดึงมาให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ได้ตั้ง 70-80 เปอร์เซ็นต์” (ลุงสวิง ผู้นำชุมชน)

“มีสานส้อมไก่ขายแยม บุญชด บ้านหัวโค้ง แก่เป็นหลักอยู่ แก่จะสานประจำ จักสานพวกนี้ก็มีพวกไม้กวาด ตามีแกตายไปแล้ว ไปเมื่อไหร่ แก่สานตะคอง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน จะประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชุมชน (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538:39) ซึ่ง จัดเป็นพื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และประสบการณ์สืบต่อกันมา เป็นเสมือนทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งทางกว้าง ทางลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดได้เอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่น (สามารถ จันทร์สุรย์. 2538: 146) สอดคล้องกับที่คนในบ้านสุขใจได้นำเอาความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ที่มี นำมาถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น และมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน รวมถึงใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

2. ความร่วมมือของคนในชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่า ในทุกครั้งที่ชุมชนมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น ก็มักได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี จึงทำให้การทำงานค่อนข้างราบรื่น มีผลการปฏิบัติงานที่ดี เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการร่วมมือของคนในชุมชน กล่าวคือ แม้ว่าผู้นำหรือทีมงานจะมีความสามารถแค่ไหน ก็ยังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ บรรลุเป้าหมายได้อย่างยั่งยืน โดยสะท้อนได้จากการที่ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน ต่างแสดงทัศนะที่สอดคล้องกันในเรื่องความร่วมมือของคนในชุมชนที่พร้อมให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในชุมชนและความรักต่อชุมชนของตน

“ถ้าขอความร่วมมือ เขาก็ร่วมมือกันดี ไม่มีบิดพลิ้วเท่าไร” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“บางครั้งบางคนที่เราไปทำงานด้วย พ่อแม่เขาก็ให้ความร่วมมือดี ขอให้เราช่วยลูกเขา เราก็อยากช่วยนะ เราเห็นพ่อแม่บางคนหมดเนื้อหมดตัวก็เยาะ บางคนก็เล่าไปร้องไห้ไป” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

“ก็ดีนะดีทุกครั้ง น้อยมากที่เขาไม่มาเพราะเขาไปรับจ้างกัน..เวลามีอะไรจำเป็นต้องเซ็นต์ด้วยเขาก็เซ็นต์กัน” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

“ทำเรื่องยาเสพติด ทุกคนก็สนับสนุน ให้ความร่วมมือดี ช่วยกันดี” (ครูบุญ ชาวบ้าน)

“เวลาท่านมีประชุมหรือมีกิจกรรมอะไร ท่านจะออกประกาศเสียงตามสายและชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือกันก็จะมาประชุมกัน มีกิจกรรมก็จะมาช่วยกันครับ อันนี้แหละครับเป็นความสามัคคีของคนในหมู่บ้านคือเขาจะช่วยเหลือกัน” (พี่เอก ชาวบ้าน)

จากการที่คนในชุมชนมีความตระหนักถึงการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน คนในชุมชนจึงให้ความร่วมมือในการสอดส่องเป็นหูเป็นตา คอยดูแลความปลอดภัยให้กับชุมชน เพราะคนในชุมชนต่างก็คุ้นหน้า รู้จักกันเป็นอย่างดี

“ให้มีความคิดว่าเป็นเจ้าของเอง เห็นไหม บุปมี เครื่องจักรมี รถประทุนจอดอยู่ที่นี่ แต่ผมไม่มีรั้ว เพราะอะไร เพราะทุกคนช่วยดูแล ที่ไม่มีรั้วก็กลัวขโมยเพราะเชื่อมั่นในทุกคนที่มาหาเรา” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

ในกรณีที่คนในชุมชนได้พบเห็นเหตุการณ์ไม่ปกติและน่าสงสัย ที่อาจมีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยในชุมชน แต่เกินกำลังของคนที่สามารถจัดการได้ ก็จะมาแจ้งข่าวกับผู้นำชุมชน เพื่อให้ผู้นำชุมชนประสานกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการในขั้นต่อไป

“เราต้องรวมพลังกัน พวกหมา ชาวบ้านก็ร่วมด้วยช่วยกันแต่ก็มีบางครอบครัว ที่ลูกติดแล้วเป็นเราเอาไม่ไหว ชาวบ้านมาบอก เขาก็บอกให้ช่วยกันจับติดคุกติดตารางบ้าง นี่ทางเราเป็นผู้ใหญ่มีคณะทำงานเป็นกรรมการหมู่บ้าน คุ่มๆ นะ ถึงเดือนก็มีการพูดคุย เดี่ยวเขาก็เอาข่าวมา เอ ผู้ใหญ่ตอนนั้นไอ้เจ๊ียบ ไอ้โก้ มันไม่ใช่นะนี่ เรายังจะไปเตือนเขา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ชาวบ้านเขาจะร่วมมือกับเจ้าหน้าที่และรู้ว่าเราเอาจริงนะ คือชาวบ้านเขาอยู่ในพื้นที่ เขาจะรู้ว่าใครเสฟใครค้ำ วิธีการเคลื่อนไหว เขาจะรู้ว่าใครทำอะไร คือบางที่เขาให้ข้อมูลมา โดยทางลับ โดยทางจดหมายก็ดี” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“ก็จะมีในลักษณะแจ้งข่าวนะ คือเห็นอะไรที่ผิดปกติก็มาแจ้ง อย่างวันแข่งกีฬา เขาก็มาบอกมาให้ไปดูหลังเมรุ ว่ามีคนมาทำอะไรที่น่าสงสัย คือคนจากข้างนอกไง แต่ก่อนมีลานกีฬา เด็กมาจากหลายบ้าน มาแล้วสูมกันชอบสนามบ้าง เดี่ยวนี้เขาไม่ให้เล่นกีฬาแล้ว” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

ความร่วมมือของคนในชุมชน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกัน และความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ย่อมทำให้การดำเนินงานใดๆ ก็ตามของชุมชน ประสบผลสำเร็จได้โดยง่าย เพราะคนในชุมชนจะรู้ความต้องการ รู้ปัญหาของชุมชนได้ดีที่สุด ทั้งนี้ ภายในชุมชนโดยทั่วไปจะมีทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เช่น ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านกับลูกบ้าน หรือกรรมการกลุ่มกิจกรรมกับสมาชิกกลุ่ม และโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอน เช่น ความเป็นพี่น้อง เครือญาติ เพื่อน หรือความสัมพันธ์และการเรียนรู้ที่เกิดจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันมาก่อน เมื่อมีโอกาสได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและมองเห็นผลกระทบที่เกิดขึ้น ประกอบกับการมีผู้นำที่ลุกขึ้นมาสืบพาทนำกระบวนการแก้ไขปัญหาทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นถึงความร่วมมือของคนในชุมชน เช่น การใช้ระบบเครือญาติ ระบบคุ้มในการสอดส่องดูแลกันเองในชุมชน มาตรการกีดกันทางสังคม (Social

Sanction) ต่อครอบครัวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับยาเสพติด การเดินเวรยาม ตั้งด่าน และการสอดส่องตรวจตราในชุมชนด้วยวิธีการอื่น ๆ การยอมรับและให้โอกาสแก่ผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่กลับใจ (นเรศ สงเคราะห์สุข และคณะ. 2549: 65) ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่คนในชุมชนมีความร่วมมือใจกันทั้งในเรื่องของการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น การคอยเป็นหูเป็นตาสอดส่องความปลอดภัยในชุมชน การช่วยแจ้งข่าวต่างๆ ฯลฯ

3. บทบาทของครอบครัวในการป้องกันปัญหาเสพติด

ปัญหาเสพติดนั้น เป็นปัญหาสังคมที่มีความรุนแรงและยังไม่อาจจัดให้หมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง แต่สามารถควบคุมได้ โดยใช้กลไกและกระบวนการทางสังคมในทุกระดับ ให้เข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบการป้องกันและแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกระดับครอบครัวซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของปัญหา ซึ่งการมีครอบครัวเข้มแข็งเป็นปัจจัยก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันในเด็กและเยาวชนไทย เป็นปัจจัยที่ทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้เติบโตอย่างสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า โดยลักษณะครอบครัวเข้มแข็งไม่จำเป็นต้องเป็นครอบครัวที่มีความสมบูรณ์พร้อม แต่ต้องเป็นครอบครัวที่ให้ความอบอุ่น มีการถามไถ่ทุกข์สุขระหว่างกัน สมาชิกมีเวลาให้ครอบครัว สนใจและชื่นชมพฤติกรรมที่ดีระหว่างกัน เมื่อสมาชิกในครอบครัวมีปัญหาสามารถขอคำปรึกษาจากสมาชิกคนอื่นในครอบครัวเดียวกันได้ (สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด สำนักงาน ป.ป.ส. 2553) ดังนั้น ครอบครัวจึงถือเป็นสถาบันทางสังคมที่ต้องทำบทบาทหน้าที่ในการดูแล ปกป้องสมาชิกภายในครอบครัวของตน ไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดได้ดีที่สุด จากผลการศึกษา พบว่าครอบครัวใน “บ้านสุขใจ” นั้นได้ ทำหน้าที่ในการดูแลสมาชิกในครอบครัวของตนเองเป็นอย่างดี เพราะถือว่าครอบครัว คือ ร้วชั้นแรกในการป้องกันยาเสพติดไม่ให้มาเข้าใกล้บุตรหลานของตน โดยคนในชุมชนต่างก็แสดงทัศนะในเรื่องนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า พ่อแม่ผู้ปกครองต้องทำหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี ดูแล เอาใจใส่ ใกล้ชิด และคอยอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ซึ่งหากทำได้สำเร็จเด็กก็จะไม่ติดยาเสพติด

“ผมเปลี่ยนแนวคิดใหม่ ผมไม่ให้ลูกไปไหนหรอกหากจะไปไหนให้บอกผมๆ พาไป ให้อยู่ในหูในตาลอดผมว่าน่าจะทำงานนี้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ครูเขาก็อบรม ควบคุมเด็กตลอด คือครูมีส่วนช่วยได้เยอะ ช่วยได้มากๆ ถ้าเขาตั้งใจจะช่วยนะ คืออย่างเขาไปบอกให้พ่อแม่เด็กคนที่น่าสงสัย ให้ดูแลลูกให้ดีเป็นพิเศษ เพราะส่วนใหญ่พ่อแม่จะเชื่อลูกตัวเอง แต่ถ้าครูมาบอกก็จะเชื่อครู ก็ช่วยได้ดิเนะ เด็กบางคนก็เลิกไปเลย เสี่ยงจะติดก็ไม่ติด” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“คนที่เคยเสพ ก็เป็นลูกหลานคนในชุมชน เราก็จะพยายามให้ครอบครัวเขาดูแลกันเองให้ได้ ก็ไม่มีใครออกมาทำความเดือดร้อนนะ” (ลุงสวิง ผู้นำชุมชน)

“ก็ช่วยกันสอนลูกสอนหลานไม่ให้ไปติดยา” (ครูบุญ ชาวบ้าน)

การที่เด็กและเยาวชนจะมีพฤติกรรมไปในทิศทางใดนั้น พ่อแม่ ผู้ปกครอง รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่ใกล้ชิดจำเป็นอย่างไร ในการเป็นตัวแบบหรือตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กหรือเยาวชนในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

“เอาจริงๆ แล้วพ่อแม่ไม่อยากให้ลูกติดยานะ แต่ลูกคือ ที่เกาะ ตั้งทั้งนั้น พ่อแม่เอาไม่อยู่ว่าก็เถียง เราต้องเอาจริงลูกก็ไม่กล้า พ่อแม่ต้องคุม สิ่งแวดล้อมต้องดีด้วยที่บ้านพี่ บ้า น้ำ อา พวกนี้เขาทำตัวอย่างไรกินเหล้าหรืออะไรไหม” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“บางคนต้น ๆ ก็นิสัยดี แต่พอโตขึ้นมา สิ่งแวดล้อมและคนใกล้ชิดดึงไป และเป็นช่วงทางโค้งด้วย อายุสิบสี่สิบห้านี้ต้องระวัง ครอบครัวสำคัญมากในการดูแลเด็กไม่ให้ติดยา” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

จากผลการศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแลสมาชิกในครอบครัว ให้การอบรมสั่งสอน เพื่อไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด หรือมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ คีโรตม์ โสวณณะ(2545) ที่ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเยาวชนกลุ่มเก่ง ดี มีสุข กับเยาวชนกลุ่มที่ติดยาเสพติด ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญในการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด โดยเยาวชนกลุ่มเก่ง ดี มีสุข ส่วนใหญ่มีผู้ปกครองที่คอยเป็นที่ปรึกษาให้อย่างสม่ำเสมอ ดูแลติดตามความประพฤติ ในขณะที่ผู้ปกครองของกลุ่มเยาวชนติดยาเสพติด ส่วนใหญ่นั้นไม่มีเวลาให้ ไม่ค่อยให้คำปรึกษาและดูแลความประพฤติ นอกจากนี้ตัวผู้ปกครองเองก็ยังมีพฤติกรรมเป็นต้นแบบที่ไม่เหมาะสม เช่น ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ เล่นการพนัน และทะเลาะกันภายในครอบครัว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครอบครัวจะต้องทำตามหน้าที่ บทบาทของตนอย่างเหมาะสม

ทั้งนี้ ในการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดนั้น มีเงื่อนไขหลายอย่างที่จะช่วยสนับสนุนให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในการป้องกันปัญหาเสพติด และสามารถในการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือ การที่ชุมชนมีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมสูง มีระบบเครือข่ายที่ช่วยดูแลกันและกัน มีระบบผู้อาวุโส มีความเชื่อหรือศรัทธาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และมีการดูแลกันเองภายในครอบครัว จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สังเกตได้จากชุมชนนั้นจะมีมาตรฐานผลงานสูง มีทัศนคติเอาใจใส่ผู้อื่น มีเอกลักษณ์ และมีภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง (Kouzes & Posner, 1988) ซึ่งมีความสอดคล้องใกล้เคียงกับเงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดของ “บ้านสุขใจ” ที่ได้กล่าวข้างต้นอยู่หลายประการ เช่น การที่ชุมชนมีทุนของชุมชน บทบาทของครอบครัว โดยเงื่อนไขเหล่านี้ถือเป็นสิ่งสำคัญของชุมชนที่ช่วยสนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน ให้ชุมชนสามารถดำเนินงานได้ประสบความสำเร็จเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. การให้โอกาสผู้เสพผู้ติดของคนในชุมชน

จากผลการศึกษา พบว่า “บ้านสุขใจ” มีแนวทางการปฏิบัติกับผู้ผ่านการบำบัดยาเสพติดที่อยู่ในชุมชน โดย ผู้นำชุมชน มีความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการแสดงออกถึงการต่อต้านหรือประณาม เพราะผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดล้วนเป็นเครือข่ายกับชุมชน การทำงานจึงเน้นที่พยายามขยายความร่วมมือของคนในชุมชน โดยมุ่งสร้างความเข้าใจว่าควรจะช่วยเหลือให้โอกาสคนผิดกลับตัวกลับใจ เพื่อสร้างความสงบสุขให้กับชุมชน

“เราก็อยากให้สังคมยอมรับตรงนี้ สังคมส่วนมากยังไม่ยอมรับ หมายถึงสังคมภายนอก ชอบบอกร “เดี๋ยวมันก็ติดอีก”แต่ในชุมชนเรายอมรับกัน ให้โอกาส ก็ลูกหลานกัน” (ลุงสวิง ประชาชนชุมชน)

“ใช้ๆ ปกติไม่ได้ไม่ชอบหรือต่อต้าน เพราะรู้ว่าเราเลิกแล้ว” (พี่อึ่ง อดีตผู้เสพยาเสพติด)

การสร้างโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือทั้งตัวผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดเอง ครอบครัว ชุมชน และภาคีความร่วมมืออื่นๆ ด้วยการที่ชุมชนให้การยอมรับเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนในทางที่สร้างสรรค์ มีประโยชน์ และสร้างรายได้

การสนับสนุนด้านเงินทุน จะเป็นการสร้างจุดเริ่มต้นที่ดีให้กับอดีตผู้เสพยาเสพติด

“ลงไปให้กำลังใจกับครอบครัวที่อยู่เกี่ยวกับยาเสพติด เราให้เป็นข่าวเป็นของ เป็นเงินรายงให้เลย..

ให้เงินเขาไปลงทุนทำกิจการเล็กๆน้อยๆ ให้ฟรีให้เปล่า ทุนการศึกษาให้ฟรีกับลูกเขาก็มี” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

การสนับสนุนด้านอาชีพก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญ เพราะจะช่วยให้เขาสามารถดูแลตนเองและครอบครัวได้อย่างยั่งยืนด้วยตัวของเขาเอง และเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับเขา

“ส่งเสริมให้ทำมีงาน มีการ เรื่องทาสี ใครมาติดต่อช่างสีก็ทำ แกมีสีแกพอทำได้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ก็คนที่ยากจน ไม่มีอาชีพ เขาก็ให้ไปอบรมหรือให้ทุนไปทำงาน หางานให้ทำเล็กๆ น้อยๆ” (พี่อึ่ง อดีตผู้เสพยาเสพติด)

การหากิจกรรมต่างๆ ที่น่าสนใจให้ทำ จะช่วยให้สามารถใช้เวลาว่างได้เป็นประโยชน์ มีความเพลิดเพลิน ในกิจกรรม ไม่มีเวลาไปหมกมุ่นอยู่กับยาเสพติด

“เราหากิจกรรมให้เขาทำ หางานให้เขาทำ อย่าให้เขาหันกลับไป ให้เขาอยู่กับครอบครัวให้มากที่สุด เราถึงได้มีกิจกรรมคนสามวัย มีวันครอบครัว แล้วก็ให้แต่ละครอบครัวมาคุยกัน ว่าลูกคนนี้ๆ เป็นอย่างไรบ้าง เขาก็แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรื่องราวกันในแต่ละครอบครัว ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเรื่อยๆ ถามว่าดีทั้งหมดเลยไหม ก็ไม่ทั้งหมด แต่ก็ยังถือว่าดี” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

“เราก็มีแจกปุ๋ย แจกพันธุ์พืชให้เขาเอาไปปลูก พอเขามีกิจกรรมเขาก็เพลินไป ไม่หมกมุ่นกับยา ถ้าทำตรงนี้ได้นะ ในทุกกลุ่มทุกหมู่บ้านคือหากิจกรรมให้พวกติดยา เสพยา ให้โอกาสเขาให้เขามีอะไรทำ ผมเชื่อว่ายาเสพติดต้องหมด ไม่มีเหลือ” (ลุงสวิง ปราชญ์ชุมชน)

ที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า วิธีการนำผู้ติดยาเสพติดในชุมชนเข้ารับบำบัดเพียงอย่างเดียวมักไม่ได้ผล หากผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดใจไม่แข็งพอกลับไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอีก ดังนั้น การที่ครอบครัวและชุมชน ร่วมมือกันคอยสังเกตพฤติกรรม เผื่อระวัง โดยไม่ทำให้เขารู้สึกเหมือนโดนจับผิด ควบคุมไปกับการให้กำลังใจและให้โอกาสกลับตัว จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ติดยาเสพติดต้องการเลิกยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดได้ด้วยตนเอง ดังนั้น การให้โอกาสผู้ติดยาเสพติดในชุมชน “บ้านสุขใจ” จึงถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สนับสนุนให้ลดโอกาสการกลับไปเสพยาซ้ำของผู้ที่ได้เข้ารับการบำบัดให้เลิกยาเสพติดแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง กระบวนการไม่เสพยาซ้ำ: กรณีศึกษาผู้ผ่านการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในระบบบังคับบำบัด (ปิยวรรณ ทศนาญชลี.2552) ที่พบว่า เมื่อผู้ผ่านการบำบัดสามารถหยุดเสพยาบ้าได้ระยะหนึ่งแล้ว บุคคลเหล่านี้ต้องการได้รับการยอมรับจากครอบครัวและ

คนในครอบครัว ซึ่งการได้รับโอกาสและการให้อภัย จะทำให้บุคคลเหล่านี้มีพฤติกรรมไม่เสพยาบ้าซ้ำได้อย่างมั่นคง และต่อเนื่องต่อไป

5. ความสามารถของผู้นำ

จากผลการศึกษา “บ้านสุขใจ” นั้น ต้องยอมรับว่าส่วนหนึ่งที่ผลการดำเนินงานเป็นที่ยอมรับจากทั้งภายในและภายนอกชุมชนนั้น เริ่มต้นจากผู้นำชุมชนมีศักยภาพ ซึ่งก็คือ ผู้ใหญ่เพียร ที่มุ่งมั่นทำงานเพื่อชุมชน ตั้งแต่เริ่มเข้ารับตำแหน่งผู้นำบ้าน มีความตั้งใจทำงานต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน และให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาเสพติดภายในชุมชน รวมถึงการมีทีมงานที่มีความสามารถ คนในชุมชนจึงศรัทธา เชื่อถือ และให้ความร่วมมือ ทำให้การดำเนินงานมีความราบรื่น มีผลการดำเนินงานเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง จนได้รับรางวัลหรือใบประกาศเกียรติคุณต่างๆ อันเป็นที่ยืนยันความสามารถในการทำงาน รวมทั้งเป็นที่ได้รับความเชื่อถือจากทุกฝ่าย เมื่อขอความร่วมมืออะไรก็จะได้รับอย่างเต็มที่ ดังคำสัมภาษณ์ที่แสดงความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งจากตัวผู้ใหญ่เพียรเอง และจากคำยืนยันของบุคคลในชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้อง

“เฮ้ยนั่นบ้านผู้ใหญ่เพียร มีอะไรก็บอกผู้ใหญ่เพียร ต้องการอะไรก็มา โล้ห้อยอะไรเอ๋ย มาเออะเอะ เพราะบ้านอื่นเขาไม่ทำไง เพราะหนึ่ง ผู้นำไม่กล้าเพราะกลัวโดนยิง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ผู้ว่าพี่ระพล ก็เข้ามาเยี่ยมถึงบ้าน นายอำเภอเอกลิง เขาจะส่งเข้าประกวดผู้ใหญ่แทนบทของคำ ท่านก็มาให้กำลังใจถึงบ้านโดยเราไม่รู้ ผู้ใหญ่เขาก็ว่า “ผมทำไปไม่ได้หวังอะไร” บางทีนอนอยู่ก็ต้องรีบลุกขึ้นมาว่านายมานายมา ตอนนั้นผู้ใหญ่ก็บอกว่าผมทำผมไม่ได้หวังอะไร นายอำเภอเอกลิงก็บอกพามีตา” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

“ในการทำงานของชุมชนที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น ผมว่าพื้นฐานที่สำคัญหนึ่งก็คือ การมีผู้นำที่มีความสามารถ ซึ่งนายเพียรนั้นเขาเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ เป็นคนที่มีภาวะผู้นำสูง ทั้งการพูด การคิด การทำ เขาได้รับตำแหน่งหลายตำแหน่ง คือนอกจากที่เขาเป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านสุขใจแล้ว เขาก็เป็นประธาน ศตส. ภาคประชาชน นี่สำคัญสุด ที่มันทำให้การทำงานชุมชนในการแก้ไขปัญหาเสพติดขับเคลื่อนไปได้ดีหรือมีกิจกรรมมากหรือเรามองว่าประสบความสำเร็จนี่ก็คือ เขาเป็นประธานศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดภาคประชาชนของจังหวัดเลยนะไม่ใช่ของอำเภอ.. เขามีการประชุมเครือข่ายเออะ เขาไม่ได้ทำระดับหมู่บ้านเขาอย่างเดียว ตรงนี้แหละที่ผมว่าเป็นเรื่องเด่นของเขาเนาะ เพราะศูนย์เรียนรู้ด้านยาเสพติดนั้นเขาดูแลเองด้วยในฐานะผู้ใหญ่บ้าน และฐานะ ประธาน ศตส.ภาคประชาชนด้วย รวมถึงดูแลศูนย์เรียนรู้เอะไรอีกหลายๆ อย่าง เศรษฐกิจพอเพียง การจัดการความขัดแย้ง” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“ผู้ใหญ่แกเป็นคนทำงานเก่งนะและหมู่บ้านก็มีประมาณร้อยกว่าหลังคาเรือน ก็เลยทำงานกันแบบง่าย ๆ ควบคุมยาเสพติดได้ง่าย แล้วก็ประสานงานกันง่าย เขาเป็นผู้ใหญ่บ้านดีเด่น ก็เลยได้นำร่องเรื่องต่างๆ มากมาย อย่างเรื่องยาเสพติดก็ทำมาตั้งแต่สิบกว่าปีที่แล้ว เรื่องของยาเสพติดเขาก็ทำมาตลอด ในเรื่องของหมู่บ้านเอาชนะยาเสพติด” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

“เขาเห็นความตั้งใจในการทำงานของผู้ใหญ่เพียร ดูได้ชัดเลยจากการมีหน่วยงานต่างๆ อยากมาทำงานด้วย ไม่ใช่ว่าหน่วยงานเอาป้ายมาตั้งทิ้งแล้วก็กลับ แต่ผู้ใหญ่เพียรจะเป็นแบบ หน่วยงานทุกหน่วยงานสำคัญหมดนี่คือจุดเด่นของแกนนำ (พีบี เจ้าหน้าที่ยังคงรักภาคี)

ปัจจุบันนี้ แม้บทบาทหน้าที่ที่เป็นทางการในฐานะผู้ใหญ่บ้านของชุมชน “บ้านสุขใจ” จะสิ้นสุดลง เมื่อผู้ใหญ่เพียรจะเกษียณอายุ แต่บทบาทของการเป็นผู้นำออกไปเป็นทางการในชุมชนของผู้ใหญ่เพียรยังคงอยู่ และยังคงทำงานให้กับชุมชน ลังคม อย่างมุ่งมั่น และเสียสละต่อไป เห็นได้จากการที่ผู้ใหญ่เพียรยังคงไปเป็นที่ปรึกษาอาสาสมัครต่างๆ ที่ทุกฝ่ายก็ยังคงให้ความเชื่อมั่นและเชื่อถือ

“ก็ทำอยู่ เรายังไม่ทิ้ง ไปในฐานะเป็นอาสาสมัคร ไปเป็นกรรมการ เป็นที่ปรึกษา อย่างเป็นทางการ เป็นที่ปรึกษา อย่างไม่เป็นทางการ ปรึกษาญาติเพื่อเอาชนะยาเสพติดจังหวัด ที่อำเภอ ตำแหน่งอื่นเยอะ อาสาสมัครคุมประพฤติ สถานพินิจก็เป็น เป็นประธานศูนย์ขัดแย้งก็เป็น กรรมการเครือข่ายต้านยาเสพติดด้วย ใครขอให้ช่วยอะไรถ้าเราไหวเราก็ทำ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ดังนั้น ความสามารถของผู้นำในชุมชน “บ้านสุขใจ” จึงเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขสำคัญในการทำให้การดำเนินงานของชุมชนบรรลุไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ทั้งนี้ บุคคลที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้ จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีความสามารถที่โดดเด่นต่างจากบุคคลทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีความสามารถพิเศษของผู้นำ (Charismatic theory) ที่กล่าวถึงบุคลิกภาพของผู้นำที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากบุคคลอื่น ดังเช่นที่ รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544:55) กล่าวว่า ผู้นำที่มีความสามารถพิเศษ ควรมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความสามารถด้านทักษะการสื่อสาร ความสามารถทำให้ผู้อื่นไว้วางใจ ความสามารถทำให้ผู้อื่นเห็นว่าตนเองมีความสามารถ มีพลังและมุ่งการปฏิบัติให้บรรลุผล แสดงอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมและเอื้ออาทรแก่ผู้อื่น ชอบที่เสี่ยง สร้างกลยุทธ์ใหม่ ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย มีการโฆษณาตัวเอง และทำให้การขัดแย้งภายในเกิดขึ้นน้อยที่สุด

6. ชุมชนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก

จากผลการศึกษาชุมชน “บ้านสุขใจ” พบว่า เป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จในการดำเนินงานหลายๆ เรื่อง อันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน จนสามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นๆ ได้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเป็นชุมชนนาร่องต้นแบบ ที่สามารถเผยแพร่ความรู้ และแนะนำชุมชน อื่น ๆ เช่น การทำงานด้านการจัดการปัญหาเสพติด การเป็นชุมชนที่มีวิถีชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ ที่มีผลงานแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง ดังตัวอย่างเช่น รางวัลและการยกย่องเชิดชูเกียรติที่ ชุมชน “บ้านสุขใจ” ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ที่เสมือนเป็นเครื่องยืนยันความสำเร็จของการทำงานในชุมชน

“รางวัลนะ เยอะมาก ได้ในเรื่องการทำงาน และหมู่บ้านก็ได้” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“บ้านสุขใจเขาก็มีวัดอยู่ในพื้นที่ มีศูนย์เรียนรู้ ศูนย์เกษตร มีโรงบุง เขาค่อนข้างจะได้รับความเชื่อถือจากทางราชการ เขามีหลายอย่าง มีโรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์ มีวัดซึ่งเป็นวัดที่เราเราไปถวญรงค์เป็นวัด ตัวอย่างว่าเป็นวัดปลอดยาเสพติด ปลอดอบายมุข ปลอดการพนัน หมายถึงว่าในเรื่องพื้นฐานนี้มันมีพร้อมหมดแล้ว ขึ้นอยู่ที่ว่าผู้นำจะดำเนินการเรื่องศูนย์การเรียนรู้หรือการสร้างเครือข่ายได้ยั่งยืนขนาด

ไหน ใช่มั้ย เพราะเรามองว่า เจ้าหน้าที่ราชการนั้นเข้าไปอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ โดยหลักเขาก็ต้องใช้แบบนี้ คือทุกอย่างมันต้องเกิดจากชุมชนดำเนินการขึ้นเองมันจะยั่งยืนกว่า อย่างหมู่บ้านสุโขทัยก็มีศูนย์การเรียนรู้ และก็เป็นที่หมู่บ้านกองทุนแม่ หมู่บ้านกองทุนแม่ของแผ่นดินเป็นเงินของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ คือของเราทั้งอำเภอมีแค่ 23 หมู่บ้านเท่านั้น แต่หมู่บ้านนี้ทำได้ดีเน่มากๆ” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

ชุมชนได้เป็นต้นแบบในเรื่องของการจัดการปัญหาเสพติดได้ประสบผลสำเร็จ จนได้รับการคัดเลือก จากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ให้ตั้งศูนย์การเรียนรู้ในด้านการป้องกันและแก้ไข ยาเสพติดขึ้นในชุมชนเพื่อเป็น ศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นตัวอย่างสามารถเผยแพร่ความรู้ ให้กับชุมชนอื่นๆ ได้เข้ามาศึกษา ดูงาน

“เขาเลือกจากพื้นที่ที่สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานยาเสพติดที่ได้ผลดี ก็ให้คน หรือหน่วยต่างๆ เข้าศึกษาดูงานกัน บางทีก็มีนักเรียนนะ หรือคนจากบ้านอื่นก็มี” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

การทำงานอย่างมุ่งมั่นและจริงจังของชุมชน ทำให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาคีต่างๆ ให้ความสนใจ และนำ ผลการทำงานไปเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้และนำไปเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งการยอมรับจากทุกภาคส่วนดังกล่าว ส่งผล ให้เมื่อชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมใดๆ ที่เป็นประโยชน์ก็จะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่

“รีบเอาพวกชาวบ้านมากล่าวคำปฏิญาณ สาบานต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อะไรก็ทำไปทุกวิถีทางทั้ง ไสยศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์ ตรวจฉี่ตรวจปัสสาวะ เท่าที่ทำได้และเอาจริงเอาจังเลย พอเอาจริงเอาจังเข้า ทางผู้ว่าทางรัฐบาลก็เห็น ก็ที่วิมาออกข่าวก็เป็นหมู่บ้านแรกของจังหวัด (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“คืออาจารย์ปัญญา ช่อง 77 แกดูผมมาตลอด ก็เกาะติดเลยพอผมมีกิจกรรมไหนก็จะมาถ่าย ให้ คือไม่ต้องเสียตังค์ด้วยมาออกข่าว ออกทีวี พอเจอท่านก็คุยกับท่าน พอจากนั้นมาผมมีกิจกรรมอะไร ผมก็โทรศัพท์หาท่าน ท่านก็มาทุกครั้ง มีการพิจารณาความดีความชอบ อาจารย์ก็เก็บภาพให้ อาจารย์ บอกไม่ต้องกลัวถ้าเขาพิจารณาผู้ใหญ่บ้านยอดเยี่ยมผมจะเก็บให้ จะเอามาให้ผู้ว่าดู ให้กรรมการดู ถ้าผม ได้อาจารย์ปัญญา นะ ทำให้โดยไม่ต้องเสียตังค์ อย่างนี้ หมู่บ้านเราก็เลยติดตาม ส่วนราชการเห็น” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ถ้าเป็นหน่วยงานที่เข้ามาช่วย เพราะเขาเห็นว่าไอ้ตรงนี้ที่เราทำนะเราทำจริง ได้ผลเห็นผลไม่ได้ สร้างภาพ เหมือนกับว่าเขาจะมาดูงานนะ มาจัดบอร์ดจัดอะไร ผมไม่ชอบนะ สู้มานั่งคุยกันแบบนี้มาบอก กันอย่างนี้ดีกว่า เชื่อไหมผมทำสวนผลิตพันธุ์ข้าวผมยังไม่มีแปลงสาธิตเลย ใครจะดูแปลงสาธิตไปดูเลย ของจริง ดูของจริง ไม่ต้องดูสาธิตทำไรใครทำให้ได้อย่างไรก็ได้ สู้ไปดูของจริงดีกว่าสืบลีบลีไร จะได้เห็น เลยว่าทำเยอะแล้วมันดีไหมมันไม่ใช่อะไรอย่างนี้ดีกว่า” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“การประสานกับจังหวัดกับอำเภอเนี่ย ค่อนข้างจะทำได้ชัดมาก คือจังหวัด อำเภอ ยุติธรรม จังหวัด เนี่ย เขามีอะไรเขาก็จะมาลงที่ศูนย์การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ทั้งหมดเลย ผู้ว่าราชการจะเกษียณก็มา บ้านผู้ใหญ่ คือจะกินข้าวอะไรก็มาจัดงานที่บ้านผู้ใหญ่เพียรกันก่อนว่านั่นแหละ” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์กร ภาคี)

การที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีต่างๆ อย่างเต็มที่ เท่าที่สามารถทำได้ จึงทำให้หน่วยงานเหล่านั้นเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน และพร้อมจะร่วมงานด้วย เมื่อชุมชนจัดกิจกรรมอะไรและขอความร่วมมือก็จะได้รับการตอบรับและสนับสนุนในด้านต่างๆ เป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องของงบประมาณ การเชิญมาร่วมกิจกรรม รวมถึงเลือกให้ชุมชนได้รับรางวัลจากการทำงานเป็นผลสำเร็จในด้านต่างๆ

“ส่วนนอกที่เข้ามาเนี่ย เขาจะดูแล้วว่าหมู่บ้านไหนที่ทำแล้วไม่ทำให้ผลงานเขาเสีย เขาก็มาคือทำแล้วเขาไม่เสียละเข้ามา เข้ามาไม่ผิดหวัง” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“ของจังหวัดก็ไปแห่รับที่ศาลากลาง ก็มีขบวนแห่กันมา มีการรณรงค์ตีมน้ำสาบาน ทั้งหมู่บ้าน เป็นร้อยคน ทั้งเยาวชน คนทุกกลุ่ม มาสาบานกัน เชิญนายๆ มาให้โอวาท ทำทุกครั้ง นายๆ มาทุกครั้ง” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

“เขาก็จะได้รับการยอมรับจากส่วนราชการที่เข้ามาในพื้นที่ หรือที่เขาจะทำกิจกรรมอะไรในพื้นที่ เขาก็ต้องมองใช้ใหม่ครับว่าเขาจะเลือกพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย ที่นี้ผู้ใหญ่เพียงเขาก็ได้รับการยอมรับจากอำเภอ แล้วก็จังหวัด แล้วในส่วนราชการจังหวัด เช่นกระทรวงยุติธรรม หรือกระทรวงมหาดไทย อย่างฝ่ายปกครองเนี่ย เขาก็จะนึกถึงแกเรื้อย สำนักงานพัฒนาชุมชนก็เหมือนกัน เวลาจะตั้งเป้าหมายอะไรในเรื่องหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องหมู่บ้านเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติด หมู่บ้านที่ปราศจากความขัดแย้ง เขาก็จะเลือกเอาหมู่บ้านสุขใจ ซึ่งมันก็เหมือนมีตราประทับกันว่าบ้านนี้ทำมานาน แล้วก็ทำได้ดี ทำแล้วประสบความสำเร็จ ดังนั้นการเลือกหมู่บ้านเป้าหมายก็จะมาลงที่นี้ตลอด” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

การได้รับการยอมรับจากภายนอกของชุมชนบ้านสุขใจนั้น ทำให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในผลการดำเนินงานของตนและเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ตนทำนั้นมีประโยชน์ จึงเป็นแรงสนับสนุนให้ชุมชนมีการพัฒนาการดำเนินงานของตนให้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับที่ ธีระพงษ์ แก้วทวงษ์ (2543: 83) ได้สรุปไว้ว่า การที่ผลการดำเนินงานของชุมชนได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก เป็นการแสดงถึงสถานภาพหรือศักยภาพของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก สิ่งนี้จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถ และศักยภาพของชุมชนมากขึ้น

7. การได้รับการสนับสนุนจากภาคีต่างๆ

จากผลการศึกษา พบว่า ในการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคีต่างๆ ในหลายด้าน ได้แก่ ด้านความรู้และข้อมูล ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากรในการดำเนินงาน ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนเป็นไปอย่างดียิ่งขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

7.1 การได้รับการสนับสนุนด้านความรู้และข้อมูล

การได้รับการสนับสนุนด้านความรู้จะช่วยเพิ่มศักยภาพให้กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชนได้มากยิ่งขึ้น โดยทางชุมชน “บ้านสุขใจ” ได้เชิญเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีต่างๆ มาให้ความรู้กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชน และมีการจัดหลักสูตรให้มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มอดีตผู้เสพยาเสพติดที่ได้รับการบำบัดรักษาแล้วกับคนในชุมชน

“ก็เชิญชาวบ้านมาให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด เชิญพวกคุณหมอบ ปกครอง อำเภอ ตำรวจมาให้ความรู้ มาพัฒนาอบรม ให้ความรู้กัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ไม่ได้ดำเนินคดีนะ ทางราชการให้โอกาสคุณ คุณก็ต้องเลิก เลิกโดยมาเข้าหลักสูตรของเราเพื่อจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่ดี ได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน รวมกลุ่มกับคนดี มีหลักสูตรมีหลายวิชา แต่ว่ามันก็ขึ้นอยู่กับตัวเขา แต่กระบวนการที่ดีตรงที่เราที่ไม่ทอดทิ้งเขา พอครบหนึ่งปี เราก็จะเอาเป้าหมายที่เราเอาไปบำบัดเนี่ย มาประกาศให้รางวัล มอบใบประกาศให้เขาว่าเป็นผู้เลิกยาเสพติดได้ด้วยตนเอง” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

นอกจากการนั้น ทางหน่วยงานสาธารณสุขก็ได้จัดกิจกรรมนำอดีตผู้เสพยาเสพติดมาเล่าถึงประสบการณ์ในการสามารถเลิกยาเสพติดได้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งจะต้นแบบและเป็นแนวทางส่วนหนึ่งในการช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้กับบุคคลที่ยังมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติดแต่อยากเลิกยาเสพติดให้หันเหห่างไกลจากยาเสพติดได้ รวมถึงส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้เกี่ยวกับการบำบัดยาเสพติด แนวทางในการเลิกยาเสพติดให้กับคนในชุมชน

“มีการตรวจปัสสาวะและให้ความรู้กับชาวบ้านที่มาตรวจปัสสาวะด้วย แล้วอย่างงบประมาณของสาธารณสุขหรือสสส. เราก็มักมีบุคคลต้นแบบที่เลิกเหล้าเลิกบุหรี่ได้ก็ให้ประกาศนียบัตร ให้รางวัลหมู่บ้านนำร่องปลอดยาเสพติด แล้วก็ประชุมกันเชิญคนมารับรางวัล แล้วก็ให้เล่าให้ฟังกันว่าทำไมถึงเลิกได้เพราะอะไร จุดเปลี่ยนคืออะไร อย่างคนอื่น ๆ ที่ไม่ติด เขาก็เข้าร่วมด้วย เพราะอย่างกิจกรรมที่ชุมชนจัดก็จะเป็นแนวให้ความรู้ต่างๆ เขาก็เชิญเราไปให้ความรู้” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

“ก็คุยกับเด็กในเรื่องยาเสพติด เอาพวกหมอบอนามัยมา ไม่ใช่คุยแค่พวกเราอย่างเดียว มีหมอบและเจ้าหน้าที่ด้วยคุยกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทวีติการลดเลิกให้กับพวกที่เสมาแล้ว มาทำกิจกรรมร่วมกัน มาเข้ากลุ่มร่วมกัน” (พี่บ๊อง ผู้นำชุมชน)

การสนับสนุนด้านข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของข้อมูลสถานการณ์ยาเสพติดที่เกิดขึ้น ข้อมูลด้านนโยบายต่างๆ จากภาครัฐ ก็จะช่วยให้อำเภอสามารถทำงานได้ตรงจุด และนำข้อมูลที่มีอยู่มาวิเคราะห์ เพื่อใช้สร้างแนวทางในการทำงานที่เหมาะสมกับชุมชนได้

“ของผู้ใหญ่เพียรเขาเป็นศูนย์ต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดของภาคประชาชน เขาก็ทำในส่วนของประชาชน ชาวบ้าน ส่วนของทางเราก็คือทำในส่วนของทางราชการ ในระดับองค์กร ศตส. เราก็มักมีการเชิญมาประชุมที่อำเภอทุกเดือน เพื่อชี้แจงการทำงานร่วมกัน ก็เสนอปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะกัน และในส่วนที่เราลงไปทำกับหมู่บ้านเขาตรงๆ เราให้บทกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็คือ พวกเขามารับนโยบายจากทางอำเภอ ซึ่งทางอำเภอเป็นฝ่ายอำนวยความสะดวกนี้ ก็จะวางไว้เลยว่าจะต้องทำอะไรบ้าง เราจะเน้นมาตรการด้านการป้องกันกับบำบัด” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

7.2 การได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ

งบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีต่างๆ จะช่วยให้การดำเนินงานของชุมชนคล่องตัวยิ่งขึ้น ซึ่งชุมชนก็จะนำไปใช้เพื่อจัดกิจกรรม ทั้งที่เป็นกิจกรรมการป้องกันยาเสพติดโดยตรง เช่น การค้นหาผู้เสพยา ผู้ติด การตรวจปัสสาวะกลุ่มเสี่ยง การนำผู้เสพยาเสพติดไปเข้ารับการรักษา และกิจกรรมการป้องกันยาเสพติด

ติดโดยอ้อม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเลือกที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เช่น กิจกรรมลานรัก ลานกีฬา ลานวิชาการ กิจกรรมการแข่งขันกีฬาในชุมชน รวมถึงงบประมาณที่ได้มาดังกล่าวนั้น นอกเหนือจากการนำไปใช้จัดกิจกรรม ผู้นำชุมชนก็จะนำไปใช้ประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนอย่างความเหมาะสม ตามความต้องการจำเป็น เช่น ให้ไปลงทุนทำกิจการต่างๆ

“เชิญพวกกลุ่มเสี่ยงมาตรวจปัสสาวะหลายครั้ง บางทีปีสองสามครั้ง ตามนโยบายบ้าง ทำเองบ้าง งบอำเภอ งบจาก ป.ป.ส. มาบ้าง” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“อย่างถ้าได้ขจัดเรื่องลานกีฬางานวิชาการเนี่ยผมทำอีกนะ เพราะตอนนั้นก็ทำสำเร็จที่ได้ขจัดของยุติธรรมจังหวัดมา มันทำให้ได้ผล บังเอิญวันที่ 8 ผมได้ขบวนผมก็จัดอีก ก็จัดลานรักลานกีฬา ลานวิชาการขึ้นมาวันหนึ่ง เชิญผู้ปกครองครอบครัวลูกมาร่วมกัน ประชุมทำกิจกรรมร่วมกัน เล่นกีฬา บายศรีสู่ขวัญ รักษาวัฒนธรรม ไทยพวนทั้งตำบลไม่ใช่เฉพาะหมู่บ้านนี้ เพราะเป็นของกรมพัฒนา รับผิดชอบอยู่” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

7.3 การได้รับการสนับสนุนด้านบุคลากร

การทำงานเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในบางเรื่องชุมชน “บ้านสุขใจ” ไม่สามารถจัดการได้เอง เช่น การจับกุม การปฏิบัติงานในบางเรื่องที่มีความเสี่ยง การให้การบำบัดรักษา ดังนั้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีอื่นให้ส่งบุคลากรที่เหมาะสมกับงานนั้นๆ มาให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงาน เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่ปกครอง และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

“ตำรวจถือว่าเป็นอันดับต้นๆ สมมุติว่ามีข่าวไม่ดีผมก็จะมีเบอร์อยู่ในเครื่องนี้ ลิบตำรวจเมธา ซึ่งเป็นตำรวจประจำหมู่บ้าน “เฮ้ย เมธาเด็กคนนั้นบ้านนั้น บ้านนี้ไม่ค่อยดีนะมาช่วยดูหน่อย” แกก็มาดูให้มาอะไรนี่” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ข้อมูลกับพื้นที่ตำรวจโดยตรงเพราะเราไว้ใจ คนของเรา เราโทรศัพท์ไปปุ๊บเดี๋ยวเขาก็มา ตำรวจนะ ตำรวจของเรา คนของเราเข้ามาดู” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

“ให้ผู้ปกครองเขาพาเขามา นำเขามา แต่ถ้าไม่ยอมพามา เราก็จะเอารถเข้าไปพามา ตอนหลังก็จะมีชุดทำงาน ในชุดก็ประกอบด้วย ผมก็จะเป็นหัวหน้าชุดและก็มีฝ่ายตำรวจ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย อสม. มาร่วมด้วย ไปเยี่ยม ก็คือเราจะสืบหมายอยู่” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“หมอนี่ก็เรียกเมื่อไหร่ก็ได้ อสม.ก็รับผิดชอบเป็นคุ้ม หมอที่รับผิดชอบก็เข้ามาหาหยอดอะไรก็ว่ากันไป เดินกันทั้งหมู่บ้านมันก็ได้หมด เวลาเราจะจัดกิจกรรมอย่างนี้ก็ขอตำรวจพวกรองผู้กำกับหรืออะไรก็ว่าไปบางทีก็นายมาเอง ก็มาให้โอวาทก็มาๆ ทุกครั้งตรวจฉีตรวจะไรก็มา” (ป้ารัตน์ ผู้นำชุมชน)

ในการดำเนินงานด้านยาเสพติดนั้น เหตุผลที่ต้องดึงหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมให้การสนับสนุนในการดำเนินงานด้วย เพราะอาจมีบางปัญหาบางอย่าง เช่น ชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการทำงานแบบนั้นมาก่อน ชุมชนไม่มีทรัพยากรเพียงพอ ชุมชนไม่มีอำนาจที่จะกระทำได้โดยลำพังชุมชนเอง ดังนั้น การอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากทั้งจากหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการดำเนินงานของชุมชนเป็นไปโดยสมบูรณ์ครบถ้วนและมีวิธีการดำเนินงานที่หลากหลายครอบคลุมระบบการดำเนินงานทุกด้าน

เช่นเดียวกับที่ งานวิจัยของมูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย เรื่อง “การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในลักษณะไตรภาคี” (ชนัญญา แสงพุ่ม และฐิยาพร กันตารณวัฒน์.2554) ที่คณะผู้วิจัยสรุปไว้ว่า การแก้ปัญหายาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ต้องการเน้นผลงานในเชิงคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และมีความต่อเนื่องและยั่งยืนโดยกระบวนการบริหารจัดการนั้นๆ จะต้องเริ่มต้นจากคนในชุมชน ภายใต้การสนับสนุนอย่างดียิ่ง ทั้งในทางนโยบาย วิชาการ ความรู้ข้อมูลที่มีประโยชน์ และความร่วมมือในการปฏิบัติงานต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” ได้รับ ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น อันจะนำไปสู่การดำเนินงานของชุมชนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

การจัดการกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการทำงาน

จากผลการศึกษา พบว่า ในการจัดการปัญหาเสพติดของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น ถือเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ และความสามารถที่หลากหลาย รวมถึงต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคในด้านต่างๆ ตลอดการทำงาน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้นๆ ให้ลุล่วงไปได้ ซึ่งบางอย่างก็แก้ไขได้สำเร็จ แต่ต้องใช้ระยะเวลา หรือความละเอียดรอบคอบในการจัดการ เช่น ปัญหาการไม่ให้ความร่วมมือของผู้ติดยาเสพติด และครอบครัว ปัญหาด้านความชัดเจนของข้อมูล และปัญหาด้านเวลาในการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชน แต่ปัญหานั้นๆ ก็อยู่นอกเหนือความสามารถที่จะแก้ไขได้ เนื่องจากชุมชนไม่สามารถจัดการได้เองตามลำพังต้องใช้ความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีด้วย เช่น ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัญหาด้านตัวผู้เสพยาเสพติดและครอบครัว

ครอบครัวของผู้เสพยาเสพติดบางครอบครัวนั้น ยังไม่ยอมรับว่าคนในครอบครัวยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด จึงทำให้ปัญหาเสพติดไม่ถูกแก้ไข ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงต้องใช้ความพยายาม ความอดทนในการทำงานเป็นอย่างมากในการที่จะสร้างความตระหนัก และการยอมรับสภาพปัญหา รวมทั้งความเข้าใจที่ถูกต้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดให้กับครอบครัวของผู้เสพยาเสพติด ซึ่งจากการสนทนากับผู้นำชุมชนหลายๆคน หรือเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีก็มีความคิดเห็นตรงกันว่า การทำงานในช่วงแรกก็เจออุปสรรคอย่างมาก คือ ได้รับการต่อต้านจากครอบครัวผู้ติดยาเสพติดที่ยังไม่ยอมรับปัญหา แต่ผู้นำชุมชนก็ยังคงทำงานไปเรื่อยๆ จนภายหลังครอบครัวเริ่มเข้าใจถึงความปรารถนาดีของผู้นำชุมชน และประโยชน์ที่ครอบครัวตนเองจะได้รับหากเลิกยาเสพติด จึงหันกลับมาให้ความร่วมมือ

“ชุมชนก็มีข้อจำกัด คือ เขาเหล่านั้น มีพ่อแม่ แม่ ที่บางคนให้ท้าย ปกป้องด้วยจึงเป็นเรื่องยากจริงๆ..ผมไม่กังวล ผมก็รู้ว่าไม่ชอบหน้าผม อย่างพาดำตรวจมาตรวจจี้แบบนี้ เขาก็ว่า มาตรวจลูกฉันได้ไง เราก็บอกว่าที่มาตรวจเพราะมันมีข่าวมา ว่าคนนี่คนนั้นเสฟ เราก็ต้องไปตรวจ ยอมที่ให้เราไม่ชอบหน้าเรา..จริง ๆ แล้วเขาก็น่าจะเข้าใจนะ แต่บางครั้งบางทีก็ทำเป็นไม่เข้าใจ เป็นเพราะผู้ใหญ่เพียรลูกฉัน

ถึงติดคุก แต่พอเวลาผ่านไปหลังๆ เขาก็เข้าใจ ก็มองว่า เออ ผู้ใหญ่เอาจริงเอาจังดี ยกตัวอย่างครอบครัวที่ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดแต่เขามายบอกเรา “ผมว่ามันดีนะ” “ผู้ใหญ่ไปดูลูกผมหน่อย” “ผู้ใหญ่ลูกผมผิดสังเกต” แต่จนเขาเอาไม่ไหวเขาถึงมายบอกเรา “ผู้ใหญ่นะไม่ไหวแล้วเอาลูกผมไปที่ ไปซึ่งที่ไหนไปอบรมที่ไหนก็เอาไปให้พ้น ๆ ไปที่เหอะ” แต่ตอนเล็ก ๆ ไม่มาถ้ามาตั้งแต่ลูกผิดสังเกตใหม่ ๆ เราก็จะได้แก้ได้ทัน” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เขาชอบบอกว่าลูกเขาไม่ติด ไม่ได้เสพ เราไปใส่ร้าย แต่ตอนหลังเขาเอาไม่อยู่ เขาก็ยอมให้เราพาถูกไปบำบัด” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“ที่ไหนก็ต้องมีพวกต่อต้านบ้าง ถ้าทำแบบเดียวกันก็ไปได้คล่อง บางที่ซ้ำทำ แกไม่ชอบแกก็เกลียดซ้ำ หมายถึงคนที่ผู้ใหญ่เข้าไปเตือนหรือเข้าไปแนะนำ แต่ผู้ใหญ่ก็เข้าไปชี้แนะทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเขาไม่ชอบเข้าถึงบ้านช่วยเหลือชี้แนะ เอาใหม่ละต่างคนต่างสาบานใหม่ว่าไม่ยุ่งเกี่ยวกับยา ถ้าไม่วันข้างหน้าก็จะม้วนเป็นไปเอง ผู้ใหญ่ไม่ว่าผู้ใหญ่เพียรไม่เคยโกรธใคร” (ปาร์ตน์ ผู้นำชุมชน)

2. ปัญหาด้านความชัดเจนของข้อมูล

การเข้ามาดำเนินกิจกรรมของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องบางส่วนนั้น เป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำไม่มีการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจับกุมหรือค้นหาผู้เกี่ยวข้องต้องมีข้อมูลที่ชัดเจน เชื่อถือได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติเข้าไปตรวจสอบตามข้อมูลที่ได้รับมา แล้วไม่พบอะไร ก็มีความเสี่ยงต่อการที่ผู้ปฏิบัติงานจะถูกฟ้องร้องได้

“พอไม่ชัดเจนนี้บับเออการปฏิบัติหน้าที่ก็ลำบาก เพราะตำรวจถ้าพวกที่ทำหน้าที่นี้ มีปัญหาอยู่ว่าเมื่อขอตรวจแล้วไม่พบนี้ เกรงว่าจะถูกฟ้องกลับ และผู้บังคับบัญชาบอกว่าเออ สร้างเรื่องเองแก้ปัญหาเอง แล้วก็ว่าถ้าเกิดเขาฟ้องมากก็ต้องรับผิดชอบทั้งนั้น ตำรวจชั้นผู้น้อยก็เลยต้องกลัว ๆ มาก เพราะฉะนั้นต้องชัดเจนถ้าไม่ชัดเจนก็ต้องล้มลงทันทีมันต้องอย่างนั้น” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

เมื่อการทำงานต้องประสบกับปัญหาด้านความชัดเจนของข้อมูล ผู้นำชุมชนก็ไม่ได้นั่งนอนใจ แต่ได้แสวงหาแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยในกรณีนี้ที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ผู้นำชุมชนก็จะดำเนินการประสานงานส่งรายชื่อผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดไปที่อำเภอแทนการส่งไปให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ

“ผู้ใหญ่แกก็จะเป็นคนตรงๆ คือแจะจะไปแจ้งความเลย รู้ข่าว รู้ตัวแน่ๆ แล้วก็จะไปแจ้งเลย แต่บางทีก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจเหมือนกัน เพราะมันต้องมีหลักฐาน แต่ตอนหลังแกก็ใช้วิธีให้แกนนำแต่ละพื้นที่ลงส่งรายชื่อให้แก แล้วแกก็ไปคุยกับทางอำเภอเอา อันนี้เป็นความพิเศษของแกนนำเครือข่ายจังหวัดนี้ คือ กล้าจัดการกับปัญหา และปรับแผนไปตามสถานการณ์” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์การภาคี)

3. ปัญหาด้านเวลาในการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชน

การปฏิบัติงานชุมชน ถือว่าเป็นงานที่ผู้ทำงานจะต้องมีความทุ่มเทและเสียสละในหลายๆ เรื่อง ซึ่งผู้ที่ทำได้อย่างเต็มที่ก็ยังมีไม่มาก เพราะมีข้อจำกัดเรื่องเวลา ซึ่งในเรื่องนี้ก็ต้องแก้ไขโดยการให้ผู้ที่สะดวกไปทำงานนั้นๆ แทน ซึ่งผู้นำชุมชนแต่ละคนก็จะสลับกันไป หรือฝากงานอีกคนไปทำแทน แต่จะไม่มีการทำงาน

“บางครั้งในการทำงานนี้มีข้อจำกัดเรื่องเวลา งานชุมชนนี้ถือว่าเป็นงานจิตสาธารณะมันจะหาคนมาทำงานให้เต็มที่เลย มันมีไม่กี่คน มันมีน้อย พุดกันง่าย ๆ เพราะฉะนั้น คนที่จะรับงานจิตสาธารณะเต็มตัวและคอยประสานโน่นนี่ มันจะมีไม่กี่คน อย่างบางอย่างที่บางคนไม่มีเวลา ก็จะฝากงานอีกคนไปทำแทนก็จะเป็นในรูปแบบนี้” (พี่ปู้ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

4. ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

ปัญหาเรื่องผู้มีอิทธิพลที่ให้การสนับสนุนและมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็เป็นปัญหาลำดับอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานมาตรการต่างๆ ในชุมชน และกระทบต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน และการดำเนินงานของภาคประชาชน เพราะไม่แน่ใจในเรื่องของความปลอดภัย ปัญหา ยาเสพติดนั้นมีความเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และอิทธิพล (สวิง ต้นอุดม และวาราลักษณ์ ไชยทัฬห. 2546) ซึ่งชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็ประสบกับปัญหานี้เช่นกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก ต้องอาศัยการดำเนินการจากภาครัฐเข้ามาจัดการโดยตรงเท่านั้น

“เจ้าหน้าที่ เปลี่ยนไปค้าเสียเองก็มีคนเอาไปทำเสียเอง และตำรวจผู้มีอิทธิพลทำเอง ตำรวจไม่กล้าทำไม่กล้าจับทั้ง ๆ ที่รู้เพราะมันมีเคยมีพื้นที่ที่ว่ามันมี ตำรวจเฝ้าระวังจับผู้ร้ายมาแทบตาย พอถึงเวลาผู้ใหญ่เขาเคลียร์ เขาก็เคลียร์หมด มันเป็นอย่างนั้นมันก็ทำให้กำลังใจของผู้ย่อย ถอยลงเป็นนี้ เพราะฉะนั้นทำอะไรก็เกรง กระทบใช้ใหม่ ปัญหาเกิดขึ้น แก้ปัญหาเองนะ บังคับบัญชาไม่แก้ปัญหาให้ชนะ คือขอขวัญและกำลังใจผู้ย่อย เพราะฉะนั้นถ้าข้อมูลไม่ชัดทำอะไรไม่ได้ เพราะกลัวถูกฟ้องกลับ” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

การป้องกันและปราบปรามยาเสพติดนั้น มักจะมีปัญหาและอุปสรรคยากยิ่งกว่าการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมประเภทอื่น ๆ เพราะอาชญากรรมด้านยาเสพติดไม่มีผู้กล่าวโทษ ไม่มีผู้เสียหาย และดูเหมือนว่าทุกฝ่ายจะได้ประโยชน์ เว้นแต่ครอบครัวผู้ติดยาเสพติด สังคม และประเทศชาติเท่านั้นที่จะต้องแบกรับภาระอันหนักหน่วง กฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวยต่อการนำตัวผู้มีอิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังการผลิตและการค้ายาเสพติดมาลงโทษได้ เพราะบุคคลพวกนี้จะไม่หลงเหลือพยานหลักฐานใด ๆ ที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องกับยาเสพติด (ไกรสุข ลินสุข. 2532 : 15) ดังนั้น การป้องกันและปราบปรามยาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงให้ชุมชนหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจัดการเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ แต่ต้องอาศัยความร่วมมือกัน ตามศักยภาพของตน กล่าวคือ ชุมชนจะเป็นฝ่ายที่รู้จักสภาพภายในชุมชนของตนมากที่สุด ซึ่งก็จะทำให้รู้แนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับชุมชนของตน โดยชุมชนก็จะทำหน้าที่ในด้านารป้องกัน เฝ้าระวัง ดูแลกันเองภายในครอบครัวหรือชุมชน รวมถึงการพาคนในชุมชนที่ติดยาเสพติดไปเข้ารับการรักษา ส่วนในเรื่องปราบปรามก็จะเป็นหน้าที่ของ

เจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งหากฝ่ายใดไม่ทำหน้าที่ของตนเองให้สอดคล้องประสานกับอีกฝ่าย ก็จะทำให้การดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดเกิดปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานได้

ส่วนที่สาม ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

1. สถานการณ์ปัญหาเสพติดของชุมชนในปัจจุบัน

หลังจากที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” มีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับของทั้งคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จนเป็นต้นแบบให้กับชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ ได้มาศึกษาดูงาน ซึ่งผลจากการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน ทำให้สถานการณ์เสพติดของในชุมชนเบาบางลง จากอดีตอย่างเห็นได้ชัด และเมื่อผู้วิจัยสนทนากับผู้นำชุมชน คนในชุมชน หรือเจ้าหน้าที่องค์กรภาคี ก็พบผลที่สอดคล้องกัน คือ ในชุมชนไม่มีผู้ค้า ไม่มีผู้เสพหน้าใหม่ ส่วนผู้เสพที่มีอยู่ในชุมชนก็เป็นผู้เสพหน้าเก่า แต่ไม่ก็รายนสามารถควบคุมไม่ให้เกิดความเดือดร้อนให้กับชุมชนได้

“ตอนนี้เบาแล้ว เพราะว่าเราทำจริงจัง ผู้ใหญ่ใหม่มาเขาก็มาสวม เขาก็ทำงานเสพติดคืออยู่ ก็เห็นว่ามีประสานกับทางอำเภอตลอด ทางอำเภอก็มีนโยบาย ก็ดีใครติดยาาก็ไปบำบัด ที่จริงความอายมันก็มี ที่ตรงแขวนไม่มีผู้หญิงยุ่งกับยาเสพติดมีแต่ผู้ชาย อีกอย่างหมู่บ้านนี้มันเล็กคนก็ไม่ทำอะไร เรื่องลักขโมยก็ไม่ค่อยมี โดยมากคนที่ติดจะรวี แต่ก็รวีเฉพาะพ่อแม่ ขอเงินไววาย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ที่นี่ไม่มีค้า ช่วงเปิดบำบัดเราก็ถามเขาจะไปบำบัดไหม เขาไปเราก็พาไป” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

“พวกเก่าๆ นะเป็นผู้ใหญ่นะ พวกหัวไม่ก้าวน้ำ ไปบำบัดอยู่ตอนนี้ มีแต่คนเก่าๆ ที่เคยเสพ ส่วนคนใหม่ๆ ไม่ค่อยมี เด็กๆ รุ่นใหม่ไม่ค่อยมี...พอใจในระดับหนึ่งที่ทรงตัว แต่จะให้หมดไปคือลำบาก เพราะว่ามันเป็นทางผ่านและคนเก่ายังมีพฤติกรรมอยู่ แต่เด็กใหม่พยายามคุมอยู่แล้ว เราให้ข้อมูลให้อะไร ให้ความรู้” (ลุงพัน ผู้นำชุมชน)

หากประเมินระดับความรุนแรงของสถานการณ์เสพติดในชุมชนโดยใช้เกณฑ์จากทางอำเภอและทางสำนักงาน ป.ป.ส. ก็พบว่า ชุมชน “บ้านสุขใจ” ถือว่าเป็นชุมชนที่มีสถานการณ์ปัญหาเสพติดอยู่ในระดับเบาบาง และชุมชนสามารถจัดการปัญหาเสพติดได้เป็นอย่างดี

“ถ้าให้แบ่งเป็นระดับเบา ปานกลาง หนัก ทางจังหวัดหรือทาง ป.ป.ส.ถือว่าอยู่ในระดับเบา คือมันไม่รุนแรง ไม่ได้เยอะ ไม่ได้จับเป็นรายใหญ่เป็นหมื่น เป็นแสนเม็ด จับได้แค่ครั้งละไม่กี่เม็ดเท่านั้น มีผู้เสพบ้างไม่มาก ที่เขามองว่าเบาเขาดูจากจำนวนคนที่ถูกจับด้วย ยิ่งชุมชนบ้านสุขใจนี้ ถ้ามองในภาพรวมก็ถือเป็นระดับเบาและสามารถจัดการกับปัญหาเสพติดได้เป็นอย่างดี..ลดลง เพราะมีกระบวนการติดตาม มีการเฝ้าระวังต่างๆ ในด้านการไปร่วมเข้าประชุมที่ดี ค้นหาผู้เสพผู้ค้าที่ดี นำเข้าบำบัดที่ดี มันก็ทำให้ลด” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

สถานการณ์ทั่วไปในชุมชน “บ้านสุขใจ” ถือว่าเป็นชุมชนที่เรียบง่าย ไม่มีโจรผู้ร้าย ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะชุมชนสามารถควบคุมปัญหาเสพติดซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาอื่นๆ ที่จะตามมาได้เป็นอย่างดี

“อย่างถ้าเรื่องขโมยของนี่ไม่มีเลยนะ อย่างที่นี้ (โรงปุ๋ย) ไม่เคยปิดเลย ไม่มีประตู ไม่มีล็อกกุญแจ เปิดตลอดเลยยี่สิบสี่ชั่วโมง ของทุกอย่างนี่ครบ อย่างคนที่เคยเสพ ก็เป็นลูกหลานคนในชุมชน เราก็จะพยายามให้ครอบครัวเขาดูแลกันเองให้ได้ ก็ไม่มีใครออกมาทำความเดือดร้อนนะ เดี่ยวเล่ากิจวัตรของลุงให้ฟังนะ คือลุงนอนหกโมงเย็น สามทุ่มก็ตื่นแล้ว ก็เดินออกมาถือปืนกระบอกมาเดินดู ตรวจตรา ดูโน่นดูนี่ แต่เป็นปืนอัดลมนะ เราก็ยิงนกยิงไรเรื่อยเปื่อย เจียบสงบมาก ชุมชนเรานี้ไม่มีขโมยเลยจริงๆ นะ” (ลุงสวิง ปรารภชุมชน)

“หมู่บ้านนี้มันก็สงบนะ เรื่องขโมยไม่มี..ในหมู่บ้านมันไม่มีปัญหา ตอนนี้ปัญหาไม่มีเพราะว่าเรารู้เขารู้ว่าเรารู้เขาก็ไม่กล้าทำความเดือดร้อน เราก็โอเค” (พี่เอก ชาวบ้าน)

แม้ว่าในชุมชนยังคงมีผู้เสพผู้ติดที่ยังต้องเข้ารับการรักษาเสพติดอยู่ แต่คนกลุ่มนี้ก็ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับคนในชุมชน เนื่องจากจะมีครอบครัวของเขาคอยควบคุมดูแล รวมถึงคนในชุมชนก็คอยสอดส่องไม่ให้เกิดไปทำความเดือดร้อนให้กับชุมชนได้

“บ้านเราไม่เยอะ ไม่มีใครสร้างความเดือดร้อน ลักเล็กขโมยน้อยไม่มี บ้านอื่นเยอะกว่ามาก ของเราคนในครอบครัวพอคุมกันได้..เขาก็ไม่ยุ่งยามเรานะ เขาก็ไม่ยุ่ง เขายุ่งเฉพาะครอบครัวเขา เขาก็อยู่ส่วนเขาเราก็อยู่ส่วนเรา เราก็ดูเขาไม่ให้เกินเลยออกมา” (พ่อสำเร็จ ผู้นำชุมชน)

2. มุมมองต่อความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน

ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” รวมถึงเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีที่เข้าปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ชุมชน “บ้านสุขใจ” อยู่ในระดับที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหาเสพติด เพราะไม่มีผู้ค้า และแม้ว่าจะยังเหลือผู้เสพ ผู้ติดยาเสพติดอยู่ในชุมชน แต่เป็นผู้เสพรายเดิมที่มีอายุมากแล้ว ยังเลิกไม่ได้ ก็มีจำนวนน้อย แค่สองสามราย ซึ่งพวกเขาไม่เหิมเกริม ไม่ได้มาสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน และครอบครัวสามารถควบคุมกันอยู่ ชุมชนยังคงมีความปลอดภัย ไม่มีโจรผู้ร้าย ส่วนผู้เสพรายใหม่ก็ไม่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนก็มีครอบครัว โรงเรียนและชุมชน คอยดูแลสอดส่อง เผื่อระวังเป็นอย่างดีไม่ให้เกิดโอกาสเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

ผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นต่อความสำเร็จในการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหาเสพติดของตนเองว่าการดำเนินงานที่จะสำเร็จได้ต้องมีเงื่อนไขหลายอย่าง และที่สำคัญคือคนในชุมชนเห็นถึงโทษของยาเสพติด

“หมู่บ้านเราก็เข้มแข็งประมาทหนึ่ง เพราะความเข้มแข็งต้องประกอบหลายอย่างที่ได้ออกไป เช่น รายได้ของคนก็จะเป็นจุดบอดให้เขาค้ายาเหมือนกัน ถ้าเขาไม่มีรายได้ เขายากจน เขาก็หาวิธีที่จะทำให้เขามีเงิน มันจึงเป็นเรื่องยาก ส่วนหมู่บ้านของเราเองก็อยู่ในระดับที่ควบคุมได้ ไม่ได้มีผู้ค้ามาขายในหมู่บ้าน..ตามความรู้สีก็น่าจะสำเร็จเหมือนล้างถ้วยล้างชามชาก็ไม่ใช่ สำเร็จในที่นี้คือเขาเห็นโทษเห็น

พิษภัยของยาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เขามีลูกมีหลาน พอผมเอ่ยขึ้นมา เขามาช่วยผมต่อต้านนะ เขา
ลูกมาให้ความร่วมมือ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน) (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

เมื่อให้ผู้นำชุมชนได้ประเมินผลการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนของตนเอง ผู้นำชุมชนประเมิน
ว่าชุมชนของตนสามารถดำเนินงานได้ในระดับที่ดีถึงดีมาก โดยพิจารณาจากการได้รับรางวัลที่เกี่ยวข้องกับการ
ดำเนินงานด้านยาเสพติด ที่หน่วยงานต่างๆได้มอบให้

“ในช่วงที่ทำงานไม่ได้เข้าข้างตัวเองนะ คือจะให้เอาก็ได้ หรือบีกก็ได้ แต่ไม่ใช่ซีแน่นอน คือถ้าพอ
มีการคัดเลือกให้รางวัลเกี่ยวกับยาเสพติดนั้น ทางจังหวัดจะเล็งมาที่หมู่บ้านผมก่อน เพราะบ้านผมมี
กิจกรรมต่อเนื่อง และทำจริงจัง จนเป็นที่รู้จักกับบุคคลทั่วไป หน่วยงานทั่วไป ฉะนั้นรางวัลก็จะได้ที่
อย่างกองทุนแม่ ปีแรกเลยหมู่บ้านผมได้ที่เดียวของจังหวัด ปีต่อมา ๕๐ ก็ได้เป็นหมู่บ้านดีเด่นของ
จังหวัดเรื่องกองทุนแม่เนี่ย เพราะเราทำกิจกรรมต่อเนื่องตลอด” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ในทัศนะของผู้นำชุมชนนั้น มองว่า แม้จะยังมีผู้เสพยาเสพติดอยู่ในชุมชน แต่ก็เป็นผู้เสพยาหนัก ส่วนพวก
เด็กและเยาวชนรุ่นหลัง ชุมชนสามารถป้องกันไม่ให้ไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติดได้สำเร็จ จนมีผลเป็นที่น่าพอใจและ
ภาคภูมิใจของคนทำงาน

“เรื่องป้องกันที่เราทำ กันเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่ให้เข้ามาตามหลังรุ่นพี่ เราก็ภูมิใจตรงนี้
เหมือนกัน อย่างรุ่นพี่ นั้นสามสิบสี่สิบก็ปล่อยมันไปเอาไม่ไหว แต่คนรุ่นใหม่สิบสี่สิบห้านี้ อย่างนั้น
อย่างนี้เป็นความภูมิใจ งานป้องกันเยาวชนนี้ดี เพราะรุ่นหลังมานี้ไม่ค่อยตามรุ่นพี่ เราก็ดีใจ” (ผู้ใหญ่
เพียร ผู้นำชุมชน)

“ก็ถือว่าสำเร็จ เพราะเด็กๆ รุ่นหลานไม่มีติดนะ ดีใจตรงนี้มาก ส่วนใหญ่มีแต่รุ่นเก่าๆ ที่เขาไม่
เลิกกัน” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

“ก็สำเร็จในระดับหนึ่งนะ ยังไม่ทั้งหมด ยังมีคนเสพยาอยู่ แต่มันก็ดีกว่าเมื่อก่อนเยอะ ดีกว่าเรา
ไม่ได้ทำอะไรเลย ดีกว่าเก่าเยอะจากหนักกลายเป็นเบา ควบคุมได้ ชุมชนก็สงบ” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

ส่วนเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาคีที่มีการดำเนินงานร่วมกับชุมชนมาโดยตลอด เช่น ปลัดอำเภอ เจ้าหน้าที่
สาธารณสุข เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ”
ว่าอยู่ในระดับที่ถือว่าประสบความสำเร็จ โดยพิจารณาจากผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น และเห็นว่าส่วนหนึ่งของ
ความสำเร็จนั้นมาจากความสามารถของผู้นำชุมชนและทีมทำงาน

“การทำงานของชุมชนนี้หรือศูนย์การเรียนรู้ยาเสพติดของชุมชนที่ประสบความสำเร็จก็เพราะตัว
ผู้นำเป็นอันดับแรก คือการรับนโยบายจากทางรัฐไปเนี่ย มันไม่ได้ประสบผลสำเร็จในทุกบ้านใช้ใหม่ มี
บ้านที่ทำได้เป็นส่วนน้อยด้วยซ้ำไป แต่ที่ชุมชนนี้เขาทำได้และได้รับการยอมรับทั่วไปก็เพราะตัวผู้นำที่มี
ภาวะผู้นำ เป็นคนมีคุณภาพซึ่งสำคัญมาก และพอคนมีคุณภาพใช้ใหม่ครับ เขาก็จะได้รับการยอมรับ
จากส่วนราชการที่เข้ามาในพื้นที่ หรือที่เขาจะทำกิจกรรมอะไรในพื้นที่ เขาก็จะต้องมองใช้ใหม่ครับว่าเขา
จะเลือกพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย ที่นี้ผู้ใหญ่เพียรเขาก็ได้รับการยอมรับจากอำเภอแล้วก็จังหวัด แล้วใน
ส่วนราชการจังหวัด เช่นกระทรวงยุติธรรม หรือกระทรวงมหาดไทย อย่างฝ่ายปกครองเนี่ย เขาก็จะนึก

ถึงแก่อายุ สำนักงานพัฒนาชุมชนก็เหมือนกัน เวลาจะตั้งเป้าหมายอะไรในเรื่องหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องหมู่บ้านเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติด หมู่บ้านที่ปราศจากความขัดแย้ง เขาก็จะเลือกเอาหมู่บ้านสุขใจ ซึ่งมันก็เหมือนมีตราประทับกันว่าบ้านนี้ทำมานาน แล้วก็ทำได้ดี ทำแล้วประสบความสำเร็จ ดังนั้นการเลือกหมู่บ้านเป้าหมายก็จะมาลงที่ที่ตลอด” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“ก็ถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เป็นหมู่บ้านที่น่า่องในเรื่องของยาเสพติด แต่เรื่องของยาเสพติดจะให้หมดไปเลยมันยากมากนะ แต่ที่นี้ก็ถือว่ามันน้อยลง ไม่ได้เพิ่มขึ้น คนติดก็จะเป็นหน้าเดิม คนใหม่ไม่ค่อยมี” (พี่วัน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข)

“ก็มองว่าสำเร็จนะ อาจไม่เต็มร้อยเพราะยังไม่หมด แต่เขาปราบได้ อย่างเรื่องของการจับกุมเรื่องของเด็กติดยา เนี่ยมันจะเบาลง มันจะบางลง” (พี่ป๊อ เจ้าหน้าที่องค์กรภาคี)

คนในชุมชนมีความคิดเห็นว่าชุมชนของตนนั้น ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดที่มีผู้เสพยาเสพติดลดลงและไม่มีผู้เสพยาเสพติดใหม่เกิดขึ้น ซึ่งผลการดำเนินงานดังกล่าว เกิดขึ้นมาจากความตั้งใจจริงในดำเนินงานของผู้นำชุมชนและทีมงาน ที่สามารถประสานความร่วมมือกับคนในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภาคีในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดเกิดขึ้นกับชุมชนได้อีก

“ก็ถือว่าสำเร็จนะ แต่ก็ต้องดำเนินการต่อไปไม่ทิ้ง..สำเร็จก็เพราะส่วนหนึ่งมันเลิกกันไป คือคนที่ติดใหม่มันไม่มีแล้ว เท่าที่สำรวจก็ไม่มีรุ่นใหม่นะ ที่ลงพูดคุยประจำกับผู้ใหญ่ก็คือ พวกแก๊ง พวกนี้มันไม่เลิกแล้ว ก็รอให้มันตายไปอย่างเดียว เลิกไม่ได้หรอก คืออย่างนี้นะ ถ้าทุกฝ่ายทั้งคนในบ้านเจ้าหน้าที่ร่วมมือกันทุกฝ่าย ยาเสพติดก็หมดไปไม่ยาก” (ลุงสวิง ประชาชนชุมชน)

“ก็ถือว่าสำเร็จในระดับหนึ่งนะ เพราะว่าตอนนั้นผู้ใหญ่เขาประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ก็มาคอยตรวจสอบดู มันก็ซาไป” (พี่เอก ชาวบ้าน)

“ก็คงว่าไม่ค่อยมีคนเสพยา ที่จับได้ก็มีแต่คนเก่าๆ ไม่มีคนใหม่ ไม่มีคนขาย พวกเราก็ยังรู้สึกปลอดภัยอยู่ เพราะไม่มีโจรหรือขโมยด้วย” (พี่แมว ชาวบ้าน)

“ก็ทุกวันนี้มันก็ไม่มีคนเสพยาเท่าไรแล้วไง เหลือแค่คนสองคน มันไม่เหมือนเมื่อก่อนไง เมื่อก่อนมากกว่านี้” (พี่อึ้ง อดีตผู้เสพยาเสพติดในชุมชน)

“ที่ว่ามันคือความสำเร็จเหมือนกัน ก็เพราะเราค่อยๆ คุย แต่ถ้าเราไปคุยกับเด็กแบบแรงๆ จะทำให้เด็กมันเกลียดเรา ไปคุยกับมัน “มันจะว่ากูจะเสพยาจะทำไมละ” ไซ้ใหม่ละ ผู้ใหญ่ไปคุยกับพ่อแม่เขา คือว่า “มันติดนะ ช่วยเตือนลูกนะ ทางโน้นเขามีคำสั่ง มาอย่างงี้นะ เพราะถ้าผมให้เขามาจับจะว่าผมไม่ได้นะ” เขาไปคุยกันก่อนพอคุยเสร็จ ก็เรียกลูกมาคุยกันอีกทีหนึ่ง คือ ชั้นแรกต้องผ่านทางพ่อแม่ ให้เขาคุยกันก่อน พอคุยกับลูกเสร็จ เราก็คุยกันอีกทีหนึ่ง อันนี้เป็นผลสำเร็จเหมือนกันนะ มันทำให้แบบว่าให้รู้จักระวังตัว ไม่เหิมเกริมเกินไป ยิ่งเราไปจับเขามันเป็นการหักพรวดด้วยเขามันเป็นเรื่องใหญ่เลย” (พี่เอก ชาวบ้าน)

3. ความต่อเนื่องและยั่งยืน

จากผลการศึกษา พบว่า แม่ชุมชน “บ้านสุขใจ” จะได้รับการยอมรับจากองค์กรภาคีทั้งหลายว่าเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชนแล้วก็ตาม แต่ภารกิจของชุมชนก็ยังไม่หมดไป ชุมชนยังต้องมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง นั่นก็คือการร่วมกันสอดส่องเฝ้าระวังสถานการณ์ไม่ให้ยาเสพติดหวนกลับมาอีก เพราะปัญหาเสพติดมีความเป็นพลวัต คือ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทั้งรูปแบบ ทั้งช่องทางการจำหน่าย คนทำงานจึงต้องมีความมุ่งมั่น อดทน ไม่ทอดทิ้งกับปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้น จึงจะทำให้สามารถควบคุมการแพร่ระบาดของยาเสพติดไม่ให้เข้ามาสู่ชุมชนของตนได้โดยง่าย

“ต้องทำไปเรื่อยๆ เพราะว่ากระแสข้างนอกมันมาง่าย และมากเกินไป และที่อื่นเขามีอะไรเหนือกว่าเราเยอะเรื่องยาเสพติด มันมีวิวัฒนาการมาเยอะมาก บางครั้ง บางทีคนของเรามันตามไม่ทัน แม้แต่เจ้าหน้าที่เอง รูปแบบการซุกซ่อนรูปแบบการผลิต รูปแบบการผสม มีหัวมีเชื้อ มีสารอะไรที่ใส่เข้าไป จะทำให้เราเสพติดมันมาก จนพวกเรานี้สกัดกันไม่อยู่ นอกจากถามว่า คุณลองดูซิดูอย่างต่างประเทศก็ได้ประเทศไหนที่เขาไม่มีมันมีไหม จะเป็นจีน จะเป็นลาว เขมร ประเทศที่เจริญแล้วอย่างญี่ปุ่น หรืออเมริกามันก็มีหมดแหละ จริง ๆ แล้วเรื่องพวกนั้นเป็นเรื่องจิตใจมากกว่า เป็นเบื้องตันนะว่าคุณมีปัญหา มองทะลุใหม่ ว่า สิ่งนี้ดีสิ่งนี้ไม่ดี แยกแยะออก ทำตัวหลีกเลี่ยง บ่มเพาะตั้งแต่เล็ก ๆ ไป ใครจะทำได้ใหม่ละ คุณมีลูกคน คุณต้องให้ความรู้เขาไปเรื่อย ซักผิดซักถูกให้ลูกเห็น ทำให้ลูกเห็นเรื่อยๆ โตขึ้นๆ ถ้าคุณปล่อยเรื่อยแล้วแต่ลูก มันก็จะไปยามันก็จะดีไม่ไหว เพราะนั่นอาจารย์ก็คุยกัน คุณต้องดูแลตั้งแต่โรงเรียนเลย และเด็กเยาวชนเรามีสิ่งล่อแหลมเยอะ” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“เราก็ดีใจ ไม่มีคนเสพเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่รู้ว่าจะคุมได้นานเท่าไรเหมือนกัน เราก็พยายามทำอยู่ช่วยๆ กันทุกฝ่าย อีกอย่างเดี๋ยวนี้บ้านไหนมีตำรวจ เขาให้ตำรวจดูแลบ้านตัวเอง ถ้าดูแลไม่ได้มียาเสพติดในบ้านในพื้นที่ตน ก็จะมีตำรวจมาตรวจ อันนี้ก็มีส่วนช่วยให้ควบคุมได้ดี ทุกอย่างถ้าเราพร้อมใจกันก็จะทำได้..เราก็ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง อย่างวันที่แปดนี้ก็จะ มีกิจกรรม ลานรัก ลานกีฬา ลานวัฒนธรรม” (ผู้ใหญ่ปลิว ผู้นำชุมชน)

ผู้นำชุมชนของ “บ้านสุขใจ” ล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน เสียสละ และมีความสามารถในการประสานทรัพยากรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมาใช้ในการทำงาน จึงถือได้ว่าผู้นำชุมชนเป็นแกนนำหลักในการดำเนินกิจกรรมป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนให้เกิดความต่อเนื่องได้

“ผู้นำมีตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบตามหน้าที่ ไม่ทำไม่ได้ เพราะทางราชการเขาเอาจริง ๆ คือต้องสนองด้วยและตั้งใจทำด้วย ต้องร่วมมือกับหลายๆ ฝ่ายไม่ละทิ้งงาน...คืออย่างนี้ มองว่าถ้าผู้นำมีความตั้งใจที่จะทำ เข้มแข็ง ไม่ย่อหย่อน แล้วก็ไม่ละทิ้ง ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมตลอด ก็จะยั่งยืน แต่ถ้าเมื่อไรไม่เป็นตามนี้ ผู้นำไม่ดี ชาวบ้านไม่ดี ราชการไม่สนใจก็จะไม่ยั่งยืน ซึ่งตอนนั้นในชุมชนก็ยังมีอยู่กลุ่มผู้ทำงานก็ยังทำหน้าที่เต็มที่” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

ในปัจจุบัน แม้ว่าผู้ใหญ่เพียรที่เป็นผู้ริเริ่มดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนจะเกษียณอายุการทำงานในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านแล้ว แต่ผู้ใหญ่สวิงซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ก็ยังคงสืบสานการทำงานด้านยาเสพติด โดยมี

การจัดกิจกรรมด้านการป้องกันยาเสพติดในชุมชนมาโดยตลอด เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง ซึ่งการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องนั้น ย่อมทำให้การดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนของตนเป็นไปอย่างยั่งยืน

“เราทำจริงจัง ผู้ใหญ่ใหม่มาเขาก็มาสวม เขาก็ทำงานยาเสพติดดีอยู่ ก็เห็นว่ามีการประสานกับทางอำเภอตลอด..ทุกวันนี้เขาก็ทำผู้ใหญ่ใหม่ก็ทำอยู่ ทำอย่างที่เราเคยทำ และตอนนี้ทางอำเภอเขาก็จัดค่ายเองด้วย” (ผู้ใหญ่เพียร ผู้นำชุมชน)

“ถ้ามีบุคคลแปลกปลอมมาจากภายนอกหนีเข้ามาในหมู่บ้าน ตอนนั้นก็จะมีผู้ใหญ่ใหม่เข้าไปดำเนินการ เอาตำรวจเข้าไปจับกุม ผู้ใหญ่ใหม่ก็เป็นคนหนุ่ม ก็มารับงานต่อได้ดีนะ มีการนำเป้าหมายเข้ารับการบำบัดก็ได้หลายคนอยู่” (ปลัดเข้ม ปลัดอำเภอ)

“ผู้ใหญ่ทางนี้ คนเดิมนะ คือว่าเขาเข้ากับพวกผู้ใหญ่เขาเข้าไปมีกิจกรรมอะไรเขาโทรถึงกันหมด แต่คนใหม่เขาก็เป็นอบต.อยู่นะ เขาลาออกจากอบต.มาเป็นผู้ใหญ่ ก็น่าจะรู้จักผู้ใหญ่ผู้ใหญ่เยอะเหมือนกัน” (พี่เอก ชาวบ้าน)

นอกเหนือจากความสามารถของผู้นำชุมชนและทีมงานแล้ว ในเรื่องของความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่มีตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะถ้าคนในชุมชนมองเห็นว่าปัญหาของชุมชนก็คือ ปัญหาของตนเอง คนในชุมชนก็พร้อมจะให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมใดๆ ก็ตามที่คิดเป็นประโยชน์และสามารถป้องกัน ยาเสพติดได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

“ถ้าชาวบ้านทุกคนเขาก็เห็นว่ามันเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา ลูกหลาน ชาวบ้านเขาก็ต้องรวมตัวกันปกป้องชุมชนอยู่แล้ว เพราะที่ผ่านมาก็เห็นแล้วว่าไม่มียาเสพติดมันดี มันปลอดภัย” (พี่ป้อง ผู้นำชุมชน)

สิ่งที่มักพบในหลายชุมชน นั่นคือ เมื่อเกิดความคิดว่า ปัญหาสามารถควบคุมได้แล้ว ลดความรุนแรงลงแล้ว ก็มักจะละเลยให้ความสนใจน้อยลง เปิดโอกาสให้การฟุ้งตัวของปัญหาและเกิดการแพร่ระบาดกลับมาได้อีก ดังนั้นภารกิจของชุมชนจึงต้องทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ไม่ให้เกิดการแพร่ระบาดขึ้นมาอีก ซึ่งทำได้โดยการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติดอย่างสม่ำเสมอ การสร้างเครือข่ายเพื่อจะตรวจสอบสถานการณ์ของปัญหา การทำกิจกรรมเพื่อที่จะลดสาเหตุหรือปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดปัญหา ยาเสพติด(สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด. 2553:76) จึงเห็นได้ว่า การทำงานด้านยาเสพติดที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการป้องกันการยาเสพติดได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่กรมการปกครอง (2548: 332) ได้กำหนด แนวทางการปฏิบัติการดำเนินงานชุมชนเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติดที่จะพัฒนาไปสู่ชุมชนเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติดแบบยั่งยืน คือ การเป็นชุมชนที่ไม่มีผู้เสพยาใหม่ ไม่มีผู้ค้า ส่วนผู้ติดได้รับการบำบัดหรือควบคุมอย่างเหมาะสม ไม่เป็นตัวแพร่ระบาดหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน ตลอดจนมีการกำหนดกิจกรรมต่อเนื่องและส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านเพื่อการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ดังนั้น แนวคิดที่ว่าหากต้องการให้ชุมชนปลอดยาเสพติดเร็วที่สุดก็สามารถกระทำได้โดยใช้กฎหมายและการปราบปรามเข้ากวาดล้าง จึงเป็นการจัดการปัญหาได้ชั่วคราวเท่านั้น เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ถอนกำลังออกไปแล้วปัญหาก็จะกลับมาสู่ชุมชนอีกอย่างรวดเร็วเช่นกัน จึงสรุป

ได้ว่า “การแก้ปัญหาอย่างแท้จริงนั้นไม่ได้อยู่ที่การทำให้ชุมชนปลอดภัยโดยเร็วแต่เป็นการทำให้ชุมชนปลอดภัยอย่างยั่งยืน” ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมการป้องกันปัญหาเสพติดอย่างต่อเนื่อง และมีการสืบทอดการทำงานจากรุ่นสู่รุ่น ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ แม้ว่าผู้ใหญ่บ้านคนเก่าได้เกษียณอายุราชการในการเป็นผู้ใหญ่บ้านไปแล้ว แต่ก็ยังคงช่วยทำงานด้านเสพติดให้กับชุมชนอยู่ ทั้งช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาให้กับผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ และไปทำงานร่วมกับเครือข่ายป้องกันเสพติดซึ่งเป็นการประสานงานที่มีประโยชน์สำหรับชุมชน ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันก็ยังคงดำเนินกิจกรรมในการป้องกันเสพติดต่อไป โดยมีจุดมุ่งหมายในการทำงานเสพติด คือ การป้องกันไม่ให้ผู้เสพรายใหม่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งทำได้ด้วยการจัดกิจกรรมการป้องกันปัญหาเสพติดทั้งในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ อย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้เสพรายเดิม ผู้นำชุมชนก็จะพาไปบำบัดรักษาอาการเสพติด หากยังเลิกไม่ได้ชุมชนก็จะควบคุมไม่ให้มาสร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน และจะมีมาตรการต่างๆ มาจัดการจนกว่าจะเลิกได้ที่สุด เพื่อรักษาสถานะชุมชน “บ้านสุขใจ” ให้ปลอดภัยจากปัญหาเสพติดได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดโดยอาศัยศักยภาพของชุมชนนั้น “ไม่มีสูตรสำเร็จ” จะมีก็แต่ “ความหลากหลาย” ของกระบวนการและวิธีการที่ชุมชนแต่ละแห่งได้สร้างสรรค์ขึ้น โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกที่แตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็เป็นหนึ่งในความหลากหลายที่มีความน่าสนใจ ที่ดึงดูดให้ผู้วิจัยเลือกเข้ามาศึกษาในชุมชนแห่งนี้ โดยจากประสบการณ์การทำงานในชุมชนและการทำวิจัยของผู้วิจัยที่ศึกษาในชุมชนต่างๆ รวมถึงการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีข้อค้นพบตรงกันว่า การให้ภาคประชาชนหรือชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนนั้น เป็นรูปแบบการป้องกันปัญหาเสพติดอีกทางเลือกหนึ่งที่มีความสำคัญและให้ผลในทางปฏิบัติได้เป็นอย่างดี เพราะชุมชนเป็นเจ้าของพื้นที่จึงสามารถรู้จักชุมชนของตนเอง และหาหนทางจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดีที่สุด โดยมีองค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินงาน ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจค้นหาคำตอบ เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน และสภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด โดยผ่านมุมมองและประสบการณ์ของคนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ซึ่งผลการศึกษาวิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้นผู้วิจัยที่แบ่งออกเป็นช่วงเวลาทั้ง 3 ช่วง ได้แก่ **ช่วงแรก** ช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง **ช่วงที่สอง** ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน และ**ช่วงที่สาม** ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งสถานการณ์ในชุมชนทั้ง 3 ช่วงเวลา ได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของชุมชนที่มีพัฒนาการดังต่อไปนี้

ช่วงแรก ช่วงสถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างจริงจัง

ข้อเท็จจริงในการแพร่ระบาดของยาเสพติดเข้าสู่ชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น จากการศึกษาพบว่า สถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาเสพติดซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชุมชนจึงกลายเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและแสวงหาทางออกร่วมกัน จนนำไปสู่การเริ่มต้นดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนในปี พ.ศ.2533 และทำอย่างต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน โดยในตอนต้นผู้วิจัยจะนำเสนอสถานการณ์ปัญหาเสพติดในอดีต

ของชุมชน ช่วงก่อนที่จะมีการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนอย่างจริงจัง เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงพัฒนาการของการป้องกันปัญหาเสพติดที่ชุมชนสามารถดำเนินการจนเป็นผลสำเร็จดังเช่นทุกวันนี้ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดคือ

สถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนช่วงก่อน ปี พ.ศ.2533 ยาเสพติดที่แพร่ระบาดในชุมชน ก็คือ “ยาบ้า” ซึ่งมีผู้เสพเป็นกลุ่มคนวัยทำงานในหลายอาชีพที่ต้องใช้แรงงาน ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร คนรับจ้างทั่วไป ซึ่งการเสพยาบ้าในช่วงนั้น สะท้อนถึงความเชื่อแบบผิดๆ ของผู้เสพที่เชื่อว่า การเสพยาบ้าจะช่วยให้มีเรี่ยวแรงในการทำงาน สามารถทำงานได้มากขึ้นทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น จึงเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “ยาขยัน” ประกอบกับตอนนั้น ผู้ใหญ่บ้านที่ทำหน้าที่ดูแลชุมชนยังไม่เห็นถึงความสำคัญในการให้ชุมชนเป็นผู้จัดการปัญหาเสพติดด้วยชุมชนเอง แต่คิดว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการจับกุมและปราบปราม รวมถึง คนในชุมชนเองก็มีทัศนคติว่า การเสพยาบ้าไม่ได้มีผลกระทบหรือเป็นปัญหารุนแรงของชุมชน แต่ให้ความสนใจในเรื่องการทำมาหากิน เรื่องปากท้อง การเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของตนเองมากกว่า ทว่าต่อมา สถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีแพร่ระบาดของเสพติดเข้าสู่ชุมชนมากขึ้นและชุมชนที่อยู่รอบข้างใกล้เคียงก็เริ่มได้รับผลกระทบจากปัญหาเสพติดแล้ว แต่ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนเองก็ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเสพติดเท่าที่ควร จึงยังไม่ได้มีการดำเนินการจัดการกับปัญหาเสพติดด้วยชุมชนเอง ดังนั้น การทำงานที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการมีหน่วยงานราชการเข้ามาทำหน้าที่ดำเนินการต่างๆ ให้กับชุมชน ตามที่นโยบายของรัฐกำหนด ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นไปในรูปแบบของการจับกุม ปราบปราม

ต่อมาในปี พ.ศ.2533 ได้มีนายเพียร เก่งจริง เข้ามารับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ของบ้านสุขใจ ซึ่งผู้ใหญ่เพียรนั้นเป็นบุคคลที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของการจัดการปัญหาเสพติดเป็นอย่างมาก และคิดว่าจะต้องริบจัดการก่อนที่จะควบคุมไม่อยู่ ผู้ใหญ่เพียรจึงเริ่มดำเนินงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติด โดยเริ่มจากการป้องกันในระดับปฐมภูมิ เช่น การให้ความรู้ การณรงค์ต่างๆ และหลังจากนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2534-2535 ซึ่งเป็นช่วงที่สถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชนรอบข้างที่อยู่ใกล้เคียงเริ่มมีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับชุมชนเองก็เริ่มได้รับผลกระทบจากปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดเข้าสู่ชุมชน เริ่มมีลูกหลานในชุมชนของตนเสพยาเสพติดที่ส่วนใหญ่นั้นเป็นการเสพติดมาจากการออกไปทำงานภายนอกชุมชนแล้วนำกลับมาใช้ในชุมชน และมีบางรายที่เดิมเป็นผู้เสพออยู่แล้ว ก็หันมาจำหน่ายกลายเป็นผู้ค้ารายย่อยด้วย รวมถึงกลุ่มผู้เสพจากกลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นวัยแรงงานก็ได้แพร่ขยายสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน ดังนั้น ทางชุมชนจึงได้เพิ่มระดับของการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดเป็นระดับทุติยภูมิ คือ มีการร่วมกันเฝ้าระวังปัญหาเสพติดในชุมชน โดยแบ่งการดูแลชุมชนออกเป็นคุ้มบ้าน ขณะเดียวกันนั้น ภาครัฐเองก็ได้ดำเนินการปราบปรามกันอย่างจริงจัง แต่จำนวนผู้ค้าหรือผู้เสพก็ไม่ได้ลดลงเท่าที่ควร ส่วนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลายก็ประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึงฤทธิ์ที่รุนแรงของ ยาบ้า มีภาพข่าวแสดงให้เห็นผู้เสพที่มีอาการคลุ้มคลั่งจนทำร้ายตนเองและผู้อื่น ทำให้ในปี พ.ศ.2539 “ยาบ้า” จึงได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “ยาบ้า” เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ที่เสพเมื่อเสพเข้าไปแล้วก็จะมีอาการบ้าคลั่ง ควบคุมตนเองไม่ได้ และจากสถานการณ์ดังกล่าว รวมถึงผลกระทบที่ได้รับนี้เอง เป็นเหตุทำให้คนในชุมชนหันมาร่วมมือร่วมใจ

กับผู้นำชุมชนในการจัดการปัญหายาเสพติดในชุมชนก่อนที่จะทวีความรุนแรงขึ้นมากกว่าเดิม โดยชุมชนเริ่มดำเนินการป้องกันยาเสพติดอย่างครอบคลุมทุกระดับ ทั้งระดับปฐมภูมิ ระดับทุติยภูมิที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จนถึงในระดับตติยภูมิที่มีการพาผู้เสพผู้ติดไปเข้ารับการรักษาบำบัดและให้การสนับสนุนช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถป้องกันปัญหาเสพติดได้อย่างครอบคลุม ซึ่งผลจากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้ในปี พ.ศ.2540 ชุมชนได้รับรางวัลปลอดยาเสพติดและได้รับยกย่องเป็นหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติปลอดยาเสพติดในระดับประเทศ ซึ่งชุมชนก็ได้มีการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่มีการขยายตัวเข้าสู่ชุมชนตามที่ได้กล่าวถึงในส่วนนี้ ประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าเมื่อเราย้อนดูประวัติศาสตร์ของปัญหาเสพติดของชุมชน เราจะพบว่าการจัดการปัญหา โดยภาครัฐ ด้วยวิธีการจับกุมปราบปรามนั้น ไม่ได้ผลเพียงพอ ยังไม่สามารถหยุดยั้งการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่รุนแรงได้ พิจารณาได้จากจำนวนผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติด ที่ไม่ได้ลดลง ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวนี้ ได้นำไปสู่กระบวนการปฏิบัติงานของชุมชน ที่มีชุมชนเป็นเจ้าของหลักในการจัดการกับปัญหา เพราะชุมชนในฐานะเป็นผู้ประสบปัญหา หรือ ผู้คลุกคลีกับปัญหา ดังนั้น ชุมชนจะต้องมีความรู้ และความเข้าใจในปัญหาของชุมชน รวมถึงบริบทของปัญหาของชุมชนตนเองได้เป็นอย่างดี สามารถวางแผนการดำเนินงานต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางสังคมของชุมชน และสำหรับ “บ้านสุขใจ” ก็ได้ดำเนินการจัดการปัญหาเสพติดด้วยชุมชนเอง ด้วยอาศัยการเข้ามามีส่วนร่วมกันในทุกฝ่าย นำโดยผู้ใหญ่บ้าน ทีมงาน และคนในชุมชนที่พร้อมใจกันเข้าร่วม เพราะตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเสพติด และล้วนแต่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบของปัญหาเสพติด จึงมาร่วมกันริเริ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อต่อสู้กับปัญหาเสพติด แต่ทั้งนี้ คนในชุมชนจะดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดอย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ แต่จะต้องประสานงานกับองค์กรภาคีอื่นๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

แนวทางการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” ดังกล่าว มีความสอดคล้องกับรายงานการศึกษาเพื่อพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพของแกนนำชุมชนและเจ้าหน้าที่สนับสนุนชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (เครือข่ายภาคประชาชนต่อต้านยาเสพติดแห่งประเทศไทย. 2555: 1) ที่สรุปไว้ว่า แนวทางการแก้ปัญหายาเสพติดที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งในระดับการป้องกัน การบำบัดรักษาและการเฝ้าระวังติดตามสถานการณ์ของปัญหายาเสพติดไม่ให้กลับคืนมาสู่สังคม และชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ตามข้อเสนอทางวิชาการจากการศึกษาและวิจัยของนักวิชาการที่สนใจศึกษาให้ผลการศึกษาที่ไม่ขัดแย้งกันนั้นคือ การเสริมพลังให้กับชุมชนในการร่วมบริหารจัดการการแก้ไขปัญหายาด้วยชุมชนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้สนับสนุนการปฏิบัติงานตามข้อเท็จจริงของปัญหาและสถานการณ์ปัญหายาเสพติดในแต่ละพื้นที่ รวมถึง การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพผู้นำท้องถิ่นท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ฯลฯ ที่จะเป็นแกนหลักสำคัญในการประสานสร้างความร่วมมือ ร่วมใจกับประชาชนในพื้นที่โดยส่วนใหญ่ได้

ช่วงที่สอง ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน

สำหรับในส่วนที่สอง จะเป็นสถานการณ์ต่อเนื่องจากช่วงแรกที่ผู้นำชุมชน และคนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการป้องกันปัญหาเสพติดร่วมกัน จึงเริ่มสร้างแนวทางการดำเนินงานต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนของตน ซึ่งผู้วิจัยจะเรียกช่วงนี้ว่าเป็น ช่วงที่มีการก่อตัวของคนในชุมชนหรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 4 ประเด็นหลัก ที่ประเด็นทั้งหมดจะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของการดำเนินงานที่ทำให้เกิดกระบวนการสู่ความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน อันได้แก่ เรื่องของกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน การบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติด และการจัดการกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการดำเนินงาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานที่สำคัญของบ้านสุขใจ ที่จะทำให้การขับเคลื่อนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากแรงกระตุ้นของสถานการณ์ปัญหาเสพติดภายนอกและภายในชุมชน ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2533 ชุมชนเริ่มต้นการจัดการกับปัญหาเสพติดด้วยคนในชุมชนกันเองอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีผู้ใหญ่เพียรและทีมงานเป็นแกนนำหลักควบคุมไปกับการดำเนินงานต่างๆ อย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้ง 4 ระดับตามแนวคิดของ โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977:7-9) นั่นคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมในการดำเนินการ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งทั้งทีมงานและคนในชุมชนต่างมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน โดยสามารถเห็นได้จากในหลายๆ กิจกรรมที่บ้านสุขใจจัดขึ้น เช่น กิจกรรมประชาคมหมู่บ้าน กิจกรรมกองทุนต่างๆ ฯลฯ อีกทั้งในการดำเนินงานต่างๆ นั้นมีการแบ่งงานกันทำตามความรู้ ความชำนาญที่แต่ละบุคคลสามารถทำได้

รูปแบบการมีส่วนร่วมของคนในบ้านสุขใจมีอยู่ 3 ลักษณะ เช่นเดียวกับกับที่ นีรันดร์ จงวุฒิวัด (2527: 76) ได้จำแนกไว้ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์การจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) เช่น การรวมกลุ่ม 25 ตำบลประรด การมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative Organization) เช่น กรรมการของกลุ่มต่างๆ กรรมการหมู่บ้าน และ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) โดยผ่านองค์การที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (Non representative Organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา ส่วนแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในบ้านสุขใจอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างที่มีอยู่ในชุมชนเอง ตัวอย่างเช่น การติดต่อสื่อสารที่ดี มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การมีตัวแทนที่เหมาะสม มีตัวแทนกลุ่มต่างๆ ครอบคลุมเพื่อให้เกิดความหลากหลายในความคิด ความสนใจ ความต้องการและหลากหลายความร่วมมือ รวมถึง

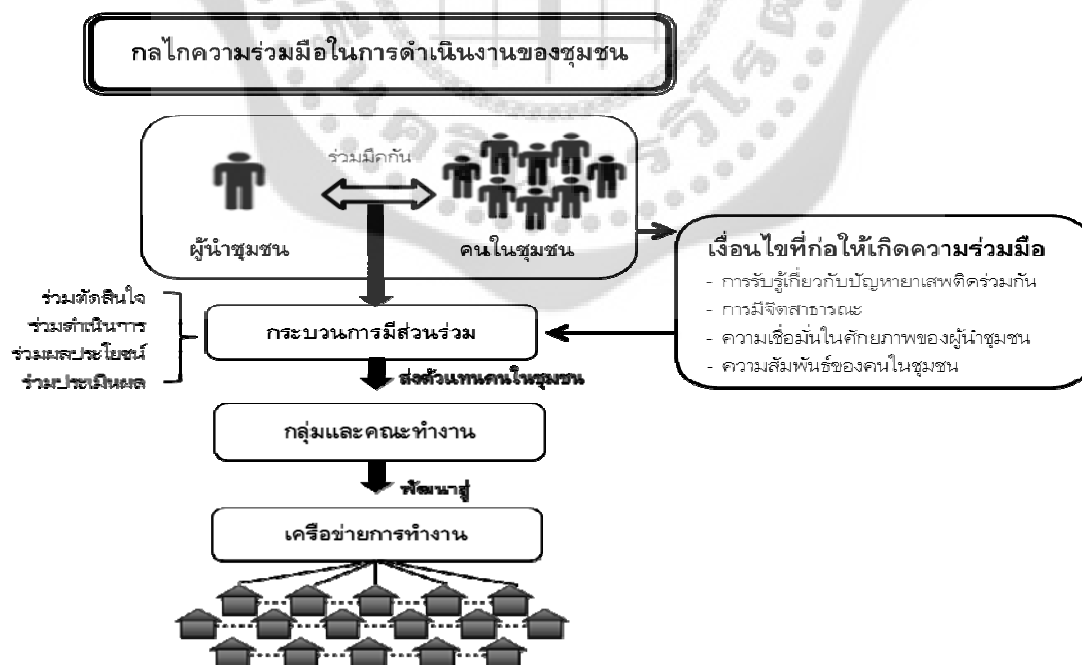
การมีข้อมูลข่าวสารที่ดีในการตัดสินใจที่จะดำเนินงานต่างๆ ประกอบกับชุมชนเองก็มีศูนย์เรียนรู้หลายแห่งตั้งอยู่ในชุมชน เช่น ศูนย์เรียนรู้ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ศูนย์เรียนรู้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ฯลฯ ซึ่งทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับทั้งคนในชุมชนเองและบุคคลจากภายนอกเข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ในการดำเนินงานต่างๆ ของบ้านสุขใจนั้น อาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อให้การทำงานของชุมชนให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เห็นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังของกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้กลุ่มหรือคณะทำงาน หรือองค์กรชุมชนจึงมีบทบาทที่สำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาเสพติดของชุมชน โดยในบ้านสุขใจ ก็จะมีกลุ่มหรือคณะทำงานที่ทำงานด้านยาเสพติดโดยตรง และกลุ่มหรือคณะทำงานทั่วไปในชุมชนซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และช่วยป้องกันปัญหาเสพติดทางอ้อม คือ เป็นการเบี่ยงเบนคนให้ห่างไกลจากยาเสพติดด้วย

ดังนั้น หากในการทำงานได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนแล้ว การทำงานก็จะเป็นไปอย่างราบรื่น และสามารถวิเคราะห์หาทางออกของปัญหาร่วมกันได้ง่าย โดยเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในบ้านสุขใจที่สำคัญประการแรกคือ การรับรู้เกี่ยวกับปัญหาของยาเสพติดร่วมกันของคนในชุมชน เป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เพราะจะช่วยให้ประชาชนมองเห็นถึงปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน ประการที่สองคือ เรื่องของจิตสาธารณะ เห็นได้จากการที่คนในบ้านสุขใจเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือชุมชน ต้องการเข้าไปแก้วิกฤตการณ์ สำนึกถึงพลังของตนเองสามารถร่วมแก้ไขปัญหาได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในชุมชนของตน อันนำไปสู่การเข้ามาร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นหรือร่วมกันริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อชุมชนของตน ประการที่สามคือ ความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้นำชุมชน ซึ่งบ้านสุขใจนั้นมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการทำงานและมีผลงานเป็นที่ยอมรับทั้งจากคนภายในชุมชน คนภายนอกชุมชน องค์กรภาคีต่างๆ ทำให้เมื่อจัดกิจกรรมหรือขอความร่วมมือใดๆ จากใครก็ตามก็มักจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ประการสุดท้ายคือ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งกลไกทางสังคมที่มีศักยภาพที่ชุมชนใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่ได้ผล คือ วิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่คนในชุมชนมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันแบบเครือญาติซึ่งทำให้มีการช่วยกันดูแลพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของสมาชิกชุมชน ดังที่นักวิชาการอาวุโส นายแพทย์ประเวศ วะสี (2538 : 20-22) ได้สรุปไว้ว่า การพบปะกันของสมาชิกในชุมชน มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลาเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความรู้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน สร้างความเป็นปึกแผ่นและจิตวิญญาณของชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมแก้ไขปัญหาตามความต้องการของชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะสามารถแก้ปัญหาได้ทุกชนิดและพัฒนาทุกอย่างพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ

กลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการมีเครือข่ายการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานอาสาสมัครซึ่งเป็นงานที่ยากและต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมาย ไม่สามารถดำเนินงานให้สำเร็จตามลำพังได้ เครือข่ายจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนในการทำงานได้เป็นอย่างดี เพราะเครือข่ายเป็นเสมือนการรวมพลังในการทำงาน เป็นการที่สมาชิกนำพลังหรือศักยภาพของตนมาร่วมเข้าด้วยกันหรือเพื่อเพิ่มขีดความสามารถจนเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จร่วมกันซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มพลังในการดำเนินงานแล้วยังเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับเครือข่ายอีกด้วย (สนธยา พลศรี, 2550:210) และสำหรับบ้านสุขใจนั้น ก็ได้เข้าร่วมเครือข่ายต่อสู้เพื่อเอาชนะยาเสพติดภาคประชาชนของจังหวัด และเครือข่ายภาคประชาชนต่อต้านยาเสพติดแห่งประเทศไทย ซึ่งเครือข่ายดังกล่าว เกิดขึ้นจากความพร้อมและความต้องการของผู้นำชุมชนที่ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงานที่มีเป้าหมายในการจัดการปัญหาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล โดยมีการเชื่อมประสานรวมกลุ่มกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้เกิดเครือข่ายที่เข้มแข็ง ร่วมกันแก้ปัญหา และเรียนรู้ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลผู้เสพผู้ติด มีการร่วมพัฒนาฐานความรู้เดิมและสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมถึงมีการประชุมและดำเนินกิจกรรมเครือข่ายอยู่เสมอ เพื่อให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษากลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ”ข้างต้น สามารถสรุปออกเป็นประเด็นย่อยที่สำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กลุ่มหรือคณะทำงานในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ และเครือข่ายในการทำงาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชนออกมามีภาพประกอบ 9

ภาพประกอบ 9 แสดงกลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน

จากภาพประกอบ 9 แสดงให้เห็นว่ากลไกความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชนจำเป็นจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกระดับในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น โดยเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน คือ การที่คนในชุมชนรับรู้ร่วมกันถึงผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้น และมีจิตใจที่ต้องการช่วยกันแก้ปัญหา นั้น เพราะคนในชุมชนมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น สามัคคีรักใคร่กันดี อันเนื่องมาจากการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมาเป็นเวลานาน มีวัฒนธรรมชุมชนเดียวกัน และมีการเผชิญปัญหาาร่วมกัน ซึ่งในชุมชนนั้น ได้มีการตั้งกลุ่มหรือคณะทำงานต่างๆ โดยมีตัวแทนจากคนในชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกมาจากการประชุมประชาคมร่วมกัน ของคนในชุมชน ให้เข้ามาเป็นคณะทำงานในแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปตามความสามารถเฉพาะของบุคคลนั้นๆ และขยายการทำงานของกลุ่มไปเชื่อมโยงการทำงานในระดับเครือข่าย เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน รวมถึงเป็นการสร้างพลังในการทำงานได้ดียิ่งขึ้นด้วย

2. การบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาสุขภาพจิต

การบริหารจัดการในบ้านสุขใจอย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน รวมถึงงานป้องกันปัญหาสุขภาพจิตซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้ความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างมาก ได้บรรลุตามเป้าหมายที่ชุมชนกำหนดไว้ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความสามารถของผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้น เพราะผู้นำถือเป็นบุคคลที่เป็นแกนหลักในการดำเนินงานและจัดกิจกรรมต่างๆ ของบ้านสุขใจ และเป็นผู้นำเอาความสามารถของแต่ละบุคคลในที่ทำงาน หรือคนในชุมชนมาใช้ในการร่วมมือกันทำงาน รวมถึงเป็นผู้ประสานทรัพยากรอื่นๆ ที่มีอยู่จากภายในและภายนอกชุมชนมาใช้เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งศึกษาการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาสุขภาพจิตในงานวิจัยเรื่องนี้ ให้ครอบคลุม 3 ประเด็นหลักที่สำคัญ ซึ่งจะประกอบด้วย **ประเด็นแรก** คือ ผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลหลักที่ทำหน้าที่บริหารจัดการ ประสานการดำเนินงานต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในเรื่องของงบประมาณ ทรัพยากรต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน **ประเด็นที่สอง** คือ กลยุทธ์การใช้กิจกรรมเพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ผู้นำชุมชนจัดขึ้นทั้งที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาสุขภาพจิตโดยตรงและโดยอ้อมที่เป็นกิจกรรมทางเลือกเพื่อช่วยให้คนในชุมชนห่างไกลกับยาเสพติด และพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น และ**ประเด็นสุดท้าย** คือ การพัฒนาบุคคล ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งตัวผู้นำชุมชนเอง และคนในชุมชนเพื่อจะช่วยให้บุคคลมีศักยภาพยิ่งขึ้นทั้งในการดำรงชีวิตประจำวัน และการดำเนินงานต่างๆ

ผู้นำชุมชน

การศึกษาของผู้วิจัยในประเด็นเรื่องของผู้นำชุมชน นั้น ผู้วิจัยจะสรุปผลการศึกษาโดยนำเสนอแบ่งเป็น 4 เรื่อง ได้แก่ แนวคิดและอุดมการณ์ของผู้นำชุมชน บุคลิกลักษณะของผู้นำชุมชน การเรียนรู้และบทเรียนการทำงานของผู้นำชุมชนและกลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

แนวคิดและอุดมการณ์ของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นสิ่งสำคัญที่จะแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม อันนำไปสู่แนวทางการดำเนินชีวิตและการทำงานของผู้นำชุมชน ซึ่งในที่นี้ได้ถูกสะท้อนออกมาให้เห็นอย่างเป็น

รูปธรรมจากผลของการทำงานของผู้นำชุมชน อาทิ แนวคิดที่ว่า “การจับหรือการปราบปรามยาเสพติดไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับการจัดการปัญหาเสพติด” เพราะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ แต่สิ่งที่จะทำให้ชุมชนสามารถป้องกันปัญหา ยาเสพติดได้อย่างยั่งยืน ก็คือ การป้องกันยาเสพติดกับคนในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก แนวคิดที่ว่า “การทำงานยาเสพติดไม่ได้อันตรายอย่างที่คนอื่นคิด” ผู้นำชุมชนเชื่อว่าการทำงานยาเสพติดนั้น ไม่น่าจะอันตรายต่อชีวิตตนเองที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แม้ว่าจะได้รับการต่อต้านทั้งจากผู้เสพ ครอบครัวผู้เสพ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดนั้น เพราะตนเองไม่ได้เข้าไปจับ หรือทำร้ายเขา แต่ช่วยเขา พาเขาไปเข้ารับการบำบัดรักษา และเชื่อว่าสักวันหนึ่งพวกเขาจะต้องเข้าใจเจตนาที่ดีของตนว่างานที่ทำเป็นเรื่องที่มีประโยชน์กับทุกคน แนวคิดที่ว่า “ชุมชนไม่สามารถดำเนินทุกอย่างได้ตามลำพัง” ซึ่งการทำงานที่จะได้ผลดีนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งคนในชุมชนและองค์กรภาคี จึงจะทำให้ผลการทำงานบรรลุเป้าหมายได้ แนวคิด “การให้โอกาสและทางเลือก” ในการทำงานยาเสพติด แม้บางครั้งเราไม่อาจช่วยให้ผู้เสพลีกเสพยาเสพติดได้ทุกคน แต่ในฐานะของผู้นำชุมชนสิ่งที่ทำได้คือ การให้โอกาสและทางเลือก ให้เขาเข้ารับการบำบัด และฝึกอาชีพ รวมทั้งควบคุมไม่ให้ชุมชนมีผู้เสพน้าใหม่ และควบคุมผู้เสพรายเก่าไม่ให้ทำความเดือดร้อนให้กับชุมชน และพยายามสร้างความตระหนักรู้ให้กับทุกคนในชุมชนถึงผลกระทบของปัญหาเสพติด แนวคิดที่ว่า “การจัดการปัญหาต้องคำนึงถึงชุมชนข้างเคียงด้วย” เพราะการดูแลกันเองในครอบครัวเปรียบเสมือนรั้วชั้นในสุด คนในชุมชนดูแลกันเอง เปรียบเสมือนรั้วชั้นที่สอง ส่วนชุมชนภายนอกต่างดูแลชุมชนของตนและชุมชนข้างเคียงเปรียบเสมือนเป็นรั้วชั้นนอกสุด ซึ่งการมีรั้วหลายๆ ชั้น ก็จะเป็นการปัญหาเสพติดที่จะเข้ามาทำสู่ชุมชนได้เป็นอย่างดี แนวคิด “สำนักรักบ้านเกิด” ชุมชนเป็นบ้านเกิดที่ให้เราอยู่อาศัยพักพิง เราต้องทำดีตอบแทนชุมชน และแนวคิดส่วนตัวมาแต่ดั้งเดิมว่า “ยาเสพติดเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นภัยต่อชีวิตทุกคน” ซึ่งแนวคิดทั้งหมดนี้ก็ผลักดันให้ผู้นำชุมชนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดของตน ที่นำมาใช้เป็นอุดมการณ์ในการทำงานยาเสพติดของตนและปฏิบัติงานอย่างมุ่งมั่นและจริงจัง จนผลของการทำงานยาเสพติดในชุมชนบ้านสุขใจเป็นที่ยอมรับทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชน

บุคลิกลักษณะของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะเฉพาะของความเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นทั้งบุคลิกลักษณะที่ผู้นำชุมชนมีมาตั้งแต่กำเนิด หรือเกิดจากการเรียนรู้ภายหลัง ที่ได้จากการศึกษา การสะสมประสบการณ์ การฝึกฝน จนทำให้ผู้นำมีคุณลักษณะที่โดดเด่นกว่าบุคคลทั่วไปในด้านต่างๆ จนกลายเป็นบุคคลที่ผู้ร่วมงานมีความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และมีความยินดีร่วมมือปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ โดยบุคลิกลักษณะที่สำคัญของผู้นำชุมชนบ้านสุขใจที่ทำให้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้ความยอมรับ นับถือและให้ความไว้วางใจนั้น มีอยู่ 7 ประการ คือ (1) ความมุ่งมั่น กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และกล้าทำ (2) การยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง ความมีเหตุผล (3) เสียสละ ทู่เมเท อุดหนุน (4) ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ โปร่งใส ตรวจสอบได้ (5) มองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (6) มีความรู้ ใฝ่รู้ (7) ใช้ชีวิตเรียบง่าย มีความสมถะ ประหยัด พอเพียง

การเรียนรู้และบทเรียนการทำงานของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” โดยในการทำงานชุมชนนั้น อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการทำงานจะนำไปสู่บทเรียนการทำงาน ซึ่งการเรียนรู้ในการทำงานของผู้นำชุมชนเป็นการศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่เกิดขึ้นของผู้นำชุมชน เพื่อหาหนทางสำหรับปรับปรุง พัฒนางานต่อไปข้างหน้าเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยการทบทวนความรู้ ภูมิปัญญาของตน อันจะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นบทเรียนการทำงาน ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้วิธีทำงานกับผู้เสพยาเสพติดและครอบครัวที่ต่อต้านผู้นำชุมชน การเรียนรู้ว่าการนำผู้เสพยาเสพติดไปบำบัดอย่างเดียวนั้นไม่ใช่ทางออกของปัญหาเสพติด ซึ่งการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ผู้นำชุมชนมีบทเรียนการทำงานและเลือกวิธีที่เหมาะสมไปใช้ปฏิบัติงานได้ โดยสรุปจึงเห็นได้ว่า ในการเรียนรู้ของผู้นำจะต้องสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด พฤติกรรม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ดำเนินการไปแล้ว เพื่อหาแนวทางรักษาจุดแข็งของการปฏิบัติเอาไว้และส่งเสริมให้มีการนำแนวทางปฏิบัติที่ดีนั้นไปประยุกต์ปฏิบัติต่อเนื่องและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดซ้ำรอย ซึ่งผู้นำชุมชนนำการเรียนรู้ดังกล่าวมาใช้เป็นบทเรียนในการทำงาน โดยอยู่บนพื้นฐานหลักการที่สำคัญ คือ “การเรียนรู้จากอดีตทั้งที่สำเร็จและผิดพลาดเพื่อสร้างอนาคตที่ดีกว่า”

กลยุทธ์ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นการออกแบบการดำเนินงานของผู้นำชุมชน ที่อธิบายถึงวิธีการทำงานที่เน้นหลักของการประสานความร่วมมือ และทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ทั้งจากคนภายในชุมชน และหน่วยงานภาคภายนอก เพื่อสนับสนุนในการดำเนินงานหรือการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้เหมาะสม อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการดำเนินงานชุมชน และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินงานชุมชน ด้วย โดย ผู้นำชุมชนได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินงานที่สามารถแบ่งได้ออกเป็น 4 รูปแบบ คือ กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับผู้ร่วมปฏิบัติงาน ในการดำเนินงานของผู้นำชุมชนกับผู้ร่วมปฏิบัติงาน จะเห็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับทุกคนในทีม แบ่งงานกันทำตามความถนัดและความเหมาะสมในแต่ละงานไป รวมถึงเป็นไปตามความสมัครใจของผู้ร่วมงาน ตัวอย่างเช่น คนที่ไม่ค่อยรู้หนังสือแต่ถนัดประสานงาน ก็จะให้ไปทำงานที่ถนัด และหากในบางกิจกรรม ผู้นำชุมชนที่ต้องรับผิดชอบงานนั้นติดภารกิจ ก็จะมีผู้นำชุมชนคนอื่น ไปช่วยงานแทน สลับกันทำหน้าที่ตามความสะดวกและความพร้อมของแต่ละบุคคล สำหรับในส่วนของการบริหารจัดการงบประมาณ หรือกองทุนต่างๆ ที่ได้มา เช่น เงินจากกองทุนแม่ของแผ่นดิน เงินจากศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎร ผู้นำชุมชนและทีมคณะทำงานก็วางแผนบริหารจัดการเงินส่วนที่มีอยู่โดยการนำไปใช้ทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ของกองทุนและในส่วนที่เหลือก็บริหารให้กองเอย โดยการให้กู้และเก็บดอกเบี้ยในราคาถูก จนสามารถนำผลกำไรจากดอกเบี้ยไปใช้สนับสนุนกิจกรรมด้านยาเสพติด รวมถึงกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในชุมชนได้ กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับผู้เลี้ยง ผู้เสพ ผู้ติดและครอบครัว การสู้กับปัญหาเสพติดที่มีความสลับซับซ้อน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความเข้าใจก่อนว่ามาตรการทำงานที่นำมาใช้ต้องมีความยืดหยุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชนที่มีต่อผู้เลี้ยง ผู้เสพ ผู้ติดและครอบครัวซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกันดังญาติพี่น้องมาตลอด ดังนั้น ตัวอย่างกลยุทธ์ที่ถูกนำมาใช้คือ 1) วิธีการทางจิตวิทยา โดยการใช้ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนที่มีต่อสิ่งศักดิ์ประจำชุมชน 2) วิธีการเข้าไปพูดคุยอย่างเป็นกันเอง โดยในชุมชนจะมีการดำเนินการเบื้องต้นกับผู้เสพ

ผู้ติดก่อน ด้วยการเข้าไปพูดคุยด้วยความจริงใจ สร้างความเป็นมิตร บอกให้เขาเลิก และเสนอแนวทางช่วยเหลือ ด้วยการพาไปเข้ารับการรักษาบำบัดรักษา แต่ถ้าบุคคลเหล่านั้นยังไม่เชื่อฟังและยังคงไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติดอีก ผู้นำชุมชนก็จะประสานไปยังเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ดำเนินการต่อไป 3) วิธีการใช้มาตรการลงโทษทางสังคม ซึ่งประชาคมหมู่บ้านและชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์หรือระเบียบของชุมชน เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนนอกเหนือจากกฎหมายที่มีอยู่ในสังคม กฎเกณฑ์ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เช่น ผู้ที่ยังคงเกี่ยวข้องกับยาเสพติดอยู่และครอบครัว จะไม่สามารถกู้ยืมเงินกองทุนต่างๆ ในชุมชนได้ 4) วิธีการใช้ความสัมพันธ์ของครอบครัว โดยการใช้สมาชิกในครอบครัว เป็นสื่อกลางที่จะชักจูงให้สมาชิกในครอบครัวที่ยังข้องเกี่ยวกับยาเสพติด ลด ละ เลิก ยาเสพติด 5) วิธีการใช้กิจกรรมต่างๆ โดยผู้นำชุมชนได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อดีตผู้เสพยาหรือติดเข้าร่วม เพื่อเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ สามารถสร้างอาชีพ สร้างรายได้ รวมถึงหาทางเลือกในการให้ความช่วยเหลือต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้คนเหล่านี้กลับไปเสพยาซ้ำอีก กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับคนในชุมชน ผู้นำชุมชนจะขอความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งการดำเนินงานร่วมในกิจกรรมเดียวกัน เช่น กิจกรรมสามวัย กิจกรรมลานรักลานกีฬา และกิจกรรมที่แยกกันทำตามบทบาทของแต่ละฝ่าย เช่น การค้นหาผู้เสพยาผู้ติด การจัดระบบการสอดส่องดูแลในคุ้ม การเดินเวรยาม และการตั้งด่าน รวมทั้งกิจกรรมแบบที่แยกกันทำแล้วมาประสานกัน เช่น พระสงฆ์สอดแทรกเนื้อหาเรื่องยาเสพติดในการเทศนา ครูณรงค์ให้ความรู้แก่นักเรียนและแก้ไขปัญหาเด็กนักเรียนติดยาเสพติด รวมไปถึงเด็กและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเป็นหูเป็นตาสังเกตพฤติกรรมของเพื่อนที่มีความเสี่ยง ฯลฯ ซึ่งรูปแบบการทำงาน และกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผ่านการประชุมปรึกษาหารือกันของคณะกรรมการ รวมทั้งการดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ของแต่ละฝ่ายออกมาใช้ได้อย่างสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ในชุมชนของตนเอง อีกทั้ง ชุมชนยังคงมีวิถีของความเป็นชนบทอยู่ คือมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เช่น วัด โรงเรียน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงใช้สถาบันทางสังคม ทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน หรือ ที่เรียกกันว่า “บวร” ช่วยในการประสานเชื่อมโยงกัน ร่วมมือกันจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการจัดวางโครงสร้างและองค์ประกอบในการทำงานแบบนี้ ชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่จะเป็นผู้จัดทำได้ดีเพราะรู้จักชุมชนของตนเองเป็นอย่างดี กลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับองค์กรภาคี ในสถานการณ์ปัญหาเสพติดที่ไม่รุนแรง ชุมชนจะอาศัยวิธีการที่ชุมชนยังคงมีศักยภาพที่จะดำเนินการด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการใช้วัฒนธรรมของชุมชน ใช้ระบบเครือญาติ การตักเตือนสั่งสอนลูกหลาน มาตรการทางสังคม ฯลฯ แต่ในบางสถานการณ์ที่มีความรุนแรง ลำพังศักยภาพภายในชุมชนมีไม่เพียงพอ ชุมชนก็มีการประสานกับภายนอกหรือใช้มาตรการของรัฐ เช่น การตั้งด่านตรวจ การตรวจปัสสาวะ การให้ข้อมูลกับหน่วยงานด้านการปราบปราม หรือแม้แต่ในการจัดกิจกรรมอื่นๆ ทั่วไป” ผู้นำชุมชนก็มักจะเชิญหน่วยงานภาคีต่างๆ มาเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเหล่านั้นจะได้ประจักษ์ด้วยตนเองว่าชุมชน มีความมุ่งมั่น ทำงานจริง นำไปสู่การพร้อมที่จะให้การสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่างๆ ตามความจำเป็นเหมาะสม ซึ่งก็จะทำให้การทำงานของผู้นำชุมชนง่ายขึ้น สำหรับการดำเนินงานร่วมกับองค์กรภาคีนั้น ชุมชนเห็นการทำงานอย่าง

เสมอภาค ประสานกันในฐานะที่เป็นภาคีร่วมงาน เพื่อแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีศักยภาพและมีทางเลือกที่จะทำหรือไม่ทำ ซึ่งจะพิจารณาถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับเป็นสำคัญ

กลยุทธ์การใช้กิจกรรมเพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชน

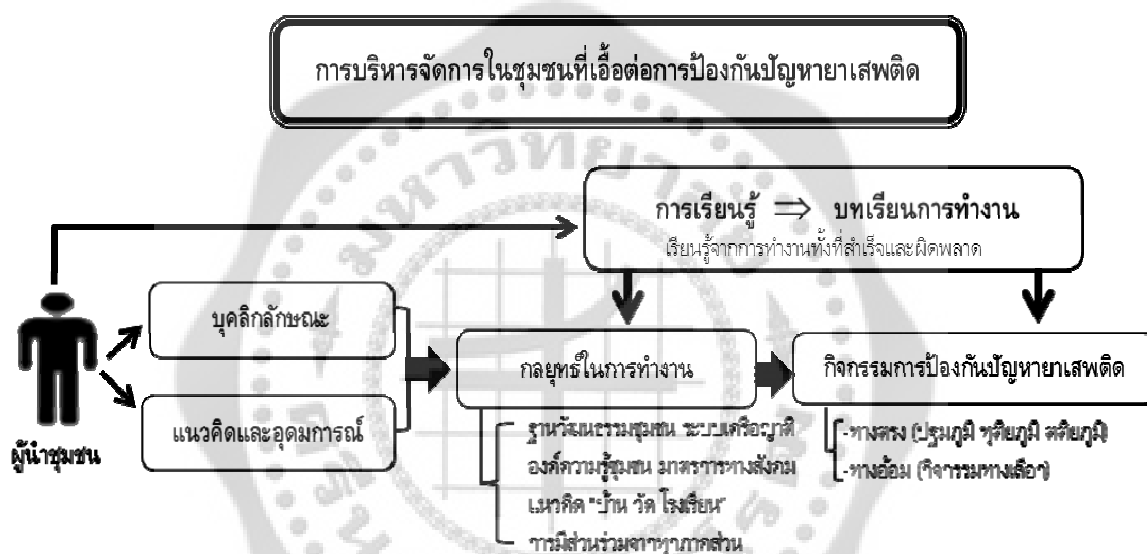
จากปัญหายาเสพติดที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” เผชิญทำให้คนในชุมชนเกิดความมุ่งมั่นในการป้องกันปัญหาไม่ให้ขยายผลสู่เด็กและเยาวชน โดยชุมชนจะเน้นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของกิจกรรมการป้องกันเป็นหลัก เพราะเป็นกิจกรรมที่มีขอบเขตที่เหมาะสมสำหรับการป้องกันปัญหาเสพติดได้เองในชุมชน และเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในชุมชน ดังนั้น คนในชุมชนจึงได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนับสนุนการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนโดยแบ่งออกเป็น 1) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติดโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งกิจกรรมการป้องกันในชุมชนออกเป็น 3 ระดับ โดยเริ่มตั้งแต่ในระดับปฐมภูมิ ซึ่งชุมชนก็จะจัดกิจกรรมที่ให้ความรู้ ความเข้าใจเรื่องยาเสพติด ต่อมาคือระดับทุติยภูมิ และระดับตติยภูมิ ที่มีการทำงานในลักษณะต่อเนื่องกัน คือ การตั้งด่าน การค้นหาผู้เสพยาเสพติดเพื่อนำไปเข้ารับการบำบัดฟื้นฟู รวมถึงการติดตามผู้ที่ได้รับการบำบัดยาเสพติดเพื่อไม่ให้กลับไปเสพยาซ้ำ และ 2) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาเสพติดโดยอ้อม ซึ่งในที่นี้ก็คือ กิจกรรมอื่นๆ ที่ชุมชนดำเนินการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อให้เด็ก เยาวชน และคนทั่วไปในชุมชนรู้จักใช้เวลาว่างที่มีอยู่ไปในทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “กิจกรรมทางเลือก” ที่มีวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่างๆ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา กิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึงครอบครัวในชุมชน เช่น กิจกรรมกีฬา กิจกรรมปลูกผัก กิจกรรมปลูกต้นไม้ กิจกรรมสามวัย กิจกรรมติด “ธงสีขาว” และ “ป้ายที่ระบุว่าบ้านนี้ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด” ทั้งนี้ กิจกรรมที่จัดขึ้นที่ “บ้านสุขใจ” ไม่ได้มีผู้เข้าร่วมแค่คนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีภายนอกมาเข้าร่วมด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจ เพื่อช่วยสนับสนุนการดำเนินงานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องงบประมาณ ความรู้ เจ้าหน้าที่ บุคลากรต่างๆ

การพัฒนาบุคลากร

การพัฒนาบุคลากรมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การสอนงาน การให้การศึกษา (ชูชัย สมิทธิโกร. 2540: 6) และการพัฒนาบุคลากรที่อยู่ในชุมชนนั้น ทั้งผู้นำชุมชนและคนในชุมชน จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาไปพร้อมกัน เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพในการดำรงชีวิตและการทำงาน และสำหรับการพัฒนาผู้นำชุมชนและคนในชุมชนบ้านสุขใจ ถือเป็น การให้ศึกษาต่อเนื่องกับบุคคล ด้วยการใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น การฝึกอบรม การประชุม การสัมมนา การศึกษาดูงาน และการศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะให้บุคคลนั้นมีศักยภาพในการทำงาน หรือประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นต่อไป โดยบ้านสุขใจนั้นจะดำเนินการพัฒนาบุคลากรในทุกกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในชุมชน โดยจะเลือกกิจกรรมตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น การส่งผู้นำชุมชน คณะทำงานกลุ่มต่างๆ ไปดูงานประชุมสัมมนาและฝึกอบรม ซึ่งการฝึกอบรมสามารถเพิ่มความชำนาญทำให้บุคลากรมีความรอบรู้และได้รับการฝึกฝนที่ถูกต้อง และทำให้ได้เตรียมความพร้อม

ให้มีความรอบรู้และสามารถปฏิบัติงานด้านอื่นๆ ที่ยังไม่เคยทำ รวมถึงจะทำให้บุคคลรู้สึกว่าคุณมีความสามารถ และมีคุณค่ามากขึ้น (Thompson.2000 :112) การให้ความรู้เรื่องยาเสพติดกับเด็กและเยาวชนหรือกลุ่มเสี่ยง การส่งผู้เสพผู้ติดไปเข้าค่ายชีวิตใหม่สำหรับผู้บำบัดยาเสพติด โดยในการทำค่ายนั้นจะเน้นถึงเรื่องการสร้าง ความเข้มแข็งในจิตใจของผู้บำบัดและการให้โอกาสได้เรียนรู้สิ่งที่มีประโยชน์ พร้อมกับมีรางวัลเป็นแรงจูงใจสำหรับผู้ ที่เลิกได้สำเร็จ ดังนั้นการที่คนในชุมชนได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ทักษะ และความสามารถเพิ่มขึ้นแล้ว ก็จะช่วย ให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากผลการศึกษา เรื่องการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติดที่ได้กล่าวมา เป็นประเด็นย่อยต่างๆ ในข้างต้นนั้น เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงสรุปการนำเสนอเป็นภาพรวมไว้ ดัง ภาพประกอบ 10

ภาพประกอบ 10 แสดงการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด

จากภาพประกอบ 10 แสดงการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด โดยหลักข้อหนึ่งที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชนนั้น คือการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำมีคุณลักษณะหลายประการที่มีประโยชน์เอื้อต่อการทำงาน และเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือ มีอำนาจและมีตำแหน่งทางสังคมซึ่งสามารถระดมพลังสมาชิกในชุมชน เช่นเดียวกับกับผลจากการศึกษาชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่เห็นได้ว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการทำหน้าที่บริหารจัดการชุมชน โดยบุคลิกลักษณะ กับแนวคิดและอุดมการณ์ของผู้นำชุมชนนั้นจะสะท้อนออกมาเป็นกลยุทธ์ในการทำงานที่ผู้นำชุมชนได้เลือกใช้แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม เมื่อจะต้องปฏิบัติงานร่วมกับบุคคลหลายๆ ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นทีมที่ทำงานด้วยกัน ผู้เสพผู้ติดและครอบครัว คนในชุมชน และเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยมีกลยุทธ์ในการทำงานที่ดึงเอาวัฒนธรรมชุมชน ระบบเครือญาติ องค์ความรู้ชุมชน มาตรการทางสังคม ฯลฯ มาใช้ในการจัดกิจกรรมของชุมชน

ทั้งที่เป็นกิจกรรมการป้องกันที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยตรงและกิจกรรมทางเลือก ซึ่งในระหว่างดำเนินกิจกรรมนั้น ผู้นำชุมชนก็จะเกิดการเรียนรู้จากการทำงานทั้งที่เป็นบทเรียนการทำงานที่มีความสำเร็จและความผิดพลาดเพื่อไปใช้ในการพัฒนาการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดต่อไป

3. เงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันปัญหาเสพติด

จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า ในการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้นมีเงื่อนไขหลายประการที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในการป้องกันปัญหาเสพติด และสามารถทำให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด โดยเงื่อนไขสำคัญที่พบมีอยู่ 7 ประการคือ

ทุนของชุมชน

ทุนของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่สำคัญที่ช่วยสนับสนุนในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ทุนทางมนุษย์หรือทุนทางภูมิปัญญา ซึ่งทุนของชุมชนเหล่านี้ ผู้นำของชุมชนได้เลือกนำไปใช้อย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดูแลชุมชนของตนให้คนในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความปลอดภัยและมีความสุข ตัวอย่างของทุนทางวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน ได้แก่ การเข้าวัดทำบุญทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนาซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อในพุทธศาสนา การทำพิธีเช่นไหว้ศาลเจ้าประจำชุมชนสะท้อนถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามบรรพบุรุษ การทำบุญกลางบ้านก่อนทำนาสะท้อนถึงประเพณีดั้งเดิมของชุมชน และการลงแขกเกี่ยวข้าวสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่วนทุนทางภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านจะประกอบด้วยภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและองค์ความรู้ของชุมชน (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538:39) ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สั่งสมมา และในชุมชน “บ้านสุขใจ” ก็มีผู้มีองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ หรือเป็นปราชญ์ชุมชนที่สามารถถ่ายทอดความรู้กับคนในชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพได้หลากหลายองค์ความรู้ เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตพันธุ์ข้าว การสานส้มไก่ การทำไม้กวาด

ความร่วมมือของคนในชุมชน

ความร่วมมือของคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” เห็นได้จากการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกัน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ย่อมทำให้การดำเนินงานใดๆ ก็ตามของชุมชน ประสบผลสำเร็จได้โดยง่าย เพราะคนในชุมชนจะรู้ความต้องการ ภูมิปัญญาของชุมชนได้ดีที่สุด ซึ่งตัวอย่างพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของคนในชุมชน เช่น การแจ้งข้อมูลผู้เสพผู้ติดยาเสพติดในทางลับ การใช้ระบบคุ้มในการสอดส่องดูแลกันเองในชุมชน การมาช่วยเดินเวรยามและตั้งด่าน และการร่วมสอดส่องตรวจตราในชุมชนด้วยวิธีการอื่น ๆ การยอมรับและให้โอกาสแก่ผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่กลับใจ การเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนตามความสนใจ ฯลฯ โดยการให้ความร่วมมือจากคนในชุมชนต่อการทำกิจกรรมต่างๆ จะทำให้การทำงานค่อนข้างราบรื่น มีผลการปฏิบัติงานที่ดี เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไปสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544: 202) ที่ได้ดำเนินการศึกษาความสำเร็จในการสร้างความ

เข้มแข็งของชุมชน โดยระบุความหมายของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมือง หรือ ชนบทได้รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายและอื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึง การร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ต้องมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง ร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับผิดชอบและมีความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ด้วย

บทบาทของครอบครัวในการป้องกันปัญหาเสพยาเสพติด

ครอบครัวถือเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทหน้าที่ในการดูแล ปกป้องสมาชิกภายในครอบครัวของตน ไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดได้ดีที่สุด เพราะถือว่าครอบครัว คือ รั้วชั้นแรกในการป้องกันยาเสพติดไม่ให้มา เข้าใกล้บุตรหลานของตน โดยคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” ต่างก็แสดงทัศนะในเรื่องนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า พ่อแม่ผู้ปกครองต้องทำหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี ดูแล เอาใจใส่ ใกล้ชิด และคอยอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ก็จะช่วยให้พวกเขาปลอดภัยจากยาเสพติดได้ แต่สำหรับบางครอบครัวในชุมชนที่ยังมีสมาชิกในครอบครัวติดยาเสพติดอยู่นั้น หากใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ในการวิเคราะห์ครอบครัวจะเห็นได้ว่า ครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอม บุคลิกภาพของสมาชิกผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในครอบครัว ด้วยการใช้อัตลักษณ์และการแปลความหมายจากการรับรู้ของแต่ละฝ่ายเป็นพื้นฐาน โดยสัญลักษณ์ที่ว่าคือ คำพูด กริยาท่าทาง ว่ามีปฏิสัมพันธ์กัน ในทางลบหรือทางบวก ก็จะส่งผลไปในทิศทางนั้น ตัวอย่างเช่นครอบครัวในชุมชนที่มีบุตรหลานเป็นผู้ติดยาเสพติด นั้น เป็นครอบครัวที่ไม่อบอุ่น พ่อแม่มีปฏิสัมพันธ์กันในทางลบ จนหย่าร้างกันและทิ้งให้ลูกอยู่กับยาย ซึ่งยายก็ไม่สามารถอบรม ดูแล สั่งสอนได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้มีพฤติกรรมการเสพยาเสพติด ซึ่งในกรณีนี้ ผู้นำชุมชนก็ได้เข้าไปให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ กับทั้งผู้เสพยาเสพติดและครอบครัว รวมถึงพาไปบำบัดรักษาด้วย ซึ่งก็มีการติดตามพฤติกรรมกันต่อไป

การให้โอกาสผู้เสพยาเสพติดของคนในชุมชน

ในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติดที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า วิธีการนำผู้ติดยาเสพติดในชุมชนเข้ารับการบำบัดเพียงอย่างเดียวมักไม่ได้ผล หากผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดใจไม่แข็งพอกลับไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดอีก ดังนั้น ชุมชน “บ้านสุขใจ” จึงเน้นในเรื่องการใช้วิธีให้ครอบครัวและชุมชนร่วมมือกันคอยสังเกตพฤติกรรม เผื่อระวัง โดยไม่ทำให้เขารู้สึกเหมือนโดนจับผิด ควบคู่ไปกับการให้กำลังใจและให้โอกาสกลับตัว ซึ่งช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ติดยาเสพติดต้องการเลิกยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดได้ด้วยตนเอง โดยการให้โอกาสผู้ติดยาเสพติดในชุมชนถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่น่าสนับสนุนในการลดการกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำของผู้ที่ได้เข้ารับการบำบัดให้เลิกยาเสพติดแล้ว ตัวอย่างของการให้โอกาสผู้เสพยาเสพติดของคนในชุมชน สะท้อนได้จากการปฏิบัติตนกับผู้ผ่านการบำบัดยาเสพติดที่อยู่ในชุมชน คือ ในการทำงานของผู้นำชุมชนจะมุ่งสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชนว่าควรจะช่วยเหลือให้โอกาสคนผิดกลับตัวกลับใจ โดยมุ่งให้คนในชุมชนมีความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการแสดงออกถึงการต่อต้านหรือประณาม เพราะผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดล้วนเป็นเครือญาติกับชุมชน รวมถึง การสนับสนุนด้านเงินทุน ซึ่งเป็นการสร้างจุดเริ่มต้นที่ดีให้กับอดีตผู้เสพยาเสพติดการหากิจกรรมต่างๆ ที่น่าสนใจให้ทำ จะช่วยให้สามารถใช้เวลาว่างได้เป็นประโยชน์ และเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับตนเอง (Self-Esteem) บุคคลจะมองว่าตนเองมีคุณค่าและมีเกียรติ บุคคล

ที่มีความภาคภูมิใจในตนเองจะมีลักษณะมุ่งอนาคต (Future Orientated) มีการเผชิญปัญหาอย่างสร้างสรรค์ มีการควบคุมอารมณ์ตนเอง ให้การช่วยเหลือและรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น ให้การยอมรับผู้อื่นเป็นอย่างดี (Reece, Barry L & Brandt.1997: 101) ซึ่งจะส่งผลให้อัตตาหยาไม่หันกลับไปใช้ยาเสพติดอีก

ความสามารถของผู้นำชุมชน

บุคคลที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้ จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีความสามารถที่โดดเด่นต่างจากบุคคลทั่วไป ซึ่งความสามารถของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” เป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขสำคัญในการทำให้การดำเนินงานของชุมชนบรรลุไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ทั้งนี้ ต้องยอมรับว่าส่วนหนึ่งที่ผลการดำเนินงานของชุมชนเป็นที่ยอมรับจากทั้งภายในและภายนอกชุมชนนั้น เริ่มต้นจากผู้นำชุมชนมีศักยภาพ ซึ่งก็คือ ผู้ใหญ่เพียร ที่ตั้งแต่เริ่มเข้ารับตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน ก็มีความตั้งใจทำงานต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน และให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาเสพติดภายในชุมชน รวมถึงการมีทีมหรือคณะทำงานที่มีความสามารถ คนในชุมชนจึงศรัทธา เชื่อถือและให้ความร่วมมือ ทำให้การดำเนินงานมีความราบรื่น มีผลการดำเนินงานเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง จนได้รับรางวัลหรือใบประกาศเกียรติคุณต่างๆ อันเป็นสิ่งยืนยันความสามารถในการทำงาน รวมทั้งเป็นที่ได้รับความเชื่อถือจากทุกฝ่าย เมื่อขอความร่วมมืออะไรก็จะได้รับอย่างเต็มที่ ดังคำสัมภาษณ์ที่แสดงความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งจากตัวผู้ใหญ่เพียรเอง และจากคำยืนยันของบุคคลในชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้อง ปัจจุบันนี้ แม้ผู้ใหญ่เพียรจะเกษียณอายุ ซึ่งบทบาทหน้าที่ที่เป็นทางการในฐานะผู้ใหญ่บ้านของชุมชนได้สิ้นสุดลง แต่บทบาทของการเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการในชุมชนของผู้ใหญ่เพียรยังคงอยู่ และยังคงทำงานให้กับชุมชน สักคมต่อไป เห็นได้จากการที่ผู้ใหญ่เพียรยังคงไปเป็นที่ปรึกษา อาสาสมัครต่างๆ และนอกจากตัวผู้ใหญ่เพียรเองแล้ว ผู้นำชุมชนคนอื่นๆ ก็ล้วนแล้วแต่มีความสามารถ รวมถึงผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ที่มาสืบสานต่อ ทำให้การทำงานของชุมชนมีความต่อเนื่อง

ชุมชนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก

จากผลการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่ได้รับการยอมรับจากทั้งภายในและภายนอกชุมชนว่าประสบความสำเร็จในการดำเนินงานหลายๆ เรื่อง โดยตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก คือ การที่ชุมชนสามารถพัฒนาไปเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นๆ ได้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเป็นชุมชนนำร่องต้นแบบ ที่สามารถเผยแพร่ความรู้ และแนะนำชุมชน อื่น ๆ เช่น ชุมชนได้เป็นต้นแบบในเรื่องของการจัดการปัญหาเสพติดได้ประสบผลสำเร็จ จนได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ให้ตั้งศูนย์การเรียนรู้ในด้านป้องกันและแก้ไขยาเสพติดขึ้นในชุมชน หรือชุมชนได้รับการแต่งตั้งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง เพราะมีวิถีชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ รวมถึงการทำงานอย่างมุ่งมั่นและจริงจังของชุมชน ทำให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาคีต่างๆ ให้ความสนใจ และนำผลการดำเนินงานไปเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ ให้สังคมได้รับรู้ ซึ่งการยอมรับจากทุกภาคส่วนดังกล่าว ส่งผลให้เมื่อชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมใดๆ ที่เป็นประโยชน์ก็จะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่

การได้รับการสนับสนุนจากภาคีต่างๆ

ในการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” นั้น มีความจำเป็นที่ต้องดึงหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมให้การสนับสนุนในการดำเนินงานด้วย เพราะชุมชนไม่สามารถจัดการทุกอย่างเองได้ทั้งหมด เนื่องด้วยข้อจำกัดบางอย่าง เช่น ชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการทำงานแบบนั้นมาก่อน ชุมชนไม่มีทรัพยากรเพียงพอ ชุมชนไม่มีอำนาจที่จะกระทำได้โดยลำพังชุมชนเอง ดังนั้น การอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากทั้งจากหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการดำเนินงานของชุมชนเป็นไปโดยสมบูรณ์ ครบถ้วนและมีวิธีการดำเนินงานที่หลากหลายครอบคลุมระบบการดำเนินงานทุกด้าน โดยผู้วิจัยได้แบ่งการได้รับการสนับสนุนจากภาคีของบ้านสุขใจออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) การได้รับการสนับสนุนด้านความรู้และข้อมูล การได้รับการสนับสนุนด้านความรู้จะช่วยเพิ่มศักยภาพให้กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชนได้มากยิ่งขึ้น เช่น การเชิญเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีต่างๆ มาให้ความรู้กับผู้นำชุมชนและคนในชุมชน และการจัดหลักสูตรให้มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มอดีตผู้เสพยาเสพติดที่ได้รับการบำบัดรักษาแล้วกับคนในชุมชน รวมถึงการนำอดีตผู้เสพยาเสพติดมาเล่าถึงประสบการณ์ในการสามารถเลิกยาเสพติดได้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งจะต้นแบบและเป็นแนวทางส่วนหนึ่งในการช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้กับบุคคลที่ยังมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติดแต่อยากเลิกยาเสพติดให้หันเหห่างไกลจากยาเสพติดได้ ส่วนการสนับสนุนด้านข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของข้อมูลสถานการณ์ยาเสพติดที่เกิดขึ้น ข้อมูลด้านนโยบายต่างๆ จากภาครัฐ ก็จะช่วยให้อำนาจทำงานได้ตรงจุด และนำข้อมูลที่มีอยู่มาวิเคราะห์เพื่อใช้สร้างแนวทางในการทำงานที่เหมาะสมกับชุมชนได้ 2) การได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ซึ่งงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีต่างๆ จะช่วยให้การดำเนินงานของชุมชนคล่องตัวยิ่งขึ้น ซึ่งผู้นำชุมชนก็จะนำไปบริหารจัดการเพื่อใช้จัดกิจกรรมในชุมชน ทั้งที่เป็นกิจกรรมการป้องกันยาเสพติดโดยตรง เช่น การค้นหาผู้เสพ ผู้ติด การตรวจบัสสภาวะกลุ่มเสี่ยง การนำผู้เสพยาเสพติดไปเข้ารับการบำบัดรักษา และกิจกรรมการป้องกันยาเสพติดโดยอ้อม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเลือกที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เช่น กิจกรรมลานรัก ลานกีฬา ลานวิชาการ กิจกรรมการแข่งขันกีฬาในชุมชน และนอกเหนือจากการนำไปใช้จัดกิจกรรม ผู้นำก็จะนำงบส่วนนี้ไปใช้ประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนอย่างเหมาะสม ตามความต้องการจำเป็น เช่น ให้ไปลงทุนทำกิจการต่างๆ และ 3) การได้รับการสนับสนุนด้านบุคลากร การทำงานเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในบางเรื่องชุมชน “บ้านสุขใจ” ไม่สามารถจัดการได้เอง เช่น การจับกุม การปฏิบัติงานในบางเรื่องที่มีความเสี่ยง การให้การบำบัดรักษา ดังนั้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีอื่นให้ส่งบุคลากรที่เหมาะสมกับงานนั้นๆ มาให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงาน เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่ปกครอง และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

4. การจัดการกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการทำงาน

สำหรับการดำเนินงานของผู้นำชุมชน “บ้านสุขใจ” ในการจัดการปัญหาเสพติด เห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ และความสามารถที่หลากหลาย รวมถึงต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคในด้านต่างๆ ตลอดการทำงาน ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้นๆ ให้ลุล่วงไปให้ได้ ซึ่งบางอย่างก็แก้ไขได้สำเร็จ แต่ต้องใช้เวลา หรือความละเอียดรอบคอบในการจัดการ แต่ปัญหาบางอย่างนั้น ก็อยู่นอกเหนือความสามารถที่

จะแก้ไขได้ เนื่องจากชุมชนไม่สามารถจัดการได้เองตามลำพังต้องใช้ความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานออกเป็น 4 ด้าน มีรายละเอียดคือ 1) ปัญหาด้านตัวผู้เสพและครอบครัว ช่วงแรกของการทำงานกับผู้ติดยาเสพติดในชุมชนก็เจออุปสรรคอย่างมาก คือ ได้รับการต่อต้านจากครอบครัวผู้ติดยาเสพติดที่ยังไม่ยอมรับว่าคนในครอบครัวยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด จึงทำให้ปัญหาเสพติดไม่ถูกแก้ไข แต่ผู้นำชุมชนก็ยังคงทำงานไปเรื่อยๆ จนภายหลังครอบครัวเริ่มเข้าใจถึงความปรารถนาดีของผู้นำชุมชนและประโยชน์ที่ครอบครัวตนเองจะได้รับหากเลิกยาเสพติด จึงหันกลับมาให้ความร่วมมือ 2) ปัญหาด้านความชัดเจนของข้อมูล ในการเข้ามาดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องบางส่วน พบว่า เป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำไม่มีการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ซึ่งในการจับกุมหรือค้นหาผู้เกี่ยวข้องต้องมีข้อมูลที่ชัดเจน เชื่อถือได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติเข้าไปตรวจสอบตามข้อมูลที่ได้รับมา แล้วไม่พบอะไร ก็มีความเสี่ยงต่อการที่ผู้ปฏิบัติงานจะถูกฟ้องร้องได้ ซึ่งภายหลังผู้นำชุมชนก็ได้หาแนวทางแก้ไขโดยใช้วิธีให้แกนนำแต่ละพื้นที่ลงสำรวจชื่อให้ แล้วผู้นำชุมชนนำไปให้กับทางอำเภอเพื่อให้ทางอำเภอพิจารณาหาทางดำเนินการต่อไป 3) ปัญหาด้านเวลาในการปฏิบัติงานของผู้นำชุมชน การปฏิบัติงานชุมชน ถือว่าเป็นงานที่ผู้ทำงานจะต้องมีความทุ่มเทและเสียสละในหลายๆ เรื่อง ซึ่งผู้ที่ทำได้อย่างเต็มที่ก็ยังมีไม่มาก เพราะมีข้อจำกัดเรื่องเวลา ซึ่งในเรื่องนี้ผู้นำชุมชนก็หาแนวทางแก้ไข โดยการให้ผู้ที่สะดวกและมีเวลาไปทำงานนั้นๆ แทน ซึ่งผู้นำชุมชนแต่ละคนก็จะสลับกันไป หรือฝากงานอีกคนไปทำแทน แต่จะไม่มีภารกิจงาน 4) ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ปัญหาเรื่องผู้มีอิทธิพลที่ให้การสนับสนุนและมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็เป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินมาตรการต่างๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก ต้องอาศัยการดำเนินการจากภาครัฐเข้ามาจัดการโดยตรงเท่านั้น

ช่วงที่สาม ช่วงหลังจากที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

1. สถานการณ์ปัญหาเสพติดของชุมชนในปัจจุบัน

หลังจากที่ชุมชน “บ้านสุขใจ” มีผลการดำเนินงานในการป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับของทั้งคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน และสามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ ได้มาศึกษาดูงาน ซึ่งผลจากการดำเนินงานดังกล่าวนั้น ทำให้สถานการณ์ยาเสพติดของชุมชนเบาบางลงจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด และเมื่อผู้วิจัยสนทนากับผู้นำชุมชน คนในชุมชน หรือเจ้าหน้าที่องค์กรภาคี ก็พบผลที่สอดคล้องกัน คือ ในชุมชนไม่มีผู้ค้า ไม่มีผู้เสพหน้าใหม่ ส่วนผู้เสพที่มีอยู่ในชุมชนก็เป็นผู้เสพหน้าเก่า แค่ไม่กี่ราย ซึ่งสามารถควบคุมไม่ให้เกิดความเดือดร้อนให้กับชุมชนได้ และหากประเมินจากเกณฑ์ของทางราชการ “บ้านสุขใจ” ถือว่ามีสถานการณ์ปัญหาเสพติดอยู่ในระดับเบาบาง และชุมชนสามารถจัดการปัญหาเสพติดได้เป็นอย่างดี ส่วนสถานการณ์ทั่วไปในชุมชน “บ้านสุขใจ” ถือว่าเป็นชุมชนที่เงียบสงบ ในชุมชนเองก็ไม่มีพื้นที่เสี่ยง ไม่มีโจรผู้ร้าย

สามารถเปิดบ้านทิ้งไว้ได้ไม่เคยมีเหตุการณ์ของหาย ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะ ชุมชนสามารถควบคุมปัญหายาเสพติดซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาอื่นๆ ที่จะตามมาได้เป็นอย่างดี

2. มุมมองต่อความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน

ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน “บ้านสุขใจ” รวมถึงเจ้าหน้าที่องค์กรภาคีที่เข้าปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ชุมชน “บ้านสุขใจ” อยู่ในระดับที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหาเสพติด โดยพิจารณาสถานการณ์ปัญหาเสพติดของชุมชนในปัจจุบันที่ได้กล่าวไปข้างต้น คือ การไม่มีผู้ค้าในชุมชน และแม้ว่าจะยังเหลือผู้เสพ ผู้ติดยาเสพติดอยู่ในชุมชน แต่เป็นผู้เสพรายเดิมที่มีอายุมากแล้วยังเลิกไม่ได้แต่ก็มีจำนวนน้อย แค่อสองสามราย ซึ่งพวกเขาไม่เหิมเกริม ไม่ได้มาสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน และครอบครัวสามารถควบคุมกันอยู่ ส่วนผู้เสพรายใหม่ก็ไม่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนก็มีครอบครัว โรงเรียนและชุมชน คอยดูแล สอดส่อง เฝ้าระวังเป็นอย่างดีไม่ให้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ชุมชนยังคงมีความปลอดภัย ไม่มีโจรผู้ร้าย ทั้งนี้ คนในชุมชนมีมุมมองว่าความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดไม่ใช่เรื่องยาก หากผู้ปฏิบัติงานมีความตั้งใจจริงในการทำงาน สามารถประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และจำเป็นต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาคี ที่มีความคิดเห็นว่าการดำเนินงานของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่สามารถประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งนั้น เพราะความสามารถของผู้นำชุมชน ทีมทำงาน และความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน

3. ความต่อเนื่องและยั่งยืน

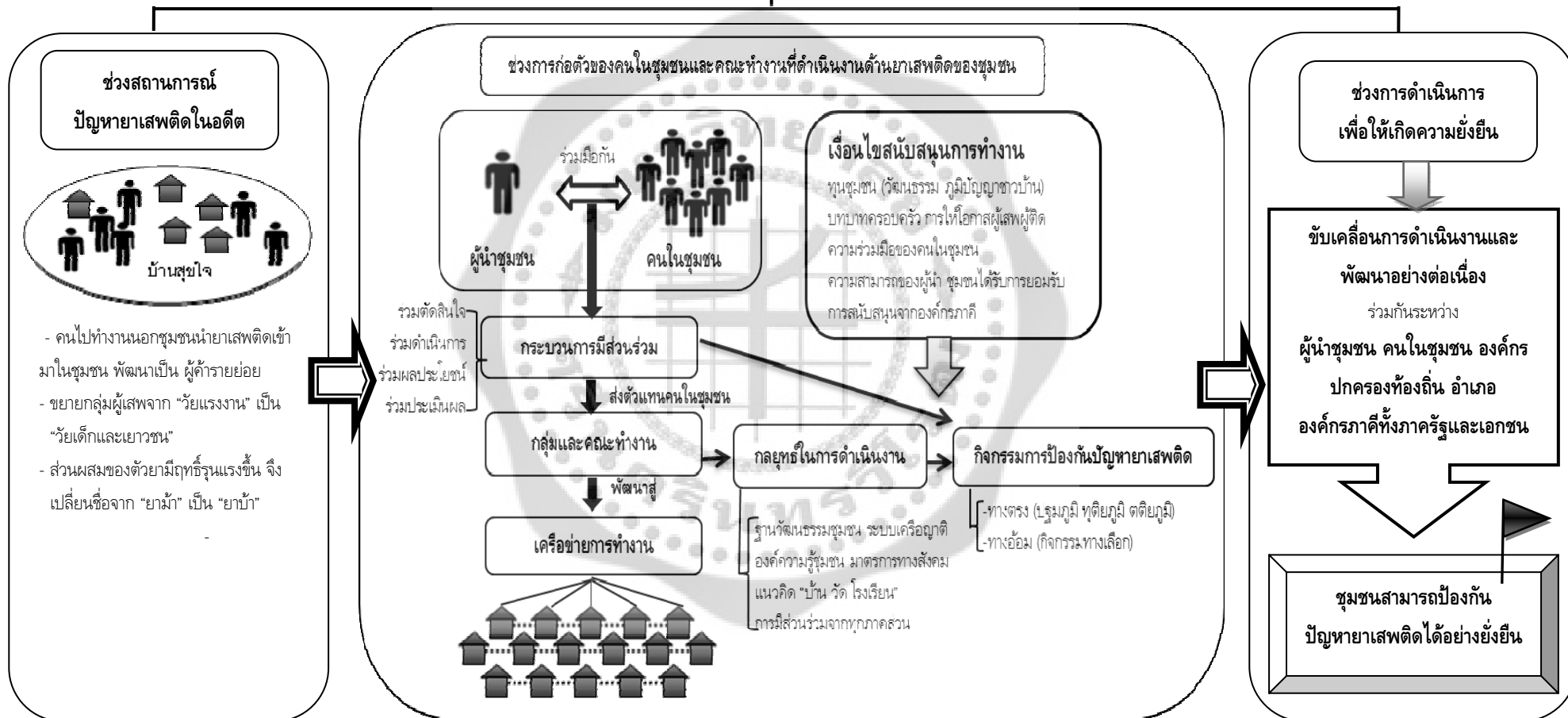
แม้ว่าในชุมชน “บ้านสุขใจ” จะได้รับการยอมรับจากองค์กรภาคีทั้งหลายว่าเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชนแล้วก็ตาม แต่ภารกิจของชุมชนก็ยังไม่หมดไป นั่นก็คือการร่วมกันสอดส่องเฝ้าระวังสถานการณ์ไม่ให้ยาเสพติดหวนกลับคืนมาอีก เพราะปัญหาเสพติดมีความเป็นพลวัต คือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทั้งรูปแบบ ทั้งช่องทางการจำหน่าย ดังนั้น การที่ชุมชนมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน เสียสละ มีความสามารถในการประสานทรัพยากรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมาใช้ในการทำงาน จะช่วยให้การทำงานเกิดความคล่องตัว และช่วยสนับสนุนให้การดำเนินกิจกรรมป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องได้ จากการสนทนาของผู้วิจัยกับผู้นำชุมชน ก็พบว่า ชุมชน “บ้านสุขใจ” ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมการป้องกันปัญหาเสพติดอย่างต่อเนื่อง และมีการสืบทอดความรู้และกระบวนการทำงาน ไม่ได้ยึดถือผู้นำคนใดคนหนึ่งเป็นที่ตั้งอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญกับผู้นำ ทีมงาน เท่าเทียมกันกับคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ แม้ว่าผู้ใหญ่บ้านคนเก่าได้เกษียณอายุไป แต่ก็ยังคงช่วยทำงานในด้านนี้อยู่ ทั้งช่วยเหลือเป็นที่ปรึกษาให้กับผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ และไปทำงานร่วมกับเครือข่ายป้องกันยาเสพติดซึ่งเป็นการประสานงานที่มีประโยชน์สำหรับชุมชน ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนใหม่และทีมงาน ก็ยังคงสืบสานการทำงานด้านยาเสพติด เพราะเชื่อว่าปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่สำคัญอันจะนำมาซึ่งปัญหาอื่นๆ จึงได้มีการจัดกิจกรรมด้านการป้องกันยาเสพติดใน

ชุมชนมาโดยตลอด เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี โดยการจัดกิจกรรมการป้องกันปัญหาเสพติดทั้งในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ อย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันไม่ให้มีผู้เสพรายใหม่เกิดขึ้น ส่วนผู้เสพรายเดิม ผู้นำชุมชนก็จะพาไปบำบัดรักษาอาการติดยาเสพติด หากยังเลิกไม่ได้ชุมชนก็จะควบคุมไม่ให้มาสร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน และจะมีมาตรการต่างๆ มาจัดการจนกว่าจะเลิกได้ในที่สุด เพื่อรักษาสถานะชุมชน “บ้านสุขใจ” ให้ปลอดจากปัญหาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

จากผลสรุปของการศึกษา กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน จึงเป็นการเผยให้เห็นถึงพัฒนาการของการดำเนินงานของชุมชนที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินการป้องกันปัญหาเสพติด ที่ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ซึ่งจะนำเสนอให้เห็นในภาพประกอบที่ 11 ดังนี้

กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน

ภาพประกอบ 11 แสดงกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน "บ้านสุขใจ"

จากภาพประกอบ 11 แสดงให้เห็นกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน “บ้านสุขใจ” ที่มีพัฒนาการแบ่งออกเป็นสามช่วงเวลาตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งข้อค้นพบจากการศึกษาชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีหลักทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคม อันได้แก่ ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural-Functionism Theory) ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) และทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Problem Behavior Theory) เพื่อมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยมีรายละเอียดดังนี้

ในการวิเคราะห์ชุมชน “บ้านสุขใจ” ผู้วิจัยพบว่า ก่อนที่ชุมชนจะมีการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหาเสพติดได้ประสบผลสำเร็จดังปัจจุบัน ชุมชนได้มีพัฒนาการในการทำงานโดยเริ่มต้นจากการที่คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาเสพติดร่วมกัน จนกระทั่งหันมาร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดให้กับชุมชนของตน ซึ่งเมื่อนำสถานการณ์ดังกล่าวไปเทียบเคียงกับทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ตามแนวคิดของทาลคอตท์ พาร์สัน (Talcott Parsons) (Lewis, 1987: 19) จะแสดงให้เห็นว่า การที่คนในชุมชน “บ้านสุขใจ” (actor) มีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะป้องกันยาเสพติดไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชน (goals) อันเนื่องมาจากชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้น มีลูกหลานของคนในชุมชนเริ่มติดยาเสพติด ครอบครัวไม่มีความสุข คนในชุมชนเริ่มหวาดระแวงว่าจะเกิดปัญหาเสพติดขึ้นในครอบครัวของตนเอง (situation condition) ดังนั้น เมื่อคนในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาเสพติดของชุมชนและต้องการจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างเร่งด่วน จึงได้หันมาร่วมมือกันจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำหลักที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนให้เป็นไปอย่างมีทิศทาง มีเป้าหมายที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ชุมชนได้อาศัยกลไกความร่วมมือต่างๆ มาใช้ในการดำเนินงานของชุมชน (means1) กล่าวคือ การเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการร่วมผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผลในการจัดกิจกรรมการป้องกันต่างๆ การสร้างการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การมีตัวแทนที่เหมาะสม การได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดี รวมถึงมีการตั้งกลุ่มและคณะทำงานที่ดำเนินงานด้านการป้องกันยาเสพติดในชุมชนโดยตรงและพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายในการทำงานป้องกันปัญหาเสพติดทั้งในระดับของจังหวัดและของประเทศ ในชุมชนมีการบริหารจัดการในชุมชนที่เอื้อต่อการป้องกันปัญหาเสพติด (means2) ได้แก่ ในเรื่องของผู้นำชุมชน พบว่า ชุมชนผู้นำที่มีบุคลิกลักษณะที่โดดเด่น มีแนวคิดและอุดมการณ์ที่นำไปสู่การเป็นผู้นำที่มีความสามารถในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของชุมชน มีการเรียนรู้ที่พัฒนาไปสู่การเรียนการทำงานและมีกลยุทธ์ในการดำเนินงานร่วมกับบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยการใช้ฐานวัฒนธรรมชุมชน องค์ความรู้ชุมชน มาตรการทางสังคม แนวคิดเรื่องบ้าน-วัด-โรงเรียน ระบบเครือข่าย มาปรับใช้ในกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น โดยชุมชนมีการจัดกิจกรรมด้านการป้องกันยาเสพติดทั้งทางตรงและทางอ้อม และในเรื่องของการพัฒนาบุคลากรนั้น พบว่าชุมชนได้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งกับผู้นำชุมชนและคนในชุมชนตามความเหมาะสม อีกทั้งพบว่าในชุมชนมีเงื่อนไขที่สนับสนุนการทำงานป้องกันยาเสพติดอยู่หลายประการ (means3) ได้แก่ ทุนของชุมชน (วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา) ความสามารถของผู้นำ การได้รับการสนับสนุนจากภาคี ฯลฯ

จากข้อค้นพบดังกล่าว เราจึงเห็นได้ว่าการที่ชุมชนมีผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นอย่างดี เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่ตรงกัน และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายได้นั้น สิ่งหนึ่งที่สำคัญก็คือ คนในชุมชนมีค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน (norms, values and other ideas) ซึ่งในที่นี้หมายถึง กฎเกณฑ์ กฎระเบียบ และแนวทางปฏิบัติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของยาเสพติดที่ชุมชนได้กำหนดไว้ให้สมาชิกยึดถือร่วมกัน และหากไม่ปฏิบัติตามบุคคลผู้นั้นก็จะถูกลงโทษทางสังคม ดังเช่น การที่ชุมชนได้ใช้มาตรการทางสังคมในกรณีที่ครอบครัวไหนมีสมาชิกเข้าไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติด ครอบครัวนั้นก็จะได้รับการปฏิเสธให้กู้ยืมเงินกองทุนต่างๆ ที่มีในชุมชน หรือไม่ได้รับป้ายติดหน้าบ้านที่เป็นสัญลักษณ์ว่า “ครอบครัวนี้ปลอดยาเสพติด” ซึ่งวิธีที่ชุมชนใช้ เสมือนเป็นการควบคุมทางสังคม (Social Control) ให้สมาชิกในชุมชนได้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชน ประกอบกับการที่ชุมชนมีโครงสร้างที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ในชุมชนที่กำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับแต่ละระบบในชุมชน และมีการปรับตัวทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน (Adaptation) เช่น ระบบครอบครัวก็มีครอบครัวคอยดูแลสมาชิกของตน เมื่อมีคนติดยาเสพติดก็จะใช้วิธีให้คนในครอบครัวพูดคุยโน้มน้าวจิตใจกันเองก่อน หากไม่ได้ผลจึงจะดำเนินการในขั้นต่อไป ระบบการเมืองก็มีผู้นำชุมชนคอยดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน ซึ่งคนในชุมชนนั้นส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ไม่ลำบากและไม่แตกต่างกันมาก จึงทำให้ผู้นำชุมชนไม่หวงเรื่องปากท้องมากนักมีความพร้อมที่จะทำงานเพื่อชุมชน คนในชุมชนก็พร้อมจะให้ความร่วมมือ ระบบความเชื่อทางศาสนาที่มีวัดประจำชุมชนซึ่งเป็นวัดตัวอย่างในการต้านยาเสพติดและการพนัน รวมถึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนอีกด้วย และระบบการศึกษาที่มีโรงเรียนประจำชุมชนที่ให้การศึกษารองรับตั้งแต่เด็กในชุมชนทำให้ในช่วงเริ่มต้นของวัยเด็ก เด็กจะได้อยู่กับวิถีชีวิตครอบครัวและชุมชน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า แต่ละส่วนของระบบในชุมชนได้ทำหน้าที่ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ มีการประสานการทำงานร่วมกัน (Integration) เห็นได้จากตัวอย่างของการจัดกิจกรรมป้องกันยาเสพติดที่ได้เชิญหลายฝ่ายในชุมชนมาเข้าร่วม เช่น ครอบครัว ครู พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรในชุมชน ฯลฯ และปัจจุบันก็ยังคงมีการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพราะคนในชุมชนมีเป้าหมายเดียวกัน (Latency) คือต้องการรักษาสถานะความเป็นชุมชนที่ปลอดยาเสพติดไว้

เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมของบ้านสุขใจ จะเห็นได้ว่าสถาบันทางสังคมหรือระบบย่อยต่างๆ ของชุมชนมีการทำงานกันอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันในเชิงการหน้าที่อย่างมีแบบแผน โดยมีปัจเจกชนหรือบุคคลทำหน้าที่ในบทบาทของตนดังที่ได้รับมอบหมายตามความเหมาะสม ด้วยเหตุนี้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาทในสังคมหรือชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้ทุกระบบในชุมชนทำหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องกัน นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนซึ่งสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมของคนในชุมชนที่มีต่อกัน หรืออาจเรียกได้ว่า พฤติกรรมและการกระทำระหว่างกันของบุคคลในชุมชน ซึ่งหากนำมาวิเคราะห์เทียบกับทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ (Blumer, 1969) นั้นสามารถอธิบายได้ว่า ในบ้านสุขใจมีครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัวผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว ด้วยการอบรมขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ที่มีการถ่ายทอดเจตคติ ค่านิยม

ความคิด ความเชื่อและวัฒนธรรม จากครอบครัวไปสู่สมาชิกในครอบครัว และสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวได้รับการถ่ายทอดจะพัฒนามาเป็นตัวตน (Self) ที่เกิดจากการเรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็กให้วิถีคิด วิถีปฏิบัติ และมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคม โดยจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าครอบครัวในชุมชนล้วนแล้วแต่มีวิถีชีวิต ฐานความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกัน เนื่องด้วยความเป็นสังคมชุมชนชนบทภาคกลางที่มีประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีอยู่ควบคู่กับชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน เช่น ความนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ประเพณีลงแขกหรือเอาแรง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และความสมานฉันท์ ปรองดอง รักใคร่ กลมเกลียว เกี่ยวดองเป็นเครือญาติ การมีความสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนานในพื้นที่ก็ช่วยทำให้การสื่อความหมายของคนในชุมชนมีความความเข้าใจที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมถึง การกระทำระหว่างกันของคนในชุมชนผ่านกระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งอาศัยสัญลักษณ์และการแปลความหมายจากการรับรู้ของแต่ละฝ่ายเป็นไปในทางบวก จึงก่อให้เกิดความร่วมมือกันในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แม้ชุมชนมีการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดได้ประสบความสำเร็จ แต่ก็ยังพบผู้เสพยาเสพติดในชุมชนอยู่สองถึงสามรายที่ยังอยู่ในระหว่างกระบวนการเข้ารับการรักษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำทฤษฎีพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Jessor and others. 1991) นำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการใช้ยาเสพติดของบุคคลกลุ่มนี้ เพราะในการศึกษาเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาเสพติดของบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องศึกษาให้ทราบถึงปัจจัยหรือสาเหตุของปัญหา ซึ่งทฤษฎีนี้ระบุถึงความสำคัญของตัวแปรในกลุ่มสิ่งแวดล้อมและตัวแปรในกลุ่มบุคลิกภาพว่าเป็นตัวแปรเชิงสาเหตุของพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ผู้วิจัยได้นำมาเทียบเคียงกับพฤติกรรมติดยาเสพติดของคนในชุมชน โดยผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีพฤติกรรมเสพยาเสพติดบางคนนั้นอยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวติดเหล้า หรือบางคนมีเพื่อนที่ใช้ยาเสพติด ซึ่งถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นตัวแปรในกลุ่มสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อผู้เสพยาเสพติดและมีอิทธิพลในการเป็นตัวแบบของพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยจะมีความแตกต่างจากสาเหตุของผู้ติดยาเสพติดของชุมชนในอดีต กล่าวคือ ช่วงนั้นผู้เสพยาติดยาจะเสพยาเพราะมีความเชื่อผิดๆ ว่าจะช่วยให้มีแรงในการทำงาน สามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น ซึ่งถือว่าความเชื่อดังกล่าวเป็นตัวแปรในกลุ่มบุคลิกภาพที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้ยาเสพติด อย่างไรก็ตาม พบว่าในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวหมดไปจากชุมชนแล้วและคนในชุมชนเห็นพิษภัยของยาเสพติดจึงหันมาร่วมมือกันจัดการปัญหาเสพติดในชุมชน และครอบครัวก็ต่างดูแลสมาชิกของตนเป็นอย่างดี

ดังนั้น จากข้อค้นพบในการศึกษาบ้านสุขใจที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่ประกอบร่วมกันอันทำให้การดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนประสบความสำเร็จดังที่ชุมชนได้ตั้งเป้าหมายไว้ (Goal attainment)

2. สภาวะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด

จากผลการศึกษาชุมชน “บ้านสุขใจ” จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมาจากการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปตามบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน ซึ่งประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันจะทำให้คนในชุมชนสร้างแนวทางต่างๆ ในการดำเนินงาน เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน โดยการแสดงบทบาท ของแต่ละ

บุคคลจะเป็นไปตามสถานภาพที่ตนได้รับจากการเป็นสมาชิกของชุมชน และพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง โดยเน้นหลักของการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในการทำงาน ซึ่งภายในชุมชนจะมีทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เช่น ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านกับลูกบ้าน หรือกรรมการกลุ่มกิจกรรมกับสมาชิกกลุ่ม และโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอน เช่น ความเป็นพี่น้อง เครือญาติเพื่อน หรือความสัมพันธ์และการเรียนรู้ที่เกิดจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันมาก่อน เมื่อมีโอกาสได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและมองเห็นผลกระทบที่เกิดขึ้น ดังนั้น การที่ “บ้านสุขใจ” มีระบบสังคมของชุมชนตามที่ได้กล่าวข้างต้น ประกอบกับการมีผู้นำที่ลุกขึ้นมาบริหาร ท้าทาย กระบวนการแก้ไขปัญหา จึงทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง มีผลการดำเนินงานปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมให้สังคมภายนอกได้รับรู้ ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงสถานะเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติดแล้ว ผู้วิจัยสามารถสกัดความรู้ออกมาได้โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เงื่อนไขจากภายในชุมชน

เงื่อนไขจากภายในชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ด้าน ดังนี้

ด้านบุคคล ได้แก่ ผู้นำ คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกของกลุ่มหรือคนในชุมชน โดยแต่ละส่วนจะต้องมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. ผู้นำหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกของกลุ่มหรือคนในชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้น ต้องมีบุคลิกลักษณะที่สำคัญ คือ มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ ใฝ่รู้ ริเริ่มสร้างสรรค์ รับฟังผู้อื่น และสมถะ ฯลฯ ซึ่งผู้นำเหล่านี้ล้วนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน โดยการเป็นผู้นำชุมชนของ “บ้านสุขใจ” นี้ ไม่ใช่เป็นลักษณะการนำเดี่ยว แต่รับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมยึดถือผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่สมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระตุ้นและนำพาคนในชุมชนให้ร่วมกันแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งสามารถจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนในการทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีการบริหารจัดการงบประมาณ กองทุนต่างๆ ที่ได้มีอยู่ในชุมชนด้วยความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

2. คนในชุมชน หรือสมาชิกกลุ่มในชุมชน มีการเรียนรู้และนำความรู้ไปปรับใช้อยู่ตลอดเวลา มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการร่วมกัน อันนำไปสู่การถกคิด หาทางออกร่วมกัน มีจิตสำนึกที่ดีในการร่วมกันพัฒนา จนสามารถขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชน มีผลทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น มีการตั้งกลุ่มและองค์กรที่สนองตอบกับความต้องการภายในและจัดการกับอิทธิพลภายนอกได้ ตลอดจนการมีพื้นฐานการนับถือศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมือนกันซึ่งจะทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันและมีความเอื้อเฟื้อต่อกันยิ่งขึ้น

จากข้อค้นพบข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบุคคลเป็นเงื่อนไขสำคัญในการที่จะขับเคลื่อนให้การดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนประสบความสำเร็จไปตามเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเสพติดของชุมชนซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้ความสามารถในการดำเนินงานเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในประเด็นด้านบุคคลนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นสอง

กลุ่มคือ กลุ่มแรกผู้นำชุมชน ซึ่งในบ้านสุขใจนั้นมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถอยู่หลายคน ทั้งที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อันล้วนมีความสามารถที่หลากหลายกันไปมาร่วมมือกันทำงานให้กับชุมชน ทำให้การดำเนินงานของชุมชนเป็นไปตามเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับที่สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540: 4-6) ได้สรุปถึงผู้นำที่หลากหลายที่สามารถนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ ก็คือ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศีลธรรม ผู้นำทางด้านอาชีพ ผู้นำด้านการพูด ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้ ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชนได้ เจกเช่นเดียวกับผลการศึกษาของอรุณ สง่อม (2534) ที่ศึกษากรรมวิธีของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน: แง่มุมทางการเมืองของผู้นำหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง ที่พบว่ากรรมวิธีของผู้นำท้องถิ่นที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นผลมาจากคุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำ ประกอบด้วย ความเสียสละ ความรู้ ความซื่อสัตย์ พุดจริงทำจริง มีความคิดริเริ่ม กล้าเสี่ยง เป็นที่พึ่งของคนอื่นๆ ซึ่งบ้านสุขใจนั้นมีผู้นำที่ครอบคลุมลักษณะดังกล่าวทั้งหมด เพราะชุมชนมีผู้นำที่มีความสามารถอันหลากหลาย ทำหน้าที่ตามบทบาทที่มีแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้นำองค์กรชุมชนต่างๆ พระสงฆ์ ปราชญ์ชุมชน โดยบุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นบุคคลที่มีศักยภาพที่เกิดขึ้นจากการยอมรับของคนในชุมชนและสังคมภายนอก สืบเนื่องจากการเสียสละอุทิศตน ผ่านการใช้ชีวิตเพื่อส่วนรวมต่อชุมชนมานาน เป็นผู้นำที่มีทั้งบารมีและอำนาจ สำหรับกลุ่มที่สอง คือ คนในชุมชนหรือชาวบ้านของบ้านสุขใจ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าคนในชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการร่วมกับผู้นำชุมชนขับเคลื่อนกิจกรรมการดำเนินงานต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะดำเนินการผ่านเวทีประชาคมของชุมชนที่มีการประชุมกันอย่างน้อยเดือนละครั้งในการร่วมกันคิดวางแผนเพื่อที่จะจัดกิจกรรมต่างๆ และแบ่งหน้าที่กันในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ ตามความเหมาะสม กับความรู้ความสามารถของคน สอดคล้องกับงานวิจัยของกรรณิการ์ บุญพล (2544) ที่ทำการศึกษารื่องบทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านกุใหม่ท่าซุง ได้อธิบายไว้ว่าการแก้ไขปัญหาเสพติดนั้นจะดำเนินการโดยรัฐเพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนด้วย ซึ่งวิธีการของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด นั่นคือ การทำประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดเฉลิมพระเกียรติ เพราะเป็นวิธีที่ช่วยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิดและดำเนินการป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชนได้ดีที่สุด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการร่วมมือร่วมใจของทั้งผู้นำในชุมชนและคนในชุมชนเป็นเงื่อนไขที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นการดึงเอาศักยภาพของบุคคลที่เป็นเจ้าของชุมชนและรู้จักชุมชนมากที่สุดมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ด้านการบริหารจัดการ

1. ชุมชนใช้ศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่อยู่ในชีวิตของคนในชุมชนที่สืบต่อกันมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเคารพบรรพบุรุษผู้อาวุโส การสืบสานประเพณีท้องถิ่น ด้วยการประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสม
2. ชุมชนมีการจัดระบบความสัมพันธ์ การดูแลช่วยเหลือและร่วมมือภายในชุมชน (ความสัมพันธ์แนวราบ) และจัดโครงสร้างการจัดการในลักษณะการปกครองตนเอง เช่น มีการแบ่งเป็นคุ้มตามลักษณะการตั้ง

บ้านเรือน รวมถึงใช้ระบบเครือญาติ ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และร่วมมือช่วยเหลือกัน ในการดูแลแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

3. ชุมชนมีทุนทรัพย์ของชุมชนเอง กล่าวคือ ชุมชนได้รับการสนับสนุนในเรื่องกองทุนต่างๆ จากหน่วยงานภายนอก เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมของชุมชน รวมถึงการระดมทุนของชุมชนเอง ผ่านทาง กิจกรรมประเพณีผ้าป่า กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ซึ่งชุมชนสามารถบริหารกองทุนจนเกิดผลกำไร และนำส่วนที่เหลือไปช่วยคนในชุมชนตามความต้องการจำเป็นอย่างเหมาะสม โดยเป็นการดำเนินการอย่างโปร่งใส และร่วมพิจารณาโดยคนในชุมชน

4. ชุมชนมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ และบทเรียนจากการทำงาน มาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการทำงาน โดยทุกคนมีคุณค่าและมีส่วนร่วม ในการจัดการกับปัญหาของชุมชน โดยผ่านเวทีประชาคม จึงทำให้เกิดพลังของชุมชน

5. ชุมชนมีการใช้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมาใช้ในการจัดการเบื้องต้นกับผู้เสพยาเสพติด ก่อน โดยให้สมาชิกในครอบครัวของผู้ติดยาเสพติดมาพูดคุยเตือนกันเองและโน้มน้าวให้เลิกใช้ยาเสพติด แต่ถ้าหากทำไม่สำเร็จจึงจะดำเนินการในขั้นต่อไป

6. ชุมชนมีแนวทางการดำเนินงานการป้องกันปัญหาเสพติดและมีการจัดกิจกรรมต่างๆ สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ได้กำหนดไว้ จึงให้ชุมชนได้รับการพิจารณาหนุนเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐในส่วนต่างๆ ได้โดยง่าย

7. ชุมชนมีกลุ่มหรือองค์กรภายในชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งที่เกิดจากการผลักดันหรือกระตุ้นจากภายนอก ทั้งจากในส่วนราชการ และจากองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่เกิดจากคนในชุมชนเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มเอง ซึ่งทั้งหมดนี้จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

8. ชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองและมีการจัดการทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อให้คนในชุมชนมีงานทำ มีรายได้เลี้ยงชีพ เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตพันธุ์ข้าวหอมมะลิ ซึ่งเมื่อคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ฐานะของคนในชุมชนไม่แตกต่างกันมาก จึงทำให้คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้อย่างเต็มที่ ไม่ต้องกังวลเรื่องปากท้อง

9. ในชุมชนมีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายได้ชัดเจน ซึ่งช่วยทำให้วิธีการแก้ไขได้เหมาะสมในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

9.1 กลุ่มปลดยาเสพติด ใช้การเสริมสร้างความคิด ยกย่องชมเชย โดยมอบวุฒิบัตร แจกธงประจำบ้าน แจกป้ายสำหรับติดหน้าบ้านว่า “ครอบครัวนี้ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด”

9.2 กลุ่มเสี่ยง เน้นการรณรงค์ ให้ความรู้ ประสานกับครอบครัว โรงเรียนและวัด ในการเฝ้าระวัง ค้นหาผู้เสพ ผู้ติดยา เพื่อพาเข้ารับการรักษา

9.3 กลุ่มเสพหรือกลุ่มติด ช่วยเหลือให้ หยุด ลด เลิก โดยส่งเข้ารับการรักษา จัดกิจกรรมในชุมชน

ควบคุมไม่ให้แหล่งจำหน่ายในหมู่บ้าน วางเงื่อนไขทั้งด้านบวกและลบ เช่น ไปพูดคุยเบื้องต้นก่อนโดยยังไม่ส่งชื่อให้ตำรวจ ให้โอกาสกลับตัวกลับใจ ส่งเสริมการฝึกอาชีพ ใช้มาตรการทางสังคม โดยหากยังเกี่ยวข้องกับยาเสพติด จะไม่ให้ครอบครัวกู้เงินกองทุนต่างๆ ที่มีในชุมชน

10. ชุมชนมีช่องทางการสื่อสารภายในชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการ เช่น การประชุมประชาคม ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ ที่ดำเนินไปตามวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น พูดคุยวงน้ำชา สภากาแฟ พูดคุยในกลุ่มเล่นเปตอง ฯลฯ

ดังนั้น จากข้อค้นพบเรื่องเงื่อนไขจากภายในชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด ในประเด็นด้านการบริหารจัดการ แสดงให้เห็นว่า ชุมชนให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการดำเนินงานในชุมชนของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน เน้นการสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชนและลดการพึ่งพิงจากภายนอก ซึ่งการทำงานกับหน่วยงานภาคีภายนอกเป็นลักษณะของการพึ่งพากันไม่ใช่พึ่งพิงอย่างเดียว รวมทั้งชุมชนได้ให้ความสำคัญกับทุนของชุมชนที่มีอยู่ อันได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ความเป็นเครือญาติ เพื่อผลประโยชน์ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อันเป็นการพัฒนาที่มุ่งสู่การพึ่งพาตนเอง เป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ อูทย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 9-10) ได้เน้นย้ำถึงองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งว่า นอกจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่างๆ แล้ว สมาชิกของชุมชนต้องมีความผูกพันกัน มีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง มีอำนาจในการตัดสินใจและจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ และกลไกภายในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งมีผลให้ชุมชนมีความรู้ มีการพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้ โดยผ่านกระบวนการต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และสำหรับบ้านสุขใจนั้น นอกเหนือจากองค์ประกอบที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยยังพบว่า ชุมชนยังมีความสามารถในการประสานทรัพยากรกับหน่วยงานภาคีภายนอก ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นไปได้อย่างดียิ่งขึ้น ชุมชนมีการบริหารจัดการที่ชัดเจนไปตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนซึ่งมีการทำงานสอดคล้องประสานกันเป็นอย่างดี อีกทั้งในประเด็นทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น ก็พบว่า ชุมชนมีทุนทรัพย์ของชุมชนเอง ได้แก่ กองทุนต่างๆ ของชุมชนที่มีการบริหารจนได้ผลกำไร เพื่อใช้ในการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน และช่วยเหลือคนในชุมชนตามความต้องการจำเป็น ซึ่งข้อค้นพบในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับที่สมหมาย สาตทรัพย์ (2542:33)และงานวิจัยศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา (2541:22) ที่สรุปไว้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนเกิดการเคลื่อนไหว ดังนั้น เมื่อพิจารณาคนในบ้านสุขใจจึงเห็นว่าชุมชนมีกิจกรรมกลุ่มอันหลากหลายก่อให้เกิดรายได้ขึ้นทำให้คนในชุมชนไม่ต้องตกอยู่ในภาวะยากลำบากจึงพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในกิจกรรมการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี

เงื่อนไขจากภายนอกชุมชน

ในการจัดการปัญหาเสพติด นอกจากต้องมีการแสวงหาความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันให้ได้ว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาของทุกคนแล้ว สิ่งที่สำคัญคือ ต้องมีการประสานกับองค์กรภาคีทั้งหลายที่สัมพันธ์กับชุมชน เมื่อทุกฝ่ายตกลงจะร่วมกันแล้วจึงดำเนินการอย่างรอบคอบและให้อยู่ในวิสัยที่ชุมชนจะดูแลจัดการกันได้ ซึ่งเงื่อนไขจากภายนอกชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติด มีดังนี้

1. มีองค์กรภาคีหรือหน่วยงานภายนอก ซึ่งหมายถึงภาครัฐ และเอกชน ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ส่งเสริมในด้านต่างๆ อย่างเต็มที่ เช่น ด้านวิชาการ คำแนะนำ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ สำหรับการดำเนินงานของชุมชนให้มีความต่อเนื่อง รวมทั้งให้การประสานขอความช่วยเหลือและขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานอื่นให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน

2. มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างต่อเนื่องทั้งการศึกษาดูงาน และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีประชาคมที่ต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ใหม่ไปปรับใช้ร่วมกับองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ มาใช้ในการดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติด รวมถึง ทำให้บางครั้งไม่ต้องลองผิดลองถูกในการทำงานเอง แต่ใช้วิธีแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่นๆ แทน

3. มีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ในรูปแบบของเครือข่ายชุมชน ทั้งเครือข่ายชุมชนที่มีการรวมตัวกันมาก่อนในประเด็นอื่นๆ และเครือข่ายในด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดโดยตรง โดยเป็นการประสานงานอันก่อให้เกิดเครือข่ายในระดับจังหวัด ซึ่งนับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยในการผลักดันให้การทำงานป้องกันยาเสพติดประสบความสำเร็จ เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้และมีการสนับสนุนการดำเนินงานซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนในเครือข่าย

4. มีองค์กรภาคีต่างๆ ให้การยอมรับในผลของการปฏิบัติงานเห็นได้จากรางวัลและเกียรติบัตรที่ชุมชนและผู้นำชุมชนได้รับ ซึ่งการได้รับการยอมรับจากภายนอกดังกล่าวนี้ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นต่อการดำเนินงานของชุมชนให้กับองค์กรอื่นๆ ได้พร้อมให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง

จากข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขภายนอกชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จของชุมชนในการป้องกันปัญหาเสพติดข้างต้นนั้น เราจะเห็นได้ว่าการจะดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดของบ้านสุขใจให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่ชุมชนตั้งไว้ นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก โดยเฉพาะในส่วนที่ชุมชนไม่สามารถทำได้หรือยังทำได้ไม่ดีพอ เช่น ความรู้สึกปลอดภัยจากการดำเนินงานด้านยาเสพติดที่ต้องมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การช่วยเหลือด้วยการปฏิบัติงานอย่างจริงจังและเป็นธรรม ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่ต้องได้รับเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตัวผู้ปฏิบัติงานหรือคนในชุมชนให้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ต้องได้บุคลากรที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ มาให้การฝึกอบรม การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีบุคคลผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ มาสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ดังนั้น บ้านสุขใจจึงมีการดำเนินงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีทั้งหลาย รวมถึงการสร้างเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

ร่วมกับชุมชนใกล้เคียงที่ได้ประสบปัญหาเดียวกัน ซึ่งแนวทางการทำงานดังกล่าวทำให้การดำเนินงานป้องกันปัญหา ยาเสพติดของชุมชนประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับงานวิจัยของชนธัญ แสงพุ่มและฐิยาพร กันตาทนวัฒน์ (2554) เรื่องการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในลักษณะไตรภาคี ที่สรุปให้เห็นถึงความสำคัญในการดำเนินงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยอาศัยความร่วมมือกันกับองค์กร ภาควิชาและเครือข่ายการทำงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับทั้งในและนอกพื้นที่ ซึ่งการดำเนินงานในรูปแบบดังกล่าวนี้มีส่วนช่วยให้ชุมชนได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การเกิดเครือข่ายปฏิบัติงานร่วมกันซึ่งเป็นการสร้างอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐในการให้การสนับสนุนด้านต่างๆ ในอนาคต ที่จะสะท้อนให้เกิดการสนับสนุนจากภาครัฐในการจัดการกับปัญหายาเสพติดของชุมชนได้ตรงตามความต้องการจำเป็นของแต่ละชุมชนต่อไป

โดยสรุปภาพรวมของข้อค้นพบทั้งหมดที่ได้จากการศึกษา “กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงาน ป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชน” ที่ผู้วิจัยทำการศึกษากับ “บ้านสุขใจ” อธิบายได้ว่า ก่อนที่ชุมชนจะดำเนินงาน ด้านการป้องกันปัญหายาเสพติดประสบผลสำเร็จจนได้เป็นที่ยอมรับทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนดังเช่นทุกวันนี้ ชุมชนได้มีการพัฒนาการในดำเนินงานของชุมชนโดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการรับรู้สถานการณ์ปัญหายาเสพติด ร่วมกันและเริ่มได้รับผลกระทบจากความรุนแรงของปัญหานั้น จึงหันมาร่วมกันแสวงหาทางออกของปัญหา โดยมี ผู้ใหญ่บ้านเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทหลักในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามารวมตัวกันในการดำเนินงานด้าน ยาเสพติดของชุมชน และชุมชนได้ก่อตั้งกลุ่มที่เข้ามาดำเนินงานด้านยาเสพติดโดยตรง ที่มีคณะทำงานมาจากการ เลือกตัวแทนของคนในชุมชนผ่านเวทีประชาคม อีกทั้ง ชุมชนได้มีการริเริ่มกิจกรรมด้านการป้องกันยาเสพติดใน รูปแบบต่างๆ ด้วยการร่วมมือทำกันเองภายในชุมชนและให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งหรือนโยบายจากทางภาครัฐ ซึ่งสิ่งที่สนับสนุนให้การดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชนจน สามารถประสบความสำเร็จได้ดังเช่นทุกวันนี้ คือ เงื่อนไขจากภายในชุมชน อันประกอบด้วย บุคคลต่างๆ ภายใน ชุมชน ที่ทำตามบทบาทหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดี เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน คณะทำงานกลุ่มต่างๆ รวมถึงคนในชุมชน และการบริหารจัดการภายในชุมชนที่มีการนำเอาสิ่งที่ชุมชนมีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการ ดำเนินงาน อันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ความยึดมั่นในหลักศาสนา ความเป็นเครือญาติ ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ความเคารพในบรรพบุรุษ ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชน ฯลฯ และเงื่อนไขภายนอกชุมชน กล่าวคือ การที่ชุมชนได้รับความไว้วางใจจากองค์กรภาคีทั้งภาครัฐและเอกชนจึงมาให้การสนับสนุนชุมชนในด้าน ต่างๆ เช่น ด้านงบประมาณ ด้านข้อมูลความรู้ และด้านบุคลากร เพราะเห็นถึงความมุ่งมั่นในการทำงานของชุมชน รวมถึงชุมชนได้มีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ในรูปแบบของเครือข่ายการทำงานซึ่งจะมีส่วนสนับสนุนใน การดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน ทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล ประสพการณ์ และมีการช่วยเหลือ การทำงานกันภายในเครือข่าย รวมถึงเป็นการสร้างพลังในการต่อรองเรื่องต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการ ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน อย่างไรก็ตาม หากชุมชนมีการดำเนินงานด้านการป้องกันยาเสพติดอย่างต่อเนื่องตลอดไป ก็จะทำให้ชุมชนสามารถควบคุมสถานการณ์ปัญหายาเสพติดในชุมชนให้ปลอดภัยจากยาเสพติด ได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ในระดับบุคคล

1. จากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้ชุมชนมีผลการดำเนินงานด้านยาเสพติดจนได้รับการยอมรับทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น จึงควรสนับสนุนพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ให้กับผู้นำชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมเพื่อสร้างผู้นำรุ่นใหม่ ออกมาเพิ่มขึ้น โดยให้ผู้นำรุ่นเก่าคอยเป็นที่ปรึกษา แนะนำให้ความรู้ทั้งในด้านการปฏิบัติตนและการทำงาน เพื่อที่ชุมชนจะได้มีการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและส่งต่อความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

2. จากการศึกษาพบว่า บุคลิกลักษณะของผู้นำชุมชนจะเป็นส่วนที่สำคัญในการพัฒนาความเป็นตัวตนของผู้นำชุมชน อันจะส่งผลต่อการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของตน เช่น การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การใฝ่รู้ ความเสียสละฯ ดังนั้นในการพัฒนาผู้นำชุมชนจึงควรจะต้องคำนึงการพัฒนาบุคลิกลักษณะเหล่านี้ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางวิชาการด้วย

3. จากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต่างมีความถนัดและเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันไป ดังนั้นจึงควรให้การส่งเสริมสนับสนุนด้วยการให้ความรู้เพื่อนำไปต่อยอดความเชี่ยวชาญนั้นๆ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง และพัฒนาการทำงานได้ต่อไป

ในระดับครอบครัว

1. จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวเป็นหัวใจสำคัญในการดูแลสมาชิกในครอบครัวของตนไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังนั้น จึงควรสนับสนุนให้ความรู้ต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อคนในครอบครัว รวมทั้งจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ของครอบครัว ทั้งในรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อรุ่นแม่ รุ่นลูกหลาน เพื่อให้ได้ใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกัน มีความใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น

2. จากการศึกษาพบว่า พ่อแม่ ผู้ปกครองจะเป็นต้นแบบพฤติกรรมต่างๆ ของเด็กและเยาวชน ดังนั้น จึงควรสนับสนุนให้พ่อแม่และผู้ปกครองปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี โดยการสร้างความอบอุ่นให้กับครอบครัว ปลูกฝังความเชื่อและค่านิยมที่ดีให้กับเขา ให้เขารู้จักรักตนเองและรักคนอื่น ไม่เห็นแก่ตัว ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น

3. จากการศึกษาพบว่า พ่อแม่ ผู้ปกครองของผู้เสพผู้ติดบางคน ยังไม่ยอมรับว่าบุตรหลานของตนเองติดยาเสพติด ดังนั้น จึงควรสนับสนุนให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเหล่านี้ มีเหตุผล ไม่ปกป้องบุตรหลานตนเองในทางที่ผิด ควรฟังคำเตือนหรือคำบอกเล่าของผู้อื่นเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุตรหลานด้วยใจที่เป็นกลาง และคอยเฝ้าระวังไม่ให้บุตรหลานมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ในระดับชุมชน

1. จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีทุนของชุมชนในเรื่องของความเชื่อ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเคารพบรรพบุรุษผู้อาวุโส การสืบสานประเพณีท้องถิ่น ดังนั้น จึงควรนำทุนของชุมชนที่มีอยู่นี้ มาประยุกต์ใช้ในภารกิจกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสม

2. จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน ด้วยการใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนอาจใช้ได้ผลดีกับกลุ่มผู้ใหญ่ แต่ในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ นั้น อาจไม่เชื่อในสิ่งเหล่านี้เท่าคนรุ่นเก่า ดังนั้น ผู้นำชุมชนหรือผู้ปฏิบัติงานจึงควรพิจารณาปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติงานชุมชนให้เหมาะสมไปตามความเป็นพลวัตของชุมชน และอาจจะต้องหาวิธีอื่นมาใช้ควบคู่กันด้วย

3. จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีองค์ความรู้ต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ด้านการเกษตร อาทิ การทำปุ๋ย การทำนา การผลิตพันธุ์ข้าว ฯลฯ ดังนั้น จึงควรสนับสนุนเพิ่มเติมด้านการให้ความรู้ หรือการเรียนรู้เพื่อต่อยอดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน หรือให้ความรู้เพิ่มเติมในการประกอบอาชีพเสริมต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ของคนในชุมชน นอกเหนือจากอาชีพหลัก ตลอดจนการสนับสนุนกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์

4. จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานยาเสพติดนั้น นอกจากทำในชุมชนของตนแล้ว ยังควรจะทำกับชุมชนรอบข้างด้วย เพราะหากชุมชนรอบข้างปลอดจากยาเสพติด ก็จะเป็นเสมือนรั้วชั้นหนึ่งในการป้องกันยาเสพติดเข้าสู่ชุมชนได้ ดังนั้น ควรสนับสนุนให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยอาจกำหนดแผนการดำเนินงานอื่น ๆ เพื่อต่อยอดหรือขยายผลหรือขยายพื้นที่กิจกรรมไปยังหมู่บ้านอื่น ที่อยู่ใกล้เคียงเพิ่มเติม

5. จากการศึกษาพบว่า ในการนำผู้เสพผู้ติดในชุมชนไปเข้ารับการรักษาบำบัดอาการติดยาเสพติดนั้น ชุมชนยังคงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกอยู่ ดังนั้น ควรสนับสนุนให้วัดในชุมชน หรือชุมชนเอง เปิดสถานบำบัดขึ้นในชุมชน ซึ่งทำได้โดยให้บุคลากรในชุมชนไปเข้าร่วมอบรมความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ให้การบำบัดตามแนวทางบำบัดรักษายาเสพติดในรูปแบบชุมชนบำบัด เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการบำบัดรักษา ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนสามารถดูแลกันเองได้

ในระดับเครือข่าย

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานด้านเครือข่ายจะช่วยสนับสนุนในเรื่องของข้อมูล เรื่องของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ในการทำงานภายในเครือข่ายของชุมชนที่ประสบปัญหาเดียวกัน โดยไม่ต้องเสียเวลาลองผิดลองถูก รวมถึงการรวมตัวเป็นเครือข่ายก็จะช่วยสร้างพลังในการต่อกรในเรื่องต่างๆ ได้ด้วย ดังนั้น จึงควรสนับสนุนให้ชุมชนขยายเครือข่ายการป้องกันปัญหาเสพติดให้กว้างขวางออกไป เพื่อเป็นการลดความรุนแรงของปัญหาและขจัดปัญหาในระดับสังคมส่วนรวมได้ด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับงานชุมชน งานภาคประชาชน และงานด้านยาเสพติด เช่น กระทรวงยุติธรรม กระทรวงการพัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข ฯลฯ ควรให้การสนับสนุนเชิงนโยบายและผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ควรให้การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชน ให้เกิดการก่อตั้งองค์กรภาคประชาชนที่ทำงานด้านยาเสพติดโดยตรงที่มีประชาชนเป็นผู้บริหารขับเคลื่อนการทำงาน เพิ่มศักยภาพและความรับผิดชอบให้พื้นที่เป็นศูนย์กลางในการทำงานอย่างแท้จริง โดยมีภาครัฐเป็นภาคีร่วมงาน และให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ ตามความต้องการจำเป็น บนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกัน

2. ควรจัดให้มีหน่วยงานที่ศูนย์กลางของข้อมูลด้านยาเสพติดที่มีการจัดระบบอย่างเป็นเอกภาพ ทั้งด้านการปราบปราม การป้องกัน การบำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารสามารถนำข้อมูลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

3. ควรจัดให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องยาเสพติดในระดับชาติเป็นประจำทุกปี โดยให้มีผู้เข้าร่วมที่หลากหลาย ทั้งประชาชนทั่วไป นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสะท้อนปัญหา และนำเสนอข้อคิดเห็นเชิงนโยบายต่อภาครัฐ

4. ควรพัฒนาแนวทางการปฏิบัติต่อผู้เสพยาเสพติด (ผู้เสพหรือผู้ติด) ให้เป็นรูปธรรมตามกรอบแนวคิดการเบี่ยงเบนคดีจากกระบวนการยุติธรรม (Diversion) แนวคิดการลดทอนความเป็นอาชญากรรมทางคดียาเสพติด (Decriminalization) และแนวคิดลดอันตรายจากการใช้ยาเสพติด (Harm Reduction) โดยพิจารณานำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับประเทศไทย รวมถึงสร้างความเข้าใจให้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานตามเจตนารมณ์ของแนวคิดเหล่านี้

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษากับเฉพาะชุมชน เป็นการมองปัญหาตามแนว Community-based ดังนั้น ควรศึกษาวิจัยให้มีความหลากหลายขึ้น ตามลักษณะของการมองปัญหาเสพติดในรูปแบบอื่น เช่น การมองตามแนว People-based ที่เป็นการมองปัญหาเสพติดในระดับของกลุ่มคน เช่น ชาวเขา พม่าอพยพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้ติดเชื้อ โดยไม่ใช่เป็นการกระจายของกลุ่มไปในพื้นที่ต่างๆ ในลักษณะ by Area หรือการมองตามแนว Area-based ที่เป็นการมองปัญหาเสพติดไม่เป็นกลุ่มคน มองปัญหาเสพติดเป็น “ย่านพื้นที่” เช่น ย่านท่าพระจันทร์ ย่านคลองเตย ย่านนิคมอุตสาหกรรม อันเป็นแหล่งนัดพบและจากไป ซึ่งการมองปัญหาตามแนวทางที่หลากหลายดังกล่าว ก็จะทำให้ได้มุมมองการทำงานในรูปแบบอื่น ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ดียิ่งขึ้นต่อไป

2. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงลึกในเรื่องการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดกับชุมชนเพียงชุมชนเดียว ดังนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชนครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยในการดำเนินงานด้านยาเสพติดในระดับของเครือข่ายชุมชน เพื่อดูความสำเร็จของการดำเนินงานป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชนว่าแต่ละชุมชน ที่มีวิธีการจัดการปัญหาที่หลากหลายนั้นไปตามบริบทของพื้นที่ แต่ลักษณะร่วมกันที่มีคืออะไร เพื่อที่จะได้นำสิ่งนั้นไปเป็นต้นแบบในการใช้สนับสนุนการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดให้ขยายวงกว้างในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.(2548). **คู่มือชุดปฏิบัติการประจำตำบลเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติด**. กรุงเทพฯ: อาสารักษาดินแดน.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย. (2544). **การศึกษาตามอัธยาศัย**. กรุงเทพฯ: เอกพิมพ์ไทจำกัด.
- กมลวรรณ มโนวงศ์. (2542). **ความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรชุมชนในชนบท**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กรรณิการ์ บุญพละ. (2544). **บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านแม่กุใหม่ท่าซุง หมู่ 9 ตำบลแม่กุ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานยุติธรรม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ .
- กระมล ทองธรรมชาติ.(2514). “สัมมนา : อุดมการณ์การเมืองและเศรษฐกิจ” **วารสารสังคมศาสตร์** 8(2): 15.
- กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา และคณะ. (2541). **จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล**. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2540). **องค์กรชุมชน : กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). **จอมปราชญ์นักการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ชัดเชดมีเดีย.
- (2543). **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ชัดเชดมีเดีย
- ไกรสุข ลินสุข. (2532). **เอกสารการวิจัยเรื่อง การรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมกับมาตรการปราบปรามยาเสพติด**. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คมลัน ศรีจิว.(2546). **การศึกษาเปรียบเทียบชุมชนเข้มแข็งกับการปลอดภัยเสพติดระหว่างตำบลคลองตะเคียนกับตำบลลำภอล่ม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จรัญญา วงศ์พรหม. (2536). **การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้า, รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบ 60 รอบ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิตจำนงค์ กิติกรติ. (2532). **การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: พัฒนาหลักสูตร.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2540). **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เฉลียว บุรีภักดิ์ และคณะ. (2545). **การวิจัยชุมชน**. กรุงเทพฯ: เอส อาร์ ฟรินติ้งแมส โปรดักต์.

- ชนัญญ์ แสงพุ่ม และ ฐิยาพร กันตารณวัฒน์. (2554). **การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติดในลักษณะไตรภาคี**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ปปส. โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- ชลกานต์ นาคทิม (2551). **บทบาทของผู้นำในการจัดการความรู้ของเกษตรกรทำนาเกษตรอินทรีย์: กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรรวมชาติตำบลหมอ อำเภอบางบาล จังหวัดสุรินทร์**. วิทยานิพนธ์ สส.ม. (พัฒนาชุมชน) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ .
- ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. (2542). **ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos theory) กับทางแพร่งของสังคมสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). **อุดมการณ์ทางการเมือง**. กรุงเทพฯ: ดวงดีการพิมพ์.
- ชาย โพธิ์ลีตา. (2547). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: ออมรินทร์ ฟรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชิต นิลพานิช และกุลชน ธนาพงศธร. (2532). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ชนบท. ใน เอกสารการสนทนาศึกษาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 3 .นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ชูชัย สมितिไกร. (2540). **การฝึกอบรมบุคลากรในองค์กร**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์
- ฐิยาพร กันตารณวัฒน์.(2546). **การศึกษาจิตลักษณะบางประการที่มีความสัมพันธ์กับการป้องกันการเสี่ยงทางเพศและทางการใช้ยาเสพติดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสระบุรี**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (การวิจัยและสถิติทางการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ฐิระ ประवालพฤกษ์. (2538). **การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม**. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- दनัย เทียนพุ่ม. (2539). **การบริหารทรัพยากรบุคคลในทศวรรษหน้า**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุษฎิ โยเหลา และคนอื่นๆ. (2540). **ปัจจัยบ่งชี้สาเหตุการใช้และติดสารระเหยของเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานครและจังหวัดยโสธร**. รายงานการวิจัยฉบับที่ 63. กรุงเทพฯ:สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ถนัด ไบยาและคณะ. (2544). **รายงานการวิจัยสถานภาพและการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จังหวัดน่าน**. น่าน: สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดน่าน.
- ถนัด ไบยา และคณะ. (2544). **สถานภาพและการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนในการ ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดจังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ถนัด ไบยา. (2541). **“ชุมชนมีส่วนร่วมเรื่องเก่าในวันใหม่ของการพัฒนาสาธารณสุข” วารสารการสาธารณสุขมูลฐานภาคเหนือ**. 1(4): 7-10.
- ทิพาวดี เอมะวรรณะ. (2547). **จิตวิทยาการปรึกษาสำหรับผู้ติดยาเสพติด**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ธีระยุทธ บุญมี. (2540). **ประชาสังคม ทรรศนะ นักคิดในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ธีระยุทธ ไชยศิลป์ (2550) .**แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาบ้าในชุมชน :**
กรณีศึกษาชุมชนท่าอิฐล่าง ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์.วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
 (วิจัยและพัฒนาท้องถิ่น). อุตรดิตถ์ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- ธีระพงษ์แก้วหาวงษ์. (2543). **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง**.พิมพ์ครั้งที่ 6. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา
 วิทยา.
- ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2553). **ชุมชนศึกษา**.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นรินทร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). “กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา” **การมี
 ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**.กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นริศ ประสิทธิ์เมตต์. (2540). **การมีส่วนร่วมของครูในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาบ้า ในโรงเรียนมัธยมศึกษา
 สังกัดกรมสามัญศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พัฒนาลังคม). กรุงเทพฯ:
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิตา ชูโต. (2551). **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : พรินต์โพร.
- นเรศ สงเคราะห์สุข และคณะ.(2549). **บทเรียนการทำงานแก้ไขปัญหาเสพติดโดยองค์กรชุมชน**.กรุงเทพฯ :
 มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย.
- นเรศ สงเคราะห์สุข.(2541). **จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ**. เชียงใหม่: สำนักงานโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน.
- นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร. (2546). **การพัฒนาองค์กรชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ :สถาบัน
 พัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน).
- นุชนาถ ศรีเผด็จ และคณะ. (2551). **เครือข่ายชุมชนด้านยาเสพติด กับการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้พ้นโทษ
 คดียาเสพติด**. รายงานการวิจัยสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- บัณฑร อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. (2533). **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสพการณ์ของประเทศ
 ไทย**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- บัณฑร อ่อนดำ และคณะ. (2539). **รูปแบบการแก้ไขปัญหาเสพติดในระดับพื้นที่โดยเน้นบทบาทของชุมชน
 และระบบกลไกของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน:
 ศึกษากรณีกรุงเทพฯ และภาคกลาง**.กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.
- บุญชัย วงศ์เต๋อจ๊ะ.(2545). **การป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในหมู่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัด
 เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การส่งเสริมสุขภาพ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปงฟ้าณี ลีตีวัฒนา. (2523). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประมวล ศรีทอง. (2547). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด ศึกษากรณีถึง
 อำเภอตอนจาง จังหวัดกาฬสินธุ์**. วิทยานิพนธ์ รศ.ม.(นโยบายสาธารณะ). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย
 วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประเวศ วะสี.(2541). **ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรม และสุขภาพ.**

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

----- . (2538). **ยุทธศาสตร์ปัญญาแห่งชาติ.**พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

----- . (2535). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2548). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

ปิยวรรณ ทศนาญชลี.(2552).**กระบวนการไม่เสพยาบ้าซ้ำ: กรณีศึกษาผู้ผ่านการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติด**

ยาเสพติดในระบบบังคับบำบัด. ปรินญาณินพนธ์ วศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. (2521). **บทวิเคราะห์เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง : ทางเดินของชานาไทย.** กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์.(2530).**ทัศนภาพและระเบียบวิธี.** กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาวิชาการ คณะสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. (2545). **หลักสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พยนต์ พันธุ์ศรี. (2535). **นโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดประเภทวัตถุออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทของประเทศ**

ไทย : ศึกษากรณีเฉพาะแอมเฟตามีน (ยาบ้า). วิทยานิพนธ์ส่วนบุคคล สาขารัฐประศาสนศาสตร์

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

พัฒนา กิจประสงค์ (2544). **กระบวนการดำเนินงานสู่การเป็นชุมชนส่งเสริมสุขภาพของชุมชนบ้านโพธิ์ศรีเจริญ**

จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การส่งเสริมสุขภาพ) .เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พะยอม วงศ์สารศรี. (2540). **การบริหารงานทรัพยากรมนุษย์.** กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

ไพฑูรย์ อินทร์มณี. (2545). **บทบาทของพหุภาคีที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชน เพื่อการป้องกันและแก้ไข**

ปัญหายาเสพติด (ยาบ้า)ในโรงเรียนมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การบริหารการศึกษา).

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภัทราวดี ศรีดวงจันทร์. (2546).**บทบาทขององค์กรชุมชนกับการสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันและแก้ไขปัญห**

ยาเสพติด. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. (สังคมวิทยาประยุกต์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มะลิ อุดมภาพ. (2538). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับความภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียน**

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (การวัดผลการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย , สำนักงาน ปปส. (2554). **รายงานและบทวิเคราะห์การดำเนินงานเครือข่ายภาคประชาชนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ประจำปี 2554**. กรุงเทพฯ :มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2532). **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2544). **ภาวะผู้นำ**.กรุงเทพฯ: ธนัชการพิมพ์.
- ลี้อา ชรรณวินัยสถิต. (2536). **อุดมการณ์ประชาธิปไตยของคณะกรรมการสภาตำบลในจังหวัดเพชรบุรี**. เพชรบุรี: วิทยาลัยครูเพชรบุรี
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2548). **“การขัดเกลาทางสังคม” แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). **การพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิเชียร รักการ. (2542). **ชุมชนศึกษา**. โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน. คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร.
- ศิริพงษ์ ศรีชัยมรัตน์. (2550). **กุญแจสู่ความเป็นเลิศทางการบริหารคน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
- ศิโรตม์ ไสวธนะ.(2545). **สภาพครอบครัวและวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่เด็กได้รับจากพ่อแม่ผู้ปกครองกับพฤติกรรมของเยาวชนไทย : กรณีศึกษาของเยาวชนเก่ง ดี มีสุข กับเยาวชนที่ติดยาเสพติด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยการศึกษาการศาสนาและการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศูนย์อำนวยการแผ่นดินอาชญาเสพติดแห่งชาติ. (2554). **คำสั่ง ศพส.ที่ 1/2554 เรื่องแผนยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินอาชญาเสพติด พ.ศ.2555**.
- สมพันธ์ เตชะอธิก.(บรรณาธิการ). 2547.**ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.สธญ ภูเก็ต. (2548). **เอกสารประกอบคำสอน: การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สถาบันดำรงราชานุภาพ.(2539).**การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชนโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน**. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ.
- สมพงศ์ เกษมสิน. (2526). **การบริหาร**.พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมลักษณ์ ไชยเสริฐ, พ.ต.อ. หญิง. (2549). **การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจนครบาล**. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข.(2537). **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สนธยา พลศรี. (2533). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- (2545). **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544) .**แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9(พ.ศ.2545-2549)**. กรุงเทพฯ
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2555). **เอกสารสถานการณ์ยาเสพติดและแนวโน้มของปัญหาประกอบการพัฒนายุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)**.<http://www.nccd.go.th/upload/content/sujjj.pdf.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2554). **เอกสารสถานการณ์ปัญหายาเสพติด ช่วงปฏิบัติการประเทศไทยเข้มแข็ง ชนยะยาเสพติดยั่งยืนภายใต้ยุทธศาสตร์ 5 รั้วป้องกัน ระยะที่ 3 (เมษายน 2554)**. [http://www.nccd.go.th/upload/content/suj.pdf\(10\).pdf](http://www.nccd.go.th/upload/content/suj.pdf(10).pdf)
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด. (2553).**ความรู้และแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :สำนักงาน ปปส.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2553). **เอกสารสถานการณ์ปัญหายาเสพติด ปี พ.ศ. 2553 และแนวโน้มของปัญหา**.
<http://nctc.oncb.go.th/new/images/stories/article/suj53new.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2552). **เอกสารสถานการณ์ยาเสพติดประกอบการจัดทำแผน ปี 2553 “สถานการณ์ปัญหายาเสพติดปี 2552 และแนวโน้มของปัญหาประกอบการจัดทำแผนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ปี 2553”**.
<http://www.nccd.go.th/upload/content/situationtrendin2009%28published%29.pdf>.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน. (2543) .**แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2553) .
ทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (ฉบับชุมชน) “แผนฯ 11 สู่สังคมแห่งความสุขอย่างมีภูมิคุ้มกัน”.
พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาระบบบริการสุขภาพ, กรมสนับสนุนสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. (2552). **การศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์สารเสพติดด้านการบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพ ปี 2551**. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด. (2552). **ความรู้พื้นฐานเพื่อการป้องกันยาเสพติดในเยาวชน**. กรุงเทพฯ ฯ: อรุณการพิมพ์.
- สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด. (2553). **การประมวลองค์ความรู้ เรื่อง ปัจจัยและแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน**. กรุงเทพฯ ฯ: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด.

สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด, สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด.

(2553). **คู่มือพ่อแม่ผู้ปกครอง รู้ทันปัญหายาเสพติด “ครอบครัวสานสายใย ล้อมรั้วป้องกันภัย ยาเสพติด”**. กรุงเทพฯ ฯ: อรุณการพิมพ์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

----- (2550). **ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมาน รังสิโยกฤษฎ์. (2530). **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพฯ: สวัสดิการ สำนักงาน ก.พ.

สรวง ต้นอุดมและวราลักษณ์ ไชยทัฬห. (2546). “ปัจจัยแห่งการลุกขึ้นสู้” **มิใช่คนอื่น**. เชียงใหม่: นพบุรุษการพิมพ์.

สาคร สว่างทรัพย์. (2544). **ปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำความผิดในคดียาเสพติดของผู้ต้องกักขัง : ศึกษา กรณีสี่สถานกักขังกลาง จังหวัดปทุมธานี**. สารนิพนธ์ ศศ.ม. (การบริหารงานยุติธรรม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก.

สามารถ จันทร์สุริย์. (2536). “**ภูมิปัญญาชาวบ้าน**” **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1.มูลนิธิภูมิ ปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป.

สิทธิไธสง ประพุทธนิตินสาร จำไพพรรณ อภิชาติพงศ์ชัย และจันทร์ศิริ วาทหงษ์. (2547) **รายงานการวิจัยการถอด บทเรียนความสำเร็จของชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติดแบบครบวงจรและยั่งยืน**. เชียงใหม่: ศูนย์วิชาการสารเสพติดภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ลีปนพนธ์ เกตุทัต. (2534). “คุณลักษณะผู้นำ”. **วารสารคหเศรษฐศาสตร์**, 32(2): 3-4.

สุชา จันท์แอม. (2542). **จิตวิทยาเด็กเกร**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สุเทพ สุนทรภักซ์. (2540). **ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ โกลบอลวิชั่น.

สุภาพร พิศาลบุตร (2542). **หลักการวางแผน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์เอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

สุภางค์ จันทวนิช. (2554). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์. (2540). **การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติศึกษา กรณีหมู่บ้านก้อ พุง ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน**.วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การพัฒนาชุมชน) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

องอาจ นัยพัฒน์. (2548). **วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วน สามลดา.

อคิน รพีพัฒน์. (2539). **อภิปรายเรื่องทำไมต้องพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน: ทศนะจากองค์กรพัฒนา เอกชน.ใน การมีส่วนร่วมในการพัฒนา** รวบรวมโดย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

- อดิน รัชพัฒน์.(2546). “การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ.” **การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อมรฤทธิ์ เอเมะปาน. (2543). **กลยุทธ์เสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน**. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- เอนก นาคะบุตร. (2542). “ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน” **รายงานการสัมมนาองค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน** วันที่ 30 มีนาคม 2542. ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร.
- อัจฉรา สุขารมณ. (2541). “**เยาวชนกับปัญหาเสพติด,**” **ชี้ทางสร้างเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อาภาศิริ สุวรรณานนท์ รัตนา บรรณธรรม และคณะ. (2550). **ปัจจัยด้านบุคคลที่มีผลต่อการติดยาเสพติดซ้ำ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติด.
- อำภา จันทราภาค. (2543). **ทุนทางสังคมที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อรรถิ์ งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- อุทัย ดุลยเกษม และเอนก นาคะบุตร. (2541). **เสริมความแข็งแกร่งให้ตำบล จากวิถีคิดสู่วิถีปฏิบัติ**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อุบล หมดธรรม. (2545). **กลไกทางสังคมที่มีศักยภาพในการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในชุมชน**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อ้อมเดือน สดมณี. (2548). **เอกสารประกอบคำสอน: เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- เอี่ยมเดือน ไชยหาญ.(2542). **ลักษณะเครือข่ายชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน**. วิทยานิพนธ์ สส.ม. (สาขาวิชาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Best, Shaun. (2003). **A Beginner’s Guide to Social Theory**. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Blumer, Herbert. (1969). **The Methodological Position of Symbolic Interaction.Symbolic Interactionism : Perspective and Method**. Englewood Cliffs: N.J.,Prentice-
- Bogdan, Robert C.; & Sari Knopp Biklen. (1992). **Qualitative Research for Education. An Introduce to Theory and Method**. Boston: Allyn and Bacon.
- Hall.Boyatzis, R.E. (1982). **The Competent Manager**. New York: John Wiley.
- Cohen.J.M., and Uphoff,Norman T.(1977). **Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation**. New York: The Rural Development Committee Center International Cornell University.

- Coopersmith, S. (1981). **The Antecedent of Self-Esteem**. 2nd ed. Palo Alto, California: Consulting Psychologist Press, Inc.,
- Creswell. (2002). **Research Design: Qualitative, Quantitative and Mix Method Approach**. 2nd ed. California: Sage Publication
- David L. Sills and Robert K. Merton (eds).(1968). **International Encyclopedia of the Social Sciences**. vol.5 New York: Macmillan.
- David Jary and Julia Jary (eds). (2005). **Collins Dictionary of Sociology**. Glasgow : Harper Collins.
- Denzin, K. Norman; & Yvonna S. Lincoln. (eds). (2000). **Handbook of Qualitative Research**.London: Sage Publications.
- George A. Theodorson and Achilles G. Theodorson. (eds). (1979). **A Modern Dictionary of Sociology**. New York : Harper and Row.
- Greenberg, J. and Baron, R.A. (1993). **Behavior in Organizations**. Boston: Allyn and Bacon.
- Harrell, K. (2003). **The Attitude of Leadership: Taking the Lead and Keeping It**. Hoboken, NJ: Wiley.
- Blumer, Herbert. 1969. **Symbolic Interactionism: Perspective and Method**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Jessor and others. (1991). **Beyond adolescence : Problem behavior and young adult development**. New York :Cambridge University Press.
- Johnson, B; & Christensen, L. (2004). **Educational Research Quantitative, Qualitativ,and Mixed Approach**. 2nd ed. New York: Praeger.
- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1988). **The Leadership Challenge**. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lewis on A. Coser et al., (eds).(1987).**Introduction to Sociology**. 2nd ed., New York : Harcourt.
- Merriam, S.B. (1988). **Case Study Research and Education:A Qualitative Approach**. San Francisco: Jessey-Bass.
- Miles,M.B.;&Huberman, A.M..(1994). Qualitative data analysis : an expanded sourcebook. 2nd ed., Thousand Oaks: Sage Publication.
- Reece, Barry L & Brandt. (1997). **Human Relations: Principle and Practices**. New York: Houghton Mifflin.
- Stake, R. E. (2006). **Multiple Case study Analysis**..New York: The Guilford press.
- Stake, R. E. (1995). **The art of case study research**. Thousand Oaks. CA: Sage.

- Stake, R. E. (1994). *Case studies. In N.K.Denzin and Y.S.Lincon (Eds.). Handbook of qualitative research.* Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Thompson, Neil. (2000). **Theory and Practice human service.** Great Britain : Biddles.
- Turner, Jonathan H. (1986). **The Structure of Sociological Theory.** Fourth Edition. Illinois: The Dorsey Press.
- Yin, R. K. (2003). **Applications of case study research.** Thousand Oaks: Sage Publication.

ภาคผนวก ก

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก

การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักนี้เป็นการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน คณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน สมาชิกและกรรมการบริหารองค์กรชุมชนด้านยาเสพติด โดยมีตัวอย่างแนวคำถามตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ประเด็นข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล
 - 1.1 ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ ตำแหน่งหน้าที่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อายุ ประสบการณ์ในการทำงาน และผลงานที่สำคัญ)
 - 1.2 อะไรคือสาเหตุและแรงจูงใจในการเข้ามาทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน
 - 1.3 วิธีคิด ทักษะ และเทคนิคในการทำงานเป็นอย่างไร
2. ประเด็นบริบทของชุมชน
 - 2.1 ชุมชนมีสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม (วัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ) เป็นอย่างไร
 - 2.2 ในชุมชนมักประสบปัญหาอะไรบ้าง มีมาตรการหรือแนวทางในการจัดการปัญหาอย่างไร
 - 2.3 สถานการณ์ด้านยาเสพติดของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างไร
 - 2.4 ในชุมชนมีการรวมกลุ่มอะไรบ้าง และการรวมกลุ่มนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร
 - 2.5 ในชุมชนมีความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร
3. ประเด็นการดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน
 - 3.1 อะไรคือจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนมารวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน
 - 3.2 ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และค่านิยม ฯลฯ ของคนในชุมชน มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานด้านยาเสพติดหรือไม่อย่างไร
 - 3.3 ชุมชนมีกลไกการทำงานด้านยาเสพติดเป็นอย่างไร (การจัดตั้งคณะกรรมการ หรือคณะทำงานในชุมชนที่ดำเนินงานด้านยาเสพติดของชุมชน หรือจัดตั้งองค์กรชุมชนที่ทำงานด้านยาเสพติดในชุมชน)
 - 3.4 ชุมชนมีรูปแบบหรือกระบวนการทำงานด้านยาเสพติดอย่างไร
 - 3.5 ต้นทุนและองค์ความรู้ที่มีอยู่ของชุมชนมีอะไรบ้าง สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานได้อย่างไร
 - 3.6 ในการดำเนินงานได้มีการประสานความร่วมมือจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกอย่างไร และได้ผลเป็นอย่างไร
 - 3.7 มีเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านปัญหา ยาเสพติดของชุมชน
 - 3.8 ผลจากการดำเนินงานเป็นอย่างไร มีความพึงพอใจหรือไม่ และคิดว่าจัดการกับปัญหา ยาเสพติดของชุมชนสำเร็จหรือไม่

3.9 ชุมชนมีการดำเนินงานอย่างไรเพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง และยั่งยืนในการจัดการกับปัญหา ยาเสพติดในชุมชน

ฯลฯ

ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆ

การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่นๆนี้ เป็นสัมภาษณ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ คนในชุมชน และผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพอื่นๆที่ทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีส่วนสำคัญในการช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นแนวคำถามก็จะเน้นไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านยาเสพติดโดยตรงซึ่งมีตัวอย่าง ดังนี้

1. ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ อาชีพ ความเกี่ยวข้องกับปัญหา ยาเสพติดในชุมชน)
2. ประสบการณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหา ยาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชน
3. เมื่อเกิดสถานการณ์ปัญหา ยาเสพติดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจัดการอย่างไร และใช้หลักอะไรในการแก้ไขปัญหา
4. การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา ยาเสพติดหรือได้ให้ความร่วมมืออย่างไรบ้าง
5. มีเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชน
6. สถานการณ์ปัญหา ยาเสพติดก่อนและหลังจากที่ชุมชนได้มีการดำเนินงานด้านยาเสพติดในชุมชนเป็นอย่างไร มีความพึงพอใจหรือไม่อย่างไร
7. บทเรียนและประสบการณ์ของชุมชนในการจัดการปัญหา ยาเสพติดเป็นอย่างไร การดำเนินงานดังกล่าวมีความต่อเนื่องและยั่งยืนหรือไม่อย่างไร

ฯลฯ

***หมายเหตุ แนวคำถามที่กำหนดไว้ในครั้งนี้ เป็นเพียงกรอบการสัมภาษณ์ที่กำหนดในเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตอบคำถามการวิจัยได้ซึ่งมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ทั้งในแง่ของการใช้ถ้อยคำในเวลาถามและลำดับก่อนหลังคำถามขึ้นอยู่กับผู้ให้สัมภาษณ์และสถานการณ์ในการสัมภาษณ์

ภาคผนวก ข

ตัวอย่างจดหมายขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

ที่ ศธ 0519.12/4650

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

→ กันยายน 2555

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน

เนื่องด้วย นางสาวฐิยาพร กันตารณวัฒน์ นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง “กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันยาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิโยเหลา รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิฒิ โรมรัตนพันธ์ และ อาจารย์ธัญศุกร์ จันประเสริฐ เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญาโท ในการนี้ นิสิตขออนุญาตสัมภาษณ์ท่านเพื่อเป็นข้อมูลในการทำวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ นางสาวฐิยาพร กันตารณวัฒน์ ได้เข้าสัมภาษณ์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒน์กุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0-2649-5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 081-342-6805

ภาคผนวก ค

ตัวอย่างหนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย

หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย

(Informed Consent Form)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ข้าพเจ้า (นาย /นาง /นางสาว).....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 อยู่บ้านเลขที่.....หมู่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
 ขอแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย ในโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานป้องกันปัญหา
 ยาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง

โดยข้าพเจ้าได้อ่านเอกสารคำอธิบายโครงการวิจัยและได้รับฟังคำอธิบายจาก น.ส.สุวิยาพร กันตาทนวัฒน์
 และได้รับทราบถึงรายละเอียดของโครงการวิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ ระยะเวลาที่ทำการวิจัย แนวทางการศึกษา
 วิจัย ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติที่ข้าพเจ้าต้องปฏิบัติ รวมทั้งทราบถึงผลดี ผลข้างเคียง และความเสี่ยงที่อาจ
 เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการ ซึ่งข้าพเจ้ายินยอมให้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าที่ได้รับจากการวิจัย โดยให้
 นำเสนอเป็นข้อมูลโดยรวมจากการวิจัยนั้นแต่จะไม่เผยแพร่ต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล

ทั้งนี้ ข้าพเจ้าสามารถถอนตัวหรืองดเข้าร่วมการวิจัยได้ทุกเมื่อ โดยไม่จำเป็นต้องแจ้งเหตุผล ทั้งนี้
 ข้าพเจ้ายินยอมรับผลข้างเคียง ความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น และจะปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ทำการวิจัย หาก
 ข้าพเจ้ามีข้อข้องใจเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย ข้าพเจ้าสามารถติดต่อโดยตรงกับ น.ส.สุวิยาพร กันตาทนวัฒน์

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจข้อความในหนังสือแสดงเจตนายินยอมนี้โดยตลอดแล้ว จึงได้ลงนามยินยอมเข้า
 ร่วมโครงการวิจัยนี้ ภายใต้เงื่อนไขที่ได้ระบุไว้แล้วในข้างต้น

ลายมือชื่อผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ลายมือชื่อผู้วิจัยหลัก

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อชื่อสกุล นางสาวฐิยาพร กันตารณวัฒน์
 วันเดือนปีเกิด 24 ธันวาคม 2522
 สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร
 สถานที่ทำงานปัจจุบัน คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2537 มัธยมศึกษาตอนต้น
 จาก โรงเรียนมาเรียลัย

พ.ศ.2539 มัธยมศึกษาตอนปลาย
 จาก โรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์

พ.ศ.2543 สังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต
 จาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ.2545 การศึกษามหาบัณฑิต (การวิจัยและสถิติทางการศึกษา)
 จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ.2556 วิทยาศาสตร์ดุชนิต (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์)
 จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ